

INSAC Academic Studies on

Social and Education

Sciences

Editör

Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç

Yazarlar

- Chapter 1: Erdal Arslan, Aziz Erhan Çalışkan,
Chapter 2: M. Burak Erturan,
Chapter 3: Onur Dikmenli,
Chapter 4: Aleksandra Karovska Ristovska, Nergis Ramo Akgün,
Chapter 5: Nimet Veliöglü,
Chapter 6: Eda Beydilî Gürbüz,
Chapter 7: Hasan Güler, Murat Tunçbilek,
Chapter 8: Edip Örcü, İtir Hasırcı, Ömer Çanakçı,
Chapter 9: Elif Ertem Akbaş, Kübra Alan,
Chapter 10: Yağmur Akarsu, Nur Dilbaz Alacahan,
Chapter 11: Mehmet Dalkılıç, Dilara Keleş,
Chapter 12: Volkan Sural, Ali Erdoğan,
Chapter 13: Sinem Eyice Başev,
Chapter 14: Hamdi Korkman, Gökçe Uluişik

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

gece
kitaplığı

Editör
Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © TEMMUZ 2021

Yayıncı Sertifika No: 15476

ISBN • 978-625-7462-41-9

© Copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiç bir yolla çoğaltılamaz.

The rights to publish this book belong to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1 Sokak
Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: geceakademi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

Editör

Doç. Dr. Mehmet Dalkılıç

Yazarlar

Chapter 1: Erdal Arslan, Aziz Erhan Çalışkan,

Chapter 2: M. Burak Erturan,

Chapter 3: Onur Dikmenli,

Chapter 4: Aleksandra Karovska Ristovska, Nergis Ramo Akgün,

Chapter 5: Nimet Veliöglu,

Chapter 6: Eda Beydili Gürbüz,

Chapter 7: Hasan Güler, Murat Tunçbilek,

Chapter 8: Edip Örucü, İtir Hasırcı, Ömer Çanakçı,

Chapter 9: Elif Ertem Akbaş, Kübra Alan,

Chapter 10: Yağmur Akarsu, Nur Dilbaz Alacahan,

Chapter 11: Mehmet Dalkılıç, Dilara Keleş,

Chapter 12: Volkan Sural, Ali Erdoğan,

Chapter 13: Sinem Eyice Başev,

Chapter 14: Hamdi Korkman, Gökçe Uluişik

www.insackongre.com
insackongre@gmail.com

Editörün Notu

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

Contents

Yazarlar	5
Editörün Notu.....	6
Contents	7
Chapter 1	15
2008 Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisi Üzerine Yansımaları (Erdal Arslan, Aziz Erhan Çalışkan).....	15
1. Giriş.....	17
1.1. Küreselleşen Finansal Piyasalar	17
1.2. Küresel Sermaye Akımları	18
1.2.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları	21
1.2.2. Portföy Yatırımları	22
1.2.3. Diğer Yatırımlar	22
1.3. Sermaye Hareketleri ve Finansal Krizler	23
1.4. Uluslararası Sermaye Akımlarını Kontrol Etme Uygulamaları	24
2. 2008 Küresel Finans Krizi.....	27
2.1. 2008 Küresel Finans Krizi'nin Nedenleri.....	30
2.1.1. Likidite Bolluğu	30
2.1.2. Uygulanan Gevşek Para Politikaları	31
2.1.3. Yüksek Riskli Konut Kredilerindeki Artış	31
2.1.4. Yüksek Riskli Kredilerin Menkulleştirilmesi.....	31
2.1.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları	32
2.1.6. Yabancı Kaynak Kullanımındaki Artış.....	32
3. AB Kaynaklı Finansal Kriz ve Türkiye'ye Yansıması.....	33
3.1. Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi.....	33
3.1.1. Reel Sektördeki Gelişmeler.....	34
3.1.2. Türkiye de Finansal Sistemdeki Gelişmeler	35
3.1.3. Türkiye de Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler	35

3.2. Türkiye’de ki Bankacılık Sektörünün 2008 Küresel Finansal Krizi Esnasında Gösterdiği Gelişmeler.....	36
3.3.Kriz Sonrası Türkiye’nin Bankacılık Sektörünün Finansal Durumu	37
3.4. Türk Bankacılık Sisteminde AB Kaynaklı Küresel Kriz Boyutunun Analizi.....	37
3.4.1. Finansal Sistemin Durumu	38
3.4.2. Bankacılık Sektörünün Durumu	39
4. Sonuç ve Öneriler	40
5. Referanslar.....	41
Chapter 2.....	45
Measuring Railway Freight Transportation Efficiency of Turkey with Two Stage Relational Network DEA (M. Burak Erturan).....	45
1. Introduction.....	47
2. Methodology.....	48
3. Data and Model Specifications.....	50
4. Results.....	52
5. Conclusion.....	53
6. References.....	55
Chapter 3.....	59
COVID – 19 Küresel Salgınında Lojistik Meslek Gereksinimleri (Onur Dikmenli)	59
1. Giriş.....	61
2. COVID – 19 ve İstihdam	61
3. E – İşe Alım	63
4. Literatür Taraması.....	64
5. Yöntem	65
A) Araştırmanın Amacı.....	65
B) Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	65
C) Araştırmanın Kısıtları	66
6. Bulgular.....	66
7. Sonuç.....	75
8. Kaynakça.....	76
Chapter 4.....	79

Communication Methods for Students with Hearing Impairment (Aleksandra Karovska Ristovska, Nergis Ramo Akgün).....	79
1. Introduction.....	81
2. Verbal or Oral Methods of Articulation	83
2.1. Analytical method.....	86
2.2 Syllabic-analytical method	86
2.3 Synthetic method	86
2.4 Syntactically synthetic method	86
2.5. Phonomimic method	87
2.6. Analytical-synthetic method.....	87
2.7. Global method.....	87
3. Non-Verbal Teaching Methods.....	87
3.1. Sign method	88
3.2. Dactyological method	90
3.3. Method of writing.....	90
4. Combined Methods.....	90
4.1. Rochester method.....	90
4.2. Forhamer method	91
4.3. Cued-speech method	91
4.4. Simultaneous method	92
4.5. Method of total communication	92
5. Conclusion.....	94
6. References:.....	95
Chapter 5.....	101
Implementation Criteria of Social Impact Assessment (SIA) System in Turkey (Nimet Velioglu).....	101
Abstract.....	103
1. General Information	104
2. Material And Method.....	107
2.1. Equator Principles.....	107
2.2. IFC Environmental and Social Sustainability Performance Standards:	108

2.3. OECD Environmental Indicators	109
2.4. SUTRA Sustainable Transport Indicators	110
2.5. UN Sustainable Development Goals	111
3. SIA Evaluation Titles	112
Strategic reasons for Consulting Stakeholders:	113
Which groups are the key stakeholders:	113
Main Goals:	114
Problems:.....	115
Effects:	115
Challenges:.....	115
Risks and Opportunities:.....	115
4. Discussion And Conclusion	115
5. Resources	117
Chapter 6	119
Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ev İncelemede Karşılaştıkları Riskler: Bir Literatür Taraması (Eda Beydili Gürbüz)	119
1. Giriş.....	121
1.1. Ev İncelemesinin Tarihi, Amacı ve Kapsamı	122
2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ev İncelemede Karşılaştıkları Riskler	125
2.1. Sosyal Hizmet Uzmanının ve Müracaatçının Kişisel Özelliklerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Riskler	128
2.2. Çevresel/Ortama İlişkin Riskler	128
2.3. Şiddet.....	129
3. Sonuç ve Öneriler	130
4. Referanslar	131
Chapter 7	135
Egzersiz Oyunları (Hasan Güler, Murat Tunçbilek)	135
1. Giriş.....	137
2. Referanslar	142
Chapter 8	147
Duygusal Emek ve İş Tatmini İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma (Edip Örucü, İtir Hasırcı, Ömer Çanakçı).....	147

1. Giriş.....	149
2. Kavramsal Çerçeve.....	150
2.1. Duygusal Emek.....	150
2.2. İş Tatmini.....	152
3. Literatür Taraması.....	153
4. Araştırmanın Yöntemi.....	154
4.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Kullanılan Ölçekler.....	154
4.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme.....	154
4.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	155
5. Araştırmanın Bulguları.....	155
5.1. Frekans Analizi Bulguları.....	155
5.2. Güvenilirlik Analizi Bulguları.....	156
5.3. Normallik Testi Değerleri.....	157
5.4. Duygusal Emek Ölçeğinin Alt Boyutları İçin Açıklayıcı Faktör Analizi.....	157
5.5. Korelasyon Analizi Bulguları.....	158
5.6. Regresyon Analizi Bulguları.....	159
6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	160
7. Kaynakça.....	161
Chapter 9.....	165
Uzaktan Eğitim Sürecinde EBA Üzerinde Sunulan Eşitsizlik Konusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri (Elif Ertem Akbaş, Kübra Alan).....	165
1. Giriş.....	167
2.Yöntem.....	169
2.1. Araştırma Modeli.....	169
2.2. Çalışma Grubu.....	170
2.3 Verilerin Toplanması.....	170
2.4. Geçerlik ve Güvenilirlik.....	171
2.5. Verilerin Analizi.....	171
3. Bulgular.....	171
4. Tartışma ve Sonuç.....	176
5. Kaynakça.....	179

Chapter 10.....	183
Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketim Tasarruf İlişkisi (Yağmur Akarsu, Nur Dilbaz Alacahan).....	183
1. Giriş.....	185
1.1. Literatür Taraması.....	190
1.2. Veri Seti Ve Metodoloji	191
1.3. Ampirik Bulgular	191
1.4. Sonuç.....	205
2. Referanslar	205
Chapter 11.....	207
Liderin Zihinsel Antrenman Metotları (Mehmet Dalkılıç, Dilara Keleş)	207
Öz.....	209
Abstract.....	209
1. Giriş.....	210
2. İçerik Bilgisi.....	211
3. Zihinsel Antrenman Modelleri	212
3.1. İçsel çalışma.....	212
3.2. Grup çalışması	212
3.3. Sessiz ortam çalışması	213
3.4. Sesli ortam çalışması.....	213
3.5. Obje çalışması	213
3.6. Zihinde canlandırma (imgeleme) çalışması	213
4. Zihinsel Beceri Antrenman Metodları	214
4.1. Otojen antrenman	214
4.2. İmgeleme.....	214
4.3. Düzenli nefes egzersizi.....	214
4.4. Derinleşen gevşeme antrenmanı	215
4.5. Biyolojik geri bildirim	215
4.6. Hipnoz.....	215
4.7. Transandantal meditasyon	215
4.8. Yoga	216

5. Sonuç.....	216
6. Kaynakça.....	217
Chapter 12.....	219
Spor Lisesi Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Volkan Sural, Ali Erdoğan)	219
Öz.....	221
Abstract.....	222
1. Giriş.....	222
2. Yöntem	224
2.1. Çalışma Grubu	224
2.2. Veri Toplama Araçları	224
2.3. Verilerin Toplanması	225
2.4. Verilerin Analizi	225
3. Bulgular.....	225
4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler.....	228
Kaynaklar.....	230
Chapter 13.....	233
Reklamların Tüketicilerin Markalara Yönelik Davranışsal Niyetleri Üzerine Etkisi: Starbucks Örneği (Sinem Eyice Başev).....	233
1. Giriş.....	235
1.1. Davranışsal Niyet.....	238
2. Reklam ve Pazarlama.....	239
2.1. Reklam Kampanyalarının Pazarlama Başarısına Etkisi.....	240
2.2. Pazarlama Aracı Olarak Reklamcılık	241
3. Reklam ve Marka Değeri Arasındaki İlişki	242
3.1. Marka Değeri Kavramı	243
3.2. Marka Bilinirliği	245
3.3. Reklamcılık ve Marka Değeri	246
4. Reklamların Tüketicilerin Markalara Yönelik Davranışsal Niyetleri Üzerine Etkisi: Starbucks Örneği.....	247
4.1. Starbucks Örneği	248
5. Sonuç ve Değerlendirme	250

6. Referanslar	251
Chapter 14	259
Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve Amacı Konusundaki Eğilimleri ile Akıllı Telefon Bağımlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Hamdi Korkman, Gökçe Uluşık)	259
Özet	261
Abstract	262
1. Giriş	263
2. Araştırmanın Amacı	265
2.1. Yöntem	266
2.1.1. Çalışma Evreni ve Çalışma Grubu	266
2.1.2. Veri Toplama Araçları	266
2.1.2.1. UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Form (UYÖ-8)	266
2.1.2.2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği (HAAÖ)	267
2.1.2.3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu (ATBÖ- KF)	267
2.1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	267
3. Bulgular	267
3.1. Yalnızlık, Hayatın Anlam ve Amacı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişki	267
3.2. Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve Amacı Puanlarının Akıllı Telefon Bağımlılığını Anlamli Düzeyde Yordayıp Yordamadığına Yönelik Elde Edilen Bulgular	268
4. Sonuç ve Tartışma	269
Kaynaklar	270

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**2008 Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisi Üzerine
Yansımaları (Erdal Arslan, Aziz Erhan Çalışkan)**

2008 Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisi Üzerine Yansımaları

Doç. Dr. Erdal Arslan¹, Aziz Erhan Çalışkan²

*¹Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü,
E-mail:erdalarslan@selcuk.edu.tr*

*²Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
E-mail:azizerhancaliskan@gmail.com*

1. Giriş

En genel anlamı ile ülkeler arasındaki bütün engellerin ortadan kaldırılması olan küreselleşme, ulaştırma ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelerle, küresel sermayenin, mal ve hizmet hareketlerinin daha akışkan hale gelmesi, tüketim ve üretim kalıplarının birbirine benzemesi, kültürel etkileşiminin yoğunlaşması anlamına gelmektedir (Karagül, 2010: 150).

Çağımızın yadsınamaz bir gerçeği olan küreselleşme, başta finans-ekonomi olmak üzere, iletişim, yönetim, kültürler arası etkileşim, teknoloji, bilişim olmak üzere hemen her alanda kendini hissettirmekte, teknoloji-iletişim alanında yaşanan büyük gelişmeler ile finans sektörünün daha hızlı ve daha büyük boyutlu işlemler yapabilmesine imkan sağlamaktadır.

2008 küresel finansal krizi, teknolojinin ilerlemesi, türev finans piyasalarının gelişmesi ile beraber ABD’de başlamış, tüm dünya ülkelerinin finans piyasalarını ve reel ekonomilerini etkilemiştir. Türkiye ise 2001 krizinden sonra bankaların yapılarının güçlendirilmesi, reform ve regülasyonlar ile denetim altına alınan bankacılık işlemlerinin finansal kırılabilirliğinin azalması, küresel krizlere karşı daha dayanıklı yapıya bürünmesi neticesinde, finansal sistem ve bankacılık sistemi 2008 krizinden olumsuz etkilenmemiş, dolayısı ile reel ekonomiye de olumsuz bir yansıma olmamıştır¹.

1.1. Küreselleşen Finansal Piyasalar

Teknolojik gelişmelerin yaşanması ile beraber bilgisayar kullanımının yaygınlaşması ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, yeni finansal ürünleri ortaya çıkarmaktadır. 1970 buhranından sonra mali piyasaların hızlı bir değişim sürecine girmesi, ulusal ve uluslararası mali piyasalar üzerindeki sınırlamaları azaltırken; uluslararası gelişmelerden daha çok etkilenmesine ve politika belirlemenin zorlaşmasına sebep olmuştur (Kaplan, 1999: 2). Uluslararası finansal piyasalar, çok yoğun bilgi alışverişini, alım satım

---

¹ Bu kitap bölümü, Aziz Erhan ÇALIŞKAN’ın doktora tez çalışmasından üretilmiş ve İNSAC Yayınevine yayımlanmak üzere gönderilmiştir.

emirlerini yerine getirecek takas ve saklama kurumlarına ve mekanizmalarına gereksinim duymaktadır. Ekonomik istikrarsızlıkların yükseldiği ve klasik yatırım araçlarının önemini yitirdiği günümüz ekonomisinde, finansal kurumlar, fon talep edenleri ve yatırımcıları kendine çekebilmek için yeni finansal araçlar ve türev araçları geliştirmişlerdir. Bu araçlar, yatırımcıların karşı karşıya geldikleri riskleri yönetebilmelerine imkan sağlamaktadır (Alp, 2002: 29). Sermaye için en uygun ortama sahip olan merkezlerde hareket etme teknolojik alt yapıya sahip uluslararası finans piyasalarında artık çok hızlı ve düşük maliyette gerçekleşmektedir. Borç arayanlar ile yatırım yapmak isteyenler arasında uluslararası finans piyasaları alternatif çeşidini de arttırmaktadır. Finanse etme, borç verme, alma, satma, yönetme gibi değişik alternatifler sunan küresel finans piyasaları dünyanın herhangi bir yerindeki yatırımcının bu tür hizmetlerden faydalanmasını olanaklı kılmaktadır (Akdiş, 2000: 30).

Mali sistemlerini serbestleştirmek üzere reformlar yapan gelişmekte olan ülkeler, faiz oranlarının serbest bırakmışlar, kredi tavan sınırını kaldırmışlar, mevduat munzam karşılık oranlarını indirmişler, bankacılık sektörünü yabancı ve yerli yatırımcılara açık hale getirmişler ve sermaye hareketlerini serbestleştirmişlerdir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002: 3).

Ülkeler kendi piyasalarını daha rekabetçi bir yapıya kavuşturabilmek amacı ile korumacı politikalardan vazgeçmişler ve böylelikle piyasaya katılımcıların sayısı artmış, piyasalar daha etkin bir yapıya kavuşmuştur. Küreselleşme durağan bir kavram olmayıp sürekli gelişen bir yapıyı ifade etmektedir.

Küresel çapta aktivitesi olan, karlılığını arttırabilmek için spekülasyon alanlarda faaliyet gösteren sermayenin ihtiyacı olan unsurlar, küresel alanda sermayenin dolaşımının engelsiz olması, yatırımlarının kolaylaştırılması ve bankacılık alanında finansal yatırımların güvence altında olması önemlidir (Schmukler, 2004: 39).

Teknoloji ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler neticesinde işlemlerin hızı ve boyutu açısından sınırsız bir gelişmeye sahip olan finans piyasaları, ülkelerin sahip oldukları fonların da küresel olarak hareket etmelerine, bir ülkeden diğerine anında transfer olabilmesine imkan sağlamaktadır. Artık finansal fonlar küresel nitelik kazanmışlardır.

1.2. Küresel Sermaye Akımları

Finansal küreselleşme ile beraber ulusal fonlar, daha fazla uluslararası nitelik kazanmakta ve kazancını fazla gördüğü bir başka ülkenin menkul piyasalarında yatırım olarak değerlendirilebilmektedir.

1973 yılında yaşanan petrol krizi dolayısıyla Avrupa bankalarında biriken petro-dolar denilen fonlar, gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmaya başlamış; tasarruflar küresel alanda yatırımlara yönelmiş borç vermiş ve sermayenin küreselleşmesine ivme kazandırmışlardır. Kısa vadeli uluslararası sermayenin ani yön değişimleri, finansal krizleri yaratmış; GOÜ'lerin makro ekonomik dengelerinde şok dalgaları yaratan krizler, ülke ekonomilerinde yıkıcı etkiler oluşturmuştur. Kredilere artan talep, bankacılık sektörünün büyümesine ve mali piyasaların küresel çapta gücünün artmasına sebep olmuştur. Her zaman karlılığını yüksek gördüğü alanlara sağlanan kolaylıklarla yatırım yapmak arzusunda olan küresel sermayenin engellerle karşılaşmaması ve bankacılık alanında yapmış olduğu finansal yatırımların güvence altında olması, küresel sermayenin hedeflediği bir durumdur (Schmukler, 2004: 39-40).

Nisan 2007 verilerine göre ise uluslararası alanda günlük el değiştiren fon miktarı, 3,2 trilyon USD seviyelerine ulaşmıştır (BIS, 2007. 2008). 2007 Küresel Krizi ile birlikte 200 Milyar USD'a gerileyen bu rakam, finansal krizin derinliğini göstermektedir (Hiç, 2009: 55).

2008 yılında ABD'de başlayan küresel finansal kriz, küresel krizlere karşı küresel mücadelenin gerekli olduğu sonucuna ulaşılmasını sağlamış, 15 Ocak 2009 yılında G20 ülkelerinin katılımı ile yapılan toplantıda, Rogoff, Krugman, Stiglitz krize karşı alınacak önlemler içerisinde IMF ve DB politikalarının yeterli olmayacağını belirtmişler ve uluslararası finansmanın daha iyi takip edilmesinin gerekliliğini belirterek, bugünün şartlarına daha uygun olabilecek bir Bretton Woods anlaşmasının yapılmasının veya başka bir uluslararası örgütün kurulmasının zorunlu olduğunu dile getirmişlerdir (Hiç, 2009: 56).

Küreselleşme sürecinde yaşanan finansal krizlerin ekonomiler açısından fırsat pencereleri açacağı ve ekonomilerin krizlerden güçlenerek çıkabileceği görüşleri de vardır. Ekonomik krizlerin bir sorun olduğu, risk ve belirsizlik yarattığı, stres ve gerilimlere yol açtığı, kaosa ve ekonomik birimler arasında çatışma ve rekabete neden olduğu, başarılı bir "kriz yönetimi" politikası ile durumun "fırsat yönetimi"ne çevrilebileceği ifade edilmektedir. Burada önemli olan yapısal uyum politikaları ile krize hazırlıklı olabilmek, kriz anında ise etkili bir biçimde krizi yöneterek krizi fırsata çevirebilmektir (Tekin ve Zerenler, 2012: 3-245).

Uygulanan Keynesgil ve Neo Liberal ekonomi politikalarının küreselleşen finansal piyasalarda, ekonomik krizleri de beraberinde getirdiği yönünde değerlendirmeler de yapılmaktadır (Kurtoglu, 2011: 1-288).

Küreselleşme sürecinin büyük hayal kırıklığı yarattığını düşünen Joseph Stiglitz gibi iktisatçılar da vardır. Stiglitz, "küreselleşme, yani serbest ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve ulusal ekonomilerin daha fazla

bütünleşmesi, iyi yönde kullanılacak bir güç olabilir ve dünyadaki herkesi, özellikle fakirleri zenginleştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Ancak hal böyleyken söz konusu engellerin kaldırılmasında büyük rol oynayan uluslararası ticari anlaşmalar ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelere dayatılan politikalar dahil olmak üzere, küreselleşmenin yürütülme şeklinin baştan aşağı gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyorum.” sözleri ile küreselleşme sürecinde tam serbestleşmeyi engelleyen aksaklıklar olduğunu belirtmektedir (Stiglitz, 2002: 9-10).

Stiglitz, piyasalardaki aksaklıkların nedeni olarak piyasaların tam rekabet ve mükemmel bilgi varsayımları üzerine hareket eden modellemelerde olduğu gibi tam ve mükemmel esaslar doğrultusunda işlememesini görmektedir. Piyasalarda var olan asimetric bilgiyi piyasa aksaklıklarının en başta nedenlerinden biri olarak görmekte ve asimetric bilginin yayılma etkisinin olduğunu da vurgulamaktadır. Özellikle IMF'nin “piyasaların kendiliğinden verimli sonuçlara ulaşacağı” varsayımının ekonomilere devlet müdahalelerine izin vermeyeceği şeklindeki varsayımlarının ve bu yönde uyguladığı reçetelerin ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlayamadığını belirtmektedir (Stiglitz, 2002: 11-16).

Mali sermaye, küresel serbestleşme ile beraber en yüksek kazancı gördüğü ülkelere yönelmektedir. Uzun vadeli sermayenin gelmesini her ülke ister ve teşvik edici politikalar uygular. Ülkelerin büyüme ve kalkınmalarında önemli katkıları olur. Özellikle üretim ve istihdam yaratma, teknoloji transferi sağlama gibi faydaları vardır. Kısa vadeli sermaye hareketleri ise son çeyrek yüzyılda yaşanmış olan finansal krizlerin temelinde yatan sermaye hareketidir. Spekülatif nitelik kazandığı takdirde ekonomide krizlere yol açabilmektedir. Kısa vadeli, arbitraj amaçlı ve spekülatif nitelikli sermaye hareketleri, denetimin yetersiz olduğu, hukuksal altyapısını sağlam oluşturamamış ülkelerin, yapısal gelişimini sağlayamamış menkul değerler borsalarına yönelirler ve ülkenin mali yapısı ve ekonomisi üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilecek finansal krizlere neden olabilirler. Özellikle aksak işleyen piyasa yapıları ekonomik sistemin tam ve etkin olarak işlemesine imkan vermemekte ve bir noktada oluşan tökezleme bile tüm finansal yapıyı krize sokabilmektedir.

Uluslararası sermaye hareketleri, bir ülkede yerleşik yaşayan bir kişinin (gerçek veya tüzel) bir başka ülkede yaşayan kişiye fon aktarması veya aktif satın alması ile ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sermaye hareketleri tanımlanırken en çok yapılan tanımlama kısa ve uzun vadeli sermaye hareketleri tanımlamasıdır. Ancak sınıflandırma yapılırken amaçlarına, sürelerine, etkilerine, işlemi gerçekleştiren kişilere göre çeşitli sınıflandırmalar yapmak ta mümkündür. İstikrar sağlayıcı, istikrar bozucu, otonom, uyarılmış, denkleştirici, spekülatif sermaye hareketleri vardır. Uluslararası sermaye hareketleri, kaynaklarına göre özel ve resmi kaynaklı

sermaye hareketleri olarak tasnif edilebilir (Eser, 2004 : 45). Resmi kaynaklı sermaye hareketleri, kredi ve bağış şeklinde verilen, gelişmiş ekonomilere az gelişmiş ekonomilere yapılan yardımlardır. Bağış ile sermaye transferi olurken, kredi ile devletlerarası borçlanma oluşmaktadır. Özel kaynaklı sermaye hareketleri, sermaye ve para piyasalarının gereksinimleri doğrultusunda hareket eden ve yardım niteliği taşımayan niteliktedir. Özel kaynaklı yabancı sermaye yatırımları, “dolaysız yabancı sermaye yatırımları”, hisse senedi ve kısa vadeli varlıkların alınıp satılmasını içeren “portfolyo yatırımları” ve yalnızca tahvil ve hazine bonosu ve tahvil alım satımı ile oluşan uzun ve kısa vadeli sermaye hareketlerini içeren “diğer yatırımlar” olarak üçe ayrılmaktadır (Seyidoğlu, 1999 : 121).

1.2.1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları

Gerçek veya Tüzel kişilerin üretiminin bulunduğu ülke dışındaki başka bir ülkede üretim tesisi kurması veya satın alması, tesise kısmen veya tamamen sahip olması, yönetim ve denetimini de elinde tutmasıdır (Seyidoğlu, 2007: 320).

1990’lı yıllardan itibaren ülkeler artan bir istekle doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendilerine çekebilmek için yoğun bir çaba ve teşvik içerisine girmişlerdir. Özellikle GOÜ’ler, getirisi yüksek olan bu yatırımları çekerek küresel üretim ve gelirden pay alabilmek, döviz girdisi sağlamak, tasarruf açığını kapatmak, işsizliği azaltmak, ödemeler dengesi açığını kapatabilmek, teknoloji transferi sağlamak, ihracatlarını arttırmak amaçları ile bu yatırımları teşvik etmişlerdir (Afşar, 2004: 87).

Küresel finans akımları içerisinde çok önemli bir yere sahip olan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının olumlu ve olumsuz yönleri, Seyidoğlu tarafından değerlendirilmiştir (Seyidoğlu, 2007 : 616-619). Ülkelerin ekonomik büyümesinde olumlu etkisi olan dolaysız yabancı sermaye yatırımları, finansal regülasyon düzenlemelerinin olmadığı finansal kırılğanlığı yüksek piyasalarda olumsuz etkileri ile de karşımıza çıkabilmektedir.

Dolaysız (doğrudan) yabancı sermaye yatırımları, ülkelerin gelmesini en çok istedikleri yatırım türüdür. Diğer fonlar gibi hızlıca girip yine hızlıca çıkmak gibi spekülâtif amaçlarla kullanılabilme olanağı daha azdır. Ayrıca yatırım yapılan ülke açısından teknoloji transferi sağlaması, istihdam artışı yaratması, ekonomide katma değer yaratması, üretim ve ihracata sağlamış olduğu pozitif katkılar neticesinde ülkenin büyüme ve kalkınmasına da kalıcı faydalar sağlamaktadır. Ülkeler bu tip yatırımları ülkelerine çekebilmek amacı ile çeşitli teşvik ve vergi politikaları uygulamaktadırlar.

1.2.2. Portföy Yatırımları

Portföy “cüzdan” anlamına gelmektedir. Portfolyo teorisi, yatırımcıların belli bir risk düzeyinde ellerindeki sermayeyi en yüksek getiriyi sağlayacak şekilde dağıtmalarını ifade eder. Portföy yatırımları, yatırımcıların uluslararası piyasalarda asimetrik bilgi riski, döviz kuru riski, politik risk gibi olumsuzlukları göz önüne alarak getiri sağlamak amacı ile hisse senedi ve tahvil şeklindeki araçlara yönelerek sermaye piyasasında yatırım yapmasıdır (Başoğlu, 2000: 89-90).

Portföy yatırımları, GOÜ’ler açısından oldukça riskli yatırımlardır. Kamu açıklarını kapatmak amaçlı olarak yüksek faizle ülkeye giren bu yatırımlar, yüksek miktarlarda girerler ve girdikleri gibi bir anda yüksek miktarla çıkabilirler ki bu durumda ülke büyük bir mali kriz ile karşı karşıya kalabilir. Portföy yatırımları ile dolaysız yabancı sermaye yatırımları arasındaki farklılıkları şöyle sıralayabiliriz (Seyidoğlu, 2007 : 322):

- 1) Portföy yatırımını bireysel yatırımcı, finansal kurum gerçekleştirir; dolaysız yabancı sermaye yatırımı genellikle Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) tarafından gerçekleştirilir.
- 2) Portföy yatırımcısı sadece sermayesini getirir; dolaysız yatırımcı sermayesinin yanı sıra bilgi, e-teknoloji de getirir.
- 3) Dolaysız sermaye yatırımcısı, yatırımın denetim ve yönetimine de sahiptir; portföy yatırımcısında bu yoktur.
- 4) Portföy yatırımcısı kısa vadeli ve spekülatif olabilmektedir. Ancak dolaysız sermaye yatırımı uzun vadeli ve daha hareketsizdir.

Getirisini maksimum yapmak isteyen yatırımcılar, gerekli değerlendirmeleri yaptıktan sonra kazançlı bulunduğu menkul değerlere yatırım yapmak amacı ile küresel çapta hareket ederek uygun bulunduğu hisse senedi ve tahvillere yatırım yapmaktadırlar. Portföy yatırımcıları, bazen kısa vadeli ve spekülatif amaçlı olarak ta hareket edebilirler.

1.2.3. Diğer Yatırımlar

Uzun ve kısa vadeli sermaye hareketleridir. Uzun vadeli sermaye yatırımlarının vadesi bir yıldan fazladır ve genellikle özel şirketler, hükümetler, IMF ve DB gibi resmi kuruluşlar arasında gerçekleştirirler ve spekülasyona ve mali kriz yaratmaya çok fazla sebep olmazlar. Vadesi bir yıldan daha az olan kısa vadeli sermaye, yüksek getiri sağlamak amacıyla en fazla rantı sağlayacağı ülkeye gider ve spekülatif amaç taşırsa mali krizlere neden olabilir (Seyidoğlu, 2007: 322).

1.3. Sermaye Hareketleri ve Finansal Krizler

Teknolojik, ekonomik ve sosyal düzeyde oluşan yenilikler küresel pazarların oluşarak sınırların kalkmasına ve rekabet anlamında yeni küresel kuralların yeni boyutları ile oluşmasına imkan vermiştir (Tekin ve Diğerleri, 2000: 151).

Finansal yapılarda ve dış ekonomik ilişkilerde belirgin olarak ortaya çıkan küreselleşme, dış ödemeler bilançosunun cari işlemlerinin serbestlik kazanması ile birlikte dışa açılma süreci hızlı bir şekilde sermaye hareketlerine de yayılmıştır (Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 9).

Kambiyo denetimlerinin gevşemesi, sermayenin küresel dolaşımının önünü açmış, ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri ile cari işlemler birimleri arasındaki ilişki zayıflamış, sermaye uluslararası alanda hızlı ve akışkan bir dolaşıma sahip olunca dünya ekonomisindeki mal hareketleri ve parasal hareketler arasındaki ilişki de gevşemiştir. Küreselleşen finansal piyasalar, sermaye akımlarının mal akımlarından kopmasına, ödeme bilançosunun finansmanının dışında, arbitraj kazancı sağlama amacıyla olan sermaye sahiplerinin oluşmasına ve bu sermayenin büyük oranda gelişmekte olan ülkelerdeki yeni finans piyasalarına (emerging markets) yönelmesine neden olmuştur (Berksoy ve Saltoğlu, 1998: 13).

Finansal baskı çalışmaları, sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin temellerini ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşımlarında, her iki ekonomistin de ayrı ayrı yapmış oldukları çalışmalarla ileri sürdükleri savları, ülkelerin uygulamış olduğu finansal baskı politikalarının negatif reel faiz oranlarına sebep olacağını, böylelikle yurtiçi tasarruf fonlarının ve yatırımlara gidecek kaynakların azalma eğilimine gireceği, sonuçta kaynak dağılımının etkin olamayacağını belirtmişlerdir. Sermayenin uluslararası alanda dolaşımının serbestleşmesi halinde, getirinin düşük olduğu ülkelere daha çok kar elde edeceği ülke piyasalarına yöneleceğini, faiz oranlarının ülkeler arasında giderek birbirine yaklaşacağını ve eşitleneceğini dile getirmişlerdir. Sermayenin girdiği ülkelere yatırım, üretim, istihdam artışı olacağı, büyüme ile beraber toplumun gönenç düzeyinin de yükseleceğini ifade etmişlerdir (McKinnon 1973 ve Shaw 1973).

Uluslararası sermaye akımlarını, 1970’li yıllarda petro-dolarların yeniden sisteme çevrilmesi; 1990’lı yıllarda ise sermayenin arbitraj kazancı yönlendirmiştir. 1990’lı yıllarda sermayenin küreselleşmesi, “doğrudan sermaye yatırımları”, “kısa vadeli sermaye hareketleri”, “orta ve uzun vadeli portföy yatırımları” olarak üç şekilde olmuştur. Artık sermaye kısa vadeli, spekülasyon amaçlı ve borç kökenli olma özelliği kazanmıştır. Sermaye resmi kaynaklardan özel kaynaklara doğru kaymış, uluslararası piyasalardan borçlanma başlamıştır. Yabancı sermaye girişi içerisinde doğrudan yatırımlar

önemli bir yere sahip iken piyasadan borçlanma ve portfolyo yatırımlarında kayda değer artış olmuştur (Berksoy ve Saltoğlu, 1998 : 3).

Ulusal ekonomilerin finansman gereksinimi giderme, tasarruf açığını giderip yatırımları finanse etme, ülkelerin ekonomik büyümesine destek olma işlevini gören sermaye bu amacından uzaklaşmış, spekülâtif nitelik kazanmış, arbitraj kazancı sağlama amacına yönelmiştir.

Sermayenin küreselleşmesi, sermayenin yalnızca ev sahibi ülkede değil, uluslararası alanda da hareket etmesini sağlamış; bu durum ise sermayenin getirisini ve etkinliğini arttırmıştır.

Sermayenin küreselleşmesi sürecinde 1980’li yıllardaki finansal reform süreci ile bir çok ülke mali piyasalarla alakalı finansal sistem üzerindeki baskı yasalarını kaldırmış, finansal serbestleşme döneminde kredi ve faiz politikaları değiştirilmiş, menkul değerler borsaları kurulup etkin hale getirilmiştir. Bu değişimler beraberinde mali ve parasal krizlere de neden olmuştur. Arjantin, Türkiye, Uruguay, Şili, Norveç, Filipinler, İsrail, Gana, Finlandiya, Venezüella önemli krizlerle karşı karşıya kalmışlardır. 1990’lı yıllarda ekonomide yapısal dönüşümlere ağırlık verilmiş, ulusal menkul değerler piyasalarının dünya borsaları ile entegrasyonunu sağlamak, ulusal ve uluslararası piyasalar arasındaki bağları güçlendirmek, makroekonomik istikrarı sağlamak, bankacılık sektöründe rekabeti sağlamak, ters seçim ve etik problemlerden kaynaklanan problemleri giderebilmek amacı ile daha şeffaf politikaların uygulanması ve asimetrik bilgidan kaynaklı sorunları giderebilmek amacı ile finans kurumlarına yönelik denetleme mekanizmaları kurmak temel uygulamalar olmuştur. Kısa vadeli, spekülâtif nitelikli ve arbitraj amaçlı olan sermaye girişi döviz rezervlerinde artışa ve ulusal paranın aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Finansal sistemdeki bu gelişmeler, devamında finansal krizleri de tetiklemiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002 : 3- 4).

Teknolojinin gelişmesi ile beraber yüksek hacimli sermayenin hızlı bir şekilde transfer edilebilmesi mümkün olmuştur. Finansal küreselleşme, uzun ve kısa vadeli sermayenin, portföy yatırımlarının ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının uluslararası alanda ve sınırsızca hareket edebilmesinin önünü açmıştır. Bu akımların, olumlu yönde, üretim, istihdam, teknoloji transferi, ihracat artışı, büyüme, kalkınma gibi etkilerinin yanısıra olumsuz yöndeki etkisi ise finansal krizler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.4. Uluslararası Sermaye Akımlarını Kontrol Etme Uygulamaları

Finans sisteminde küresel çapta ortaya çıkan krizler ve krizlerin ülkeler ve finans sistemleri üzerinde neden olduğu olumsuz etkiler, bir yandan sermaye hareketlerinin serbestliğini savunan politikaların sorgulanmasına, diğer yandan alternatif politikaların bulunmasının gerekli olduğunu dile

getiren görüşleri ortaya çıkarmıştır. Uluslararası sermaye hareketlerinin kısıtlanması görüşü ise en çok tartışılan alternatif politika olmuştur. Büyüklüğü ve etkisi itibarıyla Asya krizi, Türkiye ve Arjantin’de oluşan finansal krizler, bir çok gelişmekte olan ülke (GOÜ) üzerinde olumsuz etkiler yaratması, sermaye hareketlerinin kısıtlanması tartışmasını daha da alevlendirmiştir (Ay ve Mangır, 2007 : 123).

Gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) yönelen küresel sermaye akımı tasarruf eksikliğini giderip yatırım finansmanını ve büyümeyi sağlarken, sermayenin hızlı girişi ve çıkışları yapması ile birlikte ülkelerin finansal kırılganlıklarını arttırmakta ve finansal şoklara açık hale getirmektedir. Bretton Woods sistemi ile 1944 yılında uluslararası para sistemi oluşturulmuş ve Dünya Bankası uzun vadeli sermaye hareketlerine yönelmiş, IMF ise uluslararası alanda finansal işlemleri düzenleme görevini yerine getirmiştir. Döviz kuru sistemi üzerinde 44 ülke, uluslararası ticarete zarar veren ve istikrarsızlık kaynağı olarak görülen “dalgalı döviz kuru sistemi” uygulamasının yerine “sabit ayarlanabilir döviz kuru sistemi” uygulamasını benimsemişlerdir (Yay, 2003: 18).

IMF antlaşması, sermaye kontrollerine izin vermektedir ve küresel finansal fon akımlarını kontrol altına alabilmek için sermaye piyasası enstrümanlarını kullanırken, taahhüt ettikleri fonların ödemelerini kısıtlamayacaklarını, cari işlemler gerçekleştirilirken yapılan ödemeleri de durduramayacaklarını belirtiyordu. Sabit döviz kuru sistemini bir çok ülke ödemeler bilançosu sorunlarını aşabilmek amacıyla uyguladılar, fakat 1970’lerin başlarında Bretton Woods sisteminin yıkılması ile bu kontroller kaldırılmış ve sermaye hareketlerinde hareketlenme hızlanmıştır (Neely, 1999: 13).

Döviz kurlarının dalgalanmaya başlaması, sermayenin daha fazla arbitraj getirisi sağlamasını önünü açmış ve spekülasyon sermaye hareketleri başlamıştır. 1973 yılında McKinnon ve Shaw sermaye hareketlerinin serbestleşmesinin ülkelerin büyümelerini sağlayarak gönenç düzeylerini yükselteceğini belirtirken, 2001’li yıllarda önem kazanmaya başlayan Rogoff ve Obstfeld’in piyasa mekanizmasının fiyat-miktar çözümünün, piyasa aksaklıkları olan asimetrik bilgi ve dışsallıklar nedeni ile etkin çözümü sağlayamayabileceği görüşü doğrultusunda sermayenin kontrolü yönündeki politikalar ciddi tartışılır olmuştur.

Sermaye kontrollerine, makroekonomik dengeleri iyileştirebileceği şeklinde olumlu yaklaşan iktisatçılar olduğu gibi, uzun dönemde yabancı sermayeyi caydıracağını, çarpık ekonomik yapının sürmesine neden olacağını belirtip olumsuz yaklaşan ekonomistler de vardır. Her iki görüşün yanı sıra bir üçüncü görüş de, çağımızda çeşitlenen yeni finansal araçlar

nedeni ile sermaye kontrollerinin tam ve etkin olarak uygulanamayacağı görüşüdür (Keskin, 2009: 153).

Finansal serbestleşme uygulanırken ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri gidermek amacı ile vergi ve sermaye kontrolleri, idari olarak yani doğrudan, piyasa temelli olarak yani dolaylı, çoklu döviz kuru uygulamaları ve küresel düzeyde vergileme olarak “Tobin Vergisi” şeklinde dört başlık olarak incelenmektedir (Ay ve Mangır, 2007: 130).

Doğrudan sermaye kontrolleri, ani sermaye giriş çıkışlarında döviz kurunda meydana gelebilecek dalgalanmaları önlemek amacı ile kullanılan miktar kısıtlamaları, sermaye işlemlerine onay şartı, ödemelerin ve fon transferlerinin kısıtlanması şeklinde bankalar yolu ile finansal işlemlerin hacmini etkilemeyi amaçlamakta ve bankacılık sektörüne idari sorumluluklar yüklemektedir (Yay, 2003: 24).

Dolaylı sermaye kontrolleri, fiyatı ve işlem hacmini etkilemek amacı ile kullanılan, ikili-çoklu döviz kuru uygulamaları, vergileme (Tobin vergisi) gibi uygulamalar yoluyla sermaye hareketlerinin maliyetini arttırarak spekülasyon hareketlerden caydırmayı amaçlamaktadır (Yay, 2003: 24).

Vergileme, Tobin vergisi, parasal işlem vergisi olarak uygulanmakta, döviz işlemlerine %0.1 ile %0.5 arası vergilendirme oranı getirerek kısa vadeli spekülasyon amaçlı döviz işlemlerinin maliyetini arttırarak caydırmayı amaçlamaktadır (Ay ve Mangır, 2007: 131).

Sermaye hareketlerinin kontrolünün etkin olup olmadığı, bağımsız para politikası sağlayıp sağlamadığı, döviz kuruna istikrar kazandırması, finansal ve makroekonomik istikrarı sağlayıp sağlamadığı gibi kriterlerle ölçülür. “Kontrol olmasa idi sermaye akımları ne olacaktı?” şeklinde bir değerlendirme yapılır (Neely, 1999: 26).

Küreselleşme ve teknoloji gelişimi ile büyük hacimlere ulaşan uluslararası sermaye akımları, finansal liberalizasyon süreci ile ivme kazanarak dünyayı adeta farklı devletlerden oluşan bir yapı yerine sanki tek bir devlet varmış gibi bir yapıya dönüştürmüştür. Sınır tanımayan sermaye hareketleri, tasarruf eksiği olan ülkelerin sermaye gereksinimlerini gidererek yatırım yapmalarına olanak sağladığı gibi, fon sahibi ülke ekonomisine de kazanç sağlamaktadır. Karşılıklı “kazan kazan prensibi” temelinde işliyor gibi görünmesine rağmen, özellikle kısa vadeli sermaye hareketlerinin ülke ekonomilerine hızlıca girip çıkmaları, ülkelerin mali yapıları üzerinde olumsuzluklar yaratabilmektedir. Bazen büyük boyutlara ulaşan finansal dalgalanmalar, ekonomik krizlere ve bu krizlerin etkileşme, bulaşma, yayılma yolu ile bazen bir bölgeye, bazen de tüm dünya ekonomisine sıçrayan bir yapıya kavuşmasına neden olmaktadır. Ülkeler, kısa vadeli sermaye hareketlerinin bu yıkıcı etkilerinden ekonomilerini koruyabilmek

amacı ile politikalar geliştirmektedirler. Finansal liberalizasyon süreci ile gelişen sermaye hareketlerine yönelik olarak, hukuki alt yapı oluşturmakta, menkul değerler borsalarını ve mali yapılarını sağlamlaştırmakta, denetleme ve gözetim mekanizmalarını geliştirmekte, makroekonomik uyum politikaları uygulamaktadır.

2. 2008 Küresel Finans Krizi

ABD’de 2007 yılının ikinci yarısından sonra görülmeye başlayan finansal kriz, türev piyasalarında ortaya çıkmıştır. Konut alımında düşük faizlerle türev piyasalarından çok yüksek miktarda ve ipotek karşılığı alınan kredilerden dolayı oluşan alacakların, menkul değere dönüşmesi ile beraber, borçlar geri ödenmemeye başlayınca; ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin değeri düşmüş, ortaya çıkan güvensizlik, bankalar kredi verirken, bankaları daha ihtiyatlı davranmaya yöneltmiş ve piyasadaki kredi hacmi daraltmıştır. Öncelikle konut sektöründe ortaya çıkan bu kriz zaman içerisinde tüm ekonomiyi etkiler hale gelmiş ve nihayetinde küresel boyut kazanarak tüm ülkeleri etkilemeye başlamıştır. Amerika’da konut kredileri önceleri kredibilitesi yüksek müşterilere verilirken (Prime-Mortgage); 1990’lı yıllardan itibaren kredibilitesi daha düşük (Sub-Prime) müşterilere de verilmeğe başlanmıştır.

Amerika’daki düşük faiz ve enflasyon oranları konut satın alma maliyetlerini düşürdüğünden, konuta olan talebi de arttırmıştır. 2000 yılında 100 000 dolar olan bir ev, 2007 yılında 160 000 dolar değerine ulaşmış ve konuta yatırım yapmak karlı bir hale dönüşmüştür. Finans kuruluşları düşük faizin de etkisi ile, aşırı kar elde edebilmek için yüksek risk almış ve ödeme durumu olmayan müşterilerine de kredi vermeye başlamışlardır. Küresel çaptaki yatırım amaçlı sermayenin 11,5 trilyon dolar düzeyine gelmesi ile oluşan büyük boyutlu tasarruflar, finans sistemlerini de etkisi altına alıp, yönlendirmesine neden olmuştur (Richards, 2008:1) .

Krizin temelinde, ödeme gücü olmayan yüksek riskli müşteriye ipotekli konut kredisi (sub-prime mortgage loan) verilmesi yatmaktadır. Riskli kredilerin faiz oranı da diğer müşterilere göre yüksektir. 2004 yılında FED’in artan konut fiyatlarını rahatlatmak ve enflasyonu düşürmek amacı ile yapmış olduğu faiz oranlarındaki yükselme, krizin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Bu müdahaleden sonra konut fiyatları düşmeye başlamış, balon patlamıştır. Sub-prime kredi alanlar, borçlarını ödememeye başlamış; kredi miktarı konut değerini aşmaya başlamıştır. Ekim 2007 tarihinde ödenemeyen kredi oranı, toplam kredinin %16’sına ulaşmıştır. Ocak 2008 itibari ile de, sub-prime kredilerin %24’üne haciz konulmuştur. Bu durum, konut fiyatları ile ödenemeyen sub-prime krediler arasında negatif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur (Sanders, 2008: 261).

Yüksek kazanç sağlamayı amaçlayan küresel çaptaki sermaye, daha yüksek risk düzeyi ile karşılaşmaya başlamıştır. Bu durum, güvenlik sorununu ortaya çıkardığı için yatırımlarda teminatlı borç senetleri kullanımını yaygınlaştırmıştır. Türev menkul kıymet türü olan teminatlı borç senetleri ve teminatlı ipotek senetleri, menkul değer türev çeşididir ve finansal alanda sub-prime krediler de oluşan krizin en önemli sebeplerinden biridir. Teminatlı borç senedi, sadece ipoteye bağlı menkul değere, ipotekli krediye göre değil; diğer çeşitli varlıklara göre de çıkarılmaktadır (Rosen, 2007: 3). Teminatlı borç senedi 2004 yılında 157 milyar dolar değerinde çıkarılmışken, 2006 yılında 559 milyar dolar değerine ulaşmıştır. 2008 yılında tüm ipoteye dayalı menkul değerlerin piyasa fiyatında meydana gelen azalmalar, krizi tetikleyen en başat faktör olmuştur.

2007 yılında ortaya çıkan kriz, öncelikle Amerika'nın bütün finansal sistemini etkilemeye başlamış, yatırım bankaları ile sigorta şirketlerini vurmuştur. Ülkenin yüksek düzey borçlu finansman şirketi olan New Century, 12 Mart 2007 tarihinde varlığını devam ettiremeyerek; iflas isteminde bulunmuş ve finansal krizin başlangıç sinyalini vermiştir. Yine bir ipotekli menkul değere dayalı kredi arzı sağlayan Bear Sterns finansman şirketi, 2007 yılının Temmuz ayında kredi veremez hale gelip batma noktasında iken; JP Morgan finansman şirketi tarafından satın alınmıştır. 2008 yılının haziran ayına gelindiğinde, Amerika'daki on iki büyük finansman şirketinin ekonomik kaybı, 153,6 milyar dolar seviyesini geçmiştir (Richards, 2008: 6).

Tablo 1: ABD Finans Şirketleri 2008 (Haziran) Zararları (Milyar Dolar)

Finans Şirketleri	Oluşan Zarar
Citybank	42,9
Merrill Lynch	37,1
Bank of America	15,1
Morgan Stanley	14,1
JP Morgan	9,8
Washington Mutual	9,1
Lehman Brothers	8,2
Wachovia Corporation	7
Goldman Sachs	3,8
Wells Fargo	3,8
Bear Sterns	3,2
National City	3,1

Kaynak: Richards, 2008: 6.

ABD hükümeti ve FED krizin başlamasının ardından, ABD, faiz oranlarını yedi kere düşürerek krizin etkilerini azaltmaya çalışmış; piyasaya 81 milyar dolar para arzında bulunmuş; 2008 yılında 200 milyar dolarlık bir paket daha hazırlamıştır. ABD, ekonomiye müdahale için 2008 yılı sonuna kadar, 2 trilyon dolarlık harcama yapmıştır. ABD'nin bütçe açığı, 2007 yılında 162 milyar dolar iken 2008 yılında 455 milyar dolara çıkmıştır. Dow Jones Industrial (DJI) piyasasının 2008 yılı içerisinde %33,8 düzeyinde değer kaybına uğramış olması, yaşanan finansal krizin derinliğini gösterir. ABD 2008 yılının ikinci yarısında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın sürekli düşmesi neticesinde ekonomik olarak durgunluğa, resesyona girmiştir. 2009 yılında da Amerikan ekonomisi üzerindeki sarsıntıları devam etmiş, ekonomide süregelen daralmalar kendini göstermiştir. Bir çok finansal kuruluşu batan ve iflas ettiği için el konulan ABD'de, 1929 buhranından bu yana en şiddetli kriz olan 2007-2008 krizinin etkilerinin daha uzun yıllar boyunca devam edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Arıkan,2008: 12).

Geri ödeme kriterlerini göz önüne almadan konutlar için bol miktarda verilen krediler ve yol açtığı yüksek düzey menkul kıymetleştirme, saydamlığın eksik olması, kredi verirken şirketlerin objektif derecelendirmeleri yapmaması, denetleme-düzenleme yapacak kuruluşların zamanında müdahalede bulunmaması ve iyi analiz yapamaması ABD'de başlayan krizin büyümesine ve yayılarak küresel bir boyut kazanmasına neden olmuştur.

Amerika da baş veren finansal kriz, uluslararası alanda ülkelerin teminatlı borç senetlerine yatırım yapması ile küresel kimliğe bürünmüş, Amerika, Avrupa, Asya ve Avustralya'da yayılmıştır. IMF, krizin maliyetinin 945 milyar dolara ulaşabileceğini söylemişse de, uzun yıllar sürecek olan bu krizin maliyetinin çok daha fazla olacağını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Finansal kriz, 2007 yılında gelişmiş ülkeleri etkilemekle beraber, 2008 yılından itibaren gelişmekte olan ülkeleri de etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomi politikaları sayesinde, bu ülkeler, kamu net borç stoklarını azaltmış; döviz ile borçlanmayı sınırlanmış ve rezerv varlıklarını arttırmışlar. Bu nedenle de krizin etkilerine daha geç maruz kalmışlardır. Krizden etkilenme ile birlikte, bu ülkelerin ulusal para birimlerinde ve borsalarında değer kaybı yaşanmış, risk primleri artmış, banka borçlanmaları ve yabancı sermaye akımları hızlanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde, krizin ortaya çıkmasının ardından ülke ekonomilerinde negatif büyüme oranları görülmeye başlanmış ve hükümetler ardı sıra kurtarma paketlerini uygulamaya koymuşlardır. Uluslararası yabancı sermaye yatırımları azalmış, ekonomik büyümeler yavaşlamış, kredi piyasası ve ticaret hacmi daralmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 129).

2008 yılında küresel çapta ortaya çıkan finansal kriz ülkelere ekonomik, sosyal, kültürel açıdan tahribatlar vermiştir. Özellikle kriz sonrasında birçok

işletme kapanmış, iflas etmiş, işsizlik yaygınlaşmıştır. Etkileri halen devam etmekte olan küresel finansal krizin kısa sürede sona ereceğini düşünmek yersiz olacaktır. Ekonomik büyüme sağlıklı bir şekilde sağlanırken, ülkenin sosyal yönünün de ele alınması gerektiği, oluşan bu durum karşısında zorunlu olmuştur.

2.1. 2008 Küresel Finans Krizi'nin Nedenleri

ABD'de bankacılık ve finans sistemi denetlenmekte iken, "Gölge Bankacılık"ta denilen türev piyasaları ve hedge fonlar, finans piyasalarının genişlemesi amacı ile denetlenmemiş; türev araçlarının değeri, bağlı olduğu konut piyasasının değerinin çok üzerine çıkmış ve kredi balonu oluşturmuştur. Riski devretmeye yarayan ve bu manada sigorta işlevi gören türev piyasalarının artık kendisi bir risk unsuru haline gelmiştir. Problemin temel kaynağı, türev ürünlerinin finansal piyasalar ve kişiler arasında hızla el değiştirmesi olmuştur. Krize sebep olan türev ürünlerinin Avrupa'ya satılması vasıtasıyla da; kriz, Avrupa'ya sıçrayarak küresel bir nitelik kazanmıştır.

Yukarıda öz bir şekilde açıkladığımız krizin nedenlerini temel olarak altı ana başlık altında toplanabilir (Kutlu ve Demirci, 2011: 129).

2.1.1. Likidite Bolluğu

Küresel piyasalarda 11,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen tasarruf miktarı, ülkelerin finansal piyasalarına yön vermeye başlamıştır. Bankaların bir işi ve geliri olmayan insanlara da kredi vermeye başlaması, konut fiyatlarının aşırı değerlenmesine ve fiyatlarının hızla artmasına neden olmuştur. ABD ekonomiyi canlandırabilmek amacı ile inşaat sektörüne ağırlık vermiş, bu vasıtasıyla ödeme gücü olmayanlara bile mortgage kredi verilmek sureti ile riskli kredilerin miktarı artmış, kredi hacmini arttırmak isteyen bankalar, yüksek riskle verdikleri bu kredileri teminat olarak gösterip emlak tahvilleri çıkararak, yüksek faizle hedge fonlara satmışlardır. Reel karşılığı olmayan kredi miktarı artmış, verilen kredilerin değişik faiz oranlarında olması mali piyasaları olumsuz olarak etkilemiştir (Altuntepe, 2011: 3).

Konut kredilerinin geri ödenememesi sonucu; bankaların haciz koydukları evleri, piyasaya sunması konut fiyatlarını düşürmüştü; aldıkları değerlerin altına düşen diğer konut sahipleri de kredilerini geri ödememişlerdir. İpoteğe dayalı menkul değerlerin büyük boyutlara ulaşması nedeni ile de finans sektöründeki zararlar büyümüş, domino taşı etkisi ile yayılmış, finans sektöründeki temel mali kuruluşların iflas etmesine sebep olmuştur.

2.1.2. Uygulanan Gevşek Para Politikaları

Para politikası, ülkelerin fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, ödemeler dengesinin sağlanması, istihdam artışının gerçekleşmesi amaçları için paranın tedariki, hacmi, elde tutma maliyeti ve diğer finansal şartları etkilemeye dayalı kararları içeren ve merkez bankalarınca uygulanan politikaların tamamına verilen isimdir (Lindsey ve Wallich, 1996: 508). Para politikaları ile merkez bankaları, faiz oranlarını gözeterek politika üretirler.

Merkez bankaları, 2008 krizi öncesinde çoğunlukla fiyat istikrarını temel alan para politikaları üretmişler; krizin ardından ise mali ve finansal sistemi, makroekonomik yapıyı da kapsayacak politikalar üretmeye başlamışlardır. Günümüzde makro-finance risklerin önlenmesinde merkez bankalarının para politikaları oldukça önem kazanmıştır. Küresel çapta büyüme oranlarının düştüğü, talebin daraldığı, ülke ekonomilerinin küçüldüğü kriz ortamlarında, merkez bankalarının uygulayacakları etkin ve istikrarlı para politikalarının önemi büyüktür. Yalnızca enflasyon hedeflemesi amaçlı dünya ticaretini olumsuz olarak etkileyen sıkı para politikaları, yalnızca fiyat istikrarı bağlamında uygulanan para politikaları da merkez bankalarına yeterince gözlem yapabileme imkanı sağlamamaktadır.

2.1.3. Yüksek Riskli Konut Kredilerindeki Artış

Bankaların daha fazla getiri elde etmek amacı ile kredibilitesi düşük olan, geliri olmayan tüketicilere de yüksek faiz oranı ile ipotekli konut kredisi (mortgage) vermeleri, yüksek riskli konut kredilerinin hacminin artmasına neden olmuş, bu kredilerin menkul kıymetleştirme yolu ile sermaye piyasasında alım satımına konu olması ise mali kırılganlığı arttırmıştır. Oluşan finansal balon patlayınca, küresel çapta etkili olan ve yıllarca süren finansal kriz kaçınılmaz olmuştur.

2.1.4. Yüksek Riskli Kredilerin Menkulleştirilmesi

Gayrimenkullerin, menkul değerler piyasasında işlem görebilmesi için menkul değer haline dönüştürülmesi ve bu yol ile sermaye piyasalarında var olması sayesinde, ipoteğe dayalı menkul değerler türev piyasası oluşmuştur. Konut kredileri ve ipotekleri, kira ödemeleri, kredi kartlarındaki alacaklar, araç kredisi gibi uygulamalar, bu bağlamda değerlendirilmektedir. Varlığa dayalı menkul kıymetler (VDMK) ya da menkul kıymetleştirme (securitization), bir borçlanma aracı olarak banka kredilerinin yerine kullanılabilen ve ciro edilebilen finansal enstrümanlardır (Alptekin, 2011: 3).

ABD’de menkul kıymetleştirme sayesinde tüketiciler olması gerekenden daha fazla kredi kullanmışlardır. Bunda en etkili olan unsurların başında bankaların yasal sermaye yükümlülüklerini yerine getirmesinde kolaylıkların sağlanmış olması, bankaların daha fazla kar amacı gütmeleri, riskin

paylaşımı gibi unsurlar menkul kıymetleştirmeyi özendirmiştir. Menkul kıymetleştirmenin krize neden olmasının ana nedeni, riskin bir kurumdan diğerine aktarılmasını sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bankalar, mortgage kredisi verirken, bu kredilerin geri ödemesini menkul kıymetleştirmek sureti ile bir yatırım bankasına veya mortgage şirketine satmakta; bu da mali sistemi kırılğan hale getirmektedir.

2.1.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları

Derecelendirme, bir kurum veya bireyin finansal yükümlülüklerini zamanında yerine getirip getiremeyeceğini tahmin etmek amacı ile kullanılan, kişi veya kurumun nicel ve nitel bilgilerine dayanılmak sureti ile ortaya konulan bir sınıflandırma sistemidir. Amerika’da başlayıp küresel nitelik kazanan sub-prime mortgage krizinin bu denli yıkıcı hale gelmesinin en önemli nedenlerinden birinin, derecelendirme kurumlarının olduğu bir gerçektir. 2008 krizi öncesinde derecelendirme kuruluşları, tam ve etkin olarak çalışmamış, ancak kriz ortaya çıktıktan sonra kredi derecelendirme notları düşürülmeye başlanmıştır. Bu yönü ile kredi derecelendirme kuruluşlarının finansal sistemde ortaya çıkabilecek krizlerin ve finansal kırılğanlıkların denetim yolu ile önceden değerlendirilmesi ve derecelendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.1.6. Yabancı Kaynak Kullanımındaki Artış

Gelişmekte olan ülkeler, finansal liberalizasyon süreci ile yüksek miktarda uluslararası fon yatırımlarını ülkelere getirirken borç stoklarını da arttırmışlardır. Özellikle kısa vadeli yabancı kaynaklar spekülative amaçlı olabilmektedir ve ülkelerin dış borç stokunu arttırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin dış dünyaya yaptıkları ihracat gelirinin %17’si faiz ödemelerine gitmektedir. Uzun vadeli yabancı yatırım, verimli alanlarda üretime dönüşerek kendi faizini ödeyebilirken, kısa vadeli spekülative amaçlı yabancı kaynaklar ise böyle verimli bir yatırıma dönüşmemekte ve bu yapı sürdürülebilir büyümenin önüne engel çıkarmaktadır. Ülkelerin sürdürülebilir büyüme ortamı sağlayabilmeleri için finansal derinliklerini (capital deeping) yapılındırmaları zorunludur.

Finansal liberalizasyon süreci ile birlikte ekonomik kriz yaşayan Brezilya, Meksika, Arjantin, Türkiye gibi ülkelere bakıldığında, kısa vadeli borçların ve cari açığın artması, ülkelerin finans sistemlerini daha kırılğan hale getirmiş ve dışa açıklık nedeni ile dışşallıkların içselleşmesi, finansal kriz ve finansal liberalizasyon süreci arasındaki bağlantıyı göstermektedir. Diğer taraftan iç tasarrufların yetersiz olması nedeni ile gelen dış tasarrufların açığı kapatmak yerine ülkeden kaynak transferine sebep olduğu görülmektedir (Yentürk, 1997: 366).

3. AB Kaynaklı Finansal Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları

Türkiye geçmiş yıllar içerisinde defalarca ekonomik ve finansal krizlere maruz kalmış, özellikle 2001 krizinde, bankacılık ve finans sektörünün derin etkilenmesinden dolayı regülasyon politikaları geliştirmiş ve bankacılık alanında köklü düzenlemeler yapmıştır. Krizin başlangıcı kabul edilen Eylül 2008'de, henüz Türkiye'de etkileri hissedilmeye başlanmamıştı. Maliye Bakanlığı ise, "Küresel Kriz Komitesi" ve "Sekretaryası"nın kurulması, düzenleyici ve denetleyici kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması, bankacılık ve reel sektör arasında sorunların çözülmesi amacı ile ortak platformun kurulması, dış kaynaklı olan küresel krizin Türkiye'deki finansal ve reel sektörü etkileyeceği ön görülerek gerekli önlemlerin alınıp ilgili sektörlerin bilgilendirilerek bilinçlenmesi yönünde adımlar atılmıştır. ABD ve AB'de olduğu gibi finansal alanda başlayan bu krizin, reel ekonomiyi etkilemesi ve böylelikle ekonomik krize dönüşmesi riskini de kapsamaktadır.

3.1. Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi

Türkiye'nin finansal sistemi ve ekonomik yapısı dünya ekonomisi ile çok güçlü olarak entegre olmuş konumdadır ve Türkiye ekonomisi de 2008 finansal krizinden çok ciddi anlamda etkilenmiştir. Fakat, ABD ve AB'de olduğu gibi finansal kriz derinleşmemiştir. Türkiye'de kamu maliyesinin sağlam oluşu, ekonomik istikrar ve mali disiplinden ödün verilmemesi, uygulanmakta olan sosyo-ekonomik politikalar, geçmişteki özellikle 2001'deki bankacılık krizinden ders çıkarılarak bankacılık sektörüne yönelik sıkı politikaların uygulanıp kurulların oluşturulmuş olması; krizin etkilerinin finansal sektörü ve reel sektörü de büyük ölçekli etkilemesine olanak tanımamıştır. Ancak reel ekonomi üzerinde büyümeye olumsuz etkilemiş, işsizlik oranlarında artış gözlemlenmiştir. Finansal kriz Türkiye'de reel sektörde etkilerini olumsuz yönde hissettirmiş fakat bankacılık sektöründe çok fazla etkili olmamıştır.

ABD'de daralan ekonomiyi canlandırabilmek için para ve maliye politikaları kullanılarak likidite hacmi arttırılmış, yaşanan likidite bolluğunu karlı alanlara yöneltmek isteyen bankacılık sektörü kredibilitesi düşük olan tüketicilere bile mortgage kredisi kullanarak kredi hacmini genişletmiş, mortgage kredisi kullanan tüketicilerin geri ödeme yeteneğini kaybetmesi sonucu mortgage krizi olarak da adlandırdığımız bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. Finansal piyasalardaki denetim ve düzenleme konusunda var olan olumsuzluklar, kredi derecelendirme kuruluşlarının yetersiz kalması, yapısal sorunlar, ödemeler bilançosundaki dengesizlikler, risk yönetiminin doğru yapılamıyor olması, yüksek borçlanma oranları, para politikalarının doğru uygulanmamış olması da krizi tetikleyen diğer etkenler olmuştur (Bostan ve Kelleci, 2010: 5).

3.1.1. Reel Sektördeki Gelişmeler

Finansal krizin reel ekonomiyi etkilemesi ile beraber ülkelerin büyüme oranlarında düşme meydana gelmiştir.

Tablo 2: 2006-2010 Döneminde Ülkelerin Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	Yıllar	2006	2007	2008	2009	2010
ABD		2,7	1,9	0,1	-2,6	2,6
Almanya		3,4	2,7	1,0	-4,7	3,3
Fransa		2,4	2,3	0,1	-2,5	1,6
İngiltere		2,8	0,06	2,7	-4,9	1,7
İtalya		2,0	1,5	1,3	-5,0	1,0
İspanya		4,0	3,6	0,9	-3,7	0,3
Türkiye		6,9	4,7	0,7	-4,7	7,8
Yunanistan		4,5	4,5	2,0	-2,0	3,9

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, Ekim 2010.

Tablo 2'yi incelediğimizde, Türkiye'nin büyüme oranlarına bakıldığında, finansal kriz ile beraber % -4,7 seviyelerine düştüğü ardından 2010 yılı ile beraber büyüme oranının % 7,8 seviyelerine çıkarak bir ekonomik toparlanmanın ortaya çıktığı verilerden açıkça görülmektedir.

Tablo 3: 2006-2010 Dönemi Ülkelerin İşsizlik Oranları (%)

Ülkeler	Yıllar	2007	2008	2009	2010
ABD		4,6	5,8	9,4	9,7
Almanya		8,3	7,3	7,5	7,0
Fransa		8,3	7,8	9,4	9,8
İngiltere		5,4	5,5	7,5	7,8
İtalya		6,2	6,7	7,8	8,7
İspanya		8,3	11,3	18,0	19,9
Türkiye		10,2	10,9	14,0	11,0
Yunanistan		8,3	7,6	9,3	11,75

Kaynak: IMF, World Economic Outlook Database, Ekim 2010.

Tablo 3'ü incelediğimizde, Türkiye'nin işsizlik oranlarına bakıldığında, finansal kriz ile birlikte 2009 yılında %14 oranında bir işsizliğin meydana geldiği ancak 2010 yılı itibari ile bu oranın %11 seviyelerine inmeye başladığı ve reel ekonominin toparlanma sürecine girdiği görülmektedir.

Tüm bu değerler analiz edildiğinde, 2008'deki küresel finansal krizin Türkiye'de reel ekonomi üzerinde olumsuz etki yarattığı açıkça ve belirgin bir şekilde ortadadır.

3.1.2. Türkiye de Finansal Sistemdeki Gelişmeler

Finansal sektör kavramı, yalnızca bankaları ve Merkez Bankası'nı içermemektedir. Daha kapsamlı olarak, sigorta şirketleri, faktöring şirketleri, bankalar, merkez bankası, finansal kiralama şirketleri ve benzeri ekonomik birimlerde finansal sistemdeki kuruluş ve kurumları göstermektedir. Ancak çalışmamızda 2008 küresel finansal krizinin bankacılık sektörü üzerine etkileri incelenmiş olduğundan konu bu bağlamda sınırlandırılmış, yalnızca TCMB ve bankaların aktif değerlerindeki değişimler değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

3.1.3. Türkiye de Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler

Türkiye de 2008 yılının son çeyreğinde kendini hissettirmeye başlayan küresel finansal kriz, 2001 finansal krizi ile karşılaştırıldığında, daha az kırılmalı olan makro ekonomik yapıda gerçekleştiği için, Türk Bankacılık sistemini olumsuz etkilemiştir. Ancak küresel finansal krizin etkileri derinlemesine yıkıcı etkiler yaratmamıştır. ABD ve AB'deki etkileri göz önüne alındığında, reel sektörler ve finansal sektörler üzerindeki yıkıcı ve derinlemesine etkilerinin ne denli büyük ölçülerde olduğu, Euro Birliği Bölgesi'nde ve Avrupa Birliği Bölgesi'nde Euro'nun ve Avrupa Birliği'nin geleceğinin bile tartışmaya açılmasına neden olduğu görülür. Türkiye'nin 2001 krizinden sonra denetimleri sıkı tutarak, geliştirmiş olduğu düzenleme ve denetleme politikaları çok etkili olmuş, finans piyasasının kırılmalılığı azalmış ve 2008 küresel finansal krize Türkiye'deki bankacılık sektörü hazırlıklı yakalanmıştır. Türkiye'deki bankacılık sektörünün 2001 krizinden sonra yeniden yapılandırılması ve TCMB'nin kullanmış olduğu finansal araçların yerinde, etkin ve zamanında kullanılmış olması gibi gerekçelerle Türkiye bankacılık sektörü, 2008 küresel finansal krizinin etkilerini fazla hissetmeden atlattır (Selçuk, 2010: 22).

5411 sayılı Bankalar Kanununun 2005 yılında yürürlüğe girmesi, 1999-2001 yılları arasında 21 bankanın TMSF'na devredilmesi ile beraber bankacılık sektöründe denetleme ve düzenleme işlemlerine gidilmiş olması, 5411 sayılı bankalar kanununun finansal sektörün içerisinde önemli bir konuma sahip olan bankacılık sektöründe kurumsal iletişimin artmasını sağlaması, kurumsal yönetişimin güçlenmesi, bu sektöre girişleri belirli koşullara tabi tutması, sürekli ve sistemli bir şekilde bankacılık sektörünü denetlemesi sektörün kırılmalılığını azaltarak daha dirençli hale gelmesini sağlamıştır. Bu sebeple; Türkiye'deki bankacılık sektörü, 2008 küresel finansal krize hazırlıklı olarak yakalanmıştır (Şendoğdu ve Öztürk, 2009: 428).

Özellikle 2001 krizinden Türkiye'de ki bankacılık sektörünün olumsuz etkilenmesinden dolayı, yapısal bir düzenlemeye gidilmiş; bankacılık

sektörüne girişler sıkı koşullara tabi tutulduğu gibi, faaliyetine devam eden bankalar ciddi anlamda denetlenmiş; sermaye tabanı güçlendirilmiş; kuralları yerine getiremeyen bankalar, sistemin dışına çıkarılmış; sermaye tabanı korunmuş ve 2001 krizinden sonra oluşturulan Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye'deki bankacılık sektörünü yapısal bir reforma götürmüştür. Neticesinde; bankacılık sektörü, 2008 küresel finansal krizden ayakta ve dik olarak çıkmayı başaramıştır (Yüce Civelek, 2009: 33).

Türkiye'deki bankacılık sektörünün 2001 finansal krizinden çok olumsuz etkilenmesi, çıkarılan dersler, yapılan düzenlemeler ve yapısal dönüşüm ile beraber, 2008 küresel finans krizine daha az finansal kırılganlık ile yakalanmış olması, bankacılık sektörünün bu krizden fazla etkilenmeden çıkmasını sağlamıştır.

3.2. Türkiye'de ki Bankacılık Sektörünün 2008 Küresel Finansal Krizi Esnasında Gösterdiği Gelişmeler

Türkiye'de 2008 krizi esnasında TCMB, faiz oranlarının indirilmesi, zorunlu karşılıkların artırılması şeklinde uygulamalara gitmiş; AB ve ABD'de ise bankacılık sektörü mevduatlarına tam garanti getirilmiştir. Mevduat sigortası ABD'de 250 000 dolar, AB'de ise 50 000 euro düzeyine çıkarılmıştır. Türkiye'de küresel finansal kriz esnasında bankaların karlılık oranlarını arttıran bir diğer etken de kredilere olan talebin artmış olmasıdır. 2008 küresel finansal kriz döneminde Türkiye'nin bankacılık sektörü, olumlu ve olumsuz finansal süreçler yaşamıştır (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 12-13).

Olumlu süreçler,

1. Bankacılık sektörü personel sayısı ve şube sayısı 2010 yılı itibari ile artmıştır
2. 2010 yılı itibari ile bankacılık sektörünün net karı yükselmiştir.
3. 2010 yılı itibari ile bankacılık sektörünün aktif/GSYİH oranı %77,1 seviyesinden %87,4 seviyesine yükselmiştir
4. Sermaye yeterliliği rasyosu dünya genelinde önemli sayılacak bir oranda, %18 düzeyinden %20,6 düzeyine yükselmiştir.

Olumsuz Süreçler,

1. Bankacılık Sektörü aktiflerinin önemli bir bölümünü oluşturan krediler %51,3 seviyesinden 2009 yılında %47,1 seviyesine düşmüştür
2. Aktif karlılığı ise %2 seviyesinden 2009 yılında %0,7 seviyesine düşmüştür.

2001 finansal krizinden çok olumsuz etkilenen Türkiye bankacılık sektörünün, yapılan yapısal değişiklikler, düzenleme ve denetleme mekanizmaları ile kontrollü olarak gelişiminin sağlanması ile şoklara karşı dayanıklı hale gelen, finansal kırılabilirliği azalan yapısı; 2008 küresel finansal krizinin ABD, AB ve dünyanın diğer ülke ve bölgelerindeki yıkıcı etkilerinin Türkiye'ye yansımamasına neden olmuştur.

3.3.Kriz Sonrası Türkiye'nin Bankacılık Sektörünün Finansal Durumu

Bankaların mevduat sigortası sistemi ve mevduatların korunabilmesi amacı ile bankaların aktif karlılık ve öz kaynak karlılık oranlarını incelediğimizde, sektörün krizden yıkıcı ölçülerde etkilenmediğini görürüz.

2008 yılında, 2,0 düzeyine gerileyen aktif karlılığının, 2009 yılında 2,6 düzeyine yükseldiğini; 2008 yılında, 16,8 düzeyine gerileyen öz kaynak karlılık oranının, 2009 yılında 20,2 düzeyine yükseldiği görülmüştür (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 12).

Seçilmiş rasyolar açısından konuyu irdelediğimizde, Türkiye'deki bankaların likidite göstergeleri, sermaye yeterlilik rasyosu, kredilerin takibe dönüşme oranları incelenerek; 2008 küresel finansal krizinden etkilenme durumları tespit edilebilir. Türkiye'deki bankacılık sektörünün finansal krizlerinin azalmış ve şoklara karşı dayanıklı olduğu, 2001 krizinden sonra alınan önlemlerin ve yapılan düzenlemelerin etkili olduğu, açıkça görülmektedir. Likidite durumu 2008 yılında %34,4 seviyesine düşmüş ise de 2009 yılında %43 seviyesine yükselmiş; sermaye yeterlilik rasyosu, 2008 yılında %18 düzeyinde gerçekleşirken; 2009 yılında %20,6 düzeyine yükselmiştir. Keza kredilerin takibe dönüşüm oranı, 2008 yılında %3,7 seviyesine inmişken; 2009 yılında %5,3 düzeyine çıkmış; 2010 yılında ise %4,3 seviyesine gerilemiştir. Bu değerler göz önünde tutulduğunda; 2008 küresel finansal krizinden Türkiye'deki bankacılık sektörünün büyük ölçekli etkilenmediği, küçük olumsuzluklar ile krizi atlattığı net olarak görülebilmektedir (Bostan ve Bölükbaş, 2011: 11).

3.4. Türk Bankacılık Sisteminde AB Kaynaklı Küresel Kriz Boyutunun Analizi

2008 küresel finansal krizinin altında yatan nedenin krediden kaynaklanmadığı, kredilere dayanılarak üretilen türev kredilerinin çok hızlı el değiştirmesi ve geri ödenmeme riskinin yükselmesi, üçüncü kişilerle oluşan sorunlar ve bu sorunlarda misal olarak alınan kredinin hedge fonlara aktarımı olmuş, tüm dünyadaki bankalar bu aşamada birbirlerine kefil olmuş, krizin patlak vermesi sürecinde ise bu bankalar ya iflas edip kapatılmış veya devir edilmiştir. Finans sektöründe ortaya çıkan küresel kriz, reel sektörü de

etkilemiş ve bu durum ülkelerin büyüme rakamlarına olumsuz olarak yansımıştır (Kaderli ve Küçükçkaya, 2012: 86-87).

Tablo 4: Ülke Gruplarına Göre Yıllık Büyüme Oranları (%)

	2007	2008	2009	2010
Dünya	5,0	2,3	-1,6	4,5
Gelişmiş Ekonomiler	2,7	0,0	-3,8	2,9
Gelişmekte Olan Ekonomiler	8,4	6,1	1,9	7,0
Avrupa	7,0	4,0	-6,1	4,4
Türkiye	4,7	0,7	-4,8	9,2

Kaynak: (Kaderli ve Küçükçkaya, 2012: 87).

Tablo 4'deki büyüme oranlarını değerlendirdiğimizde, bütün ülkelerin küresel finansal krizden olumsuz etkilendiğini, reel ekonomide oluşan ekonomik küçülmelerin en çok AB üyesi ülkelerde etkili olduğu, Türkiye'yi AB kadar olumsuz etkilemediği, Türkiye'nin 2010 yılı ile toparlanmaya başladığı, 2009 yılında %-4,8 negatif büyüme oranı ile kapatan Türkiye'nin 2010 yıllık büyüme oranını %10 olarak sağladığı görülür.

3.4.1. Finansal Sistemin Durumu

Finans sistemi, ekonomik gelişmelerin beyni konumundadır. Büyüyen ve gelişen bir ekonomi ancak güçlü bir finansal sistemin varlığı ile mümkündür. Finansal sistem ve reel ekonomi arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Finansal sistem, bilginin ve kaynakların toplanmasında, değerlendirilip analiz edilmesinde, transfer edilmesinde yatırım sahipleri açısından maliyetleri düşürme, etkinlik ve verimliliği artırma imkanı sağlar. Türkiye'de finansal sistemin bel kemiği bankacılık sektörüdür. Finansal kaynakların büyük çoğunluğu bankacılık sektörü tarafından toplanmakta ve tasarruf sahipleri ile yatırımcılara kullanılmaktadır. Türkiye'de finansal sistem küçük, sık ve gelişme aşamasındadır. Bu durumun temel nedenleri şöyle sıralayabiliriz (Afşar, 2011: 156-157): Yüksek oranda vergilendirme nedeni ile finansal araçlara talebin düşük olması, düşük gelir, düşük tasarruf düzeyinin var olması, yıllardır var olan yüksek enflasyon oranlarıdır.

Tüm bu veriler ele alındığında, 2008 küresel finansal kriz döneminin Türkiye'deki finansal piyasalara etkisini analiz etmek istediğimizde finansal sistemin omurgasını oluşturan bankacılık sektöründeki ekonomik verilerin durumunun incelenmesi gerektiği kanısına varırız.

3.4.2. Bankacılık Sektörünün Durumu

Bankacılık sektörünün finansal sistemdeki önemli konumunu belirttikten sonra, BDDK verilerine de bakarak çeşitli kriterler açısından değerlendirme yapılmalı ve ekonomik finansal duruma bakılarak sonuca varılmalıdır.

Küresel finansal krizin bankacılık sektörüne etkisinin, banka sayıları açısından bakıldığında çok olumsuz yansımalarının olmadığı görülmektedir. 2007 yılında 50 olan toplam banka sayısı, 2008, 2009 ve 2010 yılları itibari ile 49 olarak varlığına devam etmiştir (Afşar, 2011: 158).

Küresel finansal krizin, bankacılık sektörüne etkisinin, şube sayıları ve çalışan personel sayıları açısından bakıldığında çok olumsuz yansımalarının olmadığı görülmektedir. 2007 yılında 7 856 olan banka şube sayısı, 2008 yılında 9 304, 2009 yılında 9 581 ve 2010 yılında 10 666 olarak olumlu ve pozitif yönde gerçekleşmiştir. Bankalardaki çalışan sayısı ise, 2007 yılında 167 760 iken, 2008 yılında 182 120, 2009 yılında 184 216 ve 2010 yılında 191 280 olarak istihdamda artış sağlanarak sürdürülmüştür. Kriz döneminde şube sayısında ve istihdam edilen personel sayısında artışların olması, Türkiye'deki bankacılık sektörünün krizden çok olumsuz etkilenmediğini göstermektedir. (Afşar, 2011: 159).

Bankacılık sektörünün aktif yapısını incelediğimizde, büyük kısmı kamu kağıtlarından oluşan menkul kıymetlerin, 2007 yılında %31 olan payı, 2008 yılında %26,50 olmuş, 2009 yılında %31,50'ye yükselmiş ise de, 2010 yılında %28,60 seviyelerine düşmüştür. Likit aktifler 2000 yılında %21 düzeyinde iken, 2007 yılına gelindiğinde %10, 2008 yılında %12,90, 2010 yılında ise %8,50 düzeyine düşmüştür. Aktif kalemler içerisinde en büyük pay kredilere aittir. %50 civarı bir hacmi ile banka aktif değerlerinin en büyük payını oluşturan kredilerin 2009 yılında %47,10 düzeyinde gerçekleşmiş olması, kriz riskinin devam etmesi nedeni ile bankaların kredi vermekte temkinli davrandıklarını göstermektedir. Krizin başlangıç dönemlerinde kredi hacminin azaldığı, sorunlu kredi oranlarının düştüğü ve kredilerin dış kaynaklardan finansmanının sağlanması imkanlarının arttığı görülmektedir. 2009 yılında küresel finansal krizin bankacılık sektörüne yansımaları nedeni ile, kredi hacmi daralmıştır. Aktif yapısı ile Türkiye'deki bankacılık sektörünü değerlendirdiğimizde, küresel finansal krizden etkilenmediği anlaşılmaktadır (BDDK, 2012: 12-42).

Türkiye'deki bankacılık sektörüne pasif yapısı yönü ile baktığımızda, en büyük payın mevduatlar olduğu görülür, 2000 yılında %66 olan oranının yıllar içerisinde %61 düzeyine düştüğü görülse de küresel finansal kriz bağlamında bir etkilenmenin olmadığı da aşıkardır. 2008 küresel finansal krizi sonrasında sendikasyon ve sekürütizasyon kredilerine ulaşabilme imkanları nedeni ile yabancı bankalara olan borçlanma da azalmıştır. 2007 yılında %64 olan mevduat oranı, krizinde etkisi ile 2008 yılında %62, 2009

ve 2010 yıllarında ise %61 seviyelerine gerilemiştir. 2000 yılında pasifler içerisinde %7 civarında bir paya sahip olan öz kaynaklar, özellikle 2001 krizinden sonra bankaların öz sermaye yapılarının güçlendirilmesi politikaları neticesinde, 2007 yılında %13 düzeylerine ulaşmış, karlılık oranlarının artması, karların dağıtılmayarak öz sermayeye eklenmesi, ödenmiş sermaye oranının yükselmesi gibi nedenlerle 2010 yılında %14 düzeyine ulaşmıştır. Bankaların pasif yapısı içerisinde öz kaynakların oranının yüksek olması özellikle 2001 krizinden sonra uygulanan regülasyon ve reform politikaları neticesinde ortaya çıkan bir durumdur ve bankaların finansal kırılganlığının azalmasına krizler karşısında daha dayanıklı bir yapıya kavuşmasına neden olmuştur. Türkiye'deki bankaların sermaye yeterlilik rasyolarına (SYR) bakıldığında, basl II kurallarında öngörülen %8'lik oranın çok üzerinde olduğu ve 2010 yılına baktığımızda %14 seviyelerinde gerçekleştiği görülür. Avrupa Birliği'ni de ele aldığımızda, Türkiye'deki bankacılık sektörünün yapısal olarak güçlü olduğu, finansal kırılganlığının az olduğu ve finansal krizlere daha dayanıklı olduğu eldeki veriler ışığında görülmektedir (BDDK, 2012: 12-42).

Küresel finansal kriz döneminde gelişmiş ülkeler, 2009 verilerine göre 1,7 trilyon dolar, 2010 yılı için 2,3 trilyon dolar karlılık açısından kayba uğramıştır. Türkiye'de 2008 yılı itibari ile tek haneli enflasyon rakamlarına geçilmesi, düşük faiz oranları, menkul kıymetlerin faiz gelirlerindeki artış ile beraber bankaların karlılık oranları, 2009 ve 2010 yıllarında yükselmiştir. 2010 yılındaki karlılık artışı %9,7 olarak 22,1 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörünün net faiz gelirleri 2009 yılına oranla 3,1 milyar TL daha az gerçekleşmiş olsa da bu durum karlılık artışında negatif yönlü bir etki oluşturmamıştır. Sorunlu kredilerin, 2008 yılında %3,7 düzeyinden 2009 yılında %5,3 düzeyine yükselmesi ve ardından tekrar %3'ler düzeyine gerilemesi, küresel finansal krizin reel sektör üzerindeki yansımaları göstermesi açısından önem arz etmektedir. (Afşar, 2011: 168).

4. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'deki finansal sektörün ve bağlamında önemli bir paya sahip olan bankacılık sektörünün, 2008 küresel finansal krizinden olumsuz etkilenmediği, karlılık düzeyini arttırarak çıktığı, aktif ve pasif değerlerinde olumsuz bir gelişme yaşanmadığı, banka personeli sayısı, banka şube sayısı, banka sayısı açısından bir azalma görülmediği, sorunlu kredilerin ise finansal krizin reel sektör üzerindeki yansımaları gösterdiği, kriz ile birlikte sorunlu kredilerde 2009 yılında bir artış meydana gelmiş ise de bu durumun 2010 yılından sonra tekrar normal seviyesine geldiği görülür. Bu veriler bize, Türkiye'deki bankacılık sektörünün, 2008 finansal krizinden olumsuz etkilenmeden çıktığını gösterir. Küresel finansal krizinin, Türk bankacılık sektörünü teğet geçmesinin nedeni, 2001 krizinden sonra bankaların

yapılarının güçlendirilmesi, reform ve regülasyonlar ile denetim altına alınan bankacılık işlemlerinin finansal kırılganlığının azalması, küresel krizlere karşı daha dayanıklı yapıya bürünmesi olarak değerlendirilir.

Küresel finansal krizlere karşı, ülke ekonomilerinin kırılganlığının azaltılabilmesi için, sağlam bir hukuki yapılanmaya ve denetime tabi finans ve bankacılık sisteminin varlığının gerekli olduğu aşıkardır.

5. Referanslar

- AŞAR, Muharrem. (2004), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt 4, Sayı: 1.
- AŞAR, Muharrem. (2011), Küresel Kriz ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİB Dergisi, Ekim 2011, 6(2), ss 143-171
- ALP Ali (2002), Uluslararası Mali Piyasalardaki Gelişmeler, İstanbul: İMKB Yayınları.
- ALPTEKİN Erdem (2011), “Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü” http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B3519ADCE4362AFE/11921/menkulkul%20C4%B1ymetle%20C5%9Firme_ealptekin.pdf
- ALTUNTEPE Nihat (2011), “2008 Küresel Krizinin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi”, <https://dergi.park.org.tr/en/download/article-file/214038>
- AKDIŞ, Muhammet (2000), Global Finansal Sistem Finansal Krizler ve Türkiye, İstanbul: Beta Yayınları.
- AY Ahmet ve MANGIR Fatih (2007), “Uluslararası Finansal Entegrasyon Bağlamında Sermayeni Vergilendirilmesi: Tobinin Vergisi”, Maliye Dergisi, Sayı: 153, Temmuz-Aralık, 123-141
- BAŞOĞLU, Ufuk. (2000), “Finansal Serbestleşme ve Uluslararası Portföy Yatırımları”, Balıkesir üniversitesi SBE Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4, Balıkesir, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c3s4/makale/c3s4m6.pdf>, Erişim: 25.09.2014.
- BERKSOY T. VE SALTOĞLU B. (1998), Türkiye Ekonomisinde Sermaye Hareketleri, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1998-58.
- Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu (BDDK), 2012, Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü, SAYI: 2012/1, ARALIK 2011, Ankara.

- BIS (2007), Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in 2007-Financial Results, Bank of International Settlement, Basle.
- BOSTAN Aziz ve KELLEÇİ Serap Ürüt (2010) “Global Krizin Nedenleri ve Sonuçları”, Sempozyum V, Küresel Kriz Sonrasında Ekonominin Yeniden Yapılandırılması-Balıkesir Üniversitesi-İİBF ve University of Finance and Management in Bialystok-Poland, Sözlü Bildirisi, Balıkesir.
- BOSTAN Aziz, BÖLÜKBAŞ (2011) “Mehmet Küresel finansal kriz ve bankacılık sektörüne etkileri; Türkiye örneği”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 48 (562), 1-16, 2011.
- ESER B. (2004), Küreselleşme Sürecinde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Krizler Üzerindeki Etkisi ve Türkiye Boyutu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul : Marmara Üniversitesi SBE.
- GÜLOĞLU Bülent ve ALTUNOĞLU Ender (2002), “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler : Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 27.
- HİÇ, Mükerrerem (2009), Küresel Ekonomik Kriz ve Türkiye, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- IMF, World Economic Outlook Database , Ekim 2010, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/weodata/index.aspx>, 02.04.2014
- KADERLİ Yusuf, KÜÇÜKKAYA Hatice (2012), “2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 12, Denizli, 2012, ss 85-96.
- KAPLAN, C. (1999), Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliğ No: 9910
- KARAGÜL, M. (2010), Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi, Ankara: 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım.
- KESKİN, Nagehan (2009), “Capital Controls: The Reasons, Types and Country Experiences”, Sosyoekonomi / 2009-1 / 090108, <http://www.sosyoekonomi.org/090108.pdf> , 11.11.2014

- KURTOĞLU Ramazan (2011), Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni, Sinemis Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- KUTLU H. Ali, DEMİRCİ N. Savaş (2011), “Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış Ve Mevcut Durum”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ekim 2011.
- LİNDSEY, David E. ve WALLİCH Henry C. (1996), The New Palgrave. A Dictionary of Economics, Ed. John Eatwell, Murray Milgate ve Peter Newman. Volume III. ABD: Macmillan Press, s. 508.
- MCKİNNON, Ronald I., (1973), Money and Capital In Economic Development, Washington D.C., The Brooking Institution.
- NEELY, Christopher J. (1999), “AN Introduction To Capital Controls”, Review, November-December, 13-30, Erişim Tarihi: 15.11.2014, <http://research.stlouisfed.org/publications/review/99/11/9911cn.pdf> .
- RİCHARDS, Dan (2008), “The Subprime Crisis Explained”, <http://www.strategicimperatives.ca/blog/wpcontent/themes/richards/files/TheSubprimeCrisisExplained.pdf> (5.6.2013).
- SANDERS, Anthony (2008), “The subprime crisis and its role in the financial crisis”, Journal of Housing Economics, No. 17, Sayfa: 254-261.
- SCHMUKLER, S. L. (2004), “Financial Globalization: Gain and Pain for Developing Countries”, Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review, Second Quarter, pp. 39-66.
- SELÇUK, Bora; (2010), “Küresel Krizin Türk Finans Sektörü Üzerindeki Etkileri” Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 1(2), ss.21-27.
- SEYİDOĞLU, Halil (1999), Uluslararası İktisat, İstanbul : Güzem Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Halil (2007), Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 16. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- SHAW, Edward S., (1973), Financial Deepening In Economic Development, Oxford University Press, New York.
- SİTİGLİTZ Joseph E. (2002), Globalization and İts Discontents, W. W. Norton Company, (Çeviren Arzu Taşçıoğlu).

ŞENDOĞDU, Aslan ve Yunus Emre ÖZTÜRK; (2009), “Küresel Krizin Büyüyen Etkisi ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Bağlantıları Işığında Türk Bankacılık Sektörü”, Journal of Azer bajani Studies, ss.423-431, Bakü-Azerbaycan.

TEKİN Mahmut ve ZERENLER Muammer (2012), İşletmelerde Kriz Yönetimi, Günay Ofset, Konya.

TEKİN Mahmut, GÜLEŞ Hasan Kürşat ve BURGESS Tom (2000), Değişen Dünyada Teknoloji Yönetimi, Bilişim Teknolojileri, Damla Ofset, Mart, Konya.

YAY, Turan (2003), “Gelişmekte Olan Ülkelerin Finansal Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme”, İktisat Dergisi, Sayı : 438, Haziran, İstanbul.

YENTÜRK, Nurhan (1997), “Finansal Serbestlik ve Makro Dengeler Üzerine Etkileri”, İktisat Dergisi, İstanbul, Nisan-Mayıs 1997, ss 366.

YÜCE CİVELEK, Burcu; (2009), “Küresel Finansal Kriz ve Türk Bankacılık Sektörü”, Boğaziçi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü Leaders Dergisi, Sayı 10, ss.32-34, İstanbul.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Measuring Railway Freight Transportation Efficiency of
Turkey with Two Stage Relational Network DEA (M. Burak
Erturan)**

Measuring Railway Freight Transportation Efficiency of Turkey with Two Stage Relational Network DEA

M. Burak Erturan¹

¹*Akdeniz University, Institute of Social Sciences,
E-mail: burak.erturan@gmail.com*

1. Introduction

Transportation is a critical component of economies of countries. With the rising globalization around the world, the importance of transportation is increasing as well. Transportation quality of a country affects economic exchange, standards of consumption, quality of life, territorial cohesion, economic productivity, international trade, national competitiveness and economic growth (Sharma et al., 2016; Ghanem et al., 2020). While all modes of transportation are valuable for a country, railway transport has its own advantages. The features of rail transportation like lower fuel consumption, less pollution, high safety and ability to transport high volumes of freight with long distances make it a popular and significant transport system (Wanke et al., 2018; Sameni and Kazemiyan, 2019). In railway transportation, both passengers and freight can be carried. On the other hand, freight transportation deserves a special interest because it is directly related to the country's economy. One of the important methodology to evaluate the railway freight transportation is measuring its efficiency.

Efficiency is the ability to get maximum output using minimum input. There are parametric and non-parametric approaches to measure efficiency. One of the methodology often used in efficiency measurement in the literature is data envelopment analysis (DEA). DEA is a non-parametric model which measures relative efficiency of decision-making units. An advantage of DEA model is, it does not require a priori knowledge of the production function and therefore it is useful for evaluating efficiency from different aspects (Markovits-Somogyi and Bokor, 2014). Data Envelopment Analysis handles the decision making unit (DMU) as a whole, in which, inputs are provided to produce outputs. In some cases DMU may have some sub processes. Studying the inner structure of the DMU could give detailed information about the source of inefficiencies. To be able to measure the efficiency of such architectures researchers developed network data envelopment analysis (NDEA). Network DEA can be identified as the approach to measure the efficiency of network structured systems.

In literature, NDEA models are applied to various subject areas. Finance and banking sector (Seiford and Zhu, 1999), tourism (Chiu and Huang,

2011), academics-teaching (Kao, 2012), retail stores (De Mateo et al., 2006) railways (Yu, 2008), airlines (Yu and Chen, 2011), bus transportation (Sheth et al., 2007) and supply chains (Yang et al., 2011) are some examples. For a detailed review of NDEA models and applications, one can refer to the study of Kao (2014). One of the most preferred NDEA model is relational Network DEA model. In relational models, weights of the inputs or outputs do not change according to different processes (Kao, 2014). Network DEA is used to assess railway efficiency measures in various studies. Yu and Lin (2008) applied a multi activity NDEA to 20 selected railway firms for year 2022 to measure relative efficiencies. In the study of Yu (2008) efficiency measures from classical DEA and NDEA models are compared for 40 global railways. Malikarjun et al. (2014) evaluates the efficiencies of public rail transit systems by using a four stage NDEA model. Bian and Hu (2015) employs a parallel NDEA model to measure the operational efficiencies of 18 railway firms in China. In the work of Doomernik (2015), a two stage series NDEA model is used to calculate the efficiency of 8 high speed rail systems from Asia and Europe between 2007 and 2012. A two-stage Network DEA model with undesirable outputs and shared resources is applied to Chinese railways to assess the sustainable efficiency in the study of Zhou and Hu (2017). Wanke et al. (2018) runs a super efficiency multi-activity network DEA model on various Asian railways. Sameni and Kazemiyani (2019) uses a classical and a two stage network DEA model for efficiency evaluation of railway efficiencies.

In this study, a two stage relational NDEA model is used to evaluate the railway freight transportation efficiency of Turkish railways between years 1973 and 2019. By so, it is aimed to observe the efficiency evolution in 47 years in a relative manner. In section 2, two stage relational NDEA model is explained. Section 3 is about proposed data and model specifications. In section 4, obtained results are presented. Finally, section 5 is on conclusion and discussions about the results of the study.

2. Methodology

Data Envelopment Analysis is a non-parametric methodology to measure relative efficiencies of decision making units (DMU). After the introduction of DEA by the study of Charnes et al. (1978), researchers has been contributed to the literature with a lot of developments. A significant contribution to the DEA literature is the network DEA approach presented in the study of Färe and Grosskopf (1996). In NDEA methodology, sub-DMUs in main DMU are identified. Analyzing sub-process efficiencies and inter-relations with other sub-processes gives the researcher a clearer perspective about the inefficiency of the main process.

Researchers have developed a lot of NDEA models (Kao, 2014). In this study a relational two stage NDEA model is used to measure the relative efficiencies. Railway freight transportation is divided into two sub-processes as production and service. There are two inputs (X_1, X_2) and two outputs (Y_1, Y_2) of the main DMU. Two inputs of the main DMU are also inputs of the production stage. Production process has one output (Z_1), which is also input of the service process. Finally, two outputs of the service stage are also outputs of the main process. An illustration of the NDEA model used in this study is in Figure 1.

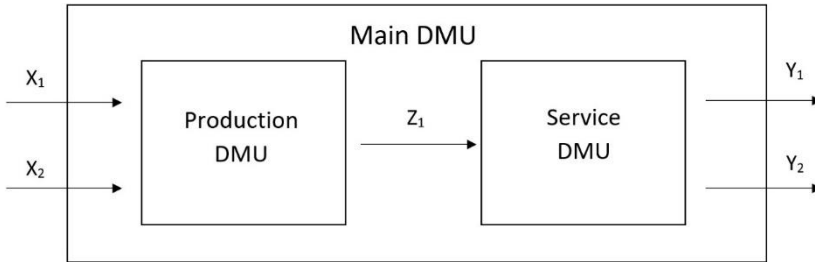

Figure 1: Representation of a Two Stage Network DEA Model

The Network DEA model applied in this study is a two stage relational model presented in the work of Kao (2009). In relational models, input or output weights do not vary with different processes. For example the weight of input X_1 does not change whether DMU interested is production or main (overall) DMU.

The efficiency measurement of a relational two-stage network DEA model Figure 1 can be calculated using the generalized model presented in Kao (2009):

$$E_k = \max \sum_{r=1}^s u_r Y_{rk} \tag{1}$$

$$s. t. \quad \sum_{i=1}^m v_i X_{ik} = 1 \tag{2}$$

$$\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \leq 0, \quad j = 1, \dots, n \tag{3}$$

$$\sum_{p=1}^q w_p Z_{pj} - \sum_{i=1}^m v_i X_{ij} \leq 0, \quad j = 1, \dots, n \tag{4}$$

$$\sum_{r=1}^s u_r Y_{rj} - \sum_{p=1}^q w_p Z_{pj} \leq 0, \quad j = 1, \dots, n \tag{5}$$

$$u_r, v_i, w_p \geq \varepsilon, \tag{6}$$

$$r = 1, \dots, s, \quad i = 1, \dots, m, \quad p = 1, \dots, q. \tag{7}$$

In the optimization problem presented in Eqn. 1-7, for DMU k , X_{ij} , Y_{rj} and Z_{pj} are inputs, outputs and the intermediate products of the system respectively. m is the number of the inputs, s is the number of the outputs and q is the number of the intermediate products. v_i is the weight of i 'th input, u_r

is the weight of r 'th output and w_p is the weight of p 'th intermediate product. n is the number of the total main DMUs and ε is a non-Archimedean number.

The number of constraints of model presented in Eqn. 1-7 is equal to multiplication of the number of DMUs and the number of processes in the system. After finding the weight values (u_r^* , v_i^* , w_p^*), the efficiency of the main DMU and sub-DMU's can be calculated using Eqn. 8-10.

$$E_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_r^* Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_i^* X_{ik}} \quad (8)$$

$$E_k^{prod} = \frac{\sum_{p=1}^q w_p^* Z_{pk}}{\sum_{i=1}^m v_i^* X_{ik}} \quad (9)$$

$$E_k^{serv} = \frac{\sum_{r=1}^s u_r^* Y_{rk}}{\sum_{p=1}^q w_p^* Z_{pk}} \quad (10)$$

In Eqn. 8-10, E_k is the efficiency of main DMU, whereas, E_k^{prod} and E_k^{serv} are the efficiencies of production and service stages respectively. The overall efficiency (E_k) is the product of production and service efficiencies. Therefore, system efficiency would be low if one of the sub-process is inefficient, and high only both sub-process efficiency is high. Also, in an efficient system ($E_k=1$), both sub-process efficiencies should be equal to 1.

NDEA model presented in Eqn. 1-7 is an output oriented CRS (constant returns to scale) model. Moreover, if Eqn. 4-5 are removed, then the classical output oriented CCR model is obtained. In addition, Eqn. 4-5 together are equal to Eqn. 3. Therefore, Eqn. 3 is redundant and can be omitted. The efficiency calculated for NDEA model from Eqn 1-10 cannot exceed the efficiency calculated from conventional CCR model, because the number of constraints is higher (Kao, 2009).

3. Data and Model Specifications

An important stage of the DEA methodology is identifying the input and outputs for efficiency measurement. In the work of Doomernik (2015), high-speed railway process is separated into two as production and service (consumption) stages. Production stage uses track length and fleet capacity (available seats) as inputs; fleet performance as the output. Consequently, fleet performance is the input of service stage, while ridership (no. of passengers travelled) and travel volume (passenger-km) are the outputs. While the study (Doomernik, 2015) is interested in only the passenger transportation system, it can also be taken as an example for freight transportation. Therefore, in this study, following the logic of Doomernik (2015), freight transportation process is divided into two as production and service stages. Production stage consumes track length and fleet capacity (load capacity) as inputs, and extracts freight train-km as fleet performance

output. The output of the first stage enters the service stage as input, whereas, transported freight (tonnes freight) and volume (freight tonnes-km) are the two outputs. Therefore, main DMU has two inputs and two outputs; production sub DMU has all two inputs and one output, and service stage has one input and two outputs. In this study, efficiency of freight transportation of Turkish Railways are analyzed through years. Due to the data availability, data sets cover between 1973 and 2019, a total of 47 years. Descriptive statistics of the data used are in Table 1.

An important assumption about validity of input and output variables in DEA methodology is isotonicity (Avkiran, 2006; Wanke and Azad, 2018). An increase in input variables should not cause a decrease in the output variables, that is, relationship between input and output variables should not be erratic (Melecký et al., 2019). An isotonicity test is in fact, testing inter-correlations of the variables. The correlation coefficients between input and output variables need to be positive. The inter-correlation values of variables are presented in Table 2. It is clearly seen from Table 2, that the variables used in this study pass the isotonicity test.

Table 1: Descriptive Statistics

	X1	X2	Z1	Y1	Y2
	Track Length (Km)	Load Capacity (Thousand Tonnes)	Freight Train-Km (Thousand)	Tonnes-Km (Million)	Tonnes (Thousand)
Min.	8261	416	13917	5167	11872
Max.	10378	947	24295	14707	33536
Median	8607	666	17680	8446	16174
Mean	8822	668	18121	8935	18480
Std. Dev.	638	113	2228	2133	5416

Table 2: Pearson Correlation Coefficients of Variables

	X1	X2	Z1	Y1	Y2
X1	1,0000				
X2	0,8197	1,0000			
Z1	0,3617	0,1563	1,0000		
Y1	0,8880	0,7937	0,5006	1,0000	
Y2	0,9417	0,7621	0,4794	0,9552	1,0000

Data used in this study is consisted of yearly values of track length, freight load capacity, freight train-km, freight tonnes-km and freight tonnes values of Turkish Railways between years 1973 and 2019. All the data is collected from official websites of Turkish State Railways

(<https://www.tcdd.gov.tr/>) Turkish Statistical Institute
 (<https://www.tuik.gov.tr/>) and European Statistical Office
 (<https://ec.europa.eu/eurostat>).

4. Results

In this study, relative freight transportation efficiency of Turkish State Railways are measured from 1973 to 2019. A network data envelopment analysis model consisted of two stages is used. Railway freight transportation process is divided into production and service sub-stages and relative efficiencies of the sub-stages are found using a relational NDEA model. MS Excel is used with Solver add-on for calculation purposes. Obtained efficiency scores are tabulated in Table 3.

It can be seen from Table 3, production stage is efficient only in year 1973 and service stage is found to be efficient only in year 2013. Overall efficiency scores are inefficient for all years calculated. The highest overall efficiency is in year 2019 with 68.08% efficiency score. The development of the total, production and service stage efficiencies are in Figures 2-4.

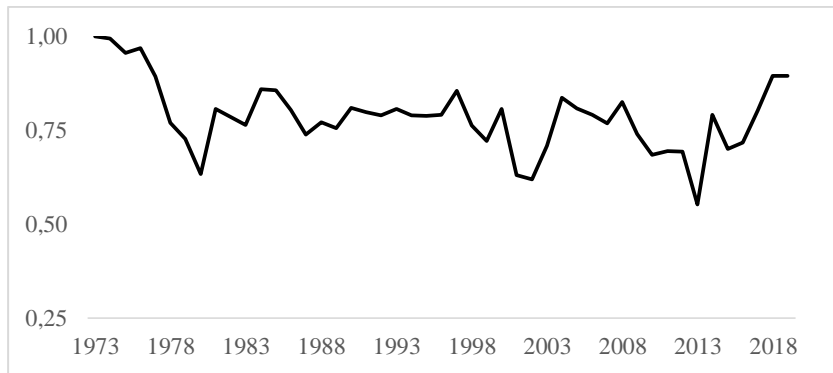

Figure 2: Production Stage Efficiency Scores (1973-2019)

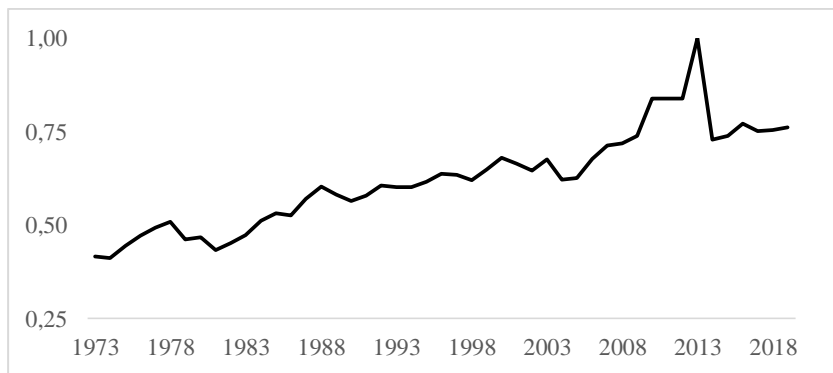

Figure 3: Service Stage Efficiency Scores (1973-2019)

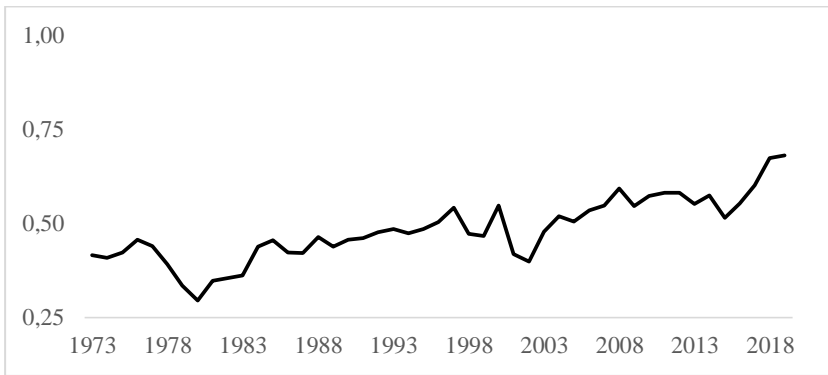

Figure 4: Overall Efficiency Scores (1973-2019)

Table 3: Efficiency Scores

Year	Total Eff.	Prod. Eff.	Service Eff.	Year	Total Eff.	Prod. Eff.	Service Eff.
1973	0,4158	1,0000	0,4158	1997	0,5422	0,8542	0,6348
1974	0,4094	0,9933	0,4121	1998	0,4725	0,7619	0,6201
1975	0,4237	0,9546	0,4439	1999	0,4673	0,7209	0,6482
1976	0,4569	0,9681	0,4720	2000	0,5483	0,8058	0,6804
1977	0,4395	0,8923	0,4925	2001	0,4190	0,6304	0,6646
1978	0,3918	0,7699	0,5089	2002	0,3991	0,6186	0,6451
1979	0,3350	0,7267	0,4610	2003	0,4789	0,7086	0,6759
1980	0,2956	0,6327	0,4672	2004	0,5202	0,8364	0,6220
1981	0,3484	0,8056	0,4325	2005	0,5056	0,8074	0,6262
1982	0,3546	0,7851	0,4517	2006	0,5345	0,7900	0,6766
1983	0,3616	0,7643	0,4730	2007	0,5481	0,7686	0,7131
1984	0,4392	0,8589	0,5113	2008	0,5931	0,8249	0,7190
1985	0,4551	0,8566	0,5313	2009	0,5464	0,7396	0,7387
1986	0,4229	0,8036	0,5263	2010	0,5740	0,6843	0,8388
1987	0,4215	0,7388	0,5705	2011	0,5819	0,6946	0,8377
1988	0,4643	0,7709	0,6023	2012	0,5815	0,6933	0,8388
1989	0,4391	0,7557	0,5810	2013	0,5526	0,5526	1,0000
1990	0,4575	0,8098	0,5650	2014	0,5754	0,7907	0,7277
1991	0,4611	0,7972	0,5784	2015	0,5157	0,6991	0,7376
1992	0,4776	0,7890	0,6054	2016	0,5530	0,7170	0,7713
1993	0,4852	0,8061	0,6020	2017	0,6022	0,8019	0,7510
1994	0,4738	0,7888	0,6007	2018	0,6745	0,8950	0,7536
1995	0,4850	0,7879	0,6156	2019	0,6808	0,8939	0,7617
1996	0,5033	0,7902	0,6370				

5. Conclusion

Efficiency measurement is an important topic especially on transportation subject. Since transportation is an essential part of a country's economy,

measuring efficiency and detecting the sources of inefficiency is a necessary and useful practice. Especially, freight transportation process is directly related to domestic and international trade of a country. Therefore, analyzing freight transportation efficiencies is a very critical application.

In this study, railway freight transportation efficiency of Turkey is measured through 47 years from 1973 to 2019. Thus, it is aimed to observe the efficiency change in years. Efficiency measurement is done using Network DEA, a powerful methodology used to determine inner sources of the inefficiency. Railway freight transportation process is divided into two sub-processes as production and service. Two inputs of the production sub-process are track length and load capacity, whereas, the only output is freight train-km representing the fleet performance. On the other hand, service sub-process has one input as freight train-km and two outputs indicating final freight transported as tonnes and tonnes-km. A relational NDEA model is used to measure the relative efficiency values. Because of the nature of the relational model, overall efficiency is the product of production and service stage efficiencies. Thus, both sub-stages should be efficient to get an efficient main DMU.

Obtained results show that, there is only one efficient year for production stage (1973), and only one efficient year for service stage (2013). Overall efficiency reaches its highest value of 0,6808 in year 2019. Production efficiency drops to the lowest in year 2013 as 0,5526, while service efficiency is in its lowest in 1974 with a value of 0,4121. Overall efficiency score is takes its lowest value as 0,2956 in the year 1980. The bumpy graph in Figure 2 shows that, starting with a fully efficient value, production stage efficiency has up and downs through 47 years and seems to be rising again since 2013. On the other hand, service stage efficiency presented in Figure 3, shows a different characteristics. Although there are some up and downs through the way, a mostly steady rise of service efficiency existed through the years. Starting with a very low value and reaches the fully efficient score in 2013, service stage shows a great development of efficiency. Overall freight transportation efficiency represented in Figure 4 moves with a similar manner, rises throughout the years and reaches its maximum value of 0,6808 in year 2019.

Findings in the proposed study show some insights about railway freight transportation. Efficiency scores of production stage indicate that freight fleet performance (train-km) with respect to infrastructure and capacity varies throughout the years and can be developed further for a better efficiency score. On the other hand, service efficiency values rise steadily, meaning transported freight performance (tonnes, tonnes-km) relative to freight fleet performance increases with years. In addition, the reasons of the sudden drop occurred in 2014 might be investigated. Overall efficiency score rises

throughout 47 years and in its highest in 2019, but still is not efficient. By improving sub-process efficiencies, overall efficiency score could be improved.

This study is open for further research. Efficiency measurement methodology could be altered with other parametric or non-parametric methods as well as other DEA methodologies and obtained results might be investigated. Also, using different input and output variables can give different perspectives about efficiency and sources of inefficiency.

6. References

- Avkiran, N. K. (2006). *Productivity Analysis in the Service Sector with Data Envelopment Analysis*. SSRN Working Paper 2006, Brisbane: The University of Queensland.
- Bian, Y., & Hu, M. (2015). Measuring efficiencies of parallel systems with shared inputs/outputs using data envelopment analysis. *Kybernetes*, 44(3), 336-352.
- Charnes, A., Cooper W. W., & Rhodes E. L. (1978). Measuring the Efficiency of Decision Making Units. *European Journal of Operational Research*, 2, 429-444.
- Chiu, Y. H., & Huang, C. W. (2011). Evaluating the Optimal Occupancy Rate, Operational Efficiency, and Profitability Efficiency of Taiwan's International Tourist Hotels. *Service Industries Journal*, 31, 2145-2163.
- De Mateo, F., Coelli, T., & O'Donnell C. (2006). Optimal Paths and Costs of Adjustment in Dynamic DEA Models: With Application to Chilean Department Stores. *Annals of Operations Research*, 145, 211-227.
- Doomernik, J. E. (2015). Performance and efficiency of High-speed Rail systems. *Transportation Research Procedia*, 8, 136-144.
- Färe, R., & Grosskopf, S. (1996). *Intertemporal Production Frontiers: With Dynamic DEA*. Boston, USA: Kluwer Academic Publishers.
- Ghanem, O., Li, X., & Alam, K. M. (2020). An efficiency analysis of Turkish railways using data envelopment analysis: comparison study. *International Journal of Technology, Policy and Management*, 20(1), 21-34.
- Kao, C. (2009). Efficiency Decomposition in Network Data Envelopment Analysis: A Relational Model. *European Journal of Operational Research*, 192, 949-962.

- Kao, C. (2012). Efficiency Decomposition for Parallel Production Systems. *Journal of the Operational Research Society*, 63, 64-71.
- Kao, C. (2014). Network Data Envelopment Analysis: A Review. *European Journal of Operational Research*, 239, 1-16.
- Mallikarjun, S., Lewis, H. F., & Sexton, T. R. (2014). Operational performance of U.S. public rail transit and implications for public policy. *Socio-Economic Planning Sciences*, 48, 74-88.
- Markovits-Somogyi, R., & Bokor, Z. (2014). Assessing the Logistics Efficiency of European Countries by Using the DEA-PC Methodology. *Transport*, 29(2), 137-145.
- Melecký, L., Stanícková, M., & Hanclová, J. (2019). Nonparametric Approach to Evaluation of Economic and Social Development in the EU28 Member States by DEA Efficiency. *Journal of Risk and Financial Management*, 12, 72.
- Sameni, M. K., & Kazemiyan, S. K. (2019). Analyzing Efficiency of Railway Freight Transportation in a Corridor: Case Study of Countries in One Belt One Road Initiative. *International Journal of Railway Research*, 6(2), 113-121.
- Seiford, L. M., & Zhu, J. (1999). Profitability and Marketability of the Top 55 US Commercial Banks. *Management Science*, 45, 1270-1288.
- Sharma, M. G., Debnath, R. M., Oloruntoba, R., & Sharma, S. M. (2016). Benchmarking of rail transport service performance through DEA for Indian railways. *The International Journal of Logistics Management*, 27(3), 629-649.
- Sheth, C., Triantis, K., & Teodorović, D. (2007). Performance Evaluation of Bus Routes: A Provider and Passenger Perspective. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 43, 453-478.
- Wanke, P., & Azad, A. K. (2018). Efficiency in Asian railways: a comparison between data envelopment analysis approaches. *Transportation Planning and Technology*, 41(6), 573-599.
- Wanke, P., Chen, Z., Liu, W., Antunes, J. J. M., & Azad, A. K. (2018). Investigating the drivers of railway performance: Evidence from selected Asian countries. *Habitat International*, 80, 49-69.
- Yang, F., Wu, D., Liang, L., Bi, G., & Wu D. D. (2011). Supply Chain DEA: Production Possibility Set and Performance Evaluation Model. *Annals of Operations Research*, 185, 195-211.

- Yu, M. M. (2008). Assessing the Technical Efficiency, Service Effectiveness, and Technical Effectiveness of the World's Railways through NDEA Analysis. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 42, 1283-1294.
- Yu, M. M., & Lin, E. T. J. (2008). Efficiency and effectiveness in railway performance using a multi-activity network DEA model. *Omega*, 36, 1005-1017.
- Yu, M. M., & Chen P. C. (2011). Measuring Air Routes Performance Using a Fractional Network Data Envelopment Analysis Model. *Central European Journal of Operations Research*, 19, 81-98.
- Zhou, H., & Hu, H. (2017). Sustainability Evaluation of Railways in China Using a Two-Stage Network DEA Model with Undesirable Outputs and Shared Resources. *Sustainability*, 9, 150.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**COVID – 19 Küresel Salgınında Lojistik Meslek
Gereksinimleri (Onur Dikmenli)**

COVID – 19 Küresel Salgınında Lojistik Meslek Gereksinimleri

Onur Dikmenli¹

¹*Istanbul Üniversitesi, Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi, Lojistik Anabilim Dalı
E mail: onur@istanbul.edu.tr
ORCID – ID: 0000-0002-1002-0668*

1. Giriş

10 Mart 2020 / Salı gecesini 11 Mart 2020 / Çarşamba gününe bağlayan akşam, gece yarısını geçtikten sonra Sağlık Bakanı Fahrettin KOCA'nın TV ekranlarında TÜRKİYE'de ilk CORONA Vakasının görüldüğünün haberini vermesinin üzerinden geçen zamanda gündelik hayatımızda birçok şey değişti. Salgın ile mücadele kapsamında eskiden “depresyon” olarak kabul edilen ve ruh sağlığını bozduğu düşünülen bir çok şey (eve kapanma, topluluk arasına girmeme, insanlar ile teması en aza indirme) günümüzde “beden sağlığımızı” korumak için “sıradan” hale geldi, getirildi. Bu durumun, yani eve kapanmanın yarattığı varsayılan yan etkilerin (dış dünya ile temasın en aza indirilmesinden dolayı bağışıklık sistemimizin ve ruh sağlığımızın görmüş olduğu zarar ile hareketsizlikten kaynaklanabilecek bedensel zararlar) kendilerini hissettirmeye başlamalarından endişe edilmektedir.

Fiziksel ve ruhsal sağlığımızda olması beklenen değişimlerin yanında KORONA VİRÜS ile mücadelenin ekonomik etkileri de kendilerini göstermeye başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisinin merkezi gibi görülen ABD'de, Keynesyen yaklaşım ile, devlet tarafından verilen parasal destekler ekonominin içinde bulunduğu olumsuz durumu anlatabilmek için iyi bir örnektir.

ABD ekonomisinde yaşanan olumsuz ekonomik koşulların TÜRKİYE ekonomisinde yaşanmaması ABD ekonomisinin Dünya ekonomisindeki konumu ve ekonomileri birbirlerine bağlamış olan küreselleşme sonucunda, imkansız hale gelmiştir. TÜRKİYE'de ekonominin kötüye gitmesi kendisini bütün toplum kesimlerinde hissettirmektedir. Bu bağlamda işsiz sayısındaki olası artışlar kamuoyunca yakından izlenilmekte, hissedilmektedir.

2. COVID – 19 ve İstihdam

CORONA ile mücadele kapsamında toplulukların olmaması, insanların birbirleri ile yakın temaslarının en alt seviyelere indirilmek istenmesi amacıyla uygulanan kısıtlamalar, hizmetler başta olmak üzere birçok sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Daralan ekonomik faaliyetler “nakdi ücret

desteği”, “kısa çalışma deneği” vb. isimlendirmeler ile istihdamdaki azalış işsizlik rakamlarına henüz yansımamış olsa bile devlet desteklerinin ve iş’ten çıkarma yasağının sona ermesinden sonra, işsizlik sayılarında, yaşanması olası gelişmeler kamuoyunda endişe ile takip edilmektedirler. Son zamanlarda dünyada ortaya çıkan yüksek oranlı işsizlik ve işsizliğin süreğen duruma gelmesi yeni tanımlamalarını da beraberinde getirmiştir (KAYNAK, ÖZTUNA, 2020, 954). Yeni alışma hayatı, insanların bir ömür boyu belirli bir yerde, belirli bir pozisyonda ve belirli bir görevde çalışmasına olanak tanınamaktadır (ÇOBAN, 2016, 332).

İnsanların kendilerini “ekonomik olarak” güvende hissetmemeleri, azalan gelir kayıpları ile birleşince yaşamın devam etmesi için zorunlu olarak tüketilmesi gereken ürünler dışında kalan ürünlerin tüketimleri azalmıştır. Satılamayan rnlerin depolarda birikmesi üreticiler tarafından yeni ürün üretilmemesine sebep olmuştur. Üretimdeki azalmalar dışında elektronik imkanların kullanımının artması “uzaktan çalışma” olarak da kamuoyunda bilinen ve çalışmak için bizzat işyerine gitmektense ev’den yoğun teknoloji kullanımıyla yapılan faaliyetlerde artışı da beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmelerin yanında son yıllarda görülmeye başlanan e – ticaret uygulamaları / faaliyetleri, kargo kuryesinin bile kapıya teslim ettiği ürünler ile bulaş riskinin, diğer insanlar ile temasın neredeyse hiç olmamasından dolayı artış eğilimine girmişlerdir.

Büyük parçaların taşınmaları ile daha çok meşgul olan lojistik faaliyetler yanında daha küçük parçaların taşınmaları ile meşgul olan “kargo” faaliyetleri de artış eğilimine girmiştir. E – Ticaretin artması, kapıdan kapıya yapılan teslimatları da arttıracaktır. Üretim ve satış olanaklarının azalmaları, değişmeleri ticaret ile yakın bir iletişimde olan lojistik alanında da kendisini hissettirmektedir. Bu bağlamda “türetilmiş talep” olan (ncelikli olarak bir ürüne talep olması halinde söz konusu ürün bağlamında lojistik hizmete de talep olmaktadır) lojistik faaliyetlerde mevcut koşullardan etkilenmişlerdir. Lojistik / Kargo şirketleri değişen koşullara uyum sağlayabilmek için kendilerini, istihdam yapılarını da değiştirmek kaydıyla değiştirmektedirler. Değişen koşullara ve işletme kültürüne uyum sağlayabilecek niteliklere, yeteneklere sahip çalışanların bulunup istihdam edilmeleri söz konusu lojistik işletmeleri için rekabette ne geçebilme de elzem olmuştur.

Özellikle “nakdi ücret desteği” olarak bilinen uygulamanın işsizliğin yeni isimlendirmesi olduğu şeklindeki eleştiriler kamuoyu nezdinde kendisine oldukça fazla taraftar desteği bulmuştur. Kapitalizmin günümüzdeki durumunda “işsiz kalma” “gelirden de yoksun kalma” olabileceği için eleştirilerin dozajı artmış ve konuya verilen önem daha önemli hale gelmiştir. İşsizlik, gelir kaybı dışında, sosyolojik, psikolojik ve politik açıdan birçok sorunu beraberinde getirmektedir (AYDIN, DAYIOĞLU, 2020, 3964).

İşsizlik söz konusu olduğunda, işsiz kalan bireyler temel ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için ruhsal sağlıkları bozularak bunalıma girmektedirler (DİLBERİ UYSAL, 2020, 730). İşsizlik, sadece işsiz olan bireyi değil, bireyin yakın çevresinden başlayarak tüm toplumu olumsuz yönde etkilemektedir (ARSLAN, SOLAK, 2020, 1).

3. E – İşe Alım

PANDEMİ dolayısıyla işini kaybeden ya da mevcut işinden memnun olmayanlar “iş arama” faaliyetlerine devam etmektedirler. Günümüz koşullarında iş arama sürecinde internet yoğun olarak kullanılmaktadır. İş arayanlar için daha kısa sürede daha çok yere başvuru yapabilme imkanı verirken (içeriden terfi ettirmeyip dışarıdan istihdam olanaklarına ağırlık veren) işverenler açısından da aynı şekilde daha kısa sürede daha çok adaya ulaşabilme imkanı vermektedir dijital ortamlar. İnternette işgören temininin örgütler açısından sağladığı faydalara bakıldığında yayımlanan ilanların maliyetleri düşürmesi, işe alım sürecini hızlandırması, adaylara ilişkin güncel bilgilere ulaşılması ve daha fazla sayıda adaya ulaşma imkânı sağlaması açısından büyük fırsatlar sunmaktadır (ÇETİN, ŞAHİNGÖZ, 2019, 726).

İnternette işe alım, 90’lı yılların ortalarından itibaren kabul görmeye başlamış, önceleri özellikle bilgi teknolojileri alanındaki adayların bulunmasında kullanılmıştır (BACAĞIZ, SÖNMEZ, 2014, 113). Elektronik ortamda, çeşitli platformlar – web siteleri aracılığıyla iş arayan adaylar kendileri için uygun olduğunu düşündükleri alanları, konuları araştırmakta işçi arayan işverenler ise kendi kurumlarına, faaliyetlerine uygun karakter ve yeteneğe sahip adayları aramaktadırlar. İşe alım sürecinde boş pozisyona uygun ve işletme hedeflerine ulaşmada sahip olduğu yeteneklerle katkı sağlayabilecek bir işgörenin temini oldukça önemlidir (ÖZDEMİR, POLAT, MET, - 2015,125).

İşe alım süreçlerini internetteki kariyer siteleri üzerinden yönetmenin işverenler açısından avantajları şöyle özetlenebilir (GALANAKİ,2002 aktaran YILDIZTEPE, 2018, 50); 1. Geniş bir kitleye kolayca ulaşmayı sağlar. 2. İş ilanı ve iş alım sürecindeki maliyetleri azaltır. 3. İşe alım sürecini kısaltır. 4. İşverenin yenilikçi ve güncel görünmesini sağlar. 5. Pasif iş arayanların da ilgisini çeker. Kariyer sitelerinin, iş arayanlar açısından avantajları ise şöyle sıralanabilir (Brown, Keeping, & Levy, 2004, aktaran YILDIZTEPE, 2018, 50); 1. Bazı siteler özgeçmiş oluşturma konusunda yardımcı araçlar sunarlar. 2. Açık olan ilanlar arasında çeşitli ölçütlere göre arama yapılabilir. 3. Daha kısa zamanda daha çok ilana başvurmayı sağlarlar. 4. Bir işte çalışırken dahi iş aramak ve başvuru yapmak mümkündür. 5. Özgeçmişe göre uygun pozisyonları öneren yardımcı araçlar mevcuttur. 6. İşe

başvuru ve değerlendirme süreci hakkında sürekli bilgi alınabilir. 7. Adayın aradığı işe veya organizasyonlara uyumunu değerlendirebilmesini sağlarlar

Bu bağlamda kurumlarında açık pozisyonlar için verilen ilanlarda kullanılan kelimeler, ifadeler kurum kültürünün bir yansıması da olabilmektedirler (ENGSTROM, PETRE, PETRE, - 2017). İş arayan adayların bu ilanları zihinlerinde detaylandırma biçimlerinin ilan başvuru kararının verilir verilmemesinde önemli olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır (JONES, SCHULTZ, CHAPMAN, - 2006). Özellikle “beyaz yakalı” ya da üst düzeyler için verilen ilanlarda yapılacak iş karşılığında verilmesi planlanan ücret, istenilen tahsil seviyesi vb. bilgilerin paylaşımı adayın bireysel gereksinimleri ile teklif edilen iş ve ücret bağlamında daha rasyonel bir bağ kurmasına ve ilana başvurulmasında belirleyici olabilmektedir (VERWAEREN, HOYE, BAETEN, 2017 / ALNIAÇIK, 2016,). İlanlarda aranılan pozisyonlar için istenen tahsil seviyesinin de belirtilmesi ya da belirtilmemesinin sektörün aradığı nitelikli işgücü başvurusunu etkilediğini belirten çalışmalar da vardır (ERTAŞ, 2018). İnternetin İş İlanlarında kullanımını sadece işletmeler değil AB vb. uluslararası / uluslararası kurumlarda desteklemekte ve bu konuda çalışmalar yapmaktadırlar (DESCY, KVETAN, WIRTHMANN, REIS, 2019).

4. Literatür Taraması

KOVACS, TATHAM, LARSOM (2012) yaptıkları çalışmada doğal afetler sonucunda oluşan durumun düzeltilebilmesi için, lojistik alanında çalıştırılacak kişilerde, ihtiyaç duyulan özelliklerin neler olduğunu belirlemişlerdir. YILDIZTEPE (2018), üniversitelerin istatistik bölümlerinden mezun olanlarda istihdam edilmek üzere aranan niteliklerin neler olduğunu yaptığı çalışmada araştırmıştır.

ŞENTÜRK, FİDAN (2016), kariyer.net, secretcv.com ve yenibiris.com insan kaynakları internet siteleri üzerinden yaptıkları araştırmalarında “halkla ilişkiler” alanında ne tür özellikler ve nitelikler arandığını belirlemişlerdir. (KILINÇ, AKYOL – 2018), kariyer.net İnsan Kaynakları Web sitesi üzerinde yaptıkları araştırmalarında Kurumsal İletişim uygulayıcılarının meslek profillerini çıkarmışlardır. BACAKSIZ, SÖNMEZ (2014) İnsan Kaynakları Web Siteleri üzerinden yaptıkları çalışmalarında Hemşirelerde aranan niteliklerin neler olduğu sorusuna cevap aramışlar ve işveren tarafından yeterli nitelik aranmadığı, deneyim ve eğitimin önemsenmediği sonucuna ulaşmışlardır.

ÖZBEK ve ESMER (2018) kariyer.net İnsan Kaynakları sitesi üzerinden yaptıkları araştırmaları sonucunda Türkiye’de Hazır – Giyim Endüstrisi’nin verdikleri ilanlarda adaylarda hem teknik hem de pazarlama bilgisini aradıklarını ama her iki bilgi türünün de farklı ortamlarda

(pazarlama ile ve teknik boyut ile ilgili eğitim kurumları) elde edilmemelerinin bir zorluk yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

ER – KOÇOĞLU (2018) yaptığı çalışmada Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinden mezun olanların özel sektörde hangi beceriler ile hangi illerde ne tür unvanlarda ve kuruluşlarda istihdam edilmek istendiğini araştırmıştır. GÜZELOĞLU (2017), İnsan Kaynakları Web Siteleri üzerinde yaptığı araştırmasında “uzman” olarak grafik tasarımcılarından neler beklenildiğini araştırmıştır.

YILMAZ, ÇETİNEL (2019), inşaat mühendisliği iş ilanları kapsamında kariyer.net insan kaynakları sitesi üzerinde yaptıkları çalışmalarında dolaylı ve doğrudan olacak şekilde cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

5. Yöntem

A) Araştırmanın Amacı

Ülke olarak 11 / MART / 2020 tarihinden beri yaşamakta olduğumuz COVID – 19 Salgını dolayısıyla 17 / NİSAN /2020 tarihinde yürürlüğe girmiş olan “iş’ten çıkarma yasağı” kanununun 1. Yılında LOJİSTİK alanında eleman istihdam etmek isteyen işletmelerin verdiği ilanlar incelenmiştir. KARİYER.NET İnternet Sitesinde verilmiş olan iş ilanlarında işletmelerin ne tür kriterlere göre eleman aradıkları belirlenmeye çalışılmıştır.

B) Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmada İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır. BİĞİN, 2014 yılında 3. Baskısı Yayımlanmış olan “Sosyal Bilimlerde İÇERİK ANALİZİ, Teknikler ve Örnek Çalışmalar” isimli kitabında İÇERİK ANALİZİ’ni tanımlayıp tarihçesini anlattıktan sonra nasıl yapıldığını açıklamıştır. BİLGİN, İçerik Analizini “*Söylemin görünen, kolayca yakalanan, sergilenmiş ve ilk bakışta algılanan içeriği yerine, gizil, üstü örtülü içeriğini ortaya çıkarmayı sağlamak*” olarak tanımlamaktadır.

Çalışmada Türkiye’de iş arama konusunda faaliyet gösteren kariyer.net internet sitesinde 19 – 24 Nisan 2021 tarihleri arasında “lojistik” başlığı ile yapılmış olan tarama sonucunda ulaşılan 150 iş ilanı incelenmiştir. İstihdam edilecek personelde işverence aranan kriterlerin belirlenmesi amacıyla ilanlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu sayede ilanlar da, ilk bakışta belirtilmiş olan unsurlar yorumlanarak üstü örtülü olan içerik ortaya çıkartılmak istenilmiştir.

Salgınla mücadele kapsamında, HAYAT EVE SİĞAR vb. başlıklarla yapılan uygulamalar sonucunda ev’den çalışma da meydana gelen artış ve

işletmelerin bu konudaki uygulamalarının artmasıyla 10 / MART /2021 tarihinde UZAKTAN ÇALIŞMA YÖNETMELİĞİ, RESMİ GAZETE de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

HAYAT EVE SİĞAR vb. uygulamalar ile fiili olarak artan UZAKTAN ÇALIŞMA'nın da resmileşmesi ile birlikte e – ticaret hacmi TÜRKİYE'de artmış ve bu artış lojistiğe olan talebi de arttırmıştır.

C) Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın yapıldığı tarihlerde iş'ten çıkarma yasağının yürürlükte olması işletmeler açısından istihdam edebilecekleri kişilerin gerçek sayılarını / durumlarına ulaşma konusunda önemli bir kısıtlamadır. Ayrıca ekonominin içinde bulunduğu zor durum ve dalgalanmalar söz konusu kısıtlamayı kuvvetlendirmektedir.

Çalışma sadece “lojistik” başlığı ile yapılmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar sektörü daha iyi inceleyebilmek için “karayolu taşımacılığı”, “denizyolu taşımacılığı”, “havayolu taşımacılığı”, “sigorta”, “dış ticaret işlemleri”, “depo / antrepo işletmeciliği” vb. alt başlıklar ile zenginleştirilmelidir.

6. Bulgular

Tablo 1: İş İlanlarında Tecrübe İstenmesi

TECRÜBE İSTEYEN	122
TECRÜBE İSTEMEYEN	28
TOPLAM	150

Araştırmaya dahil edilen 150 ilan arasından % 81,33'üne karşılık gelen 122 tanesinin TECRÜBE ARANDIĞI, % 18,67'sine karşılık gelen 28 tanesinde ise TECRÜBE ARANMADIĞI anlaşılmaktadır. Tecrübe istenen 122 ilan için ortalama 4,37 yıllık bir tecrübe adaylardan beklenmektedir. Çıkan sonuçlardan sektörün tecrübeye önem verdiği anlaşılmaktadır.

Tecrübeye sahip olmak hem çalışan açısından olduğu kadar tecrübeli elemanı istihdam etmek isteyen işveren açısından da önemli olmaktadır. Mesleğinde / işinde tecrübe sahibi bir çalışan önüne çıkan sorunlar karşısında daha rahat ve soğukkanlı davranarak en uygun çözüme ulaşacaktır. Ulaşacağı uygun çözümün de çalıştığı kuruma maddi ve manevi getirileri olacaktır. Bu sayede işletme ek masrafa gerek kalmadan önemli gelirlere ulaşacak ya da mevcut durumdan en az zarar ile çıkabilecektir ki tecrübeli bir çalışanın işletmeye sağlayabileceği önemli yararlar bulunmaktadır.

Neoliberalizmin günümüzde geldiği koşullara göre yasalara aykırı olmadığı sürece işverenlerin iş ilanlarında kendi seçim kriterlerini koymasında herhangi bir sakınca yoktur. İş arayan söz konusu kriterlere göre ilana başvurmak ya da başvurmamakta serbesttir.

Bu aşamada sorun, en azından iş arayan yeni mezunlar için, tecrübeye nasıl ve ne şekilde ulaşılabileceğidir. Çalışmadan, daha doğrusu sorunlar ile karşılaşmadan ve gerekli dersleri çıkartmadan tecrübe sahibi olunulmamaktadır. Tecrübe kazanmak sadece çalışmak yani kendisine verilen işi yapmak ile de olmaz. Tecrübe sahibi olabilmek için alanında bilgi sahibi olunulmalı ve kişinin kendisini geliştirmesi gerekmektedir.

Halbuki işverenlerin çoğunluğu bu şekilde bir çalışana istihdam etmek istememektedirler. Tecrübe sahibi bir çalışana ödeyebilecekleri ücret farkının kendilerine getirisinin daha fazla olabileceğini, tecrübesiz bir çalışanın ise kendileri için önemli bir zaman, enerji ve parasal kayıp olduğunu varsaymaktadırlar.

Tablo 2: İş İlanı Sahibi İşletmenin Lojistik Sektöründe Olması

SEKTÖR	29
SEKTÖR DIŞI	121
TOPLAM	150

Araştırmaya dahil edilen 150 ilan arasında lojistik sektörü içinden verilen ilanlar % 19,33 ile 29 adet, sektör dışından verilen ilanlar ise % 80,67 ile 121 adet olarak gerçekleşmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre sektör dışından verilen iş ilanlarının çokluğu lojistik alanında istihdam edilmek istenen kişilerin lojistik sektöründen farklı bir alanda faaliyet gösteren işletmelerce arandığını ifade etmektedir bizlere. Lojistik sektöründen farklı bir sektörde lojistik konusunda eleman istihdam edilmek istenilmesi de lojistik işletmeleri haricinde faaliyet gösteren işletmelerce eleman arandığını ve bu durumunda lojistik te dış kaynak kullanımının yüksek seviyelerde olmadığını göstermektedir bizlere.

Dış Kaynak Kullanımının temelinde işletmenin uzmanı olduğu alanlarda faaliyet göstermesi, kaynaklarını bu alanlara ayırması uzmanı olmadığı alanlarda ise konusunda uzman işletmelerden destek alması bulunmaktadır. Lojistik te dış kaynak kullanımı ise işletmelerin “üretim” ya da “satış” olan esas işlerine odaklanmalarına imkan verirken “dağıtım”, “taşıma”, “sigortalama”, “gümrük işlemleri”, “depolama” vb. lojistik alanlarında hem “maliyet azaltımına” hem de “etkili ve verimli” hizmet alımına olanak verebilmektedir.

Dış Kaynak Kullanımı her ne kadar temel yeteneklere odaklanmak, temel yetenek dışında kalan faaliyetlerin daha düşük bir maliyet ile ama daha etkin ve verimli bir şekilde yerlerine getirilmeleri gibi avantajlara sahipse de dış kaynak kullanılan alanda işletme dışında bir kaynağa aşırı bağlanırken bu konudaki denetimin kaybedilmesi ama müşteriye karşı tüm faaliyetlerin sorumluluğunun ise işletmede olması gibi dezavantajları da bulunmaktadır. Lojistik gibi bir alanda, örneğin rakiplerden daha kaliteli üretilirken daha makul bir fiyattan pazara sunulan bir ürüne müşteri ulaşımının engellenmesi, dış kaynağa bağımlı olmanın olumsuz sonuçları da olabilmektedir. Verilen iş ilanları genelinde ilanı veren işletmelerin çoğunluğunun bu vb. olumsuzluklar üzerinde durdukları, kontrolü elden bırakmak istemedikleri kabul edilebilir. İş ilanı veren işletmeler süreci salt “satılma”, “nakliye” vb. “basit” işlemler olarak görmeyip kendileri için daha büyük önem arz eden bir konumda kabul etmekte, “stratejik” yaklaşmaktadırlar diyebiliriz.

Tablo 3: Yabancı Dil Bilgisi

YABANCI DİL İSTEYEN	83
YABANCI DİL İSTEMEYEN	67
TOPLAM	150

Araştırmaya dahil edilen 150 ilan kapsamında yabancı dil bilgisi isteyenler % 55,33 ile 83 adet olarak gerçekleşmiş iken yabancı dil bilgisi istemeyenler % 44,67 ile 67 adet olarak gerçekleşmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre iş ilanı veren işletmelerin çoğunluğunun yabancı dil bilgisi istediği anlaşılmaktadır.

Yabancı dil bilgisi isteyen 83 işletmenin 81 tanesi ilk tercih olarak İNGİLİZCE bilgisi istemekte iken sadece 2 tanesi ilk tercih olarak başka diller (1 tanesi ALMANCA ve 1 tanesi RUSÇA) istemektedirler. Yabancı dil bilgisi isteyen işletmelerin % 97,59’unun İNGİLİZCE’yi ilk tercih sebebi olarak belirtmeleri, ÇİN ve HİNDİSTAN’ı sahip oldukları nüfus olarak hariç tutarsak, uluslararası alanda en çok konuşulan dilin İNGİLİZCE olduğunun ilan sahiplerince kabul edilmesi demek olduğunu da varsayabiliriz.

Sonuçlara bakıldığında yabancı dil bilgisi isteyen işletmelerin çoğunlukta olduğu görülmekle beraber, yabancı dil bilgisi istemeyen işletmelerin oranı da azımsanamayacak miktardadır. Lojistik gibi ticaret ile içiçe geçmiş bir sektörde ve TÜRKİYE gibi ihracat yapabilmek için bile neredeyse ithalat yapmak durumunda olan bir ülke de (Ticaret Bakanlığının verilerine göre 2020 yılında 169,669 milyar \$ olan toplam ihracatımıza karşılık 162,997 milyar \$ olan ara malı ithalatımız bulunmaktadır) yabancı dil istemeyen lojistik işletmelerinin küçümsenemeyecek miktarda olması düşündürücüdür.

Bununla birlikte incelenen 150 ilana bakıldığında, lojistik alanında eleman arayan işletmelerin çoğunluğunun yabancı dil bilgisi istemesini ilan sahibi işletmelerin dünyaya açılma isteklerinin fazla olması olarak da yorumlayabiliriz. Dünyaya açılmak, uluslararası işletme olmak isteyen kuruluşlar bünyelerinde yabancı dil bilen eleman istihdam etmek istemektedirler.

Tablo 4: Askerlik Durumu

ASKERLİK İSTEYEN	113
ASKERLİK İSTEMEYEN	37
TOPLAM	150

İncelenen ilanlar arasında cinsiyet ayrımcılığı yapan ilana rastlanılmamıştır. Kadınlarında erkekler kadar lojistik alanında başarılı olabileceğinin kabul edilmesi olarak da anlaşılacak bir durum olan bu gelişmenin yanında erkek adaylar için askerliğini yapmış ya / ya da muaf olmalarını isteyen işletmelerin oranı 113 adet ile % 75,33'tür.

İlanların çoğunluğunda mesleki yeterlilik olmayan bir koşulun belirtilmesi ilk olarak değişik algılansa bile işveren açısından “yetiştireceği ya da yetiştirilmiş bir çalışanın uzun süreliğine iş’ten ayrı kalacak olması ve bunun için işverenin ödemek durumunda kalabileceği tazminatı vb. gelişmeleri de dikkate alırsak işveren açısından bu koşulun neden belirtildiği konusunda daha fazla bilgi sahibi olmuş oluruz.

İş arayan birey açısından ise “askerlik” şartı aşılması gereken önemli bir engel olabilmektedir. Askerlik görevini mümkün mertebe geciktirmek isteyenler, istemedikleri halde lisans tahsillerini uzatmak ya / ya da istemedikleri bir lisansüstü (yüksek lisans ya da doktora) programına kaydolmaktadırlar. Her iki durumda da, geciktirmek dışında askerlik konusunda istediklerini tam olarak yapamayacakları için tam zamanlı olarak bir işte uzun süre çalışamayacaklar ya da düşük ücretleri kabul etmek durumunda kalabileceklerdir. Tahsillerini uzatarak askerlik görevine geç gitmek isteyen ya da iyi bir işletmede tecrübe kazanmış olduktan sonra askerlik görevini yerine getirmek isteyen adaylar da 20’li yaşlarının sonları / 30’lu yaşların başlarına doğru iş hayatına girmek gibi (günümüz koşullarında çok da tercih edilmeyen) bir durum ile karşılaşabileceklerdir.

Askerlik görevini “bedelli olarak yapabilme” imkanı olmakla birlikte bu iş için ödenmesi gereken miktarın yüksekliği ve az da olsa askerlik görevinin yerine getirilebilmesi için gereken 21 günlük sürenin yeni mezun / işe yeni başlamış bir çalışan için ne zaman ve ne şekilde işveren tarafından karşılanacağı önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalıştıracak eleman arayan işletmeler için yatırım yapacakları bir elemanın uzun süreliğine iş'ten ayrılması ve döndükten sonra aynı iş yerinde çalışmak isteyip istemeyeceği vb. konular önemli olmaktadır iş arayan kişiler için de askerlik önemli bir engel (iyi bir iş bulma ya da buldukları işi bırakma / bırakırlarsa döndükleri zaman aynı işi bulabilme) olabilmektedir.

Tablo 5: Seyahat Engel Durumu

SEYAHAT ENGEL ŞARTI OLMAYAN	18
SEYAHAT ENGEL ŞARTI ARAMAYAN	132
TOPLAM	150

İncelenen 150 ilan arasında seyahat engel şartını aramayan, yani istihdam edeceği kişiyi sabit olarak bir yerde çalıştıracak olan, işletmelerin oranı % 88 ile 132 adet iken seyahat engeli olmayan, yani istihdam edeceği kişiyi sabit olarak bir yerde çalıştırmayabilecek işletmelerin oranı % 12 ile 18 adettir.

Adayın seyahate engelini olup olmadığı durumu Satış / Pazarlama alanında çalışacak / istihdam edilecek kişiler de daha çok aranan bir özelliktir. İncelenen iş ilanlarına bu açıdan bakıldığında “lojistik” daha stabil bir konumda kalmaktadır diyebiliriz.

İnsan hayatı için seyahat bir engel değil aksine kişinin tercihine bırakılmış bir özgürlüktür. Bununla birlikte iş yaşantısında “seyahat engeli olmama” ise daha çok işveren tarafından iş seyahatlerine gönderilme durumunun / isteğinin olabileceği anlamına gelmektedir. COVID – 19 Salgını dolayısıyla iş seyahatleri yapılmadığı için iş toplantıları (Zoom, Skype vb. programlar ile) elektronik ortamda daha yoğun gerçekleşmeye başlamıştır. Uzaktan Çalışma vb. uygulamaların artması ile birlikte “iş seyahatleri”nin de azalması beklenebilir.

İş Seyahatlerinin (uzun süreliğine) yoğun olması durumunda ise çalışanın “aile hayatı” ve “kişisel yaşantısı” da olumsuz etkilenebileceği ve bu olumsuzluğun çalışanın iş performansına olumsuz yansıtılabileceği bilinmektedir. Dikkat edilmesi gereken, yapılması gereken iş seyahatlerinin yapılmaması değil aksine çalışanın iş performansını olumsuz etkilemeyecek şekilde düzenlenmesidir.

Tablo 6: Esnek Çalışma Durumu

ESNEK ÇALIŞMA ARAYAN	19
ESNEK ÇALIŞMA ARAMAYAN	131
TOPLAM	150

İncelenen iş ilanları arasında “esnek çalışma saatlerine uyum isteyen” işletmelerin sayısı 19 adet ile % 12,67 oranında iken bu uyumu aramayan işletmelerin sayısı 131 ile % 87,33 oranındadır.

İlerleyen teknolojinin iş hayatında yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanması sonucunda belirli günlerde ve günün belirli saatlerinde çalışanın işyerine bizzat gelmesiyle gerçekleşen çalışma ortamı / düzeni değişmektedir. Küreselleşmenin artmasıyla birlikte işletmelerin yurtdışı bağlantılarının artması sonucunda saat farkı gözetmeksizin yapılması gereken faaliyetler “esnek çalışmaya” ve “esnek çalışma saatlerine” olan talebi de arttırmıştır.

Buldukları farklı konumlardan dolayı “esnek çalışma” kavramı çalışan ve işveren tarafından farklı olarak görülmekte ve algılanmaktadır zaman zaman. İşveren açısından yapılması gereken faaliyetin zamanında yapılması / bitirilmesi olarak görülen esnek çalışma saatleri çalışan tarafından işe başlama ve bitirme saatlerinin belirsizliği olarak algılanabilmektedir.

İşletmeler açısından maliyet düşürmek / geliri arttırmak amacıyla çalışanlardan talep edilen esnek çalışma şekli / saatleri (yoğun, düzensiz ve uzun süreli olması halinde) çalışan açısından iş yaşam dengesinin kurulmasında sorun olabilmektedir. Çalışanın bu dengeyi kuramaması ya / ya da kurmakta zorlanması durumunda kişisel olarak olumsuz etkilenebileceği gibi iş performansı da olumsuz etkilenebilecektir.

Tablo 7: Sosyal / Yan hak Durumu

SOSYAL / YAN HAK VEREN	60
SOSYAL / YAN HAK VERMEYEN	90
TOPLAM	150

Araştırma da sosyal / yan hak olarak ele alınan haklar çalışanın SGK ödemesinin yapılması vb. yasalar ile zorunlu kılınmış haklar değillerdir. Servis, yemek, vb. işverenin insiyatifi doğrultusunda verilen haklar incelenmiştir.

İncelenen iş ilanlarında çalışana sosyal / yan hak veren işletmelerin sayısı 60 adet ile % 40 oranında gerçekleşmiş iken, bu hakkı çalışana vermeyen işletmelerin sayısı 90 adet ile % 60 olarak gerçekleşmiştir. İncelenen ilanların çoğunda işletmeler çalışana sosyal / yan hak vermeyi uygun bulmamışlardır.

Günümüz koşullarında insan kaynakları denildiği zaman vurgulamayı “insan” üzerine yapmak isteyen işverenler tarafından, sadece maaş gibi parasal olanaklar ile sınırlı kalmamak kaydı ile, çeşitli yan haklar tanınmaktadır. Bu sayede işletme, yetenekli kişileri çekebilmek ve istihdam

edebilmek açısından rakipleri ile arasında fark yaratmaya çalışabilmektedir. Ayrıca tanınan haklar kapsamında çalışanın işletmeye olan bağlılığı / sadakati de gelişebilmektedir. Tanınan bu sosyal haklar ile çalışan da çalışması karşılığında elde ettiklerini sırf maaş değil bütüncül bir açıdan değerlendirebilmektedir.

Sağlanan yan hak üçüncü bir tarafça yerine getirilse bile söz konusu hak için gereken ödeme işveren tarafından yapılmaktadır. Hakkı kullanan, taraflar arasında yapılan sözleşmeye göre, bazen çalışanın aile üyelerine kadar uzansa bile esas olarak çalışanın faydalanması söz konusudur.

Tablo 8: Tahsil Seviyesi

ÜNİVERSİTE	97
MYO	31
LİSE	20
İLKÖĞRETİM	2
TOPLAM	150

İncelenen 150 ilan arasında işverenler % 64,67'lik oran ile en çok üniversite mezunu adayları bünyelerinde çalıştırmak istediklerini belirtmişlerdir. Meslek Yüksek Okulu (MYO) mezunu adaylar ile çalışabileceklerini belirten işletmelerin oranı % 20,67 ile 31 adet olmuştur. Lise mezunu adaylar ile çalışabileceklerini belirten işletmelerin oranı % 13,33 ile 20 adet olarak gerçekleşmiş iken ilköğretim mezunu adayların kendileri için yeterli tahsil seviyesinde olduğunu belirten 2 adet işletme de % 1,33 oranında kalmışlardır.

İlan veren işletmeler en çok üniversite mezunları ile çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. MYO ile birlikte değerlendirildiğinde işletmelerin 128 adedinin yani % 83,33'ünün Yüksek Öğrenim görmüş bir aday ile çalışmak istedikleri sonuçlardan anlaşılmaktadır.

Tahsil seviyesinin artması birey açısından daha yüksek mevkilerde iş bulabilmek, daha yüksek gelirlere sahip olabilmek, işsiz kalmamak ya da işsizlik süresini en az sürede geçirmek gibi beklentilere sahipken işveren açısından da hergeçen gün daha da karmaşıklaşan iş dünyasında nitelikli eleman ile çalışarak rekabet seviyesini arttırabilmek gibi beklentilere sahiptir. Bunların yanında çağın gereksinimlerine uygun kaliteli bir eğitim sisteminin olması ülke gelişimine ve refahına da olumlu katkı yapmaktadır.

Yeni ekonomi / bilgi ekonomisi vb. isimler ile adlandırılan günümüzdeki durum, değişmeyen tek şeyin değişim olduğunun iyice anlaşılması ve

teknolojinin yoğun kullanımı, yüksek bilgi ve beceri gerektiren yeni mesleklerin / işlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni ve karmaşık duruma uyum sağlayabilmek için de tahsil seviyesinin yükselmesi bütün taraflar için daha uygun olacaktır.

Tablo9: İllere Göre Dağılım

İSTANBUL	68	KIRKLARELİ	1
KOCAELİ	25	BOLU	1
BURSA	13	SAMSUN	1
ANKARA	8	BİLECİK	1
İZMİR	8	OSMANİYE	1
TEKİRDAĞ	5	ESKİŞEHİR	1
ADANA	3	KAYSERİ	1
DÜZCE	3	YALOVA	1
SAKARYA	3	ŞANLIURFA	1
MERSİN	2	MUĞLA	1
GAZİANTEP	2		
ANTALYA	2		
MANİSA	2		

İncelenen 150 ilanın 23 ayrı il için verildiği anlaşılmıştır. Söz konusu 23 il arasında en çok ilan verilen ilk 5 il; toplan ilamların İSTANBUL 68 ilan ile % 45,33'üne, KOCAELİ 25 ilan ile % 16,67'sine, BURSA 13 ilan ile % 8,67'sine, İZMİR 8 ilan ile % 5,33'üne, ANKARA 8 ilan ile % 5,33'üne karşılık gelmektedir. En çok ilan verilmiş olan 5 il toplam 122 ilan ile verilen 150 iş ilanının % 81,33'üne karşılık gelmektedir.

İncelenen ilanlar arasında en çok ilan verilmiş olan iller sırasıyla İSTANBUL (68 ilan), KOCAELİ (25 ilan), BURSA (13 ilan), ANKARA (8 ilan) ve İZMİR'dir (8 ilan).

Tablo 10: İller – Nüfus

İSTANBUL	15.462.452
KOCAELİ	1.997.258
BURSA	3.101.883
ANKARA	5.663.322
İZMİR	4.394.694
TÜRKİYE	83.614.362

Kaynak : (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2019-33705> – 26.05.2021).

En çok ilan alan ilk 5 il'in toplam nüfusu (30.619.109) TÜRKİYE toplam nüfusunun (83.614.362), %36, 62'sine karşılık gelmektedir

Tablo 11: İl Bazında GSYİH - 2019

	GSYİH (1.000 TL)
İSTANBUL	1.327.451.596
KOCAELİ	156.746.911
BURSA	178.362.994
ANKARA	395.730.879
İZMİR	263.037.662
TÜRKİYE	4.320.191.227

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Il-Bazinda-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2019-33663> – 31.05.2021

İncelenen TABLO'da TÜRKİYE GSYİH olarak 2019 yılı verilerine göre 4.320.191.227.000 TL olarak gerçekleşmiştir. En çok ilan verilmiş olan 5 ilin toplam GSYİH'sı 2.321.330.042.000 TL ile TÜRKİYE'nin % 53,73'ü oranında gerçekleşmiştir.

İncelenen 150 iş ilanında en çok ilan verilmiş olan 5 il hem nüfus olarak hem de GSYİH olarak TÜRKİYE toplamında önemli bir konumdadırlar. Nüfusun ve ekonomik hareketliliğin fazla olduğu bölgeler de istihdam edilmek istenen eleman sayısının da fazla olması olağan bir gelişmedir.

7. Sonuç

19 – 24 Nisan 2021 tarihleri arasında iş arama sitesi olan kariyer.net internet sitesinde “lojistik” başlığı ile verilmiş olan 150 ilanının incelenmesi sonucunda en çok ilanın İSTANBUL için verildiği görülmüştür. İSTANBUL’un TÜRKİYE ekonomisi içinde üstlendiği rol bilinmektedir. Tablo 10’da yer alan bilgiler doğrultusunda TÜİK rakamlarına göre TÜRKİYE GSYİH’sının % 30,73’ünü İSTANBUL tek başına gerçekleştirmektedir. Ekonomik üretimin yaklaşık olarak 1 / 3’ünü sağlayan İSTANBUL, 68 ilan ile toplam 150 ilanının % 45,3’ünü tek başına sağlamaktadır. İSTANBUL’un TÜRKİYE ekonomisinde sahip olduğu büyüklük bu bulgular ile de desteklenmektedir.

Yurtdışı ile entegre olmak / rekabet edebilmek için yabancı dil konusunun işverenler açısından da önemli olduğu, ilanların çoğunda (% 55,3 ile) yabancı dil bilgisi istenmesinden anlıyoruz. Türkiye’de faaliyet gösteren işletmeler yurt dışı bağlantılarını güçlendirerek yurt dışındaki gelişmeleri takip etmek istemektedirler.

Uluslararası iktisadi gelişmeleri, anlayarak, takip edebilmenin ve uygulayabilmenin gerekleri arasında yabancı dil bilgisi önemli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Tahsil seviyesinin de yüksek olması gerekir ki toplam ilanlar arasında yabancı dil bilgisine göre daha yüksek (% 64,67) bir oran ile işletmeler üniversite mezunu eleman aramaktadırlar istihdam etmek için.

Lojistik alanında eleman istihdam etmek isteyen işletmeler verecekleri maaşı yeterli (çalışan için) görmekte ve daha fazla bir gidere maruz kalmak istememektedirler. Verilmiş olan ilanların % 60’ında sosyal / yan hak verilmediğinin belirtilmesi bu açıdan önemlidir.

Esnek Çalışma’ya uyum isteğinin olmaması (% 87,33) ve Seyahat Engeli’nin istenmemesi (% 88) sonuçlarına göre işletmelerin istihdam edecekleri kişileri belirli yerde ve belirli saatlerde çalıştırmak istedikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte % 81,33 oranında ve ortalama 4,37 yıl tecrübe istenmesi işletmelerin tecrübeli çalışan istihdam etmek istemelerinin de bir göstergesidir.

İncelenen ilanlar arasında lojistik sektörü dışında faaliyet gösteren işletmelerin çokluğu (% 80,67), ülkemizde lojistik alanında dış kaynak kullanımının da kat edilebilecek mesafeler olduğunu göstermektedir. Söz konusunu mesafenin uzunluğu lojistik işletmeleri için bir fırsat olarak da değerlendirilmelidir.

Cinsiyet ayrımcılığının olmaması, kadın çalışanlarında lojistik alanında çalışabileceğinin kabul edilmiş olması açısından ülkemiz adına olumlu bir gelişmedir. Bununla birlikte % 75,33 oranında “Askerlik ile ilişkisi olmama

ya / ya da muaf olma” kriterinin ilanlarda yer alması, işletmelerin çalışanları (tecrübe isteğinin çokluğu ile birlikte ele alındığında) için ekstra dan herhangi bir hizmetiçi eğitim vb. maliyet unsuruna katlanmak istemedikleri olarak da yorumlanabilir.

8. Kaynakça

- ALNIAÇIK Esra, “*İş İlanlarının Çekiciliği; Mesaj Belirginliğinin Etkisi*”, Ege Akademik Bakış, Cilt:16, Sayı:1, 2016, 161 – 175
- ARSLAN Erdal, SOLAK Aysun, “*Meslek Gruplarına Göre Açık İş ve İşsizlik Karşılaştırması: 2007 – 2018 Dönemi İncelenmesi*”, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, 9 (18), 11 – 21
- AYDIN Yılmaz, DAYIOĞLU Tuğba, “*İşsizlik Olgusuna Kavramsal Bakış ve Türkiye’de Genç İşsizliğin Sorunu*”, Turkish Studies, 15 (8), ARALIK – 2020, , 3961-3978. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46404>
- BACAĞIZ EŞKİN Feride, SÖNMEZ Betül, “*İnsan Kaynakları Web Sitelerinde Yer Alan Hemşire İş İlanlarının İncelenmesi*”, Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi, Sayı:3, Cilt:1, 2014, e-ISSN:2149-018X, doi:10.5222/SHYD.2014.112, 112 – 122
- BİLGİN Nuri, “*Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi; Teknikler ve Örnek Çalışmalar*”, Siyasal Kitabevi, 3 Baskı, ANKARA – 2014
- ÇETİN Merve, ŞAHİNGÖZ AKAR Semra, “*İnsan Kaynakları Web Sitelerinde Aşçılara Yönelik İş İlanları Üzerine Bir İnceleme*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:12, Sayı:64, Haziran – 2019, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3393> , 726 - 734
- ÇOBAN Sevgi, “*Çalışmanın Yeni Biçimlerini Okumak: Çalışma Deneyimi Olmayan Üniversite Mezunlarına Yönelik Kariyer Sitelerindeki İlanlar*”, Sosyoloji Konferansları, No:53, 2016 – 1, DOI: 10.18368/IU/sk.32133, 327 – 355
- DESCY Pascaline, KVETAN Vladimir, WIRTHMANN Albrecht, REIS Fernando. “*Towards a Shared Infrastructure for Online Job Advertisement Data*”, Statistical Journal of the IAOS, 35 (2019), 669 – 675, DOI 10.3233/SJI-190547

- DİLBER Tanay, UYSAL Doğan, “İşsizlik ve İntihar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 16, Sayı 3, 2020, 729 – 744, ISSN:2147-9208 E-ISSN:2147-9194 <http://dx.doi.org/10.17130/ijmeh.798469>,
- ENGSTROM L. Craig, PETRE T. James, PETRE A. Elizabeth, “*Rhetorical Analysis of Fast – Growth Business’ Job Advirtesements: Implications for Job Search*”, Business and Professional Communication Quarterly, 2017, Vol:80 (3), 336 – 364
- ER – KOÇOĞLU Neslihan, “*Türkiye’de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Mezunlarının Özel Sektörde İstihdamına Yönelik Çevrimiçi Yayınlanan İş İlanlarının İçerik Analizi*”, DTCF Dergisi, 58. 1, 2018, 1138 – 1160, DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001630
- ERTAŞ Çağdaş, “*Turizm Sektöründeki Nitelikli Çalışan Eksikliğinde Turizm İşletmelerinin Payı: İş İlanları Üzerinden Bir İnceleme*”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:10, Sayı:30, ARALIK 2018, ISSN: 1308 – 9196, DOI: <http://dx.doi.org/10.14520/adyusbd.437688> , 1143 - 1172
- GÜZELOĞLU Cem, “*National / Domestic Business Expectancies Towards The Employment Of Graphic Designers: Finding Jobs In Turkey, Analysis On Professional Job Advertisements Through Web Sites*”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2017, DOI: 10.18092/ulikidince.337342, ISSN 1307-9832, 619 – 632
- JONES A. David, SCHULTZ W. Jonas, CHAPMAN S. Derek., “*Recruiting Through Job Advertisements: The Effects of Cognitive Elaboration on Decision Making*”, International Journal Of Selection And Assesment, Volume:14, Number:2, June – 2006
- KAYNAK ÖZÇELİK Kezban, ÖZTUNA Barış, “*Üniversite Öğrencilerinde İşsizliğe Yönelik İşsizlik Kaygısı Ve Umutsuzluk: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma*”, Journal of Yaşar University, 2020, 15 / 60, 953 – 970
- KILINÇ Özgür, AKYOL Mevlüt, “*Kurumsal İletişim İş İlanları Üzerine Bir Değerlendirme*”, İNİF E – DERGİ, Mayıs 2018, 3 (1), 65 – 82
- KOVACS Gyöngyi, TATHAM Peter, LARSON D. Paul, “*What Skills are Needed to be a Humanitarian Logistician*”, Journal os Business Logistics, 2012, 33 (3), 245 – 258

- ÖZBEK Ahmet, ESMER Yunus, “A Research on Labor Force Requirement in Turkish Ready – Wear Industry”, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:15, Kasım – 2018, 39 – 39
- ÖZDEMİR SONAT Sami, POLAT Eray, MET LÜTFÜ Ömer, “Bodrum’da Faaliyet Gösteren Konaklama İşletmelerince Verilen İş İlanlarındaki İş Gören Niteliklerinin Analizi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı:34, Bahar – 2015, 121 – 138
- ŞENTÜRK ACAR Zülfiye, FİDAN Zühal, “İş İlanları Üzerinden Halkla İlişkilerin Meslek Profili”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, Mart 2016, 107 – 130, DOI: 10.18026/cbusos.23130
- VERWAEREN Bart, HOYE VAN Greet, BAETEN Xavier, “Getting Ban for Your Buck: The Specificity of Compensation and Benefits Information in Job Advertisements”, The International Journal of Human Resource Management, Vol:28, No:19, 2017, 2811 – 2830, <https://doi.org/10.1080/09585192.2016.1138989>
- YILDIZTEPE Engin, “İstatistik Mezunlarının İstihdamında Aranan Niteliklerin Belirlenmesi”, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E – Dergi, Cilt.1, Sayı:2, HAZİRAN – 2018, 49 – 60
- YILMAZ ERSOY Sevdije, ÇETİNEL Emine, “İş İlanlarında Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkiye’de İnşaat Mühendisliği İlanları Üzerine Bir Araştırma”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:9, Cilt:9, Sayı:18, GÜZ 2019, 975 – 989

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Communication Methods for Students with Hearing
Impairment (Aleksandra Karovska Ristovska, Nergis Ramo
Akgün)**

Communication Methods for Students with Hearing Impairment

Prof. Dr. Aleksandra Karovska Ristovska¹, Assist. Prof. Dr. Nergis Ramo Akgün²

¹*Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Philosophy,
Institute of Special Education and Rehabilitation,
E-mail:aleksandrak@zf.ukim.edu.mk*

²*Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education,
Department of Special Education,
E-mail:nergisramoakgun@comu.edu.tr*

1. Introduction

Different approaches to the development of hearing-impaired children have influenced the creation of a large number, often completely opposite, rehabilitation and educational programs, which have developed and changed from the middle of the eighteenth century to the present day. During the history of education, habilitation and rehabilitation of children with hearing impairment, the dominance of the oral (verbal) communicative method has changed as opposed to the sign (gesture) method (Radoman & Nikolic, 2013). One of the most important topics in the field of education for the deaf is the educational opportunities for students with hearing impairments, i.e., the educational options offered by the education systems in a country. The methods of education, i.e., specifically for children with hearing impairment, the deaf pedagogical methods would say, are the key factors for successful transmission of the teaching contents by the teachers and special educators. The sign method of work is in fact one of the teaching methods and should be considered in a broader context (Spencer & Marschark, 2010).

Historically, the first articles on deaf education appeared in the 16th and 17th centuries in at least five European countries (Ewing & Ewing, 1954) shown in the table below (Table 1).

Although some of these authors previously speculated on the topic of education for the deaf and did not have specific experience in teaching deaf people, they still pointed out to their contemporaries the opportunities for education of the deaf. Pedro Ponce de Leon's articles were lost, but his work has been published by Hervas and Pandura in the *Escuela Espanola de Sordos-Mudos* magazine. He taught deaf boys and girls to read, write, and speak. Under his direction, the boys have learned Latin and Greek and have been taught the beliefs of the Catholic Church. De Leon's followers generally followed the same principles (De Chaves & Soler, 1974). De L'Epée, on the other hand, has begun a tradition of "quiet" education for deaf children. The methodological signs or gestures came from two different sources. The first

were gestures that were spontaneously developed by his students in the absence of any conventional language, and the second were signs developed by De L'Epee in addition to the previous ones (Kendon, 2002). His goal has been to develop a sign language that would have the same grammatical laws as French. Several private tutors have had significant success in teaching deaf children to speak during the 18th century: Jacob Rodriguez Pereira in France and Diderot in London, England (Ewing & Ewing, 1954). There were irreconcilable differences between the methods of De L'Epee and Heinicke, and thus began the "war" between the various methods of teaching deaf children (Marschark & Spencer; 2003).

Table 1. Articles on the education of the deaf in the VI and VII centuries

Date	Author	Title	Country
1501	Girolamo Cardano	Paralipomenon	Italy
1575	Pedro Ponce De Leon		Spain
1620	Juan Pablo Bonet	Reduccion de las letras y Artrepara enseñar a hablar los Mudos	Spain
1629	Ramirez de Carrion	Maravillas de la Naturaleza	Spain
1648	John Bulwer	Philocophus or the Deafe and Dumbe Man's friend	England
1653	John Wallis	De Loquela	England
1667	Johan Baptist Van Helmont	Brevissima delinatio alphabeti vere naturalis hebraici, etc.	Netherland
1669	William Holder	Elements of speech	England
1680	George Dalgarno	Deaf- Mutes's Preceptor	England
1692	Johan Conrad Amman	Surdus Loquens	Netherland

Savic and Ivanovic, starting from the almost natural division of methods in the education of deaf children, whose roots can be traced back to the 16th century, divide the special deaf pedagogical methods into two large groups (1994): Nonverbal and Verbal.

Verbal methods, according to the same authors, use speech as the only means of communication in the education of deaf students. They are divided into two major groups: methods for teaching speech and methods for individual subjects. Non-verbal methods are the methods that in the education of deaf students do not use speech, but use gesture, sign or letter (Savic & Ivanovic, 1994). Hence, non-verbal methods include: gesture method, sign method and writing method. Combined methods, on the other hand, have arisen due to the fact that a third of the voices in each language are difficult to see, which requires additional ways or means to better understand these voices. The result was the Rochester method, the Cued-speech method, and the total communication method. As an integral part of the educational process, it is necessary to mention the methods of speech

learning which are divided into two groups: methods of articulation and methods of auditory training (Kalsh & Garewal, 2013).

2. Verbal or Oral Methods of Articulation

Through communication with the environment, the child develops his language, intelligence and socialization. The non-verbal form of communication that develops in the first year of life is perfected and gradually turns into speech-verbal communication, which further takes precedence in communication. Speech development in a child with hearing impairment is very slow and very often incomprehensible. Speech development is directly related to the degree of hearing impairment in a child. The greater the hearing impairment, the greater the pathology of speech, since there is no process of verbal self-stimulation (Arsic, 2007). There are various methods that enable deaf and hard of hearing children to acquire knowledge about the ability to produce sounds and structures in a given language (Beattie, 2006). Oral methods, refer to the development of language skills for communication and learning and involve the production and perception of spoken languages without the support of a visual manual language or an artificially developed communication system. These methods contribute to a rich, multisensory experience in educating children who are deaf or hard of hearing. Although the use of residual hearing remnants has been exploited in the past, the concept of exclusive use of residual hearing has emerged recently. The word "oral" means a collection of methods that focuses on the use of residual hearing, and the goal is the development of oral speech and language. According to Spencer and Marschark (2010) the primary goal of the oral approach is to contribute to the construction of speech perception, production and generally spoken language skills. There are various terms used as synonyms for oral methods or as activities or components of oral programs (Spencer & Marschark, 2006):

- acoustic method (Goldstein, 1939);
- auditory training (Carhart, 1947);
- auditory approach (Fry & Whetnall, 1954);
- auditory treatment (Möller & Rojskjaer, 1960);
- sound-perceptual method (van Uden, 1960);
- verbotonal method (Guberina, 1964);
- acupuncture (Pollack, 1964);
- universal access (Pollack, 1964);
- auditory habilitation (Connor, 1971);
- aural habilitation (Sanders, 1971);
- auditory learning (Ling, 1984);
- auditory-verbal therapy (Pollack, 1985).

In addition to the almost exclusive focus on listening, there are other features that define this approach. Most of them are not only specific to the oral approach, but are more pronounced in this approach. This approach is characterized by (Nurullayevna, 2020):

- early input immediately after diagnosis with individual therapy;
- best possible binaural amplification - continuously used and managed;
- strong family involvement and normalization of communication input; and
- integration of the child in family, neighborhood, school and social activities.

The following ideas also dominate in the description of this method (Spencer & Marschark, 2006):

- No child should be excluded from this method based on the fact that they have an excessive degree of hearing impairment;
- Lip reading and natural gesture are not denied, but they are not emphasized. As far as possible listening should prevail over seeing by the child;
- The approach does not use excessive rehearsal of words or sentences, or spurs on the language structure;
- Metalinguistic awareness is encouraged because the reflection and analysis of what has already been learned contributes to further development;
- Audiological emphasizes the continuous wearing of hearing aids in order to provide excellent listening conditions;
- Speech correction while the child is learning to speak is limited to encouraging the child to listen carefully;
- It encourages a positive attitude in the child regarding communication and the child is encouraged to be an active participant in it.

According to Savic and Ivanovic (1994), oral methods can be divided into two major groups:

- optical-kinesthetic oral methods based on physiological dispositions of vision and muscular-kinesthetic memory (demutation methods) and,
- acoustic-kinesthetic oral methods based on the remnants of hearing and acoustic memory (methods of desurdization).

The foundations of the oral method were laid by Johann Conrad Ammann in his work *Surdus loquens*, in which he proposed 13 golden rules of deaf pedagogy. Samuel Heinicke was also one of the founders of the oral method. He opened the first oral school for deaf children. The oral method is in fact based on Kant's philosophical views as well as Herbart's teaching, according to which each teaching unit must go through the cognitive stages: clarity, association, system and application (Savic & Ivanovic, 1994). After Heinicke's death, there was a division among the proponents of the oral method. One group continued Heinicke's idea and advocated the purity and clarity of articulation and the mechanization of the pronunciation of voices, syllables and words. The other group sought to free themselves from Heinicke's pattern. They demanded that the speech should be directed towards the fulfillment of everyday life needs (Karovska Ristovska & Jacova, 2014). This opposition lasted until the emergence of Johannes Fater, who took the positive characteristics of both directions and merged them into one ideology. However, regardless of the presence of these two directions in the schools for the deaf, typing and sign language have been used to a certain extent. As a result of the many questions about communication between deaf and hard of hearing people, an international congress has been held in 1978 in an attempt to establish a universal method of communication and teaching. One of the main concerns has been the education of the deaf. The debate over which method is most effective lasted for over a century - whether it was the manual method using sign languages or the oral method with oral reading and articulation. Gradually, the manual method became more acceptable, although in some modified forms. The first two meetings of the International Congress on the Education of the Deaf in Paris and then in Milan had a lasting effect on the form of communication in the teaching of the deaf (Kyle et al., 1988).

The first international congress for the education of the deaf has been held in 1878 in Paris, France. The congress has been organized by representatives of the Pereire Society, and in honor of Jacob Pereira, the first deaf teacher in France (Cleall, 2020). The main purpose of the association and the purpose of the international congress has been the opinion of experts regarding the standardization of the oral method of teaching the deaf (Steedman, 1998). In 1880 there has been a change in schools for the deaf. An international conference on the education of deaf children held in Milan, Italy, where the present experts have voted to ban the use of sign language in special schools for the deaf (Jordan, 2002). The only ones who opposed this idea have been the deaf pedagogues from the USA and Great Britain (Chough & Dobyns, 2006). Deaf people have been subjected to linguistic and cultural repression in the following decades, before description began to re-embrace their culture and language (Stanley, 2006). 164 representatives from eight different countries have been part of the Milan Conference. Congress has passed eight resolutions, two of which had a profound effect on the education of the deaf. Attendees have agreed that "Speech superiority over signs will help bring deaf people back to social life and provide greater access to language." The conclusion of the Second International Congress on the Education of the Deaf in Milan has been that the oral method is the only acceptable method of

instructing the deaf (Steedman, 1998). According to Savic and Ivanovic, the division of oral methods after the Milan Congress has been as follows (1994);

2.1. Analytical method

The founder of this method is Jean-Joseph Jacotto, who advocated a "universal" method in education. Jacotto's method, in its origin, is a way of teaching reading in which the student memorizes the whole book by listening, recognizes the words in the sentences and then learns the sounds within the words themselves (Harris & Hodges, 2005). In terms of deaf education, this method starts from "normal words", divides them into elements, i.e., analyzes them. The theoretical basis is on the principles of associative psychology. Once a sentence is separated and each element is processed separately, the elements are merged into syllables and elaborated to full comprehensibility, and then the syllables are merged into the word from which it begins (Savic & Ivanovic, 1994).

2.2 Syllabic-analytical method

This method takes the syllable as an element of speech and works on practicing it, in order to later merge it into a normal word. At the beginning, the two-syllable words have been processed, by merging which the whole word has been obtained, and then it has been changed to three-syllable words. The analytical method has been used in deaf schools until the First World War (Burch, 2002).

2.3 Synthetic method

The founder of this method is Johann Conrad Amman. The process consists primarily of directing students' attention to the movements of the lips and larynx while the teacher is speaking, after which students should imitate these movements (Boyadzhieva- Deleva, 2019a). The basis of the synthetic method is to learn the vowels of the consonants first, and then to merge them into voices with some meaning. The theoretical basis is based on the psychology of structuralism. The articulatory moment is also dominant in this method (Savic & Ivanovic, 1994).

2.4 Syntactically synthetic method

The basis of this method is also the syllable. A syllable cluster can be composed of a consonant and a vowel or a consonant and a consonant. Shortly after the introduction of this method, it was determined that the second variant was difficult for deaf children, so a vowel has been added to the beginning of the word (Boyadzhieva- Deleva, 2019b).

2.5. Phonomimic method

Theoretically this method is based on polysensory perception of the voice which involves kinesthetic movements of the upper extremities followed by emphasis on the voices. Today some elements of this method are applied in the verbotonal method of prof. Petar Guberina (Savic & Ivanovic, 1994). This method is defined by the premise that language originated from spoken language and that speech is a social event. Verbotonal procedures follow the pattern of language development seen in babies with normal hearing. Prof. Guberina emphasized the importance of rhythm and intonation in the production and perception of speech (Asp & Guberina, 1981).

2.6. Analytical-synthetic method

This method is based on a dialectical understanding of the relationship of the whole and the parts, i.e., the whole sentences and the sounds. The analytical-synthetic method took over the methods of voice processing from the analytical method and the phonetic requirements for merging voices from the synthetic method (McNeill, 2002). The theoretical foundations of this method correspond to the psychological needs of the deaf child, because when working with this method the whole word is given, but at the same time attention is paid to the voices. The method is based on a dialectical understanding of the relationship between the whole and the parts. He pays equal attention to the whole word, but also to the individual voices of which it is composed. When teaching voice pronunciation, this method is based on meaningful voice complexes, ie normal words. One variant of this method is the syllabic analytical synthetic method which takes the syllable instead of the voice (Savic & Ivanovic, 1994).

2.7. Global method

This method rejects analysis and synthesis and starts from whole sentences as the basis of speech learning. The theoretical foundations are logically based on Gestalt psychology. The idea is that the child learns speech through whole sentences, not in voices or syllables, so the deaf child should follow the natural course of learning speech (Boyadzhieva- Deleva, 2018). There are two variants of the global method. One appeared in Germany and was developed by Konstantin Malish, and the other in Belgium was developed by DeCrolley and Herlen. Malish's principles were that the deaf child should learn voice speech in speech units, and the material should be taken from the child's daily life. The Belgian method consisted of exercises for identifying objects, then pictures with objects, written words and objects, and written words and pictures. Deaf children speak in whole sentences, but a little slower (Karovska Ristovska & Jacova, 2014).

3. Non-Verbal Teaching Methods

According to Savic and Ivanovic (1994), non-verbal methods are those that do not use oral speech in the training of deaf people but some other way

of expression. Non-verbal methods are: sign method, typing method and writing method.

3.1. Sign method

Access to spoken languages may be important for gaining literacy in that language, but most importantly, deaf children, as well as hearing children, should be able to communicate with their parents from the beginning. Sign languages are complete and rich and can play the same role in a child's development and education as spoken languages. For children who cannot speak the sign language, sign language can offer many opportunities. True sign languages are characterized by the same characteristics as spoken languages, including rules for forming, modifying, and combining units (Daniels, 2001). Signs are generally characterized by several clearly defined characteristics, such as hand shape and movement. They combine in grammatically defined ways, using three-dimensional space and a number of grammatical devices, such as classifiers used as pronouns or linking movements into compounds. Like spoken words, most signs are arbitrarily agreed upon and combined with the handwriting, facial expressions, and body movements to form a complete and natural language that is passed on to deaf children by deaf parents. Almost every country has its own sign language. There are large variations in the age at which deaf children begin to use signs and words (Sandler & Lilo- Martin, 2006). Deaf and hearing children, who naturally learn sign language from their deaf parents, produce their first recognizable signs around 9-10 months of age. Listening children tend to produce their first words around their first birthday, whether they have deaf parents or listening parents and whether they are already using some simple signs. It is clear that signs do not slow down the appearance of speech, in fact they can facilitate language development. However, there should be a clear distinction between gestures and signs. In studies where gestures are clearly separated from signs, data have been found that deaf children of deaf parents and children who listen to listening parents begin to produce language at the same time, although there are age variations (Anderson & Reilly, 2002). Determining the appearance of the first words is not at all easy, not even for hearing children. Between the ages of 9 and 12 months, hearing children make some sounds that resemble the words of adults. These proto-words are sometimes used by children correctly and in the appropriate context. But at the same time these words are used in the wrong contexts, which indicates the fact that the child does not understand the "language" that produces him. These proto-words are just attempts to imitate the sounds made by adults and usually have no greater meaning than bubbling. It is assumed that the same phenomenon occurs in deaf children who are ready to produce their first signs. Just like the first words, the first signs may be made completely unintentionally by the child. However, the social implications of these early signs and proto-signs are identical to those created by the first words and proto-words of listening children (Boyadzhieva- Deleva, 2018). It seems that defining exactly when speech or sign productions can be considered language may be less important than identifying their role in social communication. Because sign language is

perceived visually, there may be room for wider interpretation. For this reason, parents may believe that they have earlier conversations with deaf children than with hearing children, and indeed, the early gestures of listening children are less likely to be considered examples of true communication than the early gestures of deaf children (Volterra et al., 2006). All research over the past 30 years shows that sign language meets all the requirements for development and education. For more than 130 years, however, there has been debate within deaf education about whether sign language will reduce their ability or motivation to learn spoken language. But there is no evidence that the use of signs affects the ability to learn speech. Although it should be noted that the grammar of sign languages is sometimes confused with speech and writing in deaf children. However, this phenomenon also occurs in children and adults who learn several languages at the same time or master a second language. Over time, deaf children will begin to distinguish between sign and spoken languages (Marschark & Spencer 2003). Deaf children who have been exposed to sign languages since birth acquire these languages in an identical maturation time frame as children who listen and acquire spoken languages. Deaf children learn sign languages without any modification, loss or delay in time, and the content and course of maturation are identical to the achievement of all important linguistic events in spoken languages. Beginning at birth and continuing until the age of three, children who speak and children who use sign language show identical stages in language acquisition. These phases include the syllabic bubbling phase (7-11 months) as well as other bubbling events, such as the various bubbling (10-12 months); jargon babbling (from 12 months onwards); the first word phase (11-14 months); the first two-word phase (16-22 months); as well as grammatical and semantic development further. Interesting similarities are also observed in deaf children and children who listen in the appearance and use of gestures. Speaking children and deaf children produce remarkably similar prelinguistic (9-12 months) and post linguistic (12-48 months) communicative gestures. They do not produce multiple gestures, although linguistic gestures (identical to "word") and communicative gestures are performed in the same modality. Instead, deaf children consistently differentiate linguistic signs from communicative gestures during development, and use the gestures in the same way that is observed in hearing children (Lanier, 2010). During development, sign language children and listening children also display remarkably similar complexities in their utterances. For example, analyses of young children using ASL (American Sign Language) and their social and conversational language patterns, as well as what they talk about during development (their semantic and conceptual content, categories, and reference range) demonstrate that their language acquisition follows the same path which is seen in children of the same age who listen, when they acquire spoken language. Toddlers also display the classic grammatical errors that are universally encountered in speaking children, despite the iconic nature of some characters. These include phonological substitutions, question formation principles and negation errors, errors in the systematic cancellation of pronouns, and so on (Petitto, 2000).

3.2. Dactyological method

The dactyological method has been primarily developed by Juan Pablo Bonet. John Bulwer later wrote in his book that "The human hand is naturally gifted and capable of expressing human feelings". This method is used alone or as an aid to mastering speech. Today this method is used in the period of articulation, within the process of learning the voices (Smith, 2010). According to Savic & Ivanovic (1994), typology is synonymous with speech. It contains as many finger movements as there are sounds in a language, that is, for each letter of the alphabet. This method is often used in parallel with speech because it facilitates the reading of speech from the mouth, especially those voices that form in the invisible half of the mouth. Research shows that the application of dactyology affects the greater comprehensibility of speech and improves the general level of literacy.

3.3. Method of writing

The method of writing appeared as a teaching procedure in the XV and XVI centuries, in order to compensate for the lack of hearing and speech. In the beginning, the writing method consisted of visual associations of graphemes with the object being denoted (Schmitt & Schmitt, 2020). The method of writing should be different from the writing process in deaf schools, where writing is part of the articulation process for the purpose of visual fixation of voices and words (Boyadzhieva- Deleva, 2019b).

4. Combined Methods

Although the main recommendation at the Congress in Milano in 1880 has been to use the oral method as the only acceptable method for the deaf, oral reading is by no means a simple process, especially for some languages such as English, German, and Scandinavian. At the next congresses, the idea has prevailed, the education for the deaf to be conducted by oral method for all deaf people who can be trained to read oral speech, while for those deaf people who cannot be trained to read speech by mouth, to use gestures and facial expressions. The combined method was recognized as the best method. At the Congress of the Deaf in Paris and Rome, the Deaf with Resolution called for the application of an individual choice of methods in the education of hearing-impaired students (Karovska Ristovska & Jacova, 2014).

4.1. Rochester method

According to Castle and Argento (1974), Zenas Westerwelt was convinced that if a deaf child was constantly obsessed with language, then he would be able to express himself using English in the same way as a listening child. Shortly after Westerwelt became director of the West New York Institute for the Deaf, now known as the Rochester School for the Deaf, he suggested that fingerprinting should be used in parallel with speech to improve English language use. He believed that the English language taught to deaf students in the classroom could be effectively transmitted into

everyday communication through fingerprinting (Padden & Gunsauls, 2003). Simultaneous use of spelling with the fingers, the Rochester method, has been an innovative teaching method in 1978, with an emphasis on the correct order of words in English. First, sign language has been excluded from Rochester School. Second, speech instruction has been introduced in the curriculum for deaf students. Third, language and vocabulary have been developed through reading and writing. In 1924, deaf students over the age of 12 were tested. Rochester School students had the highest achievement. Quigley (Paul, 2009) in 1969 conducted a large study on the effectiveness of the Rochester method. He has examined the performance and knowledge of deaf students in nine residential schools in the United States. He has found that students who were taught the Rochester method have showed better results and had higher achievement than those students who were taught simultaneous communication.

4.2. Forhamer method

The first deaf school in Denmark, called the Royal Institute for the Deaf, has been located in Copenhagen. The manual method has been used in this school. In 1881, a new school for deaf students who were seemed capable for oral education has been opened in Fredericia. In 1891, a private school for the deaf was taken over by the state and moved to Nyborg. The principal of the school in Nyborg, and later the principal of the school in Fredericia, Dr. Forhamer, believed that the oral method has placed excessive demands on students with impaired hearing. He has emphasized the importance of written language in the initial instructions and made a bridge between spoken and written language through a phonetic system with small changes in the form of written letters. He was aware that clear oral reading was difficult and invented the mouth-arm system. The system has been based on phonetic principles and could only be used in conjunction with speech. This method replaced the previous instruction which was based on grammatical principles. All these reforms were aimed at rationalizing and adapting the oral method (Holm, 1960).

4.3. Cued-speech method

Cued speech is a complement to spoken language, through a set of sound-associated hand positions in appropriate positions. Each language for which this system was developed has special characters. As with sign languages, deaf people who use cued speech do not understand each other automatically. The motivation for creating this system lies in the fact that many spoken sounds look identical or similar when read by mouth, making this oral reading difficult. This is different in different languages. Some languages are easier to read by mouth. Children living in these countries are expected to have more developed speaking and reading skills (Marschark, 2007). The creator of the cued speech method, Dr. Orin Cornet from the Gallaudet University, did not intend to replace sign language. He has designed this system to help deaf people with phonological systems and improve their literacy. The idea of this method is that deaf children should be

given signs that would help them distinguish sounds that resemble each other when produced with their lips (Spencer, 2011). According to Hage and Leybaert (2006) cued speech should be produced simultaneously with spoken language and it requires the "listener" to integrate manual sign information with oral reading and auditory information received from speech. Cued speech has an oral approach to language, and provides manual means of overcoming the limitations of oral coincidences. In English, cued speech uses 36 different characters to clarify 44 different sounds. Vocal cues are produced by positioning the hand at one of seven different facial locations in the mouth area. Consonant sounds are made with one of eight alternate hand shapes and combined with vocal locations. Thus, the forms of the hands in cued speech have a different role from those in sign languages that carry information about meaning and not about sound. Some research shows (Leybaert & Alegria, 2003) that children who use this method at preschool age learn to read faster and show better reading skills than children who are exposed to only spoken language. However, there is no solid evidence that this method improves reading, writing and speaking skills in deaf children.

4.4. Simultaneous method

People who use the simultaneous method or the Simultaneous Communication Method emphasize the simultaneous use of speech with manual signals in order to represent spoken language. Proponents of this method believe that it is possible for the spoken language to be visually represented and emphasize that the simultaneous provision of oral and manual options gives the student the opportunity to learn the language in a way that is best for him. During the education, one should choose from the series of manual systems that should be used in parallel with the spoken English language: Signing Exact English, Signed English and Pidgin Signed English. This method is now widely used in many deaf schools in the United States and Europe (Adams, 1997).

4.5. Method of total communication

One of the educational methods, which combines different approaches in order to enable information from the visual / aural modalities, is the method of total communication (Spencer & Tomblin, 2006). The first hints of the idea that all procedures in the education of the deaf should be followed, which could lead to multi-communication, appeared in 1950. The term multi-communication has been soon replaced by the term total approach, introduced by Roy K. Holcomb in 1960. He was the father of three deaf children whom he taught using speech, gesture, typing, writing, and hearing aids. After Holcombe became a school supervisor for the state of California, he began experimentally applying this method to several schools. In 1976, this method has been accepted as one of the possible methods for teaching deaf children (Holcomb, 2010). The preference for using multiple methods of education for deaf students has emerged and disappeared over the years, as has the use of oral/aural practice. During the first half of the 20th century there has been a strong preference for the use of oral approaches among

educators of deaf children. At the same time, a huge study has been published on the development of sign languages. Stoke defined the characteristics of American Sign Language from 1960 to 1978 (Sandler, 2011). The additional work of Klima and Bellugi led to the recognition of the legitimacy of sign languages. At the same time, research has been conducted on the acquisition of language and speech skills in deaf children. In 1970 Markides discovered in his research that speech intelligibility among deaf children educated in oral education has been below 20%. Total communication is a philosophy of communication that is used in educational settings and at home. Total communication means the combined use of aural, manual and oral approaches as well as writing in communication and teaching of hearing-impaired individuals (Garretson, 1976). Characteristics of the total communication method are:

- the child is able to use hearing and sight as useful sources of information;
- each child benefits from the use of one or both sources (modalities) in a way that fits their individual needs and skills during a particular communication situation;
- flexibility and adaptability in the use of communication modalities provides access to an increased number of communication partners;
- there can be a change in the method of communication when a child develops skills within a certain method;
- the language of the society in which the child lives serves as a linguistic basis for the sign system used;

One of the most frequently asked questions is which manual communication system (or language) should be used. In the United States, there are three main systems used within this philosophy: ASL (American Sign Language), manually coded ASL, and a combination of both (Caccamise et al. 1997). Due to the fact that there are structural differences between ASL and spoken English, it is almost impossible to produce them simultaneously. Artificial sign systems, on the other hand, are systems designed to represent English visually. These systems are created on the premise that characters can be effectively produced and processed by following the rules of word order and grammatical morphemes in English. Critics of the total communication method point out that children learn either audibly or visually. Advocates of oral methods believe that if children have easy access to signs, they may not develop the skills of listening, reading, and speaking. They believe that the brain is not able to process signs and speech at the same time. Artificially created sign systems can prevent the development of a complete language system because the listening parents or teachers use speech and sign at the same time and thus receive incomplete and inconsistent sign input. Another practical limitation of the philosophy of total communication is that it is not always implemented within the defined theoretical framework. The original theory assumes that a school will change communication practices in order to meet the needs of each individual child

in specific contexts (Moore, 2001). For example: schools are not always able to hire a sufficient number of sign language interpreters, and teacher training in regular schools may be inadequate for the needs of children in the classroom. There may also be disagreement between the sign systems used by educators that arises as a result of the different education of those educators. Finally, there may be differences in the linguistic levels of children who are together in groups for practical reasons, which would lead to discrepancies in the presented modalities used in the classroom. In short, there are many educational challenges to provide the level of individualization required for this approach. Teaching methods are undeniably related to the educational accommodation of deaf children. According to Frazier-Maiwald and Williams (1999) some students have high academic achievement in special schools or general schools where deaf children study while some deaf students can be educated in inclusive schools where with an appropriate support system, they can make wonderful progress.

5. Conclusion

It is not possible to evaluate which model is the most successful in terms of acquiring language skills in deaf children and comparing them with hearing children. This can also be interpreted in light of the discovery that different children show rapid and high levels of language development with each of these methods. In fact, comparative analyzes of different approaches are unnecessary because children (and their families) with different characteristics tend to one method or another. Research, on the other hand, must be conducted in order for them to help plan programs and support families.

The approach to each child with a hearing impairment should be individual. There is considerable disagreement about the effectiveness of various methods and modalities for supporting language development in deaf and hard of hearing children. Although some children succeed in developing age-appropriate language by using individual methods, we cannot generalize. Deaf and hard of hearing children generally lag behind in hearing achievement. The situation worsens with age. It can be summed up that the differences between the approaches focus on the extent to which they primarily depend on the auditory-oral versus the visual-manual modality. Regardless of the methods used, language lags occur as a result of a lack of complete access to the language model. This may be due to the inability to receive auditory information, or in other cases, to the inability of adults to provide a complete and consistent model of visual language. The potential of the total communication method with the use of manually coded versions of spoken language is obviously compromised by the fact that adults tend to use sign systems inconsistently and incorrectly. However, total communication supports some aspects of language, such as understanding and using the order of words in a sentence. The use of total communication in children with cochlear implants indicates that children are able to synthesize visual and auditory representations of language. On the other hand, children who are exposed to rich patterns of sign languages from birth, acquire full language

skills identical to children who listen in relation to spoken language. Bilingual environments in which natural sign language serves as the first language for classroom communication have a strong theoretical basis, but to date there is insufficient evidence to evaluate the final outcomes of language development.

6. References:

- Adams, J. (1997). *You and Your Deaf Child*. Washington: Gallaudet University.
- Asp, C., & Guberina, P. (1981). *Verbo-tonal Method for rehabilitating People with Communication Problems*. New York: World Rehabilitation Fund, Inc.
- Anderson, D., Reilly, J. (2002). The MacArthur Communicative Development Inventory: Normative data for American Sign Language. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 7, 83-106. Doi: <https://doi.org/10.1093/deafed/7.2.83>
- Arsić, R. (2007). Communication as the basis for socialization of hearing impaired children. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, (3-4), 117-128.
- Beattie, R. (2006). The oral methods and spoken language acquisition In P. E. Spencer & M. Marschark (Eds.), *Advances in the spoken language development of deaf and hard-of-hearing children*, 103-135. New York: Oxford University.
- Boyadzhieva-Deleva, E. (2018). *Logopedična podkrepa pri praktiki po ranna intervencija* [Speech and language therapy support in early intervention practices], In: Tsenova, Ts., ed., *Sbornik s materiali ot Uibilejna nauchna konferencija s mejdunarodno uchastie Nauchni i prakticheski aspekti na priobshtavashtoto obrazovanie, posvetena na 130-godishninata ot suzdavaneto na Sofijskia universitet "Sv. Kliment Ohridski" i 35-godishninata ot suzdavaneto na katedrata po specialna pedagogika i logopedia pri FNPP*, Sofia: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", 201-210.
- Boyadzhieva-Deleva, E. (2019a). *Teoretichni modeli na verbalnata komunikacija* [Theoretic models of verbal communication], *Annual of Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Educational Studies and the Arts* (11), 82-102.

- Boyadzhieva-Deleva, E. (2019b). *Rolia na logopedite v rannata grizha za decata ot 0 do 3 g.: naglasi kum prevenciata i rannata intervenciata na komunikativni narushenia* [The role of Speech pathologists in nurturing care of children 0 to 3 years: Attitudes to Prevention and Early Intervention of Communication Disorders], Proceedings of International Conference "Parents - Speech Language Therapists (SLT) Collaboration, 170-183.
- Burch, S. (2002). *Signs of resistance*. New York University Press.
- Castle, W., & Argento, F. (1974). The First Six Years at NTID: A Prologue for the Future. *American Annals of the Deaf*, 119(5), 472-7.
- Carhart, R. (1947). *Auditory training. Hearing and Deafness*. New York.
- Caccamise, F., Ayers, R., Finch, K., Mitchell, M. (1997). Signs and manual communication systems selection, standardization, and development. *American Annals of the Deaf* 142(3), 90 -105.
- Connor, L. (1971). *Speech for the deaf child: Knowledge and use*. Washington, DC: Alexander Graham Bell Association for the Deaf.
- Chough, S., Dobyns, K. (2006). How is Asian Deaf Culture Different from American Deaf Culture? In: Goodstein, H., (ed). *The Deaf Way II Reader-Perspectives from the Second International Conference on Deaf Culture*. Washington: Gallaudet University Press, 227-232.
- Cleall, E. (2020) Deafness: representation, sign language, and community, ca. 1800–1920. In: Huff, J.L. and Stoddard Holmes, M., (eds.) *A Cultural History of Disability in the Long Nineteenth Century*. The Cultural Histories Series, 5. Bloomsbury, London, 95-112. Doi: 10.5040/9781350029101.ch-006
- Daniels, M. (2001). Sign language advantage. *Sign Language Studies*, 2(1), 5-19.
- De Chaves, T. L., & Soler, J. L. (1974). Pedro Ponce de León, first teacher of the deaf. *Sign Language Studies*, 5(1), 48-63.
- Ewing, L, Ewing, A. (1954). *Speech and the Deaf Child*. Manchester: Manchester University Press.
- Frazier-Maiwald V., Williams, L. (1999). *Keys to raising a deaf child*. New York: Barron's Educational Series, Inc
- Fry, D. B., & Whetnall, E. (1954). The auditory approach in the training of deaf children. *The Lancet*, 263(6812), 583-587.

- Garretson, M. D. (1976). Total communication In R. Frisna (Ed.), *A Bicentennial Monograph on Hearing Impairment: Trends in the USA*, 88-95.
- Goldstein, M. A. (1939). *The Acoustic Method for the Training of the Deaf, and Hard-of-hearing Child*. Laryngoscope Press.
- Guberina, P. (1964). The audiovisual, global and structural method. *Advances in the teaching of modern languages, 1*, 1-17.
- Harris, T., Hodges, R. (2005). *The Literacy Dictionary: The Vocabulary of Reading and Writing*. Montana: The International Reading Association.
- Hage, C., Leybaert, J. (2006). The effect of cued speech on the development of spoken language. In P. Spencer & M. Marschark (Eds.), *Advances in the spoken language development of deaf and hard-of-hearing children*. New York: Oxford University Press.
- Holcomb, T. K. (2010). Deaf epistemology: The deaf way of knowing. *American Annals of the Deaf, 154*(5), 471-478.
- Holm, A. (1960). *The Educational Treatment of Deafness in Denmark*. In: Alexander William Gordon Ewing (ed). *The Modern Educational Treatment of Deafness*, 32.
- Jordan, I.K. (2002). Bill Stokoe: An ASL Trailblazer. In: Armstrong, D., Karchmer, M., Van Cleve, J.V., eds. *The Study of Signed Languages, Essays in honor of William C. Stokoe*. Washington: Gallaudet University Press, 1-6.
- Kalsh, E. A., & Garewal, N. S. (2013). Sign language recognition system. *International journal of computational engineering research, 3*(6), 15-21.
- Karovska-Ristovska, A., Jacova, Z. (2014). *Komparativna analiza na strukturata na Amerikanskiot i Makedonskiot znakoven jazik* [Comparative analysis of the American and Macedonian sign language's structure]. Doktorska disertacija, Filozofski Fakultet
- Kendon, A. (2002). Research on Sign Languages and Language Origins Theory. In: Armstrong, D., Karchmer, M., Van Cleve, J.V., eds. *The Study of Signed Languages, Essays in honor of William C. Stokoe*. Washington: Gallaudet University Press, 35-45.
- Kyle, J. G., Kyle, J., Woll, B., Pullen, G., & Maddix, F. (1988). *Sign language: The study of deaf people and their language*. Cambridge university press.

- Lanier, W. (2010). *Speech disorders*. Greenhaven Publishing LLC.
- Ling, D. (Ed.). (1984). *Early intervention for hearing-impaired children: Total communication options*. College-Hill Press.
- Leybaert, J., & Alegria, J. (2003). The Role of Cued Speech in Language Development. *Oxford handbook of deaf studies, language, and education*, 261.
- Marschark, M., Spencer, E. (2003). *Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. Oxford: Oxford University Press.
- Marschark, M. (2007). *Raising and educating a deaf child: A comprehensive guide to the choices, controversies, and decisions faced by parents and educators*. Oxford University Press.
- McNeill, D. (2002). Gesture and language dialectic. *Acta Linguistica Hafniensia*, 34(1), 7-37. Doi: <https://doi.org/10.1080/03740463.2002.10414607>
- Möller, T. T., & Rojskjaer, C. (1960). Injury to hearing through hearing aid treatment (acoustic trauma). In *Fifth Congress of International Society of Audiology*, Bonn, Germany.
- Moores, D. (2001). *Educating the deaf* (5th ed.). Boston; Houghton Mifflin
- Nurullayevna, S. N. (2020). The key of effective communication is pronunciation. *European Journal of Humanities and Educational Advancements*, 1(4), 5-7.
- Padden, C. A., & Gunsauls, D. C. (2003). How the alphabet came to be used in a sign language. *Sign Language Studies*, 10-33.
- Paul, P. (2009). *Language and deafness*. London: Jones and Bartlett Publishers.
- Petitto, L. (2000). On the Biological Foundations of Human Language. In: Emmorey&Lane (eds), *The Signs of Language Revisited: An Anthology to Honor of Ursula Bellugi and Edward Klima*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 449-473.
- Pollack, I., & Pickett, J. M. (1964). Intelligibility of excerpts from fluent speech: Auditory vs. structural context. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 3(1), 79-84. Doi:[https://doi.org/10.1016/S0022-5371\(64\)80062-1](https://doi.org/10.1016/S0022-5371(64)80062-1)
- Pollack, D. (1985). *Educational Audiology for the Limited Hearing Infant and Preschooler*. 2nd ed. Springfield, IL: Charles C. Thomas.

- Radoman, V., & Nikolić, G. (2013). The role of sign language in enhancement of communicating skills and academic achievement of hearing-impaired children. *Psihologija*, 46(1), 77-91. Doi: <https://doi.org/10.2298/PSI1301077R>
- Sanders, D. (1971). *Aural rehabilitation*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Sandler, W. (2011). *Phonological representation of the sign: Linearity and nonlinearity in American Sign Language*, Vol. 32, Walter de Gruyter.
- Sandler, W., & Lillo-Martin, D. (2006). *Sign language and linguistic universals*. Cambridge University Press.
- Savic, Lj. & Ivanovic, P. (1994). *Surdopedagogija [Surdopedagogy]*. Beograd: Defektoloski Fakultet.
- Schmitt, N., & Schmitt, D. (2020). *Vocabulary in language teaching*. Cambridge university press.
- Smith, J. E. (2010). 'A Corporall Philosophy': Language and 'Body-Making' in the Work of John Bulwer (1606–1656). In *The Body as Object and Instrument of Knowledge*, 169-183. Doi:10.1007/978-90-481-3686-5_9
- Spencer, P. (2011). Cued Speech and Cued Language for Deaf and Hard of Hearing Children, *International Journal of Audiology*, 50:10, 781, Doi: 10.3109/14992027.2011.568528
- Spencer, E., Marschark, M. (2010). *Evidence based practice in educating deaf and hard of hearing students*. New York: Oxford University Press.
- Spencer, P.E., Marschark, M. (2006). *Advances in the Spoken Language Development of Deaf and Hard of Hearing Children*. Oxford: Oxford University Press.
- Spencer, L., & Tomblin, J. B. (2006). Speech production and spoken language development of children using "total communication". *Advances in the spoken language development of deaf and hard-of-hearing children*, 166-192.
- Stanley, K. (2006). Partnership in the Irish Deaf Community. In: Goodstein, H., (ed). *The Deaf Way II Reader-Perspectives from the Second International Conference on Deaf Culture*. Washington: Gallaudet University Press, pp. 227- 232.

Steedman, M. (1998). *International Congress on the Education of the Deaf* (Gallaudet University Archives). Retrieved from: https://www.gallaudet.edu/library_deaf_collections_and_archives/collections/man%20uscript_collection/mss_079.html

Van Uden, A. (1960). *Demonstrations by Pupils from the Institute for the Deaf, The Modern Educational Treatment of Deafness*. Manchester University Press.

Volterra, V., Iverson, J., & Castrataro, M. (2006). The development of gesture in hearing and deaf children. In B. Schick, M. Marschark, & P. E. Spencer (Eds.), *Advances in the sign language development of deaf children*, 46-70. New York: Oxford University Press.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Implementation Criteria of Social Impact Assessment (SIA)
System in Turkey (Nimet Velioglu)**

Implementation Criteria of Social Impact Assessment (SIA) System in Turkey

Asst. Prof. Dr. Nimet Veliöđlu¹

*¹I.U.C. Faculty of Forestry
Environmental and Forestry Law Department
E-mail: nimet@istanbul.edu.tr*

Abstract

In addition to the legal obligations of companies operating in the world and in Turkey, environmental and social obligations are also important. It has become a necessity to reduce the negative impacts on communities and the environment for the activities carried out by the companies, and to obtain social approval by ensuring the participation of the public, local authorities and other stakeholders that may be affected by the project. In cases where social approval cannot be obtained, delays in the permit processes, projects falling behind the planned work schedule, stopping or canceling, additional costs arising from these situations, damage to the company's reputation and the effects of this situation on the future projects of the company can directly or indirectly harm companies. In Turkey, there is no legal regulation that obliges social impact assessment in the permitting process of projects. A limited “public participation meeting” process is defined in the Environmental Impact Assessment (EIA) Regulation. Under the title of “socio-economic impacts of the project” included in the EIA report of the project, information revealing the demographic structure of the project area is conveyed and these data are compiled by people who are not experts in this field, without a proper field study. In addition, there are public participation meetings in SEA applications, but there is no different situation than EIA applications. Policies, programs, plans, projects planned to be made; therefore; Foreign investors who will provide credit support do not consider it sufficient even if SEA and EIA have been made in accordance with the legislation in Turkey, and they oblige SIA to be made.

There is no standard application model for social impact assessment that can be applied to every project. In the study; due to the weak Turkish legislation for SIA in the plans and projects, extensive studies prepared by certain organizations such as the UN, OECD and the World Bank were utilized. Based on the Equator Principles, IFC standards, OECD Environmental Indicators, SUTRA Sustainable Transport Indicators, Victorian Transport Policies Sustainable Transport Indicators and United Nations Sustainable Development Indicators, the criteria that should be in

terms of social approval in SIA reporting have been determined. Suggestions were made for SIA applications in Turkey. Recommendations are made for SIA practices in Turkey.

Keywords: SIA, Legislation, Turkey, Criterias

1. General Information

Social impact; Goksu et al. by; It is defined as the change resulting from interventions in human life and its environment. These changes include people's daily life, economic life, lifestyle, relations with each other and society in general and cultural influences such as values, beliefs and rules (Göksu ve ark. 2015). In other words, SIA is a comprehensive and participatory management process that should be carried out in order to reduce the potential negative impacts on life and space that arise during the interaction between the affected and those affected by the projects.

The emergence of the concept of social impact historically; came to the fore after environmental impact assessments. After the concepts of EIA and SEA emerged and started to be implemented, the concept of SIA began to be mentioned. SIA applications were evaluated as a sub-title of EIA applications in the 1970s (Demirel and Sağ,2019). The term “Social Impact Assessment” first appeared in the environmental impact assessment report for the Trans-Alaska Pipeline in 1973. The importance of SIA began to increase in the 1980s, and the scope of SIA applications expanded in the 1990s. Today, a widespread application area has not been reached yet. Different applications are found in different parts of the world. For example; In Australia, companies prepare an SIA report before implementing their operations, and before relocation plans are implemented in India. In the EU, only EIA is a necessity, but the importance of the public health factor is emphasized in the evaluations (Burdge and Taylor, 20

The purpose of the impact assessment is; to create a more ecological, more socio-cultural and more economically sustainable and egalitarian environment (Vanclay, 2003). One of the most important objectives of SIA studies is to increase the awareness of all stakeholders, to raise awareness that they are a part of the process and have a say in the process. Experiences in our country and in the world to date have shown that participatory understanding gives a much more positive result (Gürtuna, 2016).

SIA; It is the process of analyzing, monitoring and managing the social consequences of policies, programs and projects. As Vanclay (2003) points out, “Social impact assessment is the analysis of planned and unplanned outcomes of interventions (policies, plans, programs and other social

activities) and social change processes in the human environment in a way that creates a more sustainable biophysical and human environment (It is the process of predicting, evaluating and reflecting) and management. ” In general, SIA can be defined as an infrastructure for assessing all impacts on people, all the ways in which people and societies interact with their socio-cultural, economic and environmental environments. Term; cultural effects, social effects, structural effects, gender effects, resource issues, political effects, etc. It encompasses all human impacts, including.

As Adams (2000) points out, social effects; It encompasses both positive and negative impacts and has to be evaluated over a period of time that covers all the various stages in planning, during construction and after construction. Social influences; ethnic, gender, social class and class groupings etc. depends on many factors. Social impacts can be seen as direct or indirect impacts with several direct and indirect consequences.

Social Impact Assessment is the evaluation, monitoring and management of planned interventions (policies, programmes, plans, projects) and any positive or negative impact that results directly or indirectly from the social change that occurs due to these interventions (International Association for Impact Assessment (IAIA), 2009). The main purpose here is to create a sustainable and equitable biophysical and social environment (Karakitapoğlu et al., 2013).

Social Impact Assessment aims to maximize the benefits of development and minimize costs. HIA anticipates impacts and aims to make better decisions about which intervention to pursue and how to improve. It also implements mitigation measures to minimize harm and maximize benefits from a particular planned response or any related activity (IAIA, 2009).

Although they intersect with EIA and SEA practices in this sense, the difference between them is that one of the most important objectives of the SIA study is to increase the awareness of all stakeholders. In EIA and SEA applications, it is essential that the socio-cultural interaction be realized through public participation meetings and the public's opinion is taken at these meetings. Opinion; It is not a legally binding transaction. Even in the possibility of negative opinions, it is possible to see the implementation of projects that are not accepted by the public. In this context, HIA is a stronger assessment system for stakeholder engagement than other practices.

Not giving enough importance to the social impacts of the projects to be implemented in the EIA and SEA procedures in the Turkish legal system, in other words, weak stakeholder awareness; It carries the risk of creating problems such as alienation, loneliness, loss of cultural value and identity, social discrimination, insecurity, and economic imbalance in the field. Policies, programs, plans, projects planned to be made; therefore; Foreign

investors who will provide credit support do not consider it sufficient even if SEA and EIA have been made in accordance with the legislation in Turkey, and they oblige SIA to be made.

In Turkey, there is no legal regulation that obliges social impact assessment in the permitting process of projects. A limited “public participation meeting” process is defined in the Environmental Impact Assessment (EIA) Regulation published in the Official Gazette dated 25 November 2014 and numbered 29168. Under the title of “socio-economic impacts of the project” included in the EIA report of the project, information revealing the demographic structure of the project area is conveyed, and these data are compiled by people who are not experts in this field, without a proper field study. In addition, there are public participation meetings in SEA applications, but they are not different from EIA applications.

Many countries such as Mexico, Brazil, England, Spain, Austria, Estonia, Nigeria, and European Union countries have not defined a separate legal requirement for social impact assessment, but have included social impact assessment in the EIA process.

There are no specific requirements for social impact assessment in Sweden either, but the mining sector and the wind energy industry conduct social impact assessment studies on a voluntary basis.

In Australia, companies prepare an HIA report before implementing their operations, and before relocation plans are implemented in India. In the EU, only EIA is a necessity, but the importance of public health factor is emphasized in the evaluations

Projects in Turkey are divided into two groups in terms of their environmental impacts and are subject to different evaluation criteria as in the EIA Regulation. The importance of social impact assessment for the sustainability of projects is obvious. It is made regardless of the field of activity. International financial institutions have requested SIA assessments for projects of great importance and construction in Turkey, such as the Istanbul Third Bridge - Yavuz Sultan Selim Bridge, Third Airport - Istanbul Airport, Çanakkale Bridge, and evaluated the amounts to be financed through these reports.

Social Impact Assessment; It is not included under a separate heading in the Turkish legal system. Public participation and taking their opinions, which is a similar practice to SIA, are included under the title of "participation" in EIA and SEA practices in the Turkish legal system. For investors with projects that receive support from international funds, the institutions in question also require SIA reporting, even if the project to be made without lending has an EIA or SEA. Comprehensive studies prepared

by certain organizations such as the UN, OECD, and the World Bank are used in plans and projects due to the insufficiency of Turkish legislation for SIA and the difficulties in maintaining a balance between economic-social and environmental factors. While reporting the social impact assessment, the criteria in the Equator Principles and IFC standards are taken as a basis in the planning of the reporting. In addition, the decisions of the Interagency Committee on Principles and Guidelines in Determining Social Impact are also effective.

2. Material And Method

There is no specific requirement in Turkish legislation that envisages stakeholder engagement within the scope of SIA during the construction and operation phases of projects. A limited public disclosure process regarding the EIA process is defined in the Environmental Impact Assessment (EIA) Regulation. Inclusion of the effects on the social environment in the assessment remains weak in terms of legislation. The determination of the social dimensions of the activities is limited to informing the stakeholders about the project during the literature studies and public participation meeting. The social studies required for the EIA report are limited only to the data obtained from the literature studies, and it is tried to be completed without sufficient information about the region, stakeholders and local people where the activity will be effective.

In order to reduce the potential effects and risks in terms of social approval, it is very important to be informed about the values, traditions and beliefs of the society. There is no standard application model that can be applied to every project for social approval.

Regional and social issues vary for each project. This should be considered as a priority when planning social approval processes. In this context, the processes of collecting socio-economic data and evaluating the data play a key role in determining the roadmap.

2.1. Equator Principles

The Equator Principles (EP) is a credit risk management framework used in project finance transactions and was created to identify, assess and manage environmental and social risks. Based on the Equator Principles, it has been voluntarily accepted by 10 international financial institutions to be implemented in the financing of all projects of 50 Million Dollars and above. Later, the lower limit of the project was reduced to 10 Million Dollars. The Equator Principles, which was initially approved by 10 international financial institutions, today has a total of 92 financial institution members from 37

countries. No organization from Turkey is yet a member of the Equator Principles.

The Equator Principles consists of 10 basic guiding principles (Table 1):

Table 1: The Equator Principles

<p>1. Analysis and Classification of Projects Projects are divided into 3 categories according to their environmental and social impacts: A (significant impacts), B (limited impacts) and C (minimal or no impacts). The criteria developed by IFC are applied in the categorization.</p>
<p>2. Social and Environmental Assessment Category A and B projects require an environmental and social impact and risk assessment.</p>
<p>3. Applicable Social and Environmental Standards In the case of countries that are not members of the Equator Principles, the IFC Performance Standards and the World Bank Environment, Health and Safety Guidelines are followed.</p>
<p>4. Management System and Action Plan A management system and action plans should be prepared for projects in category A and B.</p>
<p>5. Stakeholder Engagement For A and B category projects, it is necessary to consult the stakeholders, inform the project affected communities and ensure their participation in the project processes.</p>
<p>6. Grievance Mechanism Within the scope of the management system, a mechanism should be established that enables the independent examination of complaints made by one or more individuals or organizations regarding a project that is alleged to cause or is likely to cause damage.</p>
<p>7. Independent Review For Category A and B projects seeking project financing, evaluation and planning documents must be reviewed by independent consultants.</p>
<p>8. Terms/Commitments The project must continue to implement project commitments and make periodic reports to comply with the law and the Equator Principles.</p>
<p>9. Independent Monitoring and Reporting For Category A and B projects, impartial consultants should be hired to monitor performance throughout the financing lifecycle.</p>
<p>10. Reporting Environmental and social impact assessment appropriately disclosed to the public and annual reports on the implementation of the measures should be made.</p>

2.2. IFC Environmental and Social Sustainability Performance Standards:

The World Bank consists of some groups. IFC is one of them. IFC: Helps developing countries achieve sustainable growth by financing their investments, mobilizing capital in international financial markets, and

providing advisory services to businesses and governments. IFC has 179 member countries. International Finance Corporation IFC is the largest global development institution focused on the private sector in developing countries. Since 1956, IFC has used \$2.6 billion of capital to raise more than \$285 billion in financing to businesses in 12 developing countries. IFC's comprehensive approach to private sector development helps businesses create innovation and jobs for people in developing countries (www.worldbank.org, 2019).

FC Performance Standards; The IFC Performance Standards apply to IFC's private sector clients. Even when companies do not receive IFC funding for their projects, they can choose to work according to these standards by choosing to make a formal commitment to their implementation. "An integral part of IFC's risk management approach, the Sustainability Framework demonstrates IFC's strategic commitment to sustainable development. The Sustainability Framework consists of IFC's Environmental and Social Sustainability Policy and Performance Standards and Access to Information Policy.

Clients must apply the following eight performance standards during their investment with IFC (Table 2):

Table 2: IFC Standarts

- Performance Standard 1: Environmental and Social Risks and Impacts Evaluation and Management
Performance Standard 2: Labor and Working Conditions
Performance Standard 3: Resource Efficiency and Pollution Prevention
Performance Standard 4: Community Health, Safety and Security
- Performance Standard 5: Land Acquisitions and Forced Resettlement"
- Performance Standard 6: Conservation of Biodiversity and Living Natural Sustainable Management of Resources
- Performance Standard 7: Indigenous Peoples
- Performance Standard 8: Cultural Heritage

2.3. OECD Environmental Indicators

It is defined by the OECD as "a value derived from scientific studies or a new parameter to describe the state of a phenomenon/environment/region". Indicators respond to a question with numerical values and these values are determined by experts based on long-term comprehensive research(<https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf>)

Indicators according to the definition of OECD; be relevant to policies and benefit users, be analytically accurate and measurable. Accordingly, the criteria that indicators must meet (OECD, 2003) Table 3 :

Table 3: OECD Environmental Indicators

<p>Political Compliance   Ability to draw a representative framework of the environmental situation, pressures on the environment or social responses,   Simple, easily interpretable and capable of showing trends that change over time,   Being sensitive to the changes that occur in the environment and consequently the changes in human activities,   Provide a basis for international comparisons   Having an adaptive scope to national or regional environmental issues of national importance,   Have a threshold or reference value for comparison,   so that users can grasp the importance of the subject or the values associated with the subject.</p>
<p>Analytical Accuracy   Having strong theoretical foundations in technical and scientific terms,   Being dependent on international standards and consensus in terms of validity,   Linked to economic model, forecasting and information systems.</p>
<p>Measurability   Availability of available data or with reasonable cost/benefit ratio,   The data are adequately documented and reliable,   Periodic updating of data according to reliable procedures.</p>

2.4. SUTRA Sustainable Transport Indicators

These criteria will be evaluated for transportation projects. SUTRA; Indicators are described by Sustainable Urban Transportation - SUTRA) as values that provide schematic and informative explanations of the reality of complex systems.

According to SUTRA, sustainable urban transport indicators are discussed in five main categories: Table 4:

Tablo 4:

<p>Driving force Indicators</p> <ol style="list-style-type: none"> 1-Demography: Urban population size and aging structure 2. Land use: spatial distribution of urban function and population of urban residents 3. Economy: The relative existence of the city and the economic structure of the city
<p>Print Indicators</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Passenger transportation 2. Emissions of CO₂, Nox, VOC, CO, PM₁₀ 3. Consumption of fossil fuels
<p>Status Indicators</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Atmospheric concentration of pollutants: Nox, CO, PM₁₀, O₃ 2. Traffic noise levels 3. Stress indicators
<p>Impact Indicators</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Primary (direct) costs of the transport system 2. Secondary (external) costs of the transport system 3. Deaths due to pollution from transportation 4. Diseases caused by pollution from transportation 5. Accidents 6. Time lost due to traffic congestion
<p>Response Indicators</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Car usage rates 2. Public/private transport sharing 3. The prevalence of alternative technologies

2.5. UN Sustainable Development Goals

UN Sustainable Development Goals; It is a common plan and agenda systematic to resolve the severe challenges facing the world, such as poverty, climate change and conflicts. The United Nations' Sustainable Development Commission has established a measurable and adaptable framework for sustainable development. Based on the versatility of sustainable development, the Commission has created a comprehensive set of indicators (Table 5):

Tablo 5:

Poverty ; Lack of income, Drinking water, Income Inequality, Protection of Health, Access to Energy Resources, Living Conditions
Administration: Corruption, Crime
Health: Mortality, Healthcare, Nutrition, Health status and Risks
Education Education level, literacy
Demography Population, Tourism
Natural Hazards Vulnerability to Natural Hazards, Disaster plans
Atmosphere Climate change, Ozone depletion, Air quality
Soil Soil use and condition, Desertification, Agriculture, Forests
Seas and coasts Coastal area, Fishing, Wetland
Drinking water Water quantity, Water quality
Biodiversity Ecosystem, Species
Economic development Macroeconomic performance, Sustainable public finance, Employment
Economic development Information and communication technologies, Research and development, Tourism
Global economic partnership Trade, Foreign financing
Consumption and production patterns Material consumption, Energy use, Waste management, Transportation

SIA; There should be an evaluation systematic with the criteria set forth as a result of the evaluation of the parts of the above-mentioned systems related to social approval and the environment.

3. SIA Evaluation Titles

Strategic reasons for consulting stakeholders for healthy stakeholder engagement, which groups are key stakeholders, key objectives, issues, impacts, challenges, risks and opportunities, and legal, institutional or credit institution requirements that stipulate stakeholder engagement are key conditions for SIA assessments. Equator Principles, IFC standards, OECD

Environmental Indicators, SUTRA Sustainable Transport Indicators, Victorian Transport Policies Sustainable Transport Indicators and United Nations Sustainable Development Indicators are based on 8 main headings (criteria) that should be evaluated in the SIA report.

The criteria that should be in the SIA reporting are given in Table 6.

Table : 6 SIA Criteria

- Strategic reasons for consulting stakeholders
-Which groups are the key stakeholders
- Main Goals
- Problems
-Affects
- Difficulties
-Risks and Opportunities
-Requirements of the corporate and credit institution that stipulate stakeholder engagement

It is necessary to examine the contents of the criteria.

Strategic reasons for Consulting Stakeholders:

While determining the possible reasons for the stakeholders; hazards to lives and potential risks posed by land use and landscaping plans should be considered.

Which groups are the key stakeholders:

According to the mentioned criteria (SIA), potential stakeholders can be made up of a wide range and different groups. Early and comprehensive stakeholder engagement is required to manage environmental and social impacts to meet community expectations. Communication with stakeholders should be maintained at every stage of the project. Designing, implementing and managing processes in line with the demands and concerns of communities provides a more sustainable activity in the long run. Transparent information sharing and effective communication form the basis of successful stakeholder engagement and are an important criterion in the

HIA procedure. Disclosure early in the project and engaging key stakeholders helps build trust in the community. The first stage of social validation is to build community trust in the company. If there is no sense of trust among the stakeholders, the probability of a project being supported is low. According to the determined criteria, the stakeholders that should be included in the SIA report were also determined. According to this; stakeholders ; Sensitive individuals, civil and local communities, Government agencies, NGOs and other opinion advocacy groups, Media and opinion leaders, Current and potential customers, Company shareholders, directors and employees, Business partners, Credit institutions and potential investors, Transnational organizations It should consist of the academic environment.

After the stakeholders are identified, there are issues to be considered in the stakeholder engagement process. According to this situation ; Whether communication is established directly with communities, not just with community representatives, Not focusing only on the most expressive stakeholders, Empathizing with stakeholders, Being as transparent as possible, Managing community expectations, Not making promises that will not be implemented, Consistency of what the project says and does, With good practices It is necessary to gain trust, It should not be forgotten that the project employees are key stakeholders and disseminators of information, It is necessary to ensure that the contractor companies act in the same way, The processes and agreements should be recorded correctly, and be prepared for adverse situations.

The tools, techniques and methods to be used for stakeholder engagement according to the HIA evaluation criteria are: Meetings at individual, household and group level, Participant studies, Focus groups, Stakeholder reviews, Timelines, Seasonal calendars, Daily plans, Interviews, interviews, Venn diagrams, Local analysis, Resource maps, Poor and needy household maps, Asset status assessments, Joint identification of problems and possible solutions, Complaint management system.

Main Goals:

Determining the current social and economic conditions of the households located around the project area;

Around the entire business lifecycle, from inspection to decommissioning identifying and assessing potential social impacts associated with the project; Where appropriate, it should take the form of a description of the overall mitigation measures included in the project.

Problems:

Important problems that may arise during the operational life of the project are the potential for land use to change in the long term, the potential for uncontrolled migration due to changes in land use, and similar problems specific to that project.

Effects:

The potential impacts of the project; The aim of this study is to examine the effects on protected areas in the field, ecological connections and the effect of carpet on transportation opportunities, ecological value, possible effects on habitats in terms of trees, vegetation, endemic species and animals. It should be evaluated separately as negative and beneficial effects. Direct effects are unavoidable effects and indirect effects are probable effects. Direct effects are short- or long-term effects resulting from the physical construction of the facility. Indirect effects are those that occur as a result of construction, maintenance/repair or use of the facility and are not easily seen.

Challenges:

The difficulties that will arise before, during and after the project should be determined, and how it will affect the course of the project should be examined.

Risks and Opportunities:

A risk assessment should be made for the project. Opportunities should also be explored.

Institutional and credit institution requirements mandating stakeholder engagement

National and international requirements stipulating stakeholder participation as required by legislation should be included in the report. In addition, the demands of the credit institution should be examined in the report.

4. Discussion And Conclusion

In a decision of the International Court of Justice¹ in 2006 and 2015, it has been stated that if the project to be built for the first time will have

---

¹ Pulp Mills on the Uruguay River (Argentina / Uruguay), Resolution, I.C.J. Reports 2010, p. 14

transboundary damages that can be damaged, it is a part of international customary law to conduct an environmental impact assessment (EIA). In this sense, it is essential to set minimum standards for projects that can completely affect the ecosystem without being bound by the national legislation of the countries.

In terms of international financial institutions; Due to the lack or absence of social impact assessment in the EIA and SEA procedures, they also require SIA reporting in order to be able to give support credits to projects that will be built with an emphasis on stakeholder participation.

The SIA evaluation system is completely independent of our domestic legislation and its criteria are determined based on the Equator Principles, IFC standards, OECD Environmental Indicators, SUTRA Sustainable Transport Indicators, Victorian Transport Policies Sustainable Transport Indicators and United Nations Sustainable Development Indicators.

For this reason, arrangements can be made in our legislation for SIA for international finance projects.

In line with the criteria to be determined within the scope of the legislation, a classification should be made for activities that require social impact assessment, as in the EIA Regulation, and it should be made a legal obligation to carry out social impact assessments with different scopes and content for activities classified according to their socio-economic impacts in this way.

In other words, the current legislation on environmental and social impact assessments in Turkey should be developed by taking the more comprehensive legal regulations in the world as an example. For all projects for which environmental impact assessment is mandatory, social impact assessment should also be taken as a requirement and added to the Environmental Law under a separate heading, or for all projects where

---

In 2006 Argentina filed a lawsuit against Uruguay in the International Court of Justice (Pulp Mills Case)¹⁷. In the lawsuit, Argentina's approval of the construction of a dough factory in Uruguay, which is among the countries, and the construction of the second one is not considered both contrary to the election between the two countries in 1975 and contrary to the international team.

Some of Nicaragua's Activities in the Border Regions (Costa Rica / Nicaragua) and Road Construction Along the San Juan River in Costa Rica (Nicaragua / Costa Rica)

On December 16, 2015, the International Court of Justice may waive EIA for certain Activities Nicaragua Carries out in the Border Regions (Costa Rica v. Nicaragua) and San Juan Along the San Juan River (Nicaragua v. Issuing).

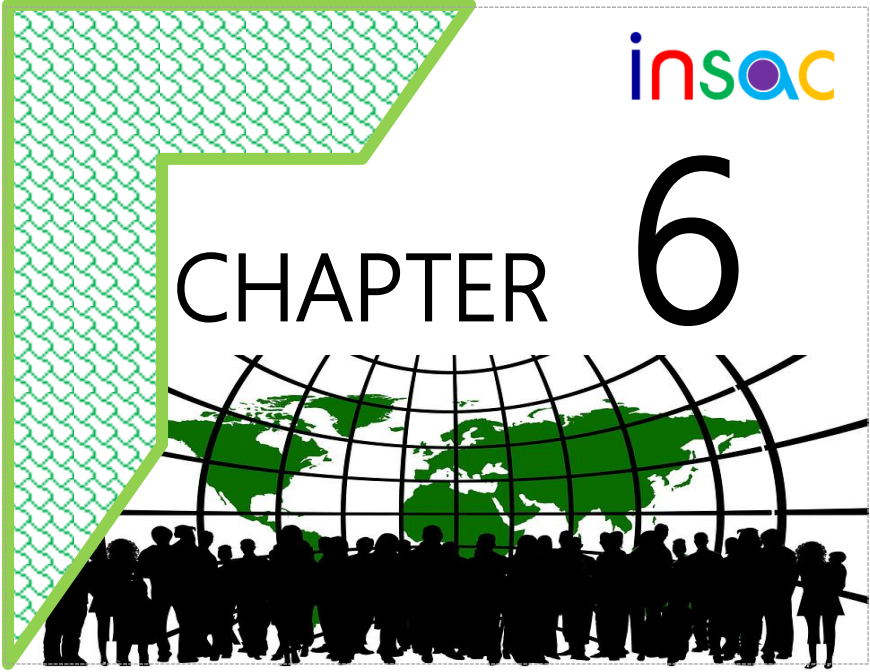
environmental impact assessment is mandatory within the scope of legislation, determining the local and regional impacts of the project within the scope of social impact assessment, stakeholder participation plan preparation, taking into account the basic issues of the social environment, developing a robust methodology, anticipating the social changes that may arise from the project and taking necessary measures, identifying and managing the potential social impacts, preparing a monitoring plan for monitoring the implementations, as well as a comprehensive social impact management plan as a result of the social impact assessment. It should be ensured that the amendments including the preparation of the EIA regulation or the SEA Regulation are added. In some countries of the world, there are legal regulations that make social impact assessment mandatory. For the studies to be carried out in this context in Turkey, the legislation and systems of these countries can be investigated and taken as an example.

5. Resources

- 1- Göksu AF, Akalp S, Özkan M, Candan C, Mutlu E, Akkaya B, Ulubaş A, Zaim E (2015). İstanbul: Kentsel Vizyon Platformu, Erişim adresi: <https://kentselstrateji.com/proje/sosyal-etki-degerlendirme-rehberised/>
- 2- Tuba DEMİREL , Neslihan SERDAROĞLU SAĞ (2019), Kentsel Dönüşümde Sosyal Etki Değerlendirmesi: Sümer Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi, Bartın Orman Fakültesi Dergisi 21(2): 350-368, 15 Ağustos/August, 2019, DOI: 10.24011/ barofd.569896, p-ISSN :1302-0943 e-ISSN :1308-5875
- 3- Burdge R, Taylor N (2012). When and Where is Social Impact Assessment Required?
- 4- Gürtuna O (2016). Giderek artan bir ihtiyaç: Sosyal Etki Değerlendirme çalışmaları. Madencilik Türkiye, 56, 64-68.
- 5- Vanclay F (2003). International principles for Social Impact Assessment. Impact Assessment and Project Appraisal, 21:1, 5-12.doi: 10.3152/147154603781766491
- 6- Vanclay F (2012). New Developments in Social Impact Assessment, University of Groningen
- 7- Karakitapoğlu EB, Kaya E, Özenirler G (2013). Sosyal Etki Değerlendirme ve Çevre İletişimi, Uluslararası ÇED Kongresi Bildirim Kitabı. S: 151-159. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü

- 8- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, s. 14
- 9- Barrow,C. 1997, Enviromental and Social Impact Assesment : An Introduction”, Center for Development Studies, University of Wales
- 10-Kuzey Marmara Otoyolu (3.Boğaz Köprüsü dâhil) Projesi için Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi (ÇSED) Raporu, Hazırlayan AEKOM, Ankara, 02.08.2021
- 11- <https://equator-principles.com/> [Erişim Tarihi: 14.04.2021]
- 12-<https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf> [Erişim Tarihi: 16.04.2021]
- 13- <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html> [Erişim Tarihi: 18.04.2021]
- 14-KURBANOVA,M., 2020, Edirne, Bankalarda Çevresel Sürdürülebilirlik Farkındalığı: Uluslararası İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Ve Denetim Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- 15- VARLIER,N.N; 2014, Mayıs, İstanbul, Ulaşım Projelerinde Ekolojik Ve Sosyal Etkiler 'İstanbul Üçüncü Köprü İncelemesi', İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- 16-The World Bank May (2006). Guidelines for Incorporating Social Dimensions into Bank-Supported Projects: Social Analysis in Transportation Projects (Social Development Department, The World Bank ,
- 17-Tufan, A.,2018, Ankara Madencilikte Sosyal Onay Kavramının Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi
- 18- <http://ced.csb.gov.tr/ced-uygulamaları-i-82207> [Erişim Tarihi: 18.04.2021]
- 19-<https://scd.csb.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 18.04.2021]
- 20-Aydın, A ve Türker, Y.Ö, Analysis of environmental impact assessment (EIA) system in Turkey ENVIRONMENTAL MONITORING AND ASSESSMENT, cilt.175, ss.213-226, 2011
- 21-<https://www.3kopru.com/>

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ev İncelemede
Karşılaştıkları Riskler: Bir Literatür Taraması (Eda Beydili
Gürbüz)**

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ev İncelemesinde Karşılaştıkları Riskler: Bir Literatür Taraması

Eda Beydili Gürbüz¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
E mail: edagurbuz@duzce.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1680-5439

1. Giriş

Uygulamalı bir disiplin olan sosyal hizmet, insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda birey, grup ve toplulukların karşılaştıkları sorunları çözmeleri noktasında güçlenmelerini amaçlayan bir meslektir. Sosyal hizmet uzmanları Thompson (2013)'nun da belirttiği gibi sistemdeki ve sosyal politikalarındaki boşluklar ya da başarısızlıklar nedeniyle oluşan sorunlarla çalışmakta bu kapsamda “toplumun kirli işlerini” yapmaktadır. Toplumda sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan kişiler yaşlı, engelli, çocuk, kadın, kronik hastalar, ruhsal hastalık tanısı almış kişiler, madde bağımlısı, mülteci gibi farklı incinebilir gruplardır. Sosyal hizmet uzmanları eğitim süreçlerinde bu gruplarla çalışırken birey, grup ve toplum düzeyinde gerekli olan bilgi, beceri ve değer temelini öğrenmekte ve alan uygulamaları sayesinde bunları uygulamaya aktarmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları incinebilir grupların sorun ve ihtiyaçlarını belirlerken çeşitli müdahale araçları ve yöntemleri kullanmaktadır. Ev incelemeleri de bu süreçte kullanılan temel araçlardan biridir.

Sosyal hizmet uygulamasının giderek artan ofis temelli doğasına ilişkin endişelere rağmen (Broadhurst ve Mason, 2014; akt. Cook, 2016) ev incelemesi, değerlendirmenin ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmektedir. Ev ziyareti sosyal hizmet uzmanı ve müracaatçı görüşmesinin müracaatçının evinde gerçekleşmesinden (Sheafor and Horejsi, 2013) çok daha fazlasıdır. Wasik ve Bryant (2001) ev incelemesini bir profesyonelin ya da yarı profesyonelin ailenin kendi evinde duygusal, sosyal, eğitimsel ve bilişsel destek sunması olarak tanımlamaktadır. Gomby (2015), ev ziyareti programlarının yarı profesyoneller; hemşire ya da sosyal hizmet uzmanı gibi tek bir tür profesyonellerden; ya da profesyonel ve yarı profesyonellerin kombinasyonundan oluşan kişiler çalıştırdığını belirtmektedir (Schaefer, 2016). Yarı profesyoneller ev incelemesi ile ilgili eğitim alarak ihtiyaç duyulan hizmetleri müracaatçıların evlerinde sunan kişilerdir. Müracaatçı ile onun evinde çalışmak gerek uygulama gerekse de araştırmalarda ve mesleki

eğitim sürecinde ihmal edilen bir durum olmuştur (Tracy ve McDonell, 1991; Nicolas, 2015).

Sosyal hizmet uygulaması açısından ev incelemesi yapmak müracaatçı hakkında bilgi toplama, değerlendirme ve karar verme sürecinde etkili olmaktadır. Ev incelemesi sosyal hizmet uzmanlarının yazmakla yükümlü oldukları sosyal inceleme raporlarının olmazsa olmaz bir unsurudur. Sosyal hizmet uzmanları sosyal inceleme raporlarının bir parçası olarak ev incelemeleri yapmakta, böylece müracaatçının içinde bulunduğu durum, sorun ve ihtiyaçları ve bunlara ilişkin müdahalenin nasıl olacağına dair önerilerini sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer temelinde yazmaktadırlar. Ev incelemesinin teorik temeli büyük ölçüde ekolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Ekolojik yaklaşım “çevresi içinde birey”e odaklanarak bireyin fiziksel ve sosyal çevreleriyle olan etkileşimlerini temel almaktadır (Teater, 2015). Ev incelemesi geleneksel olarak üç alanda odaklanmıştır: Bu alanlar yoksulluk, çocuk bakımı ve sağlıktır (Wasik ve Bryant, 2001). Sosyal hizmet uzmanları bu alanlarda müracaatçıların buldukları evlere ziyaretler yaparak mesleki görüşmelerini gerçekleştirmekte; iletişim, gözlem gibi pek çok mesleki becerisi ile bilgileri değerlendirmektedir. Ev incelemesi müracaatçıların aktif biçimde dinlendiği, sorunun detaylarının öğrenildiği, ihtiyaçların tespit edildiği, müdahale yönteminin belirlendiği bir araçtır. Sosyal hizmet uzmanları ev incelemesini yaparken farklı sorunlarla karşılaşmaktadır. Uluslararası literatürde bu konudaki bilgi sınırlı olup, Türkiye’de bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmada da konu hakkında genel hatlarıyla bilgi vererek verilerek, literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır. Bu noktadan hareketle çalışmada önce ev incelemesinin tarihi, amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilecek daha sonra ise ev incelemesinde karşılaşılan riskler genel hatlarıyla ele alınacaktır.

1.1. Ev İncelemesinin Tarihi, Amacı ve Kapsamı

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla evlerinde çalışmasının uzun bir tarihsel geçmişı bulunmaktadır (Burry, 2003, Beder, 1993; Hancock ve Pelton, 1989). Bilindiği üzere sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı 1800’lü yıllara dayanmaktadır. Başlangıçta ihtiyacı olanlara hizmet sunmak kilise, hayırsever cemiyetleri gibi gönüllüler aracılığıyla karşılanmış, zamanla da bu mesleğin profesyonel bir bilgi ve beceri temelinde yapılması gerektiğinin anlaşılmasından dolayı eğitim sürecine önem verilerek sosyal hizmet eğitimini alan kişilerin bu uygulamayı yapması teşvik edilmiştir (Acar ve Çamur Duyan, 2003; Zastrow, 2012). Mesleğin öncüsü olan ve bu alanda yazdığı Sosyal Teşhis kitabı ile sosyal hizmet mesleğinin müdahale yöntemlerini anlatan Mary Richmond’un 1899 yılında yayımladığı “Yoksullar Arasında Dost Ziyareti” adlı kitabı sosyal hizmette ev ziyaretleri tarihi açısından başlangıç olarak görülmektedir (Allen ve Tracy, 2008).

Yoksul bölgelere yapılan “dost ziyaretler” (friendly visiting) kaynaklara sahip olanlar ile olmayanlar arasında temas kurulmasını ve ziyareti yapan kişilerin gözlem yapma imkânı elde etmesini sağlamıştır (Holbrook,1983). 20. yüzyılın başlarında ev ziyaretleri çocuk refah alanının yanı sıra okullarda ve hastanelerde yaygınlaşmaya başlamış, Massachusetts Genel Hastanesi tarafından ev ziyareti programı başlatılmıştır (Allen ve Tracy, 2008). Bu noktada özellikle tıbbi sosyal hizmet alanının öncüsü sayılan Dr. Richard Cabot’un çalışmalarına değinmek gereklidir. Dr. Cabot, hekimin teşhis ve tedavisi için sosyal hizmet uzmanlarını tıbbi ekibin bir parçası olarak görmektedir. “Sosyal Hizmet- Hekim ve Sosyal Hizmet Uzmanı” adlı kitabında ev ziyaretlerinin dispanserlerle olduğu gibi okullar, mahkemeler ya da şehrin fabrikaları ile bağlantılı olarak kolayca ve düzenli olarak yayılabileceğini fakat bağlantıda olduğu kurum ne olursa olsun ev incelemesinde sosyal destek sağlamanın kurumun bir parçası olarak gerekli olduğunu vurgulamaktadır (Holbrook, 1983). 1940’lı yılların sonu 1950’li yılların başlarında ise ev ziyareti suçu önlemenin bir parçası olarak ulaştırılması zor ailelerle çalışmada profesyonel bir araç olarak yeniden ele alınmıştır (Beder, 1998). 1960’lı yıllarda sosyal refah alanındaki uygulamalarda yaygın biçimde kullanılmaya başlanan ev ziyaretleri sonraki yıllarda yasal düzenlemelere de paralel olarak toplum temelli hizmetlerin bir parçası olarak yaygınlaşmıştır (Allen ve Tracy, 2008).

Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin başladığı 1960’lı yıllardan itibaren ev incelemeleri mesleğin bir parçası olarak var olmuştur. Bugün başta aile ve çocuk refah alanı olmak üzere, sosyal yardım, yaşlı ve engelli refah alanı gibi farklı konularda ev incelemesi, sosyal hizmet uzmanlarının kullandığı temel araçlardan biridir.

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarıyla kurduğu mesleki ilişkinin ilk parçası müracaatçı ile bağlantı kurma, onunla ve sorunuyla ilgili ayrıntılı bir bilgi toplamadır. Bu aşamada ev incelemesi yapmak sosyal hizmet uzmanlarına müracaatçıyı, yaşadığı çevrede gözleme imkânı sunmaktadır. Ekolojik yaklaşımın çevresi içinde birey bağlantısından hareketle sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların yaşadığı mahallelere giderek evlerinde görüşme gerçekleştirme, problemin durumuna göre gerektiği hallerde okul, işyeri, sağlık kuruluşu gibi sistemlerle de etkileşime girerek ayrıntılı bilgi toplamaktadır. Böylesi bir araç sosyal hizmet uzmanlarına müracaatçının evi, mahallesi, ailesi ile ilişkileri hakkında önemli ipuçları sağlayarak mesleki karar verme sürecine katkıları sunmaktadır. Örneğin bakamadığı gerekçesi ile çocuğunu kurum bakımına vermek isteyen bir müracaatçı ile ilgili olarak ev incelemesi yapılmaması durumunda, müracaatçının neler yaşadığı, çocuğundan neden ayrılmak istediği, çocuk-ebeveyn ilişkisi vb. pek çok bağlam gözden kaçırılacaktır. Hâlbuki ev incelemesinde bu çocukla ilgili olarak ailenin yaşadığı yerin fiziksel, sosyal ve psikolojik koşulları doğrudan

gözlemlenebilecek, çevre incelemesinden sonra çocuğun iyilik hali hakkında daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilecektir. Benzer şekilde sosyal hizmet uzmanı çocuğu için sosyal ve ekonomik destek alan müracaatçının evine yapacağı ziyarette, müracaatçının ne durumda olduğunu, aldığı desteği çocuk yararına kullanıp kullanmadığı, çocuğun iyilik halini gözleme imkânına sahip olacaktır. Sosyal hizmet uzmanının bu ev incelemesini yapmaması durumunda çocuğun risk durumu devam etmiş olacak ve hatta daha fazla örselenmesine neden olabilecektir.

Nicolas (2015)'a göre farklı türde ev ziyaretleri bulunmaktadır. Birincisi, ilk ziyarettir (initial visit). Burada sosyal hizmet uzmanı müracaatçının kim ve ne gibi özellikleri olduğu, farkında olması gereken güvenlik riskinin olup olmadığı, ziyaretinin amacının ne olduğu gibi konuları dikkate almalıdır. İlk ev ziyareti oldukça önemli olup bunun için hazırlık yapmak gereklidir. İkinci türdeki ziyaret ise ek ziyaret (joint visit) olarak adlandırılmaktadır. Ek ziyaret farklı nedenlerle yapılabilmektedir. Örneğin ev ziyaretinin güvenlik kaygısı nedeniyle daha önce tam olarak yapılmaması, evde daha önceden tanık olunan bir durumun tekrar değerlendirmek istenmesi, farklı kurumla ziyaret etmenin yararlı olacağını düşünülmesi, çocuğun güvenliği ve iyilik hali gibi nedenler ek ziyaretin yapılmasını gerektirebilmektedir. İzleme/takip ziyareti (follow-up visit) ilk ziyaret sonucunda hakkında bir değerlendirme yapılan ve karar verilen müracaatçının, karar sonrasında hayatında neler olduğunu tekrar değerlendirmek amaçlı yapılan ziyaretlerdir. Son olarak habersiz ziyaretler (unannounced visit) ise müracaatçının dürüst olmadığından/olmayacağından şüphelenilmesi durumunda yapılan ziyaretlerdir. Türkiye'de yapılan sosyal hizmet uygulamalarına bakıldığında ev ziyaretlerinin daha çok Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çalışan uzmanlarca gerçekleştirildiği söylenebilmektedir. Bu ziyaretler başta aile ve çocuk olmak üzere, kadın, yaşlı ve engelli, şehir yakını ve gazi, sosyal yardım gibi alanlarda yapılmaktadır. Bunun dışında sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarında sadece sosyal hizmet uzmanları değil, sosyal yardım ve inceleme görevlisi adı altında sıklıkla ve daha çok farklı meslekten kişilerce de ev incelemeleri yapılmaktadır. Benzer şekilde suça sürüklenen çocuklarla ilgili süreçlerde de sosyal hizmet uzmanlarının da içerisinde olduğu ve sosyal çalışma görevlisi adı altında çalışan diğer meslek elemanlarınca ev ziyaretleri gerçekleştirilmektedir. Ziyaretlerin büyük çoğunluğu müracaatçının haberi olmadan yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ev incelemelerin etik boyutu da dikkate alınması gereken ve üzerinde çalışılması önemli bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır. İzleme/takip incelemeleri ise ilgili mevzuatlara uygun şekilde yerine getirilmektedir. Örneğin engelli evde bakım hizmetinden faydalanan bir müracaatçının izleme incelemesi engellinin rapor süresinin bitimine az bir zaman kala, haneye giren toplam gelir, hanede yaşayan birey sayısı vb. konulardaki değişiklik, müracaatçı hakkında gelen herhangi bir ihbar neticesinde olduğu gibi iş yükü, zaman vb.

açılardan zor olsa da sosyal hizmet uzmanının belirlediği bir zamanda da yapılabilmektedir.

Sosyal hizmette ev incelemesi yapmanın iletişimden gözleme, empati ve sıcaklıktan, yargılayıcı olmayan tutuma kadar pek çok sosyal hizmet beceri ve değer temelini içerdiği söylenebilir. Sosyal hizmet eğitiminde ev incelemelerinin nasıl yapılacağı, nelere dikkat edileceği gibi konularda bir içerik bulunmamaktadır. Eğitim sürecinin bütünü düşünüldüğünde bu konuda gerekli bilgi, beceri ve değer temeli diğer derslerle kazandırılmaktadır. Uygulama döneminde ev incelemelerinin yapıldığı bir alanda uygulama yapan öğrenciler ev incelemesini gözlemlemekte ve bu konuda deneyim kazanmaktadır. Buna karşın okul, hastane, denetimli serbestlik gibi kurumlar bünyesinde uygulama yapan öğrencilerin ev incelemesi yapma olasılığı çok az bulunmakta veya bu öğrenciler hiç ev incelemesi yapmamaktadır. Dolayısıyla öğrenciler etkili bir ev incelemesinin nasıl yapılacağını, nelere dikkate edilmesi gerektiği, etik ikilemleri nasıl çözeceği vb. konularda yeterince deneyim elde edememektedirler. Öte yandan uygulama döneminde ev incelemelerinde bulunan öğrenciler de birlikte çalıştıkları kişilerin mesleki bilgi ve deneyimleri çerçevesinde hareket etmekte, bu nedenle de ev incelemelerini “hafife alma” durumu söz konusu olabilmektedir.

Ev incelemesi yapmak sosyal hizmet uzmanının mesleki değerlendirme yapma sürecini kolaylaştırmaktadır. Ev incelemesi kurumda görüşmenin aksine uzman ve müracaatçı arasındaki güç eşitsizliğini aza indirmekte, böylece mesleki ilişki daha güvene dayalı olarak ilerlemektedir. (Beder, 1998) Benzer şekilde ulaşım, sağlık, gibi nedenlerden dolayı kuruma gelemeyecek durumda olan müracaatçıların hizmetlerden yararlanmasını sağlamaktadır. Özellikle çocuk refah alanında ebeveyn-çocuk ilişkisinin değerlendirilmesi için mükemmel bir kaynaktır (Allen ve Tracy, 2004).

Ev incelemesi yapmak iş yerinde olmaktan çok farklıdır; çünkü sosyal hizmet uzmanları ofisten dışarı çıktıklarında aile üyeleri ve ilişkilerini, başkalarının varlığını, koku veya hoş ya da düşmanca atmosferi olan evin kendisi ile ilgilenmek durumunda kalmaktadır. Bu süreçte müracaatçı ve evdeki diğer kişilerle görüşmek, aile ilişkilerini gözlemlemek, evin bölümlerini incelemek gibi sınırlı bir zaman diliminde yapılması gereken pek çok şey bulunmaktadır (Ferguson, 2017). Sosyal hizmet uzmanları bu görevleri yerine getirirken çeşitli risklerle karşılaşmaktadır. Bir sonraki bölümde bu husus ele alınmaktadır.

2. Sosyal Hizmet Uzmanlarının Ev İncelemesinde Karşılaştıkları Riskler

Sosyal hizmet uzmanları risk konusuyla gündelik politika ve uygulamalarda giderek da fazla ilgilenmektedirler. Risk değerlendirme ve risk yönetimi sosyal hizmet uzmanlarının daha çok ilgilendiği bir eylem

haline gelmiştir (Parton, 1996). Sosyal hizmetteki riskler iki geniş kategoriye ayrılmaktadır: Birincisi insanların başkaları için oluşturduğu riskler, diğeri ise insanların maruz kaldığı risklerdir (Kemshall 2013). Sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalıştığı nüfus grubu çoğunlukla toplumsal yaşamdaki riskler karşısında kırılgan olan gruplardır. Dolayısıyla maruz kalınan riski değerlendirmek sosyal hizmet müdahalesi için elzem bir durumdur. Benzer şekilde örneğin ebeveynin çocuğunu maruz bıraktığı ihmal/istismar ile ilgili olarak sosyal hizmet uzmanlarının risk değerlendirmesi yapması ve müdahale yöntemini buna göre belirlemesi gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların durumları ile ilgili riskleri değerlendirirken, kendilerinin maruz kaldığı ya da kalabileceği riskler çoğunlukla daha arka planda kalmaktadır. Ulusal Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (NASW, 2013), sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları kurumlarda ve alan ziyaretlerinde sözel ve fiziksel saldırıların hedefi olduğunu ve bazı sosyal hizmet uzmanlarının kalıcı bir biçimde yaralandığını ve bazılarının görevi başında hayatını kaybettiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda NASW (2013) “İşyerinde Sosyal Hizmet Uzmanı Güvenliği İçin Rehber” adlı çalışmayı yayımlamış ve sosyal hizmet uzmanlarının iş yerinde ve alan ziyaretinde güvenliğinin sağlanması noktasında on bir strateji belirlemiştir. Bu stratejiler sosyal hizmet uzmanlarının alan ziyaretlerinde ve ofis ortamında güvenlik noktasında yapmaları gerekenleri belirtmekle birlikte çalıştıkları kurumların da önlemler alması ve ayrıca sosyal hizmet eğitim süreçlerine güvenlik eğitiminin eklenmesini ifade etmesi açısından önemlidir.

Kendra ve George (2001)’nın hemşirelik mesleği için geliştirdikleri Ev Ziyaretlerinde Bilişsel-Algisal Risk Modeli (Cognitive-Perceptual Model of Risk in Home Visiting) sosyal hizmet uygulamaları açısından bir çerçeve çizmektedir (Şekil 1). Bu modele göre ev ziyaretlerindeki risk bireyin kişisel özelliklerinden ve ev ziyaretinin bağlamsal ve durumsal bağlamından etkilenmektedir. Ev incelemesi yapan kişinin yaşı, cinsiyeti, kişisel motivasyonu, eğitim düzeyi, meslekteki özerklik derecesi, uygulamada geçirdiği süre, ev ziyareti gerçekleştirmedeki deneyimi, benlik algısı, yaşam deneyimi, geliri, sosyal destek kaynaklarına erişimi, kişisel ve ailesel stresler risk algısını etkilemektedir. Benzer şekilde müracaatçının sosyo-demografik özellikleri, sağlık durumu, yaşadığı yerin konumu, evde kaç kişinin olduğu gibi müracaatçı ile ilgili olan faktörler; başıboş gezen köpekler, mahalledeki suç ve madde kullanımına ilişkin oranları içeren çevresel faktörler; yönetim yapısı, kişisel güvenliğe ilişkin kurum politikası gibi kurumla ilgili faktörler olmak üzere bağlamsal/durumsal faktörler çalışanların risk algısını etkilemektedir.

Şekil 1: Risk Algısını Etkileyen Bilişsel ve Algısal Faktörler

Kişisel özellikler	Bilişsel	Yaş, eğitim seviyesi, ev ziyaretlerindeki deneyimi, belirsizlikle başa çıkma becerisi, toplumsal cinsiyet, motivasyon, işteki özerklik düzeyi
	Algısal	Benlik algısı, yaşam deneyimleri, sosyoekonomik durum, mevcut kültürel baskılar, işle ilgili olmayan kişisel baskılar, riskli durumlara karşı tutumlar, etnik kimlik, dünya görüşü, takip edilen medya araçları, ev incelemelerinde daha önce karşılaşılan riskli durumlara, sağlık durumu, inançlar, tutumlar ve değerler, kişisel ve ailesel stres faktörleri
Bağlamsal/ Durumsal Faktörler	Müracaatçı ile ilgili olanlar	Sağlık durumu, teşhisleri, müracaatçı veri tabanının yetersizliği, müracaatçının demografik özellikleri (yaş cinsiyet etnisite vb.), ziyaret edilecek evin konumu, sigorta kapsamı, vakanın içerdiği kişi sayısı, evdeki kişi sayısı, ulaşılabilir sosyal destek düzeyi
	Kurumla İlgili olanlar	Yönetim yapısı, işin yapısı, işlemler ve prosedürler, saat 17:00'den sonra yapılan ziyaretler, coğrafi sınırlılıklar, havale kaynakları, kişisel güvenliğe yönelik politikalar, personel ve süpervizörler arasındaki ilişki, güvenliğe ilişkin personel gelişim programı,
	Çevre ile ilgili olanlar	Ziyaret edilen alandaki nüfus yoğunluğu, ırksal ve ekonomik istikrarsızlıklar, yasadışı uyuşturucu kullanımı veya insan kaçakçılığına ilişkin kanıtlar, hırçın gezen köpekler, suça ve cezasızlığa ilişkin medya haberleri, sosyal kaynakların kullanılabilirliği

Sosyal hizmet uzmanları, potansiyel olarak şiddet uygulayan insanlarla, güvenli olmayan durumlarla ve yüksek riskli mahallelerle düzenli olarak temas halindedir (Field, 2011). Böylesi bir temas da onların farklı risklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının ne tür risklere maruz kaldığına dair veriler ise oldukça sınırlıdır. Bu bölümde sosyal hizmet uzmanlarının ev incelemelerinde karşılaştıkları riskler, yukarıda belirtilen model referans alınarak sosyal hizmet uzmanının ve müracaatçının kişisel özellikleri, çevresel/ortama ilişkin özellikler ve literatürde sıklıkla vurgulanan şiddet odağında ele alınmaktadır.

2.1. Sosyal Hizmet Uzmanının ve Müracaatçının Kişisel Özelliklerine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Riskler

Ev incelemesi ile ilgili olarak çalışmalar sosyal hizmet uzmanlarının yaş, cinsiyet, medeni durum, etnisite, meslekte çalıştığı süre, deneyimli olup olmama gibi özellikleri nedeniyle ev incelemesinde risklerle karşılaştıklarını göstermektedir. Kim ve Hopkins (2017) çocuk alanında çalışan uzmanlarla yaptıkları bir araştırmada genç ve yeni mezunların ev ziyaretlerinde daha fazla güvenlik kaygıları taşıdıklarını, genç çalışanların bilgi, beceri ve deneyim eksikliğinden dolayı zorlu durumlarla daha fazla karşılaştıklarını belirtmektedir. Benzer şekilde Lynch (2017) çalışmasında yaş ile güvenlik eğitime duyulan ihtiyaç arasında pozitif bir korelasyon olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca toplumsal cinsiyet, eğitim düzeyi ve etnisite ile deneyimlenen risk ve güvenlik eğitime duyulan ihtiyaç arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Etnik azınlığa mensup uzmanların istatistiksel olarak anlamlı olmasa da daha fazla riskle karşılaştığını belirtmektedir. Cinsiyet açısından bakıldığında özellikle şiddet riski ile ilgili araştırmaların yapıldığı söylenebilir. Şiddete maruz kalma riski konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde hangi cinsiyetin daha fazla şiddete maruz kaldığı noktasında farklı sonuçlar bulunduğu görülmektedir (Newhill, 1996; Newhill ve Purnell Hagan, 2010; Gönül 2018; Tully, Kropt ve Price, 1993). Akçay ve Beydili Gürbüz (2019)'ün yapmış olduğu araştırmada erkek sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştıkları risklerle baş etmede daha avantajlı olduğu belirtilmiştir. Ev incelemelerinde özellikle müracaatçının erkek olduğu durumlarda kadın sosyal hizmet uzmanının tek başına ev girmediği, genellikle aracın şoförü ya da bir meslektaşı ile birlikte gitmesi, ya da ev incelemelerinde kılık kıyafetine dikkat ederek gitmesi kendisini korumasının bir yöntemi olarak okunmalıdır.

Sağlık ve Sosyal Hizmetler Çalışanları için İşyerinde Şiddeti Önleme Rehberi (OSHA, 2004)'ne göre müracaatçının, ailesinin ya da yakınlarının silahının olması, müracaatçının ruhsal hastalığının olması, şiddet uygulama geçmişinin olması, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı ve çete üyeliği öyküsünün olması ise müracaatçının kişisel özellikleri olarak risk etmenlerini oluşturmaktadır.

2.2. Çevresel/Ortama İlişkin Riskler

Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların yaşadıkları mahallere ve evleri amaçları doğrultusunda ziyaretler gerçekleştirmektedir. Müracaatçıların yaşadıkları çevre sorunlarını olumlu veya olumsuz olarak etkilerken sosyal hizmet uzmanının da çeşitli risklerle karşılaşmasına neden olabilmektedir. Lynch (2017) sosyal hizmet uzmanlarının alanda karşılaştıkları riskler üzerine yaptığı araştırmada katılımcıların %36'sının belli bir çevrede

bulunduğu için saldırıların hedefi olduğunu, %60'ının çalıştıkları toplumda korktukları mahalleler olduğunu, %18'inin bir köpek veya başka bir hayvan tarafından ısırıldığını ya da kovalandığını, %76'sının ev incelemesi yaparken uyuşturucu kullanımında kullanılan araçları gördüğünü, %39'u ev incelemesi yaparken uyuşturucu satışına tanık olduğunu ya da satıcılar tarafından tehdit edildiğini, %18'i müracaatçının evinde uyuşturucu maddeyi açıkta bıraktığı için sağlığının tehlikeye girdiğini, %45'inin müracaatçının evinde silah gördüğünü, %9'unun silahla tehdit edildiğini, %79'unun bulaşıcı hastalığa maruz kaldığını, %82'sinin, bit, tahtakurusu gibi parazitlere maruz kaldığını, %97'sinin dışkı ya da idrar kokusuna maruz kaldığını belirtmektedir. Böylesi riskler oldukça önemli olup üzerinde durulması gereken risklerdir. Türkiye'de buna ilişkin bir çalışmaya rastlanmamıştır. Uzmanların ne tür çevresel/ortama ilişkin risklere maruz kaldığının ve bunlarla nasıl başa çıktıklarının keşfedilmesinin sosyal hizmet literatürüne, mesleki uygulamalara, eğitim ve politika geliştirme sürelerine önemli katkılar yapacağı düşünülmektedir.

2.3. Şiddet

Fiziksel, cinsel, ekonomik ve psikolojik açıdan gerçekleştirilen şiddet en temel insan hakları ihlallerinden biridir. Son yıllarda özellikle sağlık çalışanlarına yönelik şiddet ile ilgili olarak Türkiye'de farklı çalışmalar bulunmaktadır (Ayrancı, Yenilmez, Balci ve Kaptanoğlu, 2006; Esen ve Aykal, 2020; Sağlık-Sen, 2013). Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları müracaatçı gruplarının sağlık sorunları, alkol ve madde kullanımı, suç ve şiddet uygulama öyküsünün olması gibi bireysel özellikler, sosyal hizmet uygulamasının başarıyla sonuçlanmaması ya da sonucun müracaatçı tarafından kabul edilmemesi, sosyal hizmet uzmanlarının müdahale etmeye çalıştıkları noktaların sıklıkla ve daha çok toplumdaki kaynaklar ve bunların nasıl dağıtıldığı ile ilgili olması ve bu noktada yapılanların sınırlı olması gibi dinamikler göz önüne alındığında mesleğin risklerle dolu olduğu söylenebilmektedir. Sosyal hizmet açısından bakıldığında uzmanların maruz kaldığı şiddeti konu alan uluslararası literatürün geniş olmasına karşın Türkiye'de bu konuda yalnızca bir çalışmaya rastlanmış olması konunun yeterince görünür olmadığını göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanlarının maruz kaldıkları şiddet ile ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalar (Criss, 2009; Jayaratne, Croxton ve Mattison, 2004; Koritsas, Coles ve Boyle, 2010; Kim ve Hopkins, 2017; Lynch, 2017; Rey, 1996; Ringstad, 2005; Spencer ve Munch, 2003; Star, 1984) çalışmalar sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı şiddetine maruz kalma oranlarının ve şiddete tanık olma oranlarının yüksek olduğunu, en sık maruz kalınan şiddet türünün ise sözel şiddet olduğunu belirtmektedirler. Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarına yönelik müracaatçı şiddeti ile ilgili

yapılan araştırmaya göre ise sosyal hizmet uzmanlarının %66,9'u müracaatçıların şiddetine maruz kalmakta, %74,4' ise şiddetin tanığı olmaktadır. Aynı çalışmada uzmanların %89,9'u sözel taciz/sözel saldırıya maruz kaldığını, uzmanların maruz kaldıkları şiddetin %6,5 'inin ev ziyareti sırasında gerçekleştiği ifade edilmektedir (Gönül, 2018).

3. Sonuç ve neriler

Sosyal hizmet uzmanlarının çalıştıkları müracaatçı grupları ile ilgili yazdıkları sosyal inceleme raporlarının önemli parçalarından biri ev ziyaretleri yapmaktır. Etkili bir ev incelemesi yapmak, müracaatçının iyilik hali açısından oldukça büyük önem taşımaktadır. Ev incelemesi bilinmeyen bir alana girme, kapalı kapılar ardında nelerin beklendiğinin bilinmemesi gibi durumlardan dolayı bazı riskleri barındırmaktadır. Sosyal hizmet literatüründe sosyal hizmet uzmanlarının ev incelemelerinde karşılaştıkları risklere ilişkin çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'de ise bu konuda herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştıkları riskler Kendra ve George (2001)'nin geliştirdiği modelden hareketle sosyal hizmet uzmanının ve müracaatçının kişisel özelikleri, çevresel/ortama ilişkin özellikler ve şiddet ekseninde ele alınmaktadır.

Literatürde var olan çalışmalarda sosyal hizmet uzmanının yaşı, cinsiyeti, etnisitesi, deneyimli olup olmaması gibi faktörlerin risk algısını etkilediğini göstermektedir. Öte yandan müracaatçının da suç öyküsünün bulunması, ruhsal hastalığının olması, kendisinin veya yakınlarının silahının olması gibi faktörler sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı riskleri attırabilmektedir. Bunun dışında sosyal hizmet uzmanlarının suç ya uyυsturucu madde ile ilgili ne çıkmış mahallelere gitmesi, köpek ya da başka hayvanlardan zarar görmesi, bulaşıcı hastalıklara ve kötü kokulara maruz kalması, suça ilişkin araç gereçlerin görülmesi ya da bunlarla tehdit edilmesi gibi risklerle karşılaştığı görülmektedir. şiddet ise sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı başka bir önemli risktir. Türkiye'de bu konuda yapılan ilk ve tek alışma (Gönül, 2018) göstermiştir ki, sosyal hizmet uzmanları en temelde sözel olmak üzere farklı şiddet türlerine maruz kalmakta ya da şiddetin tanığı olmakta bu şiddetin bir bölümü de ev ziyaretleri esnasında gerçekleşmektedir.

Sonuç olarak özellikle risk altındaki gruplarla çalışan ve müracaatçıların maruz kaldığı riskleri değerlendiren sosyal hizmet uzmanlarının kendilerinin ne tür risklerle karşılaştığı ve bunlarla ilgili olarak neler yaptığının nicel ve nitel araştırma yöntemleri ile açığa çıkarılması önerilmektedir. Öte yandan sosyal hizmet eğitim süreçlerinin sosyal hizmet uzmanlarının karşılaştığı riskler noktasında neler yapacağı, bu riskleri nasıl en aza indirebileceği konusunda gözden geçirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Sosyal

hizmet uzmanı istihdam eden kuruluşların, sosyal hizmet uzmanlarının alan incelemelerinde ve ofis ortamında kişisel güvenliğini sağlayacak gerekli önlemleri alması ve personeli desteklemesi önerilmektedir. Türkiye’de sosyal hizmette önemli bir eksiklik olan süpervizyonun başlatılması alanda karşılaşılan risklerle başa çıkmada sosyal hizmet uzmanlarına yarar sağlayacağı düşünülmektedir

4. Referanslar

Acar, H. ve Çamur Duyan, G. (2003). Dünya’da sosyal hizmet mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (1), 1-19.

Akçay, S. ve Beydili Gürbüz, E. (2019). Toplumsal cinsiyet perspektifinden erkek sosyal hizmet uzmanlarının sosyal hizmet mesleğine yönelik deneyimleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, IX (2), 17-32.

Allen, S. F. ve Tracy, E. M. (2004). Revitalizing the role of home visiting in Schools. *Children and Schools*, 26(4) , 197-208.

Allen, S. F. ve Tracy, E. M. (2008). Developing student knowledge and skills for home-based social work practice. *Journal of Social Work Education*, 44(1), 125-143.

Ayrancı U., Yenilmez C., Balci Y. ve Kaptanoğlu C. (2006). Identification of violence in Turkish health care settings. *J Interpers Violence*, 21(2), 276-96.

Beder, J. (1998). The home visit, revisited. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 514-522.

Burly, C. L. (2003). Working with potentially violent clients in their homes. *The Clinical Supervisor*, 21(1), 145-153.

Cook, L. (2016). *Professional judgement in social work: making sense of the initial home visit*. Doctoral Thesis. UK: University of East Anglia.

Criss, P.(2009). *Prevalence of client violence against social work students and its effects on fear of future violence, occupational commitment, and career withdrawal intentions*. Doctoral Thesis. USA: University of South Florida.

Esen, H. ve Aykal, G. (2020). Sağlık kurumlarında yaşanan şiddetin değerlendirilmesi: Eğitim ve araştırma hastanesi örneği. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 7 (1), 1-9.

- Ferguson, H. (2017). How children become invisible in child protection work: Findings from research into day-to-day social work practice. *British Journal of Social Work*, 47, 1007–1023.
- Field, R. A. (2011). *Safety training for the prevention of client violence towards social workers*. Master Thesis. Canada: University of Regina.
- Gönül, A. (2018). *Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçı şiddetine uğrama durumları ve etkileyen etmenler*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Hancock, B. L., ve Pelton, L. H. (1989). Home visits: History and Functions. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work*, 21-27.
- Holbrook, T. (1989). Going among them: The evolution of the home visit. *The Journal of Sociology and Social Welfare*, 10(1) , 112-135.
- Jayaratne, S., Croxton, T. A., ve Mattison, D. (2004). A national survey of violence in the practice of social work. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 85(4), 445–453.
- Kemshall, H. (2013). Risk assessment and management. M. Davies içinde, *The Blackwell Companion to Social Work*. (s. 333-342). UK: Wiley-Blackwell Publishing.
- Kendra, M. A., ve George, V. D. (2001). Defining risk in home visiting. *Public Health Nursing*, 18 (2), 128–137.
- Kim, H., ve Hopkins, K. M. (2017). Child welfare workers' home visit risks and safety experiences in the USA: A qualitative approach. *International Journal of Social Work and Human Services Practice*, 5 (1), 1-8.
- Koritsas, S., Coles, J. ve Boyle, M. (2010). Workplace violence towards Social workers: The Australian experience. *British Journal of Social Work*, 40(1), 257-271.
- Lynch, S. (2017). *An exploration of social worker risk in the field when working with vulnerable adults and their desire for safety training*. Master Thesis. USA: California State University.
- NASW. (2013). Guidelines for Social Work Safety in the Workplace. 01.06.2021 tarihinde <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=60EdoMjcNC0%3D&portalid=0> adresinden alındı.
- Newhill, C. E. (1996). Prevalence and risk factors for client violence toward social workers. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 77(8), 488-495.

- Newhill, C. E., ve Hagan, L. P. (2010). Violence in social work practice. *Mental Health: Section Connection*,1, 1-5.
- Nicolas, J. (2015). *Conducting the Home Visit in Child Protection*. England: Open University Press.
- OSHA (2004). Guidelines for Preventing Workplace Violence for Health Care and Social Service Workers. 10.06.2021 tarihinde <https://www.securingpeople.com/wp-content/uploads/2019/08/OSHA-PreventingWorkplaceViolence.pdf> adresinde alındı.
- Parton, N. (1996). Social work, risk and ‘the blaming system’. N. Parton içinde, *Social Theory, Social Change and Social Work* (s. 98-115). London: Routledge.
- Rey, L. D. (1996). What social workers need to know about client violence. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 77(1), 33–39.
- Ringstad, R. (2005). Conflict in the workplace: social workers as victims and perpetrators. *Social work*, 50 4, 305-13.
- Sağlık-Sen .(2013). *Sağlık Çalışanları Şiddet Araştırması*. Ankara: Sağlık-Sen ARGE Birimi.
- Schaefer, J. K. (2016). Personal characteristics of effective home visitors. *Journal of Social Service Research*, 42(1), 84-95.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknikler ve İlkeler*. D. B. Çiftçi (Çev.Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Spencer, C. P. ve Munch, S. (2003). Client violence toward social workers: The role of management in community mental health programs. *Social Work*, 48 (4), 532-44.
- Star, B. (1984). Patient violence/therapist safety. *Social Work*, 29,225-230
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. A. Karatay (Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2013). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak*. Ö. Cakurtaran Öntaş ve B. Hatiboğlu Eren (Çev.Ed.). Ankara: Dipnot Yayınları
- Tracy, E. M., ve McDonell, J. R. (1991). Home based work with families. *Journal of Independent Social Work*, 5 (3-4), 93-108.

Tully, C. T., Kropf, N. P., ve Price, J. L. (1993). Is field a hard hat area? A study of violence in field placements. *Journal of Social Work Education*, 29(2), 191–199. .

Wasik, B. H., ve Bryant, D. M. (2001). *Home Visiting*. USA: SAGE.

Zastrow, C. (2013). *Sosyal Hizmete Giriş*. D. B. Çiftçi (Çev Ed.). Ankara: Nika Yayınevi

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

Egzersiz Oyunları (Hasan Güler, Murat Tunçbilek)

Egzersiz Oyunları

Hasan Güler¹, Murat Tunçbilek²

¹*Bağımsız Araştırmacı, E-mail: hasanguler1988@gmail.com*

²*Bağımsız Araştırmacı, E-mail: tuncbilekmurat@gmail.com*

1. Giriş

Oyun, dünya çapında 2 ila 3 milyar insan tarafından sosyoekonomik olarak yoksun gruplar ile erkekler ve kadınlar tarafından düzenli olarak gerçekleştirilen bir eğlence etkinliğidir (Uki, 2018; Renevey, 2014). Oyunun popüleritesi ve doğası, onu nüfus sağlığı müdahalesi için potansiyel bir yol haline getirmektedir (Goodman, McFerran, Purves, Redpath ve Beeken, 2018). Bedensel hareket gerektiren oyunlar (egzersiz oyunları), fiziksel aktiviteyi artırma ve oturma süresini azaltma veya hareketsiz ekran süresini değiştirme potansiyeli sunar (Krause ve Benavidez, 2014). 1998'de piyasaya sürülen Dance Dance Revolution ve 2007'de piyasaya sürülen Nintendo'nun Wii Fit'i (dünya çapında 22 milyondan fazla kopya sattı) ve daha yakın zamanda Pokémon Go (800 milyondan fazla kez indirildi) gibi erken nesil egzersiz oyunları, büyük başarıları olan egzersiz oyunu örnekleridir (Nintendo, 2018; Harris, 2018). Önceki nesil egzersiz oyunlarının ampirik çalışmaları, en azından orta yoğunlukta fiziksel aktivite elde edebildiklerini ve enerji harcamasını dinlenme seviyelerinin %300'üne kadar artırdıklarını göstermiştir (Harris, 2018). Ek olarak, gençlerde yapılan 35 çalışmanın meta-analizi, saha temelli sporlarda benzer bir aktivite seviyesine ulaştıklarını ve fiziksel aktivite için bildirilen keyfi ve içsel motivasyonu artırdıklarını tespit etmiştir (Gao, Chen, Pasco ve Pope, 2015). Egzersiz oyunu aynı zamanda psikolojik iyi oluş ile de pozitif olarak ilişkilendirilmiştir. Çocuklarda randomize kontrollü çalışmalar, ergenlik öncesi, ergenler ve yetişkinler, egzersiz oyunlarının kilo kaybını ve artan zindeliği desteklediğini saptamıştır (Fariç vd., 2019).

Egzersiz oyunları, oyuncularda fiziksel aktivite ve enerji harcamasını ortaya çıkarmak için tasarlanmıştır. Wii veya Wii Fit denge tahtası, Move veya Kinect kullanılarak uygulanmışlardır; dans pedleri, akıllı telefonlar, koşu bandı gibi geleneksel egzersiz ekipmanları bağlı sensörler veya oyun cihazları ve diğer birçok özel platform ile dizayn edilmiştir. Artan fiziksel aktiviteyi ve ilgili sağlık yararlarını teşvik etmek amacıyla bu uygulamalar, geleneksel egzersizi tipik, tekrarlayan bir egzersiz rutininden daha ilgi çekici bir aktiviteye dönüştürmek için onları eğlenceli ve içsel olarak motive eden oyunların özelliklerini veya unsurlarını güçlendirmeye çalışır (Ahn vd., 2009). Egzersiz oyunları, insanların egzersiz yapma motivasyonunu artırma

konusunda umut vaat ediyor. Sabit bir bisiklet kullanan tek oyunculu bir yarış oyununun, sabit bisikleti kendi başına kullanmaktan daha fazla egzersiz uyumu sağladığını göstermiştir (Warburton vd., 2007). Egzersiz oyunu terimi, "egzersiz" ve "oyun" kelimelerinin bir birleşimidir. ve oyununun bir parçası olarak fiziksel egzersizi içeren bir dijital oyunu ifade eder (Schneider, 2016).

Egzersiz oyunlarının en yaygın tanımı “oyunmak için fiziksel aktivite gerektiren video oyunları”dır (Bogost, 2005; Oh ve Yang, 2010). Egzersiz oyunlarının daha kesin bir tanımı, "video oyunları oynamanın fiziksel efor veya hareketsiz aktivitelerden daha fazla olan ve aynı zamanda güç, denge ve esneklik aktivitelerini içeren hareketler gerektirdiği deneysel bir aktivitedir" (Oh ve Yang, 2010). Başlangıçlarından bu yana, egzersiz oyunları çoğunlukla fiziksel aktiviteyi teşvik etmeyi amaçlamıştır (Bogost, 2005).

Egzersiz oyunu, Aktif Video Oyunu (AVO) olarak da bilinen (Lieberman, 2006) “egzersiz” ve “oyun” kelimelerinin birleşiminden oluşan bir kelimedir ve “hareketsiz aktivite düzeyini aşan ve aerobik fiziksel çaba gerektiren bir dijital oyun biçimi” olarak tanımlanır. Oyunun sonucunu belirleyen oyuncunun güç, denge veya esneklikle ilgili aktivitedir” (Kari ve Makkonen, 2014). Egzersiz oyunu, vücut hareketlerini algılamak ve takip etmek için büyük ölçüde teknolojiye güvenir. 'Egzersiz oyunu' terimi Collins English Dictionary'e yalnızca 2007'de eklenmesine rağmen, kökleri 1970'lerin ve 80'lerin atari oyunlarına kadar uzanabilir. Pac Man (Şekil 1'de gösterilmiştir) ve Pole Position gibi atari oyunları, çoğunlukla oturarak oynanan modern video oyunlarına kıyasla, oyunculardan önemli miktarda vücut eforu gerektiren ayakta oynanmalıydı (Renke, 2018). Ancak, Güç Pedi (Aile Trainer olarak da bilinir) Nintendo Entertainment System (1986) ve Atari 2600's Foot Craze pad controller (1987) tanıtılan ilk egzersiz oyunlarından biriydi (Bogost, 2005).

Şekil 1: Pac Man Arcade Oyunu (Strayhorn, 2017).

Egzersiz oyunlarının iyi bilinen bir örneği Konami'nin (1998) Dans Dansı Devrimi (Şekil 2), oyuncuların, oyunun video bileşeni tarafından işaret edilen, amaca yönelik bir dans pedi üzerinde ayaklarıyla düğmelere basarak müzikle zamanında dans ettiği bir egzersiz oyunudur.

Şekil 2: Dance Dance Revolution arcade dolabı.

Görsel kaynak: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Diğer ticari egzersiz oyunları arasında, oyuncuların ivmeölçer tabanlı, elde taşınan, hareket algılamalı bir oyun kumandası olan Wii Remote kullanarak beş sporun (beyzbol, bowling, boks, golf ve tenis) basitleştirilmiş versiyonunu oynadığı Nintendo Wii (Nintendo, 2006) için Wii Sports yer alır. (Şekil 2).

Şekil 3: Wii Remote.

Görsel kaynak: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Kontrolör, örneğin beyzbol oynarken uzaktan kumandayı yatay olarak veya bowling oynarken el altından dikey olarak sallayarak her bir sporu oynama hareketini taklit etmek için kullanılır. Özellikle Wii Sports boks, kışkırttığı nispeten yüksek efor seviyesi nedeniyle egzersiz oyunu araştırmalarında kullanılmıştır (Barkley ve Penko, 2009; Whitehead, Johnston, Nixon ve Welch, 2010). Bir devam filmi olan Wii Sports Resort, okçuluk, kano ve paraşutle atlama gibi ek aktiviteler ekler (Nintendo, 2009).

Nintendo Wii, Wii Balance Board'un piyasaya sürülmesiyle ek egzersiz oyunu desteği aldı (şekil 3). Oyuncular, tahtanın üzerinde durarak ve tahta içindeki basınç sensörleri tarafından algılanan ağırlıklarını değiştirenerek kullanırlar. Wii Balance Board, geleneksel egzersiz aktivitelerini (yoga ve kuvvet antrenmanı) kayakla atlama ve hulahop gibi mini egzersiz oyunlarıyla birleştiren bir egzersiz oyunu olan Wii Fit oyunuyla birlikte geliştirildi (Nintendo, 2007). Wii Fit, ayaktan hastalarda fizyoterapi için fayda göstermiştir (Fung ve diğerleri, 2012).

şekil 4: Wii Denge Kartı.

Resim kaynağı: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Microsoft Kinect, iskelet takibi için bir derinlik kamera kayıt teknolojisine dayalı bir hareket izleme sensörüdür, kullanıcının herhangi bir kontrolör kullanmaya gerek kalmadan hareketleri ve sesli komutları kullanarak uygulamalarla etkileşime girmesine olanak tanır. Geliştirilen oyun aracı için, sensörün daha zengin bir SDK API'si, el durumlarını tanımlamak için daha fazla eklemi takip etme yeteneği (şekil 1 sağda) ve verileri kaydetmek için araçlar ile donatılmış ikinci versiyonu (şekil 1 sol) hareketli kullanılmıştır (Chartomatsidis ve Goumopoulos, 2019). Amaç oyuncuya ekranda göstermek, hareketlerinin mevcut egzersizle ne kadar yakından eşleştiğini doğrudan görmelerini sağlamak için tasarlanmıştır (Ubisoft, 2010).

Şekil 5: Left: Kinect Sensor V2, right: Hand States (Chartomatsidis ve Goumopoulos, 2019).

Hareket (Şekil 6'da gösterilen) ise, oyunu oynarken karakteri kontrol etmek için kullanıcının arka plana karşı hareketini çıkarmak için görüntüleri analiz eder. Wii temel olarak ivmeölçer ve jiroskoplardan yararlanan bir kontrolördür. İvmeölçerler, titreşime dayalı doğrusal ivmeyi ölçmek için kullanılırken, jiroskoplarda açısal momentum ilkelerini kullanarak oryantasyonu ölçer (Mahat, 2019).

Şekil 6: Sony PlayStation Move Controller (Evan-Amos, 2016).

Teknolojinin ve uygulama geliştiriminin esnekliği, egzersiz oyunlarının egzersizli eğlenceli hale getirme hedefinin ötesine geçebileceği anlamına da gelir. Video oyunları sağlık eğitimine, motor becerilerin kazanılmasına veya fiziksel rehabilitasyona katkıda bulunabilir. Egzersiz oyunları ayrıca psikolojik ve sosyal faydalar sağlayabilir, ruh halini iyileştirebilir veya sosyal ağların gelişimini kolaylaştırabilir ve yalnızlığı azaltabilir ve otizmli çocuklar gibi belirli popülasyonlara ek faydalar da gözlemlenmiştir (Nickel, 2013). Egzersiz oyunu ekipman ve ürünleri giderek daha popüler hale gelmektedir, bu ekipmanlar apartman ve evlerde, fitness ve yaşlılık merkezlerinde, rehabilitasyon merkezlerinde ve aktivite-eğlence parklarında kullanılabilirler.

Diğer bir avantaj, egzersiz oyunlarının engelli, bilişsel engelli veya “rehabilitasyon” olan yaşlılar için işlev görecektir şekilde değiştirilebilmesidir. Bu tür gruplar için faydalı olabilecek işaret dili veya diğer yöntemlerle sağır kişilere talimat verebilecek oyunlar tasarlamak mümkündür (Peng, Waddell ve Tammy, 2012)

Bugün, egzersiz oyunları yepyeni bir konsepte sahiptir. Sadece video oyunlarına atıfta bulunmaz; aynı zamanda egzersiz ekipmanları, mobil egzersiz oyunu uygulamaları ve sanal gerçeklik teknolojileri ile birleştirilmiş oyun teknolojileri çeşitli şekillerde genişletilip sağlık ve eğlence gibi sektörler ve kullanıcının çeviklik, dürtü, refleks, koşma ve eğitimine odaklanmıştır. Fitness için egzersiz oyunu kullanımına odaklanan programlara sahip çeşitli fitness merkezleri ve özel odalar bulunmaktadır (Mahat, 2019).

Sonuç olarak teknolojik gelişmeler ve dijital çağa geçiş ile birlikte her yaş grubundan bireyin telefon, tablet ve bilgisayar gibi aletlerle olan ilişkileri artmış ve fiziksel olarak daha az hareket hale gelmiştir. İnsanların rekreasyonel faaliyetlere ve egzersize katılımlarını sağlamanın yolu çağın gereklilikleri ile hareket etmektir. Teknoloji ile oyun türlerinin entegrasyonu sağlamakta egzersiz oyunlarının önemli bir rol alması kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Egzersiz oyunlarının insanların hem bedensel hem de psikolojik iyi olma durumuna olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sağlıklı bir yaşam için gerekli şartların oluşturulması egzersiz oyunları ile mümkün olacaktır.

2. Referanslar

- Ahn, M., Kwon, S., Park, B., Cho, K., Choe, S. P., Hwang, I., Jang, H., Park, J., Rhee, Y., & Song, J. (2009). Running or gaming. In Proceedings of the International Conference on Advances in Computer Entertainment Technology (ACE '09), Athens, Greece.
- Barkley, J. E., & Penko, A. (2009). Physiologic Responses, Perceived Exertion, and Hedonics of Playing a Physical Interactive Video Game Relative to a Sedentary Alternative and Treadmill Walking in Adults. *Journal of Exercise Physiology Online*, 12(3).
- Bogost, I. (2005). The rhetoric of exergaming. Proceedings of the Digital Arts and Cultures (DAC), 51.
- Chartomatsidis, M., & Goumopoulos, C. (2019). A Balance Training Game Tool for Seniors using Microsoft Kinect and 3D Worlds. In *ICT4AWE* (pp. 135-145).

- Chartomatsidis, M., & Goumopoulos, C. (2019, May). Development and Evaluation of a Motion-Based Exercise Game for Balance Improvement. In *International Conference on Information and Communication Technologies for Ageing Well and e-Health* (pp. 119-141). Springer, Cham.
- Evan-Amos. (2014). Xbox-One-Kinect. [image] Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Xbox-One-Kinect.jpg> [Erişim 09.07.2021].
- Farič, N., Potts, H. W., Hon, A., Smith, L., Newby, K., Steptoe, A., & Fisher, A. (2019). What players of virtual reality exercise games want: thematic analysis of web-based reviews. *Journal of medical Internet research*, 21(9), e13833.
- Fung, V., Ho, A., Shaffer, J., Chung, E., & Gomez, M. (2012). Use of Nintendo Wii Fit™ in the rehabilitation of outpatients following total knee replacement: a preliminary randomised controlled trial. *Physiotherapy*, 98(3), 183-188.
- Gao, Z., Chen, S., Pasco, D., & Pope, Z. (2015). A meta-analysis of active video games on health outcomes among children and adolescents. *Obesity reviews*, 16(9), 783-794.
- Goodman W, McFerran E, Purves R, Redpath I, Beeken RJ. (2018). The untapped potential of the gaming community: narrative review. *JMIR Serious Games* 2018 Sep 25;6(3):e10161 [FREE Full text] [CrossRef] [Medline]
- Harris I. (2018). Pokemon Go Captures 800 Million Downloads URL: <https://www.pocketgamer.biz/news/68209/pokemon-go-captures-800-million-downloads/> [erişim 12.07.2021] [WebCite Cache]
- Kari, T., & Makkonen, M. (2014). Explaining the usage intentions of exergames. In *Thirty Fifth International Conference on Information Systems*, Auckland 2014. Association for Information Systems (AIS).
- Konami, (1998). *Dance Dance Revolution, Game* (arcade), Konami, Minato, Tokyo, Japan.
- Krause JM, Benavidez EA. (2014). Potential influences of exergaming on self-efficacy for physical activity and sport. *J Phys Health Educ Recreat Dance* 2014 Mar 27;85(4):15-20. [CrossRef]
- Lieberman, D. A., Chamberlin, B., Medina Jr, E., Franklin, B. A., Sanner, B. M., & Vafiadis, D. K. (2011). The power of play: Innovations in Getting Active Summit 2011: a science panel proceedings report from the American Heart Association. *Circulation*, 123(21), 2507-2516.

- Mahat, S. (2019). Exergaming: Sosyal Yönleri.
- Nickel, A. (2013). Designing better exergames: Application of flow concepts and the FITT principle to full body exertion video games and flexible challenge systems (Doctoral dissertation, The University of North Carolina at Charlotte).
- Nintendo EAD, (2006). Wii Sports, Game (Wii), Nintendo, Kyoto, Japan.
- Nintendo EAD, (2009). Wii Sports Resort, Game (Wii), Nintendo, Kyoto, Japan.
- Nintendo EAD,(2007). Wii Fit, Game (Wii), Nintendo, Kyoto, Japan.
- Nintendo. (2018). Top Selling Title Sales Units URL: <https://www.nintendo.co.jp/ir/en/finance/software/3ds.html> [erişim 11.07.2021] [WebCite Cache]
- Oh, Y., & Yang, S. (2010). Defining exergames & exergaming. Proceedings of meaningful play, 2010, 21-23
- Peng, W., Waddell, J.C., Lin, Jih-Hsuan Tammy. (2012). Using Active Video Games for Physical Activity Promotion.
- Renevey R. Ukie. 2014. IAB Games Research Shows Games Dominate URL: <https://ukie.org.uk/news/2014/09/iab-games-research-shows-games-dominate> [erişim 11.07.2021] [WebCite Cache]
- Renke, R. (2018). Exergaming: Effects on Elderly in a Smart Gym Environment.
- Schneider, A. (2016). The Use of Nudges in Exergames to Moderate Player Exertion (Doctoral dissertation).
- Strayhorn, R. (2017). Pacman Arcade Game Rental. [image] Available at: <https://acpentertainment.com/games/arcade-games-rentals/902-2/pacman-arcade-game/>[Erişim 10.07.2021].
- Ubisoft, Your Shape, (2010). Fitness Evolved, Game (Xbox 360), Ubisoft, Rennes, France.
- Ukie. (2018). UK Video Games Fact Sheet October 2018 URL: <https://tinyurl.com/yygzmbab> [erişim 11.07.2021] [WebCite Cache]
- Warburton, D. E., Bredin, S. S., Horita, L. T., Zbogar, D., Scott, J. M., Esch, B. T., & Rhodes, R. E. (2007). The health benefits of interactive video game exercise. Applied Physiology, Nutrition, and Metabolism, 32(4), 655-663.

Whitehead, A., Johnston, H., Nixon, N., & Welch, J. (2010, July). Exergame effectiveness: what the numbers can tell us. In Proceedings of the 5th ACM SIGGRAPH Symposium on Video Games (pp. 55-62).

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Duygusal Emek ve İş Tatmini İlişkisi: Bankacılık
Sektöründe Bir Araştırma (Edip Örucü, İtir Hasırcı, Ömer
Çanakçı)**

Duygusal Emek ve İş Tatmini İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma

Prof. Dr. Edip Örucü¹, İtir Hasırcı², Ömer Çanakçı³

¹Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.,

E-mail: eorucu@bandirma.edu.tr

²Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

E-mail: itir8686@gmail.com

³Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

E-mail: omercanakci@gmail.com

1. Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte işverenlerin, işgörenlerden beklentileri değişim göstermektedir. Artan rekabet koşulları ile birlikte hizmet sektörünün insanlarla iletişim halinde olması; müşteri ilişkilerinin doğru yönlendirilmesi hususunu ve müşteri memnuniyeti kavramını önemli hale getirmiştir. İşverenler tarafından örgüt stratejilerinde müşteri memnuniyetinin ön plana alınmasıyla, işgörenler, bu stratejilere uygun davranışlar sergilerken bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. İşverenlerin, iş görenlerden müşteri memnuniyetini arttırmak için belirlediği çeşitli duygu davranışlarını uygulaması beklenmektedir. Sergilenen bu duygu davranışları duygusal emek kavramını ortaya çıkarmaktadır. Duygusal emek; çalışanın işvereni tarafından belirlenen kurallara en uygun duyguyu göstermesi ve bunu müşteriye aktarabilmesi olarak ifade edilmektedir (Eroğlu,2010: 19).

Bankacılık sektöründe müşteri ilişkileri çok önem arz etmekte ve sektörde bulunan tüm bankaların müşteri ilişkileri departmanları bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin online bankacılık uygulamalarını arttırmasına karşılık, hizmet sektöründe müşteri ilişkileri yüz yüze ve karşılıklı etkin bir şekilde devam etmektedir. İşgörenler müşteri ilişkilerinde üç farklı duygusal emek davranışı sergilemektedir. Bu duygusal emek davranışlarından birinci olan yüzeysel davranış; işverenlerin kendisinden beklenen davranışları, gerçek hisleri yerine doğal olmayan tavırlarla sergilediği davranıştır (Mengenci, 2015: 12). Derinlemesine davranış; işverenin örgüt stratejisinde belirlediği davranış stratejisini özümseyen ve kendi davranışı olarak benimseyen işgörenin sergilediği davranıştır. Son olarak samimi davranış olarak bilinen ve ortaya çıkan davranış ise işgörenin isteyerek ve gerçekten o duyguları hissederek sergilediği davranış olarak tanımlanmaktadır (Aydoğan ve Bıyık, 2014). Belirlenen bu davranışlar işgörenlerin sadece bedensel olarak emek göstermediğini ortaya koymaktadır. Bankacılık sektöründe müşterilerle sadece parasal anlamda değil duygusal anlamda da ilişki kurulmaktadır. Bu sebeple işgörenler duygusal olarak da emek harcamaktadırlar. Bu bağlamda örgütün belirlediği duygu davranış

stratejisinin işgören ile uyumlu olması gerekmektedir. Belirlenen duygu davranış stratejisi uyumlu olmaz ise işveren-işgören arasında çok farklı sorunun ortaya çıkması olasıdır. Bu sorunlar; başta iş tatminsizliği olmak üzere, motivasyon düşüklüğü, performans düşüklüğü, verimliliğinin azalması şeklinde ifade edilebilir. Bu çalışmanın amacı banka çalışanlarının duygusal emek algıları ile iş tatminleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu sebeple duygusal emek, alt boyutları ve iş tatmini kavramlarının kavramsal çerçevesi detaylı olarak incelenmiş, aralarındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar da ele alınmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Duygusal Emek

Duygusal emek; örgütün belirlediği stratejiye en uygun duygusal davranışları gösterebilme kabiliyeti ve müşteriye doğru anlayabilmek için müşterinin hal ve hareketlerini gerçek duyguları bastırarak sergilemektir (Basım & Beğenirbaş, 2012). İnsan davranışlarının ön planda olduğu örgütlerde, duygulardan bağımsız faaliyet göstermek mümkün olmamaktadır (Oğuz & Özkul, 2016). Bu duygular bir strateji doğrultusunda ortaya çıkmakta ve örgütün amacına hizmet etmektedir. Bu sebeple duygusal emek kavramı, hizmet yoğun sektörlerde çok fazla kullanılmaktadır (Örücü & Hasırcı, 2020: 255).

Hochschild duygusal emeği iki farklı tanım ile açıklamıştır. İlk tanım bireyin gerçek olmayan hislerle karşı tarafa yaklaştığını ifade etmektedir (Örücü & Korkmaz, 2018). İkinci tanım ise derin oyunculuktur. Derin oyunculuk rol yapma kabiliyetini beraberinde getiren unsurları kapsamaktadır (Ashkanasy & Humphrey, 2011). Artan rekabet ortamında işletmeler müşterilerine farklı içerikli hizmet vermeleri gerektiğini düşünmektedirler. Bu mecburiyet müşteri odaklı pazarlamayı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla müşteriye memnun etmek önemli bir unsur haline gelmiştir (Yağcı & Duman, 2006). Duygusal emeği etkileyen birden fazla faktör bulunmaktadır. İşgörenlerin yaş, cinsiyet, gelir durumu, medeni durumu, eğitim durumu gibi bireysel faktörler duygusal emek üzerinde oldukça etkilidir (Hochschild,1983). Ayrıca bireysel faktörler dışında; otonomi (özerklik), duygusal davranışta belirlenen kurallar, sosyal destek ve rutin iş bu örgütsel faktörlere örnek olarak gösterilebilir.

Örgüt kuralları kendi kurallarıyla işgörenlerin duygusal anlamda nasıl ön plana çıkabileceklerini belirlemelerine yardımcı olur ve bu kurallar çerçevesinde işlerini sürdürürler (Leung, 2008). Duygusal emek kavramı üzerine yapılan araştırmalar genellikle işverenin davranış stratejisi doğrultusunda, işgörenin hangi davranışları sergilediği ve bu davranışları

sergilerken ne hissettiği doğrultusunda şekil almaktadır. Duygusal emek algısının alt boyutları aşağıdaki gibi açıklanabilir;

-Samimi Davranış: Bu boyutta işgören çalışma esnasında sergilemesi gereken duyguları zorluk çekmeden yerine getirebilir. Samimi davranışı genellikle dışa dönük kişiler sergiler (Chu & Murmann, 2006). Duygu yönetiminin en yoğun olduğu duygusal emek boyutudur. Bunun sebebi duyguların bağdaşması ve arada bir uyumun gerçekleşmesidir (Güngör, 2009).

-Derin Davranış: İşgörenin aslen hissetmediği duyguları hissediyormuş gibi davranması durumudur. İşgörenin gerçek olmayan hislerini zaruri olarak yerine getirmesi durumudur (Ashforth & Humphrey, 1993).

-Yüzeysel Davranış: Gerçek olmayan duyguların yaşanıyor gibi olması hali yüzeysel davranıştır. Bu boyuta göre işgörenler çalıştıkları örgütün kural ve kaideleri doğrultusunda, işlerini muhafaza edebilmek için gerçek hislerinin haricinde davranmaya çalışırlar (Diefendorf vd., 2005). Görev başında zor bir müşteri ile karşı karşıya kalan işgören gülümsemek mecburiyetinde kalmaktadır. Bu husus ilerleyen zamanlarda işgörende depresyon, stres, tükenmişlik gibi negatif neticeleri beraberinde getirebilir.

Duygusal emeğin olumlu sonuçlar aşağıdaki gibidir;

-Gelir: İşgörenlerin gösterdikleri olumlu tutum ve davranışlar vasıtasıyla müşterilerin örgüte karşı gelişen pozitif düşünceleri, tercih edilme durumunu arttırıp, hem anlık kazançlar hem de uzun vadede süreklilik arz eden müşteri potansiyeli sağlar. Örneğin; prim ile çalışan bir satış temsilcisi müşterilere güler yüzlü davrandığında daha çok maddi kazanç elde eder (Kart, 2011: 224).

-Performans: Müşteriye daha iyi hizmet sunabilmek için işgörenlerin sahip olduğu yetenekleri duygusal gösterim kaidelerine uygun olarak sergilemeleri hem kurumsal hem de bireysel açıdan yüksek performans gerektirmektedir (Bağcı ve Bursalı, 2015: 74).

-İş Tatmini: İşgörenin hissettiği duygular ile örgütün talep ettiği kurallar örtüştüğü takdirde işgören samimi davranışlar sergileyecek ve iş tatmini artacaktır. Bu uyum sağlanmadığında ise işgörenler yüzeysel davranışlar gösterecek ve dolayısıyla iş tatminsizliği yaşayacaktır (Biçkes vd., 2014: 102).

-Örgütsel Bağlılık: Çalıştığı örgütün beklentilerini net bir şekilde ifade ettiğini hisseden işgörenin örgüte olan bağlılığı artacaktır. Dolayısıyla işgörenin sergilediği bu davranışlar samimi ve derinlemesine davranış olarak yönlendirilecektir (Gürbüz, 2006: 55).

Duygusal emeğin olumsuz sonuçları ise;

-Duygusal Uyumsuzluk: Örgütün belirlediği duygusal gösterim kuralları ile işgörenin sergilediği duygusal ifadelerin uyumsuz olması halidir (Eroğlu, 2010: 27).

-Duygusal Tükenme: İşgörenlerin yaşadığı mesleki stres sebebiyle duygusal olarak kendini yorgun, bitkin, isteksiz ve baskı altında hissetmesidir (Leiter ve Maslach, 1988: 297).

-Stres: İşgörenlerin çalıştıkları örgütün belirlediği kurallar çerçevesinde hem kendi duygularını hem de karşı tarafın duygularını yönlendirme çabası strese neden olmaktadır (Kaya vd., 2017: 4).

-İşten Ayrılma Niyeti: Yüz yüze iletişimin yoğun olduğu mesleklerde duyguları kontrol etme çabası işten ayrılma niyetini etkilemektedir. Yüzeysel davranış sergileyen işgörenlerin işe bağlılıkları az olmakta, derinlemesine davranış gösteren işgörenlerin ise işe bağlılıkları daha fazla olmaktadır (Öz, 2007: 32).

Duygusal emek algısının tanımı, alt boyutları, olumlu ve olumsuz sonuçları incelendiğinde işgörenin örgüte olan bağlılığını arttırmak için yüksek performans sergilemesi gerektiği görülmekte, bu durumun da beraberinde hem bireysel hem de örgütsel anlamda kazanımlar sağladığı vurgulanmaktadır. Aksi bir durumda duygusal emeğin pek çok olumsuz durumu beraberinde getirdiği ifade edilmektedir.

2.2. İş Tatmini

İş tatmini, işgörenin işine karşı gösterdiği tutum olarak bilinmektedir (Weiss vd., 1967). İş tatmini kavramı işgörenlerin tüm iş tecrübelerini değerlendiren, iş değerlerine uygun olan ve ihtiyaçlarına cevap verebilen olumlu duygular olarak tanımlanmaktadır (Poyraz ve Kama, 2008:147). Eğer bir kişi işini sevdiğini ifade ediyorsa ve işi hakkında olumlu anlamda değerlendirme yapıyorsa iş tatmininin yüksek seviyede olduğu söylenebilir (Polatçı ve Keser, 2017:405). İşverenler örgütte iş tatmininin devamlılığını sağlamak amacıyla çalışanlar ve bu duruma yönelik stratejiler üretirler. Çünkü iş tatmini hızlı sağlanıp hızlı bir şekilde tatminsizliğe dönebilir (Büyükyılmaz ve Akyüz, 2015: 269). İş tatmini etkileyen tüm faktörler birbirleriyle ilişkilidir. Bu faktörler yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, kişilik olarak kategorize edilebilir. İş tatminini etkileyen nihai faktörler örgütsel tabanlı olmakla birlikte, ücret, işin niteliği, ast-üst ilişkisi, işgörenler arası ilişkiler, kariyer olanakları, kıdem bunların başında gelmektedir.

İş tatmini kavramı içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutta incelenmektedir (Pehlivan, 2004). İş tatmini, işgörenin işinden ne derece memnun olduğuyla, beklentilerinin karşılanma durumuyla ilgili bir kavramdır. Moslow ihtiyaçlar hiyerarşisinde bu konu üzerinde durmuştur. İhtiyaçlar hiyerarşisinde

işgörenlerin sosyal, biyolojik ve psikolojik olmak üzere bazı ihtiyaçları olduğu belirtilmiş ve bu ihtiyaçların giderilme durumu tespit edilmiştir (Bölükbaşı ve Yıldıztan, 2009:350). İçsel tatmin; işgörenin işini yaparken yaşadığı tatmindir. İşgörenin kendini iyi hissetmesi, ihtiyaçlarını karşılayabilmesi olarak da ifade edilebilir. Dışsal tatmin ise; işgörenin işinin karşılığını takdir edilerek ve kıdem-terfi, ücret-maaş olarak alabilmesidir.

3. Literatür Taraması

Literatürde iki değişken arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabılır;

Psilopanagiotti vd. (2012) yaptıkları araştırmada Yunanistan görev yapmakta olan doktorlar arasında duygusal zekâ, duygusal emek ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analizlerin neticesinde duygusal zekâ ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki, yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizinin sonucuna göre duygusal emeğin iş tatminini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Song (2013) yaptığı çalışmada Kore’de 258 hemşire ile duygusal emek davranışlarının iş tatmini, işe bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırma kapsamında yapılan analizlerin neticesinde duygusal emek, iş tatmini ve işe bağlılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Pala ve Tepeci (2014) Muğla ilinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı, 5 otel işletmesinde çalışmakta olan 174 işgören ile bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kapsamında yapılan analizler, derin davranış sergileyen işgörenlerin iş tatmini ve işte kalma niyetlerinin arttığını, yüzeysel davranış sergileyen işgörenlerin iş tatminini azaldığını belirtmektedir.

Kıngır, Bilen ve Karakaş (2015) Antalya, Muğla ve İstanbul’da bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmelerindeki 536 işgören ile bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yapılan analizlerde duygusal emeğin iş tatmini üzerinde anlamlı etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Pandey ve Singh (2016) Hindistan’da bulunan kadın toplum sağlığı çalışanları ile gerçekleştirdiği araştırmasında duygusal emeğin bir alt boyutu olan yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Derin davranış ile iş tatmini arasında da negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Demir (2019) Karabük ilinde 115 banka çalışanı ile bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında yapılan analizler yüzeysel ve doğal davranışın içsel iş tatmini üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu belirtmektedir. Yapılan analizlerin bir diğer sonucuna göre ise yüzeysel ve derinlemesine

davranışın dışsal iş tatmini üzerinde anlamlı etkisinin olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

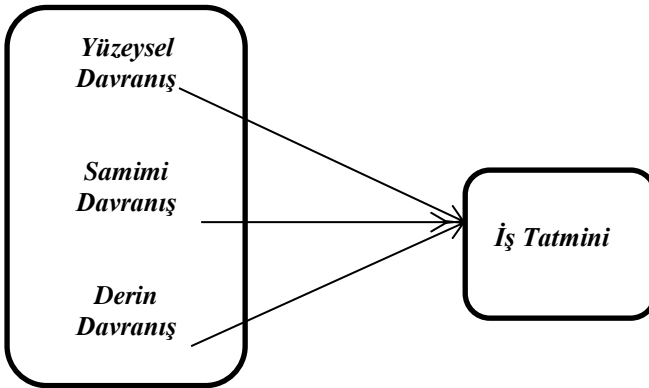
Kolbaşı (2019) Denizli ilindeki 152 özel okul öğretmeni yaptığı araştırmada yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamsız bir ilişkinin olduğu, derinlemesine ve doğal davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Araştırmanın Amacı, Modeli ve Kullanılan Ölçekler

Bu araştırmanın amacı banka çalışanlarının duygusal emek algıları, alt boyutları ve iş tatminleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bu söylemlerden yola çıkılarak duygusal emek algısının ve alt boyutlarının iş tatmini üzerindeki etkisine bakılarak aşağıdaki araştırma modeli oluşturulmuştur.

Duygusal Emek

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında duygusal emek boyutunu ölçmek için, 12 soruluk Chu ve Murmann (2006) tarafından geliştirilen ve Pala ve Sürgevil (2016) tarafından Türkçe 'ye çevrilen "Duygusal Emek Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Banka çalışanlarının iş tatmini seviyelerini ölçmek için 20 soruluk Minnesota İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır (Weiss vd., 1967).

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada güven düzeyi olarak %95, standart sapma değeri ise 0,5 (s) olarak alınmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 318).

$$n = \frac{384,16}{1 + \frac{384,16}{5500}} = 359,363 \quad n_0 = \frac{1,96^2 \times 0,5^2}{0,05^2} = 384,1$$

Araştırmanın evrenini Türkiye’de 500’e yakın şubesi bulunan özel bir katılım bankasının 5500 personeli oluşturmakta olup, örneklemini ise 598 personel oluşturmaktadır. Yukarıda yapılan hesaplama sonucunda örneklemin evreni temsil yeteneğine sahip olduğu belirlenmiştir.

4.3. Araştırmanın Hipotezleri

Sosyal değişim kuramının temel prensibi karşılıklılık normudur. Sosyal değişim kuramı, etkileşim halinde kişiler ve topluluklar arası kaynak alışverişini tanımlama ile ilgili genel bir sosyal bilim kuramıdır (Kulualp ve Sarı, 2019: 661). Araştırmanın hipotezleri sosyal değişim kuramına göre oluşturulmuştur. Bu iki değişken arasında literatür taramasında belirtilen çalışmalardan ve sosyal değişim kuramından yola çıkılarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₁: Duygusal emek algısı iş tatminini etkiler.

H₂: Yüzeysel davranış iş tatminini etkiler.

H₃: Samimi davranış iş tatminini etkiler.

H₄: Derin davranış iş tatminini etkiler.

5. Araştırmanın Bulguları

5.1. Frekans Analizi Bulguları

Tablo 1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Değişken		Frekans	Yüzde
Cinsiyetiniz	Kadın	87	14.5
	Erkek	511	85.5
Medeni Durumunuz	Evli	448	74.9
	Bekâr	150	25.1
Yaşınız	18-25	54	9
	26-35	393	65.7
	36-45	130	21.7
	46-65	21	3.5
Eğitim Durumunuz	Lise	13	2.2
	Önlisans	12	2
	Lisans	392	65.6
	Lisansüstü	181	30.3
Kurumda Çalışma Süreniz	1 yıldan az	34	5.7
	1-3 yıl	83	13.9
	4-6 yıl	142	23.7
	7-9 yıl	187	31.3
	10 yıldan fazla	152	25.4
Toplam		598	100

Araştırmaya katılan 598 personelin %14,5'i kadın (87 kişi), %85,5'i erkek (511 kişi) olduğu görülmüştür. Medeni durumları incelendiğinde; ankete katılan 598 personelin %25,1'i (150 kişi) bekâr, %74,9'u (448 kişi) evlidir. Yaşları incelendiğinde ankete katılanların; %9'unun 18-25, %65,7'si 26-35, %2,7'si 36-45, %5'i 46-65 yaş arası olduğu belirlenmiştir. Ankete katılanların eğitim durumlarına bakılırsa; %2,2'sinin lise, %2'sinin önlisans, %65,6'sının lisans, %30,3'ü lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Kurumda çalışma sürelerine bakıldığında ise; %5,7'sinin 1 yıldan az, 13,9'u 1-3 yıl, %23,7'si 4-6 yıl, %31,3'ü 7-9 yıl arası, %25,4'ü de 10 yıldan uzun süre bankada çalışmakta olduğu tespit edilmiştir.

5.2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

Tablo 2. Ölçeklere Ait Cronbach's Alfa, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Cronbach's Alfa Değerleri	Örneklem Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
Duygusal Emek	0,803	598	3,1453	,59060
Yüzeysel Davranış	0,768	598	2,8434	,76931
Samimi Davranış	0,709	598	3,2605	,74629
Derin Davranış	0,702	598	3,8211	,59060
İş Tatmini	0,948	598	3,8167	,62574

Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde;

- duygusal emek ölçeğinin 0,803,
- yüzeysel davranış ölçeğinin 0,768,
- samimi davranış ölçeğinin 0,709,
- derin davranış ölçeğinin 0,702

-iş tatmini ölçeğinin 0,948 olarak belirlenmiştir. Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler almaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2017: 162). İfadeler doğrultusunda araştırmannın güvenilirlik analizi sonuçları yüksek olduğu belirlenmiştir.

5.3. Normallik Testi Değerleri

Tablo 3. Basıklık ve Çarpıklık Değerleri

	Basıklık	Çarpıklık
Duygusal Emek	-,124	,779
Yüzeysel Davranış	-,076	,078
Samimi Davranış	-,202	,317
Derin Davranış	-,564	,521
İş Tatmini	-,719	1,329

Tablo 3'te görüldüğü gibi iki ölçek için basıklık ve çarpıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasındadır. Bu sonuçlar verilerin normal dağıldığını göstermekte olup, daha sonraki aşamalarda korelasyon ve regresyon analizlerinin uygulanabileceğini ifade etmektedir. Örneklem sayımız 30'un üzerinde olduğu için merkezi limit teoremine ve basıklık çarpıklık gibi merkezi eğilim ölçülerine göre dağılım normaldir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 240). Bu nedenle parametrik analizler kullanılmıştır.

5.4. Duygusal Emek Ölçeğinin Alt Boyutları İçin Açıklayıcı Faktör Analizi

Tablo 4. KMO ve Bartlett's Testi

KMO değeri	,804
Yaklaşık ki kare değeri	1892,756
Serbestlik derecesi (df)	66
ANOVA (Anlamlılık)	,000

KMO değerinin 0 ile 1 değer arasında olması gerekir ve 0,60 ve üstünde olması örneklemin faktör analizi için uygun olduğunu ifade etmektedir. Tablo 4'teki KMO ve Bartlett's Küresellik Testi sonucunda, araştırmada kullanılan ölçeklerin faktör analizi için uygun olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Duygusal Emek Ölçeğinin Alt Boyutları İçin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Boyutlar	Sorular	Faktör Yükleri		
		F1	F2	F3
Yüzeysel Davranış (yd)	Yd3	,784		
	Yd4	,680		
	Yd2	,667		
	Yd5	,664		
	Yd6	,662		
	Yd1	,477		
Samimi Davranış (sd)	Sd3		,811	
	Sd2		,786	
	Sd4		,676	
	Sd1		,509	
Derin Davranış (ded)	Ded2			,799
	Ded1			,768

Tablo 5 incelendiğinde en düşük faktör yükünün ,477 ve en yüksek faktör yükünün ,811 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, KMO değerinin 0.804 olması ve Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması, örneklem sayımızın yeterliliğini ve verimizin faktör analizi için uygun olduğunu belirtmektedir (Hair vd., 2010: 55). Yapılan faktör analizi neticesinde ortaya konan bilgilerin ve ölçeklerdeki soruların orijinal ölçekteki boyutlarında yer alması kullanılan duygusal emek ölçeğinin geçerli bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır.

5.5. Korelasyon Analizi Bulguları

Tablo 6. Korelasyon Analizi Değerleri

	1	2	3	4	5
Yüzeysel Davranış (1)	1				
Samimi Davranış (2)	,442** ,000	1			
Derin Davranış (3)	,197** ,000	,337** ,000	1		
Duygusal Emek (4)	,897** ,000	,779** ,000	,478** ,000	1	
İş Tatmini (5)	,011 ,784	,132** ,000	,221** ,000	,109** ,000	1

N: 598, $p^* < 0.05$, $p^{**} < 0.01$

Tablo 6'daki korelasyon analizi bulgularına göre, yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Samimi davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki ($r(598)$: ,132; $p < 0,05$), derin davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki ($r(598)$: ,221; $p < 0,05$), duygusal emek ile iş

tatmini arasında anlamlı bir ilişki ($r(598) = ,109$; $p < 0,05$) olduğu görülmektedir.

5.6. Regresyon Analizi Bulguları

Duygusal emek algısının iş tatmini üzerindeki etkisini belirlemek için ilk olarak basit regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 7. Basit Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
İş Tatmini	Duygusal Emek	,115	,043	,109	2,672	,008
F= 7,140						
$R^2 = ,012$						
Düzeltilmiş $R^2 = ,010$						
Tahmini Std. Hata= ,62254						
Anova= ,008						

Tablo 7'deki regresyon analizinin sonucu incelendiğinde modelin tamamı için hesaplanmış p değerinin ($,008$) $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde olduğu ifade edilmektedir. Bu sonuca göre duygusal emek algısının iş tatminini pozitif yönde etkilediği görülmüştür ($\beta = ,109$ $p < 0,01$). Elde edilen bu sonuca göre H_1 hipotezi kabul olmuştur.

Tablo 8. Çoklu Regresyon Analizi Bulguları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	B	Std. Hata	β	t	p
İş Tatmini	Yüzeysel Davranış	-,057	,036	-,070	-1,583	,114
	Samimi Davranış	,079	,039	,094	2,035	,042
	Derin Davranış	,173	,036	,203	4,797	,000
F= 11,880						
$R^2 = ,057$						
Düzeltilmiş $R^2 = ,052$						
Tahmini Std. Hata= ,60930						
Anova= ,000						

Tablo 8'deki çoklu regresyon analizi bulgularına göre, samimi davranış ve derin davranışın iş tatminini etkilediği görülürken ($\beta = ,094$, $p < 0,05$ ve $\beta = ,203$, $p < 0,05$) yüzeysel davranışın iş tatminini etkilemediği ($\beta = -,070$, $p > 0,05$) belirlenmiştir. Elde edilen neticeler doğrultusunda H_2 hipotezi reddedilmiş, H_3 ve H_4 hipotezleri kabul edilmiştir.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırma kapsamında yapılan regresyon analizinin sonucuna göre derin davranışın iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonucun, Chen vd. (2012: 835) ve Biçkes vd., (2014: 111) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile uyumlu olduğu belirlenmiştir. Regresyon analizinin bir diğer sonucuna göre samimi davranışın iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonucun, Pala ve Tepeci (2014: 31) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile uyumlu olduğu belirlenmiştir. Duygusal emek algısının ise iş tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun ise Mengenci (2015:) tarafından yapılan çalışmanın sonucu ile benzer nitelikte olduğu görülmüştür. Ancak yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç da Genç ve Gümüş (2017: 47) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Hizmet yoğun bir sektör olan bankacılıkta, müşteri memnuniyeti oldukça önemlidir. Artan rekabet koşulları sebebiyle bankaların müşteri memnuniyetini sağlamak ve arttırmak için sahip olduğu ürünlerden çok bünyesinde bulunan personellerinin müşterilere sağlamış olduğu hizmet koşulları önem kazanmaktadır. Hizmette bulunan personellerin, müşteri ile birebir iletişimi sebebiyle duygu ve davranışlarının boyutu önemli olmaktadır. Sergilenen bu davranışların işin parçası haline gelmesi duygusal emek kavramını ortaya çıkarmaktadır.

İşverenlerin beklentileri doğrultusunda oluşturulan davranış stratejilerinin, iş görenler tarafından kabul edilmesi ya da farklı duygularla gerçekleştirilmesi duygusal emek davranışlarını oluşturmaktadır. İşverenlerin çalışanlardan talep ettiği veya iş görenlerin sergilediği duygusal davranışlarla birlikte iş tatmini arasında nasıl bir ilişki olduğu son dönemde araştırılan konular arasında yer almaktadır. Duygusal emek davranışları dinamik süreçleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu süreçler, işgörenlerin deneyimlerini, genel algılarını içermekte, işgörenin zaman içindeki durumuna göre değişiklik göstermekte ve iş tatmini ile ilişkisinde değişime neden olabilmektedir. Örgütlerin böyle durumlarla karşılaşmamak adına işgörenlerinin duygusal yönetim taleplerini tanımaları ve kaliteli hizmet için uygun olmayan olumsuz iş sonuçlarını iyileştirmeleri önerilmektedir.

Elde edilen sonuçlar ile hizmet yoğun sektör olan bankacılık sektörüne aşağıdaki öneriler getirilebilir:

- Çalışanların duygusal davranışların yönetimi konusunda eğitim faaliyetlerinin yapılması,
- Çalışanlara kurum kültürünü barındıran eğitim ve aktivitelerin yapılması,
- Çalışanların kurum içi iletişimini arttıracak uygulamaların geliştirilmesi,
- Kurum aidiyetini arttıracak faaliyetlerin yapılması,
- İşgörenlere yüzeysel davranış sergilemeleri için baskı yapılmamalı aksine samimi davranış göstererek işlerine adapte olmaları sağlanmalı.
- Duygusal emek gerektiren işlerde işgörenlerin iş yükleri azaltılmalıdır.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da belli başlı kısıtları mevcuttur. Bu çalışma sadece bir özel katılım bankasında yapılmıştır. Bundan dolayı farklı evren ve örneklerle yapılan çalışmalarda sonuçlar değişiklik gösterebilir. Bu çalışmanın sonuçları örneklem ile sınırlı olup, genellenemez. Çalışmada yalnızca duygusal emeğin alt boyutlarının iş tatminini açıklama dereceleri ölçülmeye çalışılmıştır. İş tatmininin farklı sonuçlarını içeren çalışmalar yapılabilir. Bunun yanında duygusal emek ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi etkileyen durumsal faktörler araştırılarak farklı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca iş tatmininin aracı değişken olduğu modeller kurularak literatüre katkı sağlanması olasıdır. Bu çalışmanın sonuçları örneklemi ile sınırlanmış olup, elde edilen verilerin ve doğrulanan yapının ilerideki araştırmacılar için daha geniş örnekleme uygulanması literatüre katkı sağlayacaktır.

7. Kaynakça

- Ashforth, B. & Humphrey, R. (1993). Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity. *Academy of Management Review*, 1(18), 88-115.
- Ashkanasy, N. & Humphrey, R. (2011). 'Current Emotion Research in Organizational Behavior. *Emotion Review*, 2(3), 216-230.
- Aydoğan, E. ve Bıyık, Y. (2014). Duygusal Emek İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi: Bir Araştırma, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 159-180.

- Bağcı, Z. ve Bursalı, Y.M. (2015). Duygusal emeğin iş performansı üzerindeki etkisi: Denizli ilinde hizmet sektöründe görgül bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (10), 69-9
- Basım, H. N. ve Beğenirbaş, M. (2012). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 3(1), 77-90.
- Biçkes, D.M. Yılmaz, C. Demirtaş, Ö. ve Uğur, A. (2014). Duygusal emek ile iş tatmini arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık rolü: bir alan çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 97-121.
- Bölükbaşı, A. G. ve Yıldıztan, D. Ç. (2009). Yerel Yönetimlerde İş Tatmini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Alan Araştırması, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11, 345-366.
- Büyükyılmaz, O. ve Akyüz, S. (2015). Safranbolu'daki Otel ve Konak Çalışanlarının Algıladığı İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 265-284.
- Chen, Z. Sun, H. Lam, W. Hu, Q. Huo, Y. ve Zhong, J. A. (2012). Chinese hotel employees in the smiling masks: Roles of job satisfaction, burnout and supervisory support in relationships between emotional labor and erformance”, *The International Journal of Human Resource Management*, 23(4), 826–845.
- Chu, K. & Murrmann, S. (2006). Development And Validation Of The Emotional Labor Scale. *Tourism Management*, 6(27), 1181-1191.
- Demir, M. (2019). Duygusal Emeğin Banka Çalışanlarının İş Tatmini Üzerindeki Rolü (Doctoral dissertation).
- Diefendorff, J. & Gosserand, R. (2005). The Dimensionality And Antecedents Of Emotional Labor Strategies. *Journal Of Vocational Behavior*, 2(66), 339-359.
- Eroğlu, E. (2010). Örgütsel iletişimin iş görenlerin duygu gösterimlerinin yönetime olan etkisi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3(6), 18-33.
- Genç, V. ve Gümüş, M. (2017). Otel İşletmelerinde İş Tatmininin Arttırılması: Çalışanların Duygusal Zekâları ve Duygusal Emeklerinin Rolü”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), 43-52.
- Güngör, M. (2009). Duygusal Emek Kavramı: Süreci ve Sonuçları. *Kamu-İş Dergisi*, 11(1), 70-79.

- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, University of California Pres.
- Kart, E. (2011). Bir duygu yönetimi süreci olarak duygusal emeğin çalışanlar üzerindeki etkisi, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(1), 215 – 230.
- Kaya, F. Yıldız, S. Atsız, O. ve Aghayeva, S. (2017). Stresle başa çıkma tarzları ile duygusal emek ilişkisi: üniversite öğrencileri örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 101-112.
- Kingir, S, Bilen, A. ve Karakaş, A. (2015). Duygusal emeğin iş tatminine etkisi: Otel işletmesi çalışanları üzerinde bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (10) , 9-26.
- Kolbaşı, E. (2019). Duygusal emek ve iş tatmini arasındaki ilişki: Denizli'deki özel okul öğretmenleri üzerinde bir araştırma (Master's Thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Leiter, M. P. ve Maslach, C. (1988). The Impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment, *Journal of Organizational Behavior*, 9, 297-308.
- Leung, G. (2008). Examining The Relationship Of Emotional Labor With An Ability-Based Conceptualization Of Emotional Intelligence'. *The Graduate Faculty Of The University Of Akron*, 4(2), 2-91.
- Mengenci, C. (2015). To Examine Relationship Between Job Satisfaction, Emotional Exhaustion and Emotional Laboring. *Ege Academic Review*, 15 (1) , 127-140.
- Oğuz, H. & Özkul, M. (2016). 'Duygusal Emek Sürecine Yön Veren Sosyolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Batı Akdeniz Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16(7), 130-154.
- Örücü, E. & Korkmaz, E. (2018). Psikolojik Sözleşme İhlali ve Duygusal Emek İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma'. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40(21), 337-349.
- Örücü, E. & Hasırcı, I. (2020). Duygusal emek algısının tükenmişlik seviyesine etkisi: Bandırma Belediyesi çalışanları üzerine bir araştırma. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 245-276.

- Öz, E. (2007). Duygusal emek davranışlarının çalışanların iş sonuçlarına etkisi (1.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Pala, T. ve Tepeci, M. (2014). Otel işletmelerinde çalışanların duygusal Emek boyutlarının belirlenmesi ve duygusal emek boyutlarının iş tatmini ve işte kalma niyeti üzerine etkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(1), 21-37.
- Pala, T. & Sürgevil, O. (2016). Duygusal Emek Ölçeği: Ölçek Geliştirme, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 16(4), 773-787.
- Pandey, J.ve Singh, M. (2016). Donning the mask: effects of emotional labour strategies on burnout and job satisfaction in community healthcare. *Health Policy and Planning*, 31, 551–562.
- Pehlivan, N. (2004). İşletmelerin çalışanlarına karşı sorumluluklarının iş tatmini üzerine etkisi: Tekstil sektöründe bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.
- Polatçı, S. ve Keser, A. (2017). İş-Aile Yayılımının Bireyin İş Ve Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkilerine Yönelik Bir Araştırma, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 72(2), 401-421.
- Poyraz, K. ve Kama, B. (2008). Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 143-164.
- Psilopanagioti, A., Anagnostopoulos, F., Mourtou, E. & Niakas, D. (2012). Emotional intelligence, emotional labor and job satisfaction among physicians in Greece. *BMC health services research*, 12(1), 463.
- Song, M. S. (2014). Influence of emotional labor on job involvement, job satisfaction, and turnover intention of clinical nurses. *Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society*, 15(6), 3741-3750.
- Weiss, D. J., Dawis, R. V. England, G. W. ve Lofquist, L. H. (1967). *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire*. 22, Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation, Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center.
- Yağcı, M. & Duman, T. (2006). 'Hizmet Kalitesi- Müşteri Memnuniyeti İlişkisinin Hastane Türlerine Göre Karşılaştırılması: Devlet, Özel Ve Üniversite Hastaneleri Uygulaması'. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2) 218-238.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Uzaktan Eğitim Sürecinde EBA Üzerinde Sunulan Eşitsizlik
Konusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri (Elif Ertem Akbaş,
Kübra Alan)**

Uzaktan Eğitim Sürecinde EBA Üzerinde Sunulan Eşitsizlik Konusuna Yönelik Öğretmen Görüşleri

Elif Ertem Akbaş¹, Kübra Alan²

¹Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E mail: elifertem@yyu.edu.tr

²Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E mail: kubraalan37@gmail.com

1. Giriş

COVID-19 yayılımı ile dünya alışık olmadığı bir düzene kapı aralamıştır. Bu virüs dolayısıyla gerçekleşen olaylar sadece insanları değil aynı zamanda her sektörü etkilemiştir (Boğar, 2020). Bu sektörlerden birini de şüphesiz eğitim sektörü oluşturmaktadır. Beklenmedik bir anda baş gösteren bu duruma karşın eğitim sisteminde, eğitim için olmazsa olmaz olan öğretmen ve öğrencinin mekân ve zamana bağlı kalmaksızın beraber ilerlettikleri çalışmalar şeklinde de tanımlanabilecek olan uzaktan eğitim (Türker & Dündar, 2020) sürecine bir geçiş yaşanmıştır. Uzaktan eğitimin entegrasyonu aşamasında hayatımızın bir parçası haline gelen teknolojinin eğitimdeki birçok gelişime öncülük ettiği de bilinmektedir (Kayacan ve Fırat, 2021). Teknolojinin eğitim üzerinde yarattığı bu değişimler bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Bilgi çağında olduğumuz bu dönemde öğrenme sadece okulda değil okul dışında da gerçekleşebilir. Pandemi sürecinde meydana gelen uzaktan eğitim anlayışındaki artış bunu destekler niteliktedir. Uzaktan eğitim bulunmuş olduğu zaman içerisinde bir ilerleme mitine öncülük ederek gelişime uyum sağlama söylemleri üzerinde doyurucu bir etkiye sahip olma işlevi de görebilmektedir (Telli & Altun, 2020). Buna olanak tanıyan birçok çalışma yürütülmüş ve bu çalışmalar hayatımızın bir parçası olmuştur. Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi teknolojik gelişmelerin eğitim sürecine dâhil edilmesini kapsayan bir projedir. Proje kapsamında öğretim kurumlarında alt yapı iyileştirmeleri yaparak teknolojik aletlerin teslimatı sağlanmaktadır. Bununla birlikte öğretmenlere de seminerler verilerek teknolojik anlamda eksikliklerini tamamlamaları için fırsat tanınmaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014). FATİH Projesi, e-çeriklerin, öğrencilerin düşünme becerilerini ve sosyal becerilerini geliştirecek şekilde tasarlanmıştır. Burada eğitim esnasında gerekli olan öğretim materyaline de ihtiyaç duyulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmen ve öğrencilerin materyal teminini sağlayabilmek amacıyla EBA portalı oluşturulmuştur. EBA, sunmuş olduğu birçok içerik sayesinde öğretim işleminin temel unsuru olan öğrenci, öğretmen ve velilerin ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Aynı zamanda bu temel unsurlar arasında ki bilgi alışverişine de olanak sağlamaktadır (EBA, 2019). EBA eğitimin sınırlarını genişleterek okul dışına taşınmasını sağlayan

bir platformdur. Çeşitli sebeplerden dolayı aksayan eğitimi sürdürmek ve eksikliğini tamamlamaya çalışan bir sistemdir. Nitekim pandemi sürecinde uzaktan eğitime çok hızlı adapte olabilmenin kilit noktasını da EBA oluşturmaktadır. Fakat uzaktan eğitim dijital içeriklerle temasın artması, portallarda bulunan içeriklere ilginin artması gibi etkili özelliklerin yanı sıra birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir (Bakioğlu & Çevik, 2020). Bunlar yüz yüze etkili olan eğitimden uzaklaşma, derslerin soyutlaşması gibi kategorilerle belirtilebilir. Geniş kapsamlı ve zengin içeriğe sahip olan EBA' da bulunan içerikler çoklu öğrenme kuramının gereklerini de beraberinde getirmektedir. Birbirinden farklı anlama tarzına sahip olan öğrencilere aynı anda ulaşabilmek amacıyla içerikler olabildiğince zengin tutulmaktadır. Bu durum öğrencilerin yorum yapmalarına fırsat vermekte aynı zamanda sorgulama ve muhakeme becerilerine de katkı sağlamaktadır (EBA, 2019).

Alan yazın incelendiğinde EBA ile ilgili yapılmış olan birçok araştırmalara ulaşmak mümkündür. Tüysüz ve Çümen (2016), çalışmasını ortaokul öğrencilerinin EBA ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla yapmıştır. Öğrenciler konuların tekrarı ve pekiştirilmesi bakımından sitenin faydalı olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında EBA'ya girişte yoğunlukla bir problemle karşılaşmadığını belirtmişlerdir. Fakat bazen var olan sistemden atma gibi hataların meydana gelebildiğini de ifade etmişlerdir. Öğrenciler ders dışı etkinlikleri kullanmak amacıyla siteyi kullandıklarını da söylemişlerdir. EBA web sitesi öncelikle öğrencilerin ve öğretmenlerin yararlanması için yapılan bir sitedir. Bu bağlamda EBA'da bulunan eksikliklerin veya EBA'nın sağlamış olduğu avantajların belli olması eğitim sistemi için gereklilik arz etmektedir (Bahçeci & Efe, 2018). Özkanal, Yüksel ve Uysal (2020) yapmış oldukları çalışmada uzaktan eğitimde EBA tarafından devam eden öğretime ilişkin EBA'nın yeterli zamana sahip olmayışı, materyalleri ve karışık bir dille sahip olması katılımcılar tarafından eleştirilmiştir. Ateş, Çerçi ve Derman (2015) tarafından yapılan çalışmada EBA'da yer alan videolar incelendiğinde, videoların içeriği ile ilgili kötü bir yotum gelmemesine karşın bazı yetersiz bulunan özelliklerin bulunduğu belirtilmiştir. Bunlardan önem arz edenlerden bazıları içeriklerin sınıf bazında dağılımındaki eksiklikler, video sürelerinin yetersizliği olarak tanımlanabilir. Ekici, Arslan ve Tüzün (2016) tarafından yapılan bir çalışmada ise EBA'da bulunan menü sekmesinin yetersiz olmasından kaynaklı olarak içeriklerin hangi sekme altında toplandığının bilinmemesi bir eksiklik olarak belirtilmiştir. Alabay (2015), öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak babında EBA'nın yetersiz olduğu; Altın (2014) öğretmenlerin, öğrencilerin ve yöneticilerin EBA Platformunu yeterli bulmadığı, EBA Platformu'ndaki içeriklerin müfredat ile uyum sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Saklan (2017) tarafından yapılan çalışmada ise öğretmenlerin geneli EBA'ya ait içerik özelliklerini tanımada kendi çabalarını etkin hale getirerek içeriklere ait bilgi sahibi olduklarını belirtmişlerdir. EBA'ya ilişkin

ortaokul öğrencilerinin görüşlerinin alındığı çalışmada öğrencilerin konuları pekiştirme, merkezi sınavlara dönük içeriklerden faydalanabilme bağlamında EBA'nın faydalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tüysüz & Çümen, 2016). Benzer bir şekilde Alabay (2015) tarafından yapılan çalışmada, öğrenciler EBA aracılığıyla elde etmiş oldukları bilginin uygulamadaki karşılığını da görebildiklerini belirtmişlerdir.

EBA'ya yönelik daha birçok çalışma bulmak mümkündür. EBA entegrasyonunu gerektiren alanlardan bir tanesi de matematik öğretimidir. Matematik gibi öğrencilerin zorlandığı bir dersi teknoloji ile harmanlayarak sunma ve bu neticede elde edilen verilerin öğrenci açısından değişimini inceleme belirlenen hedefler arasındadır. Araştırmacı bu çalışmayla EBA sosyal platformuyla matematik dersinin 8.sınıf Eşitsizlik konusunu ele alarak çalışmasını sınırlandırmıştır. Alan yazında araştırmacılara da ilham olma düşüncesiyle matematikteki bir konunun EBA ile öğretiminin öğretmen gözüyle incelenmesinin faydalı olacağını düşünmüştür. EBA ile matematikteki bir konunun sunumu, bunun doğrultusundaki bulguları, çalışmaları, etkinlikleri incelenebilir. Eğitimin neferleri olan öğretmenlerden EBA ağıyla sunulan eşitsizlik konusuna ilişkin görüşleri ele almak önceliklidir. Eşitsizlikler ve Denklem konusu sarmal bir şekilde 6, 7. ve 8.sınıfta öğretilen bir konudur. Fakat 'Eşitsizlikler' sadece 8.Sınıf müfredatında ele alınan bir konudur. Önceki yıllarla bağlantısı denklem ve eşitlik olduğu söylenebilir. Eşitsizlik eşitlikten daha çok karşımıza çıkan bir konu olmakla beraber önceki yıllarda yalnızca eşitlik konusunun öğretimi üzerinde durulurken eşitsizlik konusu ilk kez 8.sınıf müfredatında önümüze çıkmaktadır. Soyut bir konu olması itibariyle öğretiminde somutlaştırılmanın sıkça kullanımı ayrıca günlük hayata entegre edilmesi istenilen hedefler arasındadır. Eşitsizlik konusuna ait olan " Birinci dereceden bir bilinmeyenli eşitsizlik içeren günlük hayat durumlarına uygun matematik cümleleri yazar", "Birinci dereceden bir bilinmeyenli eşitsizlikleri sayı doğrusunda gösterir" ve " Birinci dereceden bir bilinmeyenli eşitsizlikleri çözer" kazanımları doğrultusunda EBA ile verilen eğitimin uygunluğu incelenmiştir. Araştırmacı çalışmasında bu kazanımlar neticesinde, öğretmen görüşlerini alarak EBA ile sunulan eşitsizlik konusunun öğrenci açısından değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, 'Matematik Öğretmenlerinin EBA ile sunulan Eşitsizlikler konusuna ilişkin görüşleri nelerdir?' sorusuna cevap aranmıştır.

2.Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nitel araştırma modellerinden özel durum çalışması kullanılmıştır. Daha çok nitel araştırma yaklaşımlarının sahip olduğu

özellikleri taşıyan bu yöntem, araştırılan problemin belli bir özelliğinin üzerinde odaklanarak çalışılmasında kullanılır. Özellikle bireysel yapılan çalışmalar için uygundur (Çepni, 2014). Bu çalışmada öğretmenlerin EBA ile sunulan eşitsizlik konusuna yönelik görüşlerinden yola çıkılarak kısıtlı bir sürede derin bir bilgi edinme sürecinin yaşanabilmesi amaçlandığından, özel durum çalışması yaklaşımının benimsenmesi uygun görülmüştür.

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaokulda görev yapan 8 tane matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubu seçilirken adayların ihtiyaçlarını ve var olan bilgilerini ayrıntılı bir şekilde araştırma imkânı sağlayan amaçlı örnekleme yöntemi seçilmiştir (Büyüköztürk, Çakmak Kılıç, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2008). Öğretmenlerin kimliğinin gizlenmesi amacıyla Ö1, Ö2, Ö3, Ö4,..., Ö8 şeklinde kodlanmıştır.

2.3 Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu teknikte, araştırmacı önceden öğrenmek istediği konuları içeren görüşme formunu hazırlar. Ayrıca görüşmenin gidişatına dönük olarak bazı ek sorularla çalışmayı daha da ayrıntılandırma özelliğine de sahiptir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu doğrultuda ilk önce ilgili literatür incelenip araştırmacı tarafından 13 görüşme sorusu hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular bir alan uzman tarafından incelendikten sonra gereken değişiklikler yapılmış ve sorulara son hali verilmiştir. Sekiz soruya indirgenen soruların açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Son şekli verilen yarı yapılandırılmış görüşme formunda öğretmenlere aşağıdaki sorular sorulmuştur:

1. EBA üzerinde ele alınan eşitsizlikler konusunun anlaşılabilirliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
2. EBA üzerinde sunulan eşitsizlikler konusunun öğrencilerin öğrenmeleri üzerindeki avantajları nelerdir? Niçin?
3. EBA üzerinde sunulan eşitsizlikler konusunun öğrencilerin öğrenmeleri üzerindeki dezavantajları nelerdir? Niçin?
4. EBA ile sunulan eşitsizlikler konusunun öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine dikkat edilerek sunulduğunu düşünüyor musunuz?
5. Birinci dereceden bir bilinmeyenli eşitsizlikleri içeren günlük hayat durumlarına uygun matematik cümlesi yazmayla ilgili sunulan etkinlikler uygulanabilir midir? Uygulanabilir yönleri nelerdir?

6. Birinci dereceden bir bilinmeyenli eşitsizlikleri sayı doğrusunda göstermeye yönelik ebada kullanılan görseller hakkındaki fikirleriniz nelerdir?
7. Uzaktan Eğitimle ele alınan eşitsizlikler konusunun öğrencilerin farklı öğrenme stillerine (sözel, görsel, sayısal, sosyal, bireysel) hitap ettiğini düşünüyor musunuz?
8. EBA üzerinde eşitsizlikler konusuna yönelik sunulan etkinliklerin dışında sizce ne şekilde etkinlikler geliştirilebilir? Nasıl bir ortamda uygulanabilir?

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik araştırmacının araştırdığı olguyu olabildiğince yansız gözleyebilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla uzman görüşünden faydalanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Bu araştırmada geçerlik ve güvenilirliği arttırmak amacıyla; hem görüşme sorularının EBA ile sunulan Eşitsizlik konusuna yönelik düşüncelerin amacına uygunluğunu hem de belirlenen kategorilerin ve bunlara yönelik kodların son halini belirlemek için uzman görüşüne başvurulmuştur.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler betimsel ve içerik analizi yardımıyla çözümlenmiştir. İçerik analizinde amaç verileri iyi tanımlayan temalara ulaşabilmektir. İçerik analizinde veriler kodlanarak kategorileştirilir (Silverman, 2013). Bu çalışmada kodlar görüşme formunda yer alan sorulara verilen yanıtlara bağlı kalınarak oluşturulmuştur. Araştırmacı yanıtları titizlikle irdelemiş ve tümevarımsal bir yaklaşımla kodlarını oluşturmuştur. Kodların kategorileşme sürecinde betimsel analiz yardımıyla görüşme formunda kullanılan sorular 4 kategoriye ayırmıştır. Sorular kategorileştirildikten sonra belirlenen kodlar bu kategoriler altında okuyucuya sunulmuştur. Kodlamanın hangi bakış açısıyla yapıldığını göstermek için doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular

Araştırma sürecinde elde edilen bulgular görüşme soruları kapsamında dört farklı kategori altında değerlendirilmiştir. Bu kategoriler; EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun avantajlarına yönelik öğretmen görüşleri, EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun dezavantajlarına yönelik öğretmen görüşleri, EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun öğrencilere sunduğu fırsatlara yönelik öğretmen görüşleri, EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusuna yönelik öğretmen önerileri şeklindedir. Bu kategoriler altında

içerik analizi sonucu ulaşılan kodlar ve kodu vurgulayan katılımcı kodları tablolar halinde sunulmuştur. Bazı durumlarda bir öğretmen birden fazla kod altında yer almıştır.

“EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun avantajlarına yönelik öğretmen görüşleri” kategorisi altında matematik öğretmenlerinin yanıtlarından elde edilen kodlamalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun avantajlarına yönelik öğretmen görüşleri

Kodlar	Katılımcı Kodları
Somutlaştırma	Ö2,Ö5,Ö6,Ö7
Anlaşılabilirlik	Ö1,Ö2,Ö3,Ö8
Öğrenciye görelilik	Ö3,Ö4,Ö6
Güncellik	Ö1,Ö2,Ö4,Ö5

Çalışmaya katılan bazı öğretmenler birden fazla görüş bildirmişlerdir.

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda konunun sunumuna ilişkin avantajlar; somutlaştırma, anlaşılabilirlik, öğrenciye görelilik, güncellik şeklinde belirtilmiştir. Öğretmenlerin çoğu EBA ile sunulan eşitsizlik konusunun somutlaştırılarak sunulduğunu ve öğrenci açısından daha anlaşılır bir durum olduğunu belirtmişlerdir. Konuya ilişkin örneklerde günlük hayatla ilişkili durumların olması öğrenci gözünde konuyu daha basit bir hale getirdiğini ifade etmişlerdir. Her öğrencinin öğrenme hızı, şekli farklı olduğu için öğrenciye görelilik ilkesini de barındıran bir sunum olduğu belirtilmiştir. Aşağıda bazı öğretmenlerin bu kategoriye ait görüşleri sunulmuştur.

Ö5:Konu basitleştirilerek, öğrencilerin somut düşünebileceği bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin konuyu kolay ve hızlı bir şekilde kavrayacaklarını düşünüyorum.(Somutlaştırma)

Ö6:Eşitsizlik oldukça soyut bir konudur ancak Ebada yer alan ders videosu sayesinde hem günlük hayatla ilişki kurabiliyor hem de somutlaştırmayı sağlıyor.(Somutlaştırma)

Ö7:Görsel içerdiği için yararlı buldum somut bir veriyle dersten daha verim aldıklarımı düşünüyorum.(Somutlaştırma)

Ö3:Bireysel olarak kendi hızlarında öğrenmeleri açısından onlar için çok büyük bir avantaj. Çünkü her öğrencinin farklı öğrenme hızı var.(Öğrenciye görelilik)

Ö6:Öğrencilerin kendi hızında öğrenmesini ve bu süreci kontrol edebilmelerini sağlar. Her öğrenci kendisine göre takip eder.(Öğrenciye görelilik)

Ö2:EBA üzerinde eşitsizlikler konusu öğrenciler için açık anlaşılır bir şekilde dokümanlara sahip.(Anlaşılabilirlik)

Ö3:Açık ve anlaşılır. Bol örnek ile desteklenirse daha da verimli olacağını düşünüyorum.(Anlaşılabilirlik)

Ö5:Konu günlük hayattan örnekler ile anlatıldığı için öğrenciler için bir avantaja dönüşmüştür.(Güncellik)

Ö2:Günlük hayatta sık sık karşılaşılabilecekleri örnekler el alınmıştır.(Güncellik)

“EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun dezavantajlarına yönelik öğretmen görüşleri” kategorisi altında matematik öğretmenlerinin yanıtlarından elde edilen kodlamalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun dezavantajlarına yönelik öğretmen görüşleri

Kodlar	Katılımcı Kodları
Yüz yüze eğitim	Ö1,Ö3,Ö4,Ö6,Ö7,Ö8
Dönüt-düzeltilme	Ö2,Ö6,Ö7
Zaman	Ö4,Ö5,Ö8

Çalışmaya katılan bazı öğretmenler birden fazla görüş bildirmişlerdir.

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin çoğu bu konuya ilişkin en büyük dezavantajın yüz yüze eğitimden yoksun olması olduğunu belirtmiştir. Yüz yüze eğitimle konunun daha iyi öğretileceğini, öğrenci açısından da daha aktif geçireceği bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. Sunulan konuya ilişkin öğrencilerin anlamadıkları kısma ilişkin soru soramayacaklarından ötürü dönüt-düzeltilmelerin olumsuzluğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca bazı öğretmenler zaman konusunda sorun olabileceğini, öğrencilerin hazır bulunuşluğunu tamamlamayan sürede anlatım olduğu cevaplarını vermişlerdir. Aşağıda bazı öğretmenlerin bu kategoriye ait görüşleri sunulmuştur.

Ö4:Yüz yüze öğrenme ortamında tartışabilme, öğretmen ve öğrenenlerle doğrudan etkileşimde ve iletişimde bulunabilme öğrencinin mahrum olduğu önemli bir faktördür. Ayrıca online eğitimlerde, arkadaşlarıyla beraber yapacak oldukları ürünleri değerlendirme ve karşılaştırma gibi etkileşimi diri tutan faktörlerde bulunmamaktadır.(Yüz yüze eğitim)

Ö3: Bir sınıf ortamı olmayacağı için ve ev ortamı uygun olmazsa dikkat dağınıklığı olduğunda derse karşı olan tutumlarından kaynaklı kalıcı öğrenmeler gerçekleşmeyebilir. (Yüz yüze eğitim)

Ö7: Bence tek dezavantaj olayın içinde olmamaları, canlı sınıf ortamı yani. Her zaman için en öğretici stil yüz yüze eğitimidir. (Yüz yüze eğitim)

Ö1: Sınıfçı etkinliklerden mahrum kalmaları nedeniyle yeterli düzeyde verim alamayabilirler (Yüz yüze eğitim)

Ö2: Öğrenci anlamadığı konuyu soramaz ve anlaşılır olmayacaktır. Yeterli düzeyde dönüt almayabilir. (Dönüt-düzeltilme)

Ö6: Geri bildirim açısından eksik olduğunu düşünüyorum, öğrenciler için olumsuz bir durum teşkil eder. (Dönüt –düzeltilme)

Ö7: Matematiğin uzaktan eğitimle verilmesi geri dönüt alma konusunda sıkıntılı bir durumdur. Çünkü soyut olan bu konular soru sorulunca cevap alınmazsa anlaşılır olmayabilir. (Dönüt-düzeltilme)

Ö4: Zaman olarak yetersiz olduğunu düşünüyorum çünkü konu anlatımında detay verilmemiş öğrenci için yeterli olmayabilir. (Zaman)

Ö8: Zaman kısa olduğu için çok fazla hazır bulunuşluğa dikkat edildiğini düşünmüyorum. (Zaman)

Ö2: Öğrenci her vakit EBA' ya ulaşamayabilir. Site yoğun olabilir. (Zaman)

“EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun öğrencilere sunduğu fırsatlara yönelik öğretmen görüşleri” kategorisi altında matematik öğretmenlerinin yanıtlarından elde edilen kodlamalar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusunun öğrencilere sunduğu fırsatlara yönelik öğretmen görüşleri

Kodlar	Katılımcı Kodları
Farklı öğrenme stiline hitap	Ö3,Ö5,Ö6,Ö8
Etkinlikler	Ö2,Ö6,Ö7,Ö8
Kendi kendine öğrenme	Ö1,Ö3

Çalışmaya katılan bazı öğretmenler birden fazla görüş bildirmişlerdir.

Tablo 3'te EBA ile sunulan bu konunun öğrencilere sunduğu fırsatları yorumlayan öğretmenlerin görüşlerini göstermektedir. Farklı öğrenme stiline sahip öğrenciler için zengin bir uygulama olduğunu bunun onlar için bir fırsat olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca etkinlik olarak birçok çalışma bulunduğunu test, animasyonlar, görsel olarak öğrenciye sunulan güzel çalışmalar barındırdığını ifade etmişlerdir. Bu uygulama ile öğretilen eşitsizlikler

konusunda öğrencilerin kendi kendine öğrenme ile aktif olarak konuya dâhil oldukları, öğretmenlerin görüşleri arasındadır. Aşağıda bazı öğretmenlerin bu kategoriye ait görüşleri sunulmuştur.

Ö8:Her öğrencinin farklı yöntemlerle bilgiye ulaşma ve bilgileri kaydetme tarzı olduğundan Ebada sunulan içerikler farklı öğrenen öğrenciler için yararlıdır.(Farklı öğrenme stiline hitap)

Ö5:Neredeyse her öğrenme stiline göre bir çalışma bulunmakta. (Farklı öğrenme stiline hitap)

Ö3:Farklı öğrenme stillerini kapsadığı için öğrenci için olumlu bir durum teşkil eder. (Farklı öğrenme stiline hitap)

Ö6:8.Sınıf konusu olan eşitsizlik, EBA üzerinde gerek ders videoları gerekse kazanım kavrama testleri yardımıyla oldukça başarılı bir şekilde ele alınmış. Faydalı testler bulunmakta. (Etkinlikler)

Ö7:Bulduğumuz dönemde uzaktan eğitim ne kadar önemli ve gerekli olduğunu görüyoruz bunun için eşitsizlik konusuyla ilgili hazırlanan çalışmalar (simülasyon, video, animasyon) gerçekten büyük bir fırsat. (Etkinlikler)

Ö2:Hareketli görsel kullanımı öğrenmeyi pekiştirmiş bu durumda öğrenciler görsellikle dersi daha iyi anlamışlardır. (Etkinlikler)

Ö1:Öğrenciler konuyu anlamak için çaba harcarlar farklı etkinliklerle kendilerine göre konuyu kolaylaştırırlar kendi hızlarında öğrenmeleri de kolaylaşır. (Kendi kendine öğrenme)

Ö3:Konuyu öğrenirken kendi yaşantısıyla ilişkilendirebilir verilen örnekleri kendi hayatına yansıtarak düşünebilir. (Kendi kendine öğrenme)

“EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusuna yönelik öğretmenlerin önerileri” kategorisi altında matematik öğretmenlerinin yanıtlarından elde edilen kodlamalar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo4. EBA üzerinde sunulan Eşitsizlik konusuna yönelik öğretmen önerileri

Kodlar	Katılımcı Kodları
Etkin katılım	Ö1,Ö3,Ö7,Ö8
Görsellik	Ö2,Ö3,Ö4
Dikkat çekme	Ö1,Ö5,Ö7
Materyal	Ö6,Ö5

Çalışmaya katılan bazı öğretmenler birden fazla görüş bildirmişlerdir

Tablo 4 incelendiğinde öğretmenlerin ortak önerileri arasında etkin katılımı sağlayan bir sunumun geliştirilmesi, öğrencilerin de sürece dâhil olarak aktif katılımı sunulması öngörülmüştür. Görsellik öğrenciyi ikna eden bir faktördür dolayısıyla bu anlamda çalışmaların artırılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı öğretmenler ise konu anlatımında daha fazla dikkat çekmeye yönelik çalışmalar yapılmasını ve oyun oynatılmasını önermişlerdir. Öğretmenlerin görüşlerine göre normal şartlarda sınıf ortamlarında konuya yönelik materyal tasarlama, materyalini sunma gibi etkinlikler EBA ile bütünleştirilerek sunulabilir. Aşağıda bazı öğretmenlerin bu kategoriye ait görüşleri sunulmuştur.

Ö7:Bu süreçte bütün öğrencilerimiz aileleriyle beraber evde ailecek yapabilecek etkinliklere önem verilebilir bu etkinliklerle ilgili fotoğraf çalışması yapılabilir.(Etkin katılım)

Ö3:Aktif öğrenmeyi esas kılabacak daha çok gözleme dayalı yaparak yaşayarak öğrenme modelini benimsetici ortamlar sunulabilir.(Etkin katılım)

Ö8:Öğrencilerin direkt uygulama yapabileceği, kendilerinin katılım düzenleyeceği yöntemler üzerinde çeşitli etkinlikler yapılabilir.(Etkin katılım)

Ö4:Görsel materyal daha fazla kullanılabilir böylece öğrenciler daha fazla ikna olurlar.(Görsellik)

Ö3:Daha açık ve fazla görselle desteklenirse daha verimli olacağını düşünüyorum.(Görsellik)

Ö5:Eşitsizlik konusu için geliştirilen materyaller ile ders sunumu yapılırsa daha iyi öğrenilir.(Materyal)

Ö6:Eşitsizlik kavramından yola çıkarak birçok materyal geliştirilebilir örneğin eşit kollu terazi. Öğrencilere kendi materyalini hazırlama imkanları sunulabilir.(Materyal)

Ö1:Sunumda kullanılan şekiller renkli olursa daha dikkat çekeceğini düşünüyorum.(Dikkat çekme)

Ö7:Konuyla ilgili animasyonlar, simülasyonlar öğrenciyi ekrana kitleyecek kadar ilgi çekici düzenlenebilir diye düşünüyorum.(Dikkat çekme)

4. Tartışma ve Sonuç

Pandemi ile beraber hayatın sağlık, ekonomi, eğitim gibi birçok alanında meydana gelen değişimler zihinde bulunan çoğu kavrama ait yeni şemalar oluşturmamıza sebebiyet vermiştir. Bu kavramlardan biri de online eğitim (çevrimiçi eğitim) veya uzaktan eğitim kavramıdır. Eğitim süreci bire bir eğitimden uzaklaşarak sanal eğitime doğru evrilmiştir. Bu da bazı olumlu ve olumsuz sorunları beraberinde getirmiştir. Örneğin öğrenciler konulara ilişkin

daha fazla dijital içeriğe sahip olurken diğer taraftan aile ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri zedelenme yoluna gitmiştir (Boğar, 2020). Eğitim bir bütün olup güncel hayatın derslere taşınması öğrencilerin sanal ortamda gerçekleştirilen eğitimde de sosyal yaşantısının sürekliliğini sağlayabilir. Soyut olan derslerin somutlaştırılması ve içeriklerin etkileşimler yoluyla sunulması öğrencinin derse olan ilgisini ve merakını da diri tutabilecektir. Bu bağlamda araştırma matematik öğretmenlerinin EBA’ da sunulan eşitsizlikler konusuna ilişkin fikirlerini gözlemleyebilmek amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak yarı-yapılandırılmış görüşme formları ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur.

EBA ile sunulan eşitsizlik konusunun avantajları olarak ele alınan kategoriye göre öğretmenlerin sıklıkla vurguladığı nokta somutlaştırmanın kullanılmasıdır. Somutlaştırmanın fazla kullanılması konunun akılda kalıcılığını artırmaktadır. Benzer bir çalışmada Çakır (1999), animasyonlar gibi somut olarak izlenen ders içeriklerinin öğrencinin kavramsal ve düşünsel becerilerini geliştirdiği belirtilmiştir. Yine Çiftçi, Taşkaya ve Alemdar (2012) çalışmasında öğretmenler, EBA’nın görselleştirme yardımıyla öğrencinin daha kolay pekiştirebilmesine olanak tanıdığını belirtmiştir. Ders sunumunda açık ve anlaşılır bir tutumla dersin ifade edilmesi konunun anlaşılabilirliğini artırmaktadır. Öğrencileri merkeze alan öğrenciye yönelik ilkesine bağlı çalışmalara sahip olması öğrenci tutumunu olumlu yönde etkilemektedir. Matematik genelde günlük hayatla ilişkili özel de ise eşitsizlik konusu günlük hayatın bir parçası halindedir. EBA ile sunulan bu konunun güncellik ilkesine bağlı olması belirtilen avantajlar arasındadır. Matematik öğretiminde, yaşama yakınlık ilkesi gereği kullanılacak örneklerin öğrencilerin karşılaştıkları durumlardan seçilmesi, konunun anlamlandırılması bakımından önem arz etmektedir.(Baki, Gürbüz, Ünal & Atasoy, 2009)

EBA platformuyla sunulan eşitsizlikler konusunun dezavantajlarına ait kategoriye göre öğretmenlerin genel olarak yüz yüze eğitimde olduğu gibi verim alınamayacağını, anında dönüt düzeltme gibi öğrencinin öğrenmesine müdahale edilemeyeceğini, zaman konusunda videoların yetersiz ve kısa süre ile sunulduğu belirtilen görüşleri arasındadır. Öğrenciler EBA’daki videoları takip etmekte zorlanmaktadır. Benzer şekilde Durmuşçelebi ve Temircan (2017), ortaokul ve lise öğrencilerinin EBA içeriklerine ilişkin görüşlerini aldıkları araştırmalarında öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun EBA’ daki matematik dersi içeriklerini kullanmada zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca soru çözüm videolarında karşılaşılan sorunları da ifade etmişlerdir. Durmuşçelebi ve Temircan (2017)’nin araştırmasında öğrencilerin yarısından fazlası EBA’ daki konu anlatımlarını yetersiz bulmaktadır. % 63,6’sı ise içeriklerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yine bu araştırmaya göre ortaokul öğrencileri matematik dersi içeriğini yeterli bulmamaktadır.

Bir sonraki kategori olan EBA ile sunulan eşitsizlikler konusunun öğrenciye sunduğu fırsatlara yönelik öğretmen görüşlerine göre farklı öğrenme stiline hitap etmesi öğrenmelerini olumlu yönde etkilemektedir ayrıca her öğrencinin öğrenebileceği bir fırsat sunmaktadır. Bu durum çoklu öğrenme kuramına ilişkin öğrenmeye fırsat verilerek her öğrencinin ihtiyacına cevap verildiği böylece öğrencilerin derse karşı tutumlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşan Erdemir'in (2011) çalışmasının sonucu ile uyushmaktadır. EBA ile sunulan bu konunun öğrencilere sunduğu bir diğer fırsat olarak birden fazla etkinlik barındırmasıdır. Benzer olarak Çetin ve Günay (2011) yaptığı çalışmada web sitelerinde öğrencileri derslerde daha aktif kılabacak olan içeriklerin mevcudiyetinin öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı ifade etmiştir. Öğrencilere sunduğu bir diğer fırsat ise kendi kendine öğrenmeyi sağlaması olarak ifade edilmiştir. Kendi çabasıyla öğrenen öğrencilerin otokontrolü kendi sağladıkları için başarılarını artıran bir durum olduğu belirtilmiştir.

Son olarak, EBA ile sunulan Eşitsizlik konusuna yönelik öğretmenlerin önerileri olan kategoriye göre etkin katılım sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülmesini, görsellik öğrencileri ikna eden bir unsur olduğundan bu yönde çalışmaların artırılması önerilmiştir. Kazanımlar kalıcı öğrenme ortamlarının oluşması için olabildiğince fazla öğrenciye ulaşılabilecek şekilde düzenlenmelidir. Uygulanılacak olan ortam da bu şekilde dizayn edilmelidir. Öğrencilerin sınıf ortamında olduğu gibi kendi materyalini hazırlama fırsatının tanınması önerilmektedir. Ayrıca EBA ile sunulan bu konuda dikkat çekici unsurlara, oyunlara ağırlık verilmesi en çok değinilen öneriler arasındadır. Bu durumla benzerlik gösteren Kana ve Saygılı (2016) çalışmalarında, öğrencilerin bir kısmının EBA' da bulunan içerikleri sıkıcı buldukları sonucuna ulaşmışlardır. Bu çalışmada matematik öğretmenlerinin EBA platformuyla sunulan eşitsizlikler konusuna yönelik görüşlerinden hareketle EBA'nın zengin içerikli bir ağ sistemi olduğu fakat uygulanabilirliğinde problemler olabileceği belirtilmiştir. Son olarak amaçtan ziyade araç olarak kullanılması gereken bu sosyal ağın son dönemlerin kurtarıcısı olduğu ve uzaktan eğitim sürecinde eğitime olan desteğinin yadsınamayacağı dile getirilmiştir.

Bu çalışmanın paralelinde gelecek çalışmalar için araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir: Araştırma sekizinci sınıf konusunun sunumuna yönelik öğretmen görüşlerini içermiştir. Farklı sınıf seviyelerinde eğitim gören öğrenciler için de benzer çalışmalar yürütülmelidir. Bu çalışmada EBA'nın matematik derslerinde kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri alınmıştır. Benzer çalışmaların diğer alanlarda da yapılması platformun zenginleştirilmesi adına önem taşımaktadır.

5. Kaynakça

- Alabay, A. (2015). *Ortaöğretim Öğretmenlerinin ve Öğrencilerinin EBA Kullanımına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altın, H. M. (2014). *Öğrenci, Öğretmen, Yönetici ve Veli Bakış Açısıyla FATİH Projesinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Ateş, M., Çerçi, A., & Derman, S. (2015). Eğitim Bilişim Ağında Yer Alan Türkçe Dersi Videoları Üzerine Bir İnceleme. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 105-117.
- Bahçeci, F., & Efe, B. (2018). Lise Öğrencilerinin Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Sitesine Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 11(4), 676-692.
- Baki, A., Gürbüz , R., Ünal, S., & Atasoy, E. (2009). Çoklu Zekâ Kuramına Dayalı Etkinliklerin Kavramsal Öğrenmeye Etkisi: Tam Sayılarda Dört İşlem örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 237-259.
- Bakioğlu, B. ve Çevik, M., (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 109-129.
- Boğar, Y., (2020). *Eğitim Sosyal ve Beşeri Bilimlerine Multidisipliner Bakış*. İstanbul: Güven Plus Grup A.Ş. Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır, H. (1999). *Bilgisayar Destekli Eğitimde Grafik ve Animasyon Tekniklerinin Kullanılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çepni, S.(2014). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (Geliştirilmiş 7. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Çetin, O., & Günay, Y. (2011). Fen Eğitimine Yönelik Örnek Bir Web Tabanlı Öğretim Materyalinin Hazırlanması ve Bu Materyalin Öğretmen Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 175-202.

- Çiftçi, S., Taşkaya, S. M., & Alemdar, M. (2012). *Sınıf Öğretmenlerinin FATİH Projesine İlişkin Görüşleri*. 11. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri, Rize.
- Durmuşçelebi, M., & Temircan, S. (2017). Eğitim Bilişim Ağındaki Materyallerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13). 634-652.
- EĞİTİM BİLİŞİM AĞI (EBA). (2019). EBA Hakkında. <http://www.eba.gov.tr/> adresinden 30.04.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Ekici, M, Arslan, İ., & Tüzün, H. (2016). Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Web Portalı Kullanılabilirliğinin Göz İzleme Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Eğitim Teknolojileri Okumaları İçinde*. (Eds: İşman, A., Odabaşı, H. F. & Akkoyunlu, B.), 273-297, Ankara: TOJET.
- Erdemir, N. (2011). The Effect of Powerpoint and Traditional Lectures on Students' Achievement in Physics. *Journal of Turkish Science Education*, 8(3), 176-189.
- Kana, F., & Saygılı, D. (2016). *Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersinde Eğitim Bilişim Ağının Kullanımına Yönelik Öğrenci Görüşlerine Yönelik Bir Durum Çalışması*. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 20, 11- 23.
- Kayacan, D., Fırat, D. (2021). Teknolojinin Eğitimdeki Dönüştürücü Etkisi Üzerine Yeniden Düşünmek. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 19(73), 30-48.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2014). Eğitimde Fatih Projesi, <http://fatihprojesi.meb.gov.tr./icerikincele.php?id=4>
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Ökmen, B. (2020). Basamaklandırılmış Ters yüz Öğrenme Modeli Öğretim Sürecinin Geliştirilmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Özkanal, Ü., Yüksel, İ., & Başaran Uysal, B. (2020). The Pre-service Teachers' Reflection-on-action During Distance Practicum: A Critical View on EBA TV English Courses. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(4) , 1347-1364.
- Saklan, H. (2017). *Bazı fen bilimleri öğretmenlerinin eğitim bilişim ağı (EBA) hakkındaki görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research: A practical handbook*. London: Sage.
- Telli, S., & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (online) Eğitimin Önlenebilir Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1) , 25-34.
- Türker, A., & Dünder, E. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Eğitim Bilişim Ağı (EBA) Üzerinden Yürütülen Uzaktan Eğitimlerle İlgili Lise Öğretmenlerinin Görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 323-342.
- Tüysüz, C., & Çümen, V. (2016). EBA Ders Web Sitesine İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3). 278-296
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Genişletilmiş 9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketim Tasarruf İlişkisi
(Yağmur Akarsu, Nur Dilbaz Alacahan)**

Covid-19 Pandemi Sürecinde Tüketim Tasarruf İlişkisi

Öğr. Gör. Yağmur Akarsu¹, Doç. Dr. Nur Dilbaz Alacahan²

¹*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu,
E mail: yagmurakarsu@comu.edu.tr*

²*Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
E mail: n_dilbaz@comu.edu.tr*

1. Giriş

Salgın hastalıklar tarihin en eski zamanlarından beri toplumları rahatsız eden bir olgu olmuştur. Salgın zamanlarında ülke çapındaki haneler, hayatlarının birçok alanında ciddi değişikliklerle karşı karşıya kalmışlardır. Covid-19 pandemisinde hane halklarının davranışlarında meydana gelen değişiklikler gerek gönüllü davranış değişikliği gerekse uygulamaya konulan hükümet politikalarına bağlı olarak yürütülmüştür. Hane halklarının özellikle bu dönemlerde tüketim ve tasarruflarında artmalar ve azalmalar yaşanmaktadır. Tabi ki bu artış ve azalışlar bölgeden bölgeye ve gelir değişikliğine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir.

Dünya Sağlık Örgütü, 12 Nisan 2020 tarihinde Covid-19'u pandemi olarak ilan etmiştir. Salgına önlem alabilmek adı altında sıkı halk sağlığı politikaları uygulanmış ayrıca bu önlemler ülkeler bazında da farklılık göstermiştir. Bunun yanı sıra ülkeler salgının etkisini azaltmak amacı ile mali teşvik paketleri uygulamaya koymuşlardır. Tüm ekonomik aktörler Covid-19 pandemi süresinde ciddi şekilde etkilenmiş/etkilenmekte ve hastalığın ne zaman biteceği konusundaki belirsizlikten dolayı konunun ciddiyeti devam etmektedir. Bununla birlikte ekonomik faaliyet hızlarının yavaşlaması, bazı sektörlerdeki duraklama ve mecburi kapanmalardan dolayı kişisel gelir düşüşleri yaşanmıştır. Bunun önüne geçilebilmesi adına ülkemizin de dahil olduğu birçok ülke hükümeti değişik mali politikalarla bu süreci atlama için çaba göstermektedir.

Covid-19 pandemisinin ekonomik etkileri ile ilgili tahminler yapmak üzere birçok çalışma yapılmaktadır. Özellikler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın iş kapanışları nedeniyle ulusal ekonomilerde daralma beklenmektedir. Ayrıca bu durum yoksulluğun ve işsizliğin artmasına da sebebiyet vermektedir. Hane halklarının harcamaları çıkan haberlerden etkilenmekle birlikte Covid-19 pandemi ilan edildiğinden bu yana hane halklarında stoklama hareketleri artmıştır. Evde kalma süresinin belirsizliği gerek hane halkı gerek üreticiler gerekse devlet tarafından ciddi kayıplar verilmesine neden olmuştur.

Covid-19 pandemisi tüketici alışkanlıklarını değiştirmekle birlikte onlara evde kalarak yeteneklerini ortaya çıkarmayı da öğretmiştir. Tüketiciler

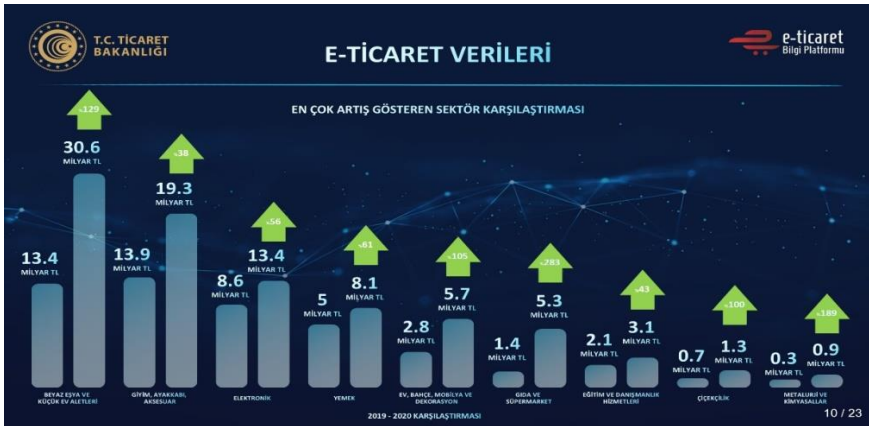
mağazaya gitmek yerine mağazalar tüketicilerin ayağına gelmiştir. Bu yeni alışkanlık pandemi geçtikten sonra da artan teknoloji ile birlikte değişkenlik gösterebilir. Tabiki tüketim alışkanlıkları yer ve zamana göre de değişkenlik gösterebilmektedir.

Şekil 1: 2019-2020 Yılı E-ticaret Hacimleri

Kaynak: https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler_ (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

Şekil 1'de 2019-2020 yıllarına ait e-ticaret verileri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Pandeminin etkisi bu veriler üzerinde kendisini oldukça net bir şekilde göstermiştir. Türkiye'de 11 Mart 2020 ilk vakanın görüldüğü tarihten itibaren e-ticaret verileri de buna bağlı olarak artış göstermiştir. 2019 yılında 136 Milyar TL olan e-ticaret hacmi pandeminin de etkisi ile %66 artarak 226.2 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sipariş sayılarına bakıldığında 2019 yılında 1.36 Milyar adet olan sipariş sayısı 2020 yılına gelindiğinde artarak 2.29 Milyar adet olmuştur

Şekil 2: 2019-2020 Yılı Artış Gösteren Sektör Karşılaştırmaları

Kaynak: https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler_ (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

Şekil 2’de e-ticarette en çok artış gösteren sektörlerin 2019-2020 yıllarını karşılaştırması verilmiştir. 2019 yılında 13.4 Milyar TL getirisi olan beyaz eşya sektörü, 2020 yılına gelindiğinde 30.6 Milyar TL gelir elde etmiştir. Giyim, ayakkabı ve aksesuar sektörü 2019 yılı geliri 13.9 Milyar TL olurken 2020 yılı geliri 19.3 Milyar TL olmuştur. En fazla artış gösteren sektörlerin başında pandeminin etkisi ile %278 artışla gıda ve süpermarket sektörü görülmektedir. Geliri 2019 yılı 1.4 Milyar TL iken 2020 yılında 5.3 Milyar TL olmuştur.

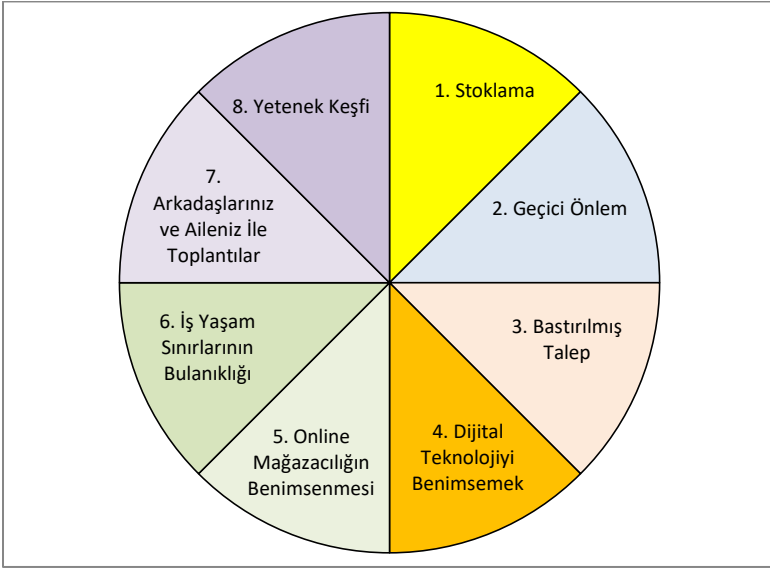

Şekil 3: 2019-2020 Yılı Azalış Gösteren Sektör Karşılaştırmaları

Kaynak: <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

Şekil 3’te ise pandemi sürecinde e-ticarette en çok azalış gösteren sektörlerin 2019-2020 yılları karşılaştırmaları verilmiştir. Seyahat taşımacılık ve organizasyondaki düşüş % 46 ile 5 milyar TL olmuştur. Konaklamadaki düşüş %37 ile 1.4 milyar TL olmuştur. Havacılık sektörü 15.4 milyar TL’den 9.2 milyar TL’ye düşmüştür. Eğlence- sanat sektöründeki düşüş ise %46 olmuştur. Seyahat taşımacılık ve organizasyon ile eğlence sektörü Covid-19 pandemisinden en çok etkilenen sektör olmuştur.

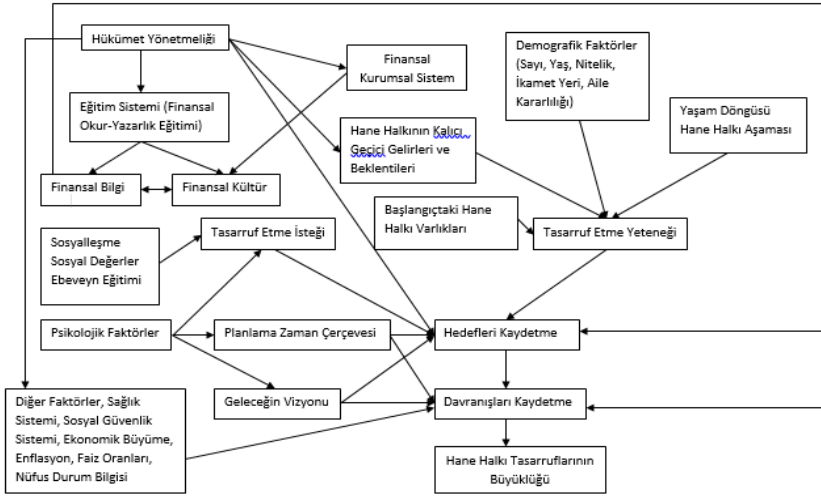
Covid-19 pandemisi tüketimi 3 farklı şekilde etkilemektedir. İlk olarak, azalan gelir kaybı nedeniyle ekonomik yavaşlama tüketimi azaltacaktır. Tabiki hanehalkı tüketimleri hanehalklarının gelirlerine göre değişiklik gösterecektir. İkincisi, hanehalkları tüketim kararlarını verirken kolay erişebilecekleri mal ve hizmetlere doğru yöneleceklerdir ve son olarak belirsizlik dönemlerinde tüketiciler zorunlu tüketimlerini azaltarak ihtiyatı tasarruflarını artıracaklardır (Bruin vd., 2020:13):

Grafik 1: Covid-19'un Tüketim Davranışı Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Sheth, (2020), Impact of Covid-19 on Consumer Behavior: Will The Old Habits Return or Die?, Journal of Business Research, syf: 281

Grafik 1 Covid-19 pandemi sürecinde tüketim ve tüketim davranışlarının sekiz acil etkisini özetlemektedir. Buna göre; tüketiciler ilk aşamada tuvalet kağıdı, ekmek, su et, dezenfektan gibi ürünleri ileride herhangi bir kıtlık çıkması olasılığına karşı stoklamaktadırlar. Çünkü stoklama belirsizliğin tüketiciler üzerindeki etkisini bu şekilde ortaya koymaktadır. Daha sonra tüketiciler kısıtlama olduğunda geçici önlemler almayı öğrenirler. Bu süreçte, mevcut alışkanlıklar yitirilir ve tüketim için yeni yollar aranmaya başlanılır. Diğer bir aşama olan bastırılmış talepte, kriz ve belirsizlik dönemlerindeki genel eğilim, isteğe bağlı ürün veya hizmetlerin satın alınmasını ve tüketimini ertelemektir (konserler, spor aktiviteleri, restaurantlara gitme gibi). Tüketiciler yeni teknolojileri ve uygulamaları Covid-19 pandemi sürecinde benimsemiştir (Zoom gibi). Bazı ülkelerde görülen tam kısıtlama nedeni ile tüketicilerin evden çıkmaları imkansız hale gelmiştir. Bundan dolayı da mağazalar tüketicilerin kapılarına gelmektedir (İş ve eğitimde de olduğu gibi). Covid-19 pandemi sürecinde aile ve arkadaşlar ile toplantılar yapılması bu sürecin atlatılmasında hanehalklarını psikolojik olarak olumlu etkilemiş/etkilemektedir. Sekizinci ve son aşama olan yetenek keşfi aşamasında ise tüketiciler evde kaldıkları süre boyunca kendileri ile ilgili bilmedikleri bir çok yeteneklerini ortaya çıkartmaya çalışmakta, zamanla tüketiciler de ticari fırsatlara sahip üreticiler haline gelebilmektedir.

Grafik 2: Hanehalkı Tasarruflarını Etkileyen Faktörler

Kaynak: Horvathne Kokeny, Model of the Influencing Factors of the Household Savings, syf: 51

Hanehalklarının tasarruflarını etkileyen bir çok faktör bulunmakla birlikte bu faktörler gelire, ülkelerin durumlarına göre de değişiklik gösterebilir. Kişiler gelecekteki belirsizlikler ve buna bağlı olarak gelişen risklere karşı tasarruflarını arttırmak isteyebilirler. Covid-19 pandemisi ile birlikte hanehalkları ister istemez zorunlu tasarrufa yönelmişlerdir. Çünkü, pandeminin kontrol altında tutulması amacı ile alınan gerekli tedbirler neticesinde oluşan sokağa çıkma yasakları hanehalklarının zorunlu tasarruf yapmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, pandemi ile birlikte işsizlik oranlarının artacağı düşünce de kişileri bu süreçte zorunlu tasarruf yapmayı sağlayan bir başka neden olabilir.

Tüketiciler beklenmedik ani durumlarda ihtiyat güdüsü ile tasarruflarını arttırabilirler (Drèze, Modigliani, 1972: 310). Leland 1968'de yaptığı araştırmasında bireylerin belirsiz şartlar altında tüketimlerini azaltarak tasarruflarını arttıracaklarını ihtiyat güdüsü ile tasarruf hipotezi ile ortaya koymuştur. Bu hipoteze göre gelecekte gelirin belirsiz olmasından kaynaklı içinde bulunulan dönemde tasarrufların artacağı yönündedir (Leland, 1968: 468).

Bu çalışma, Covid-19 pandemisi sürecinde hane halklarının tüketim ve tasarruf eğilimlerinde değişiklikleri ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen veriler ile yapılmış diğer çalışmalar karşılaştırma yapılarak Covid-19 pandemisinin Türkiye'deki eğilimi seyredilebilir.

1.1. Literatür Taraması

Andersan (2020), Covid- 19 pandemi sürecinde Danimarka'da ve İsveç'te hane halklarının tüketimlerini araştırmıştır. Her iki ülkede pandeminin etkisinde kalmasına rağmen sadece Danimarka sosyal ve ekonomik faaliyetlerine ara vermiştir. Araştırma sonucuna göre İsveç'te harcamalar %25 düzeyinde düşmüştür. Buna ek olarak, Danimarka'da ise %29 oranında tüketim harcamaları düşmüştür.

Aydın vd. (2020), Covid-19 pandemisine karşı tüketicilerin tutumlarını incelemiştir. Yapılan araştırmada, 2020 dönemi Mayıs ve Haziran ayları baz alınarak 1003 kişiye online anket uygulanmıştır. Anket uygulanan iller, Konya, Ankara, Kayseri, Sivas ve Malatya'dır. Araştırma sonucuna göre, araştırmaya katılanlar covid-19 pandemisinin etkilerini daha az hissetmek amacıyla kredi kartına yönelmişlerdir. Ayrıca, gelirin tasarruf edilen kısmında bir artış olduğu ortaya çıkarken, gayrimenkul alımı ve 3. kişilere borç verme oranında herhangi bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Hane halklarının tüketimlerine bakılacak olursa da gıda ve temizlikte bir artış olduğu söylenebilir.

Baker vd. (2020), Covid-19 pandemi sürecinde hane halklarının salgına karşı tüketim taleplerinin nasıl tepki verdiğini araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre hane halklarının harcamalarında değişikliklere rastlanılmıştır. Özellikle salgınlar birlikte perakende harcamalar , gıda harcamaları ve kredi kartı harcamaları artmıştır. Bunun yanı sıra sosyal mesafe anlayışından dolayı da restoranlardaki harcamalarda düşüş gözlemlenmiştir.

Cook vd. (2020), İngiltere ve Galler'deki banka verilerindeki hane halklarının harcamalarını analiz etmiştir. Araştırma sonucuna göre, market olmayan tedarikçilerin satışlarının %45 oranında gerilediği bunun yanı sıra market tedarikçilerindeki harcamaların ise %16 oranında arttığına ulaşılmıştır.

Chen vd. 2020, Çin'de 214 şehirde Covid-19 pandemisinin hane halkları tüketimleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmada, yemek ve eğlence harcamalarında %72, seyahat harcamalarında ise %64 düşüş görüldüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca tüketim Çin'de %42 düzeyinde düşüş göstermiştir.

Küçükali ve Çınar (2020), akademisyenlerin Covid- 19 algısı üzerinde bir araştırma yapmıştır. Çalışma, 2020 Nisan ayında yapılmış olup çalışmaya Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan 245 akademisyen katılmıştır. Araştırma sonucuna göre, Covid-19 pandemisinin küresel bazda etkili olup daha uzun yıllar süreceğine dair sonuçlara ulaşmışlardır. Ayrıca bu salgının ülkemizde etkilerinin artarak devam edeceği de ankete katılan akademisyenlerin görüşleri arasındadır.

Soylu (82020), Covid-19 pandemi sürecinde hane halklarının tüketimlerine yönelik bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, Türkiye'nin değişik bölgelerinde yaşayan 3391 kişiye anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre hane halklarının temizlik malzemesine olan talebi artarken, ödemelerde temassız kart kullanım oranlarının da arttığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, talepteki bu değişikliklerin bölgeden bölgeye ve gelire göre değiştiği de araştırmanın bulguları arasındadır.

Sheth (2020) , Covid-19 pandemisinin hane halklarının tüketimleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırmada, Covid- 19 pandemisi sürecinde var olan kısıtlamaların hane halklarının tüketim davranışlarını bozduğunu vurgulamıştır. Ayrıca salgın döneminde hane halklarının bazı malları da stokladıkları çalışmanın bulguları arasındadır.

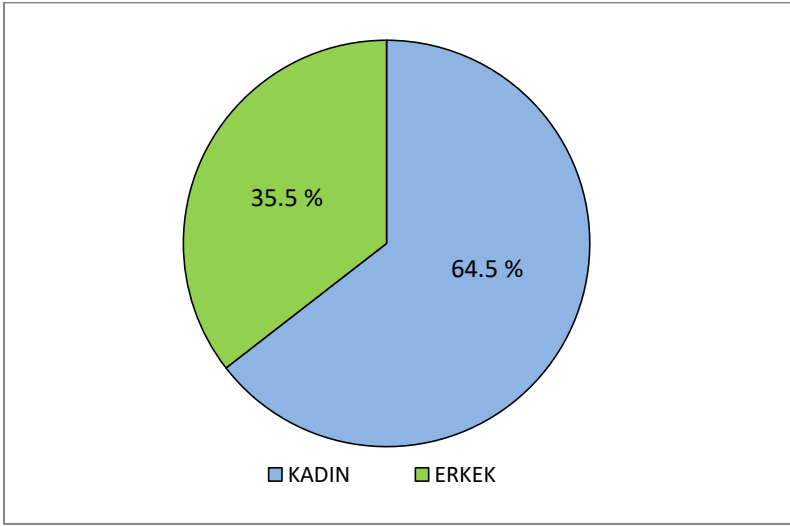
1.2. Veri Seti Ve Metodoloji

Çalışma için hazırlanan anket, Mayıs 2021 döneminde başta Çanakkale, İstanbul, İzmir ve Ankara olmak üzere Türkiye'nin diğer illerinde bulunan 279 kişiye uygulanmıştır. Anket çoktan seçmeli ve birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği sorulardan oluşmaktadır. Ankette toplamda 27 soru yer almaktadır. Anketin hazırlanmasında kısıtlama ve tedbirlerin yoğun olduğu dönemde hanehalkının mevcut tüketim ve tasarruf faaliyetleri gözlemlenerek sorular belirlenmiş ve herhangi bir ölçekten faydalanılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi nedeniyle hanehalklarının tüketim ve tasarruf yapısında meydana gelen değişimleri tespit etmek ve bu doğrultuda hangi sektör veya sektörlerin ön plana çıktığını göstermektir.

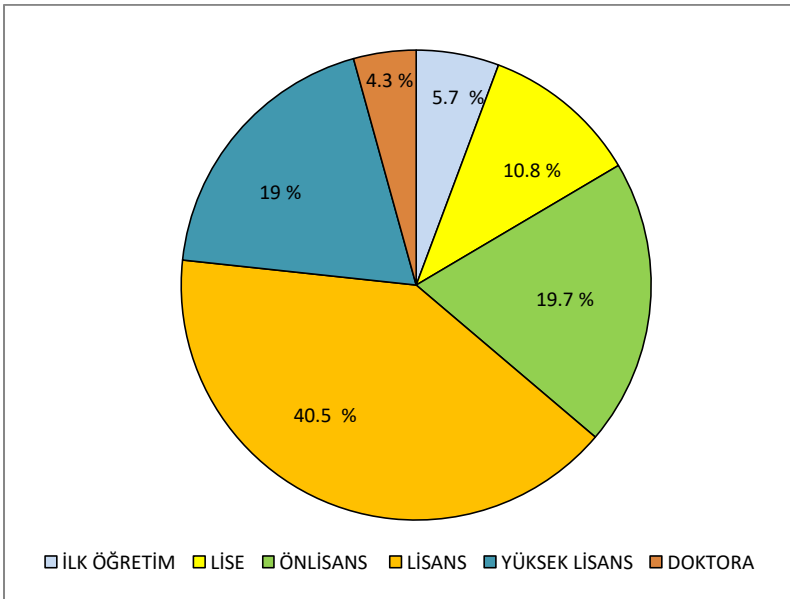
1.3. Ampirik Bulgular

Uygulanan anket sorularının ilk kısmı demografik bilgilerden oluşmaktadır. Anketin diğer kısmı ise tüketicilerin tasarruflarına ve tüketimlerine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Katılımcıların demografik özelliklerini gösteren sonuçlara aşağıdaki grafiklerde yer verilmiştir. Ayrıca ankete katılanların tüketim ve tasarruflarındaki değişikliklerin sonuçları da grafikler gösterilmiştir.

Grafik 3: Cinsiyet

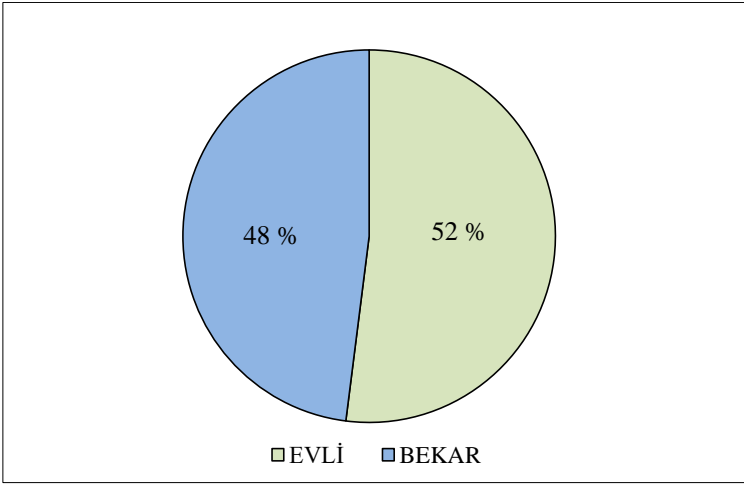
Grafikte ankete katılanların cinsiyetleri yer almaktadır. Buna göre, ankete katılanların %64.5'i (180 kişi) kadın, %35.5'i (99 kişi) erkektir.

Grafik 4: Eğitim Düzeyleri

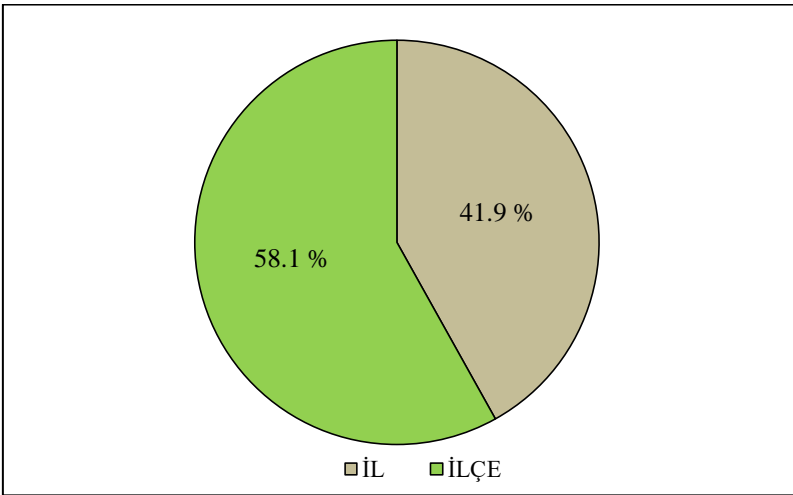
Grafikte ankete katılanların eğitim düzeylerini göstermektedir. Buna göre, ankete katılanların %5.7'si ilköğretim (16 kişi), %10.8'i lise (30 kişi), %19.7'si ön lisans (55 kişi), %40.5'i lisans (113 kişi), %19'u yüksek lisans (53 kişi) ve %4.3'ü doktora (12 kişi) eğitimi almıştır.

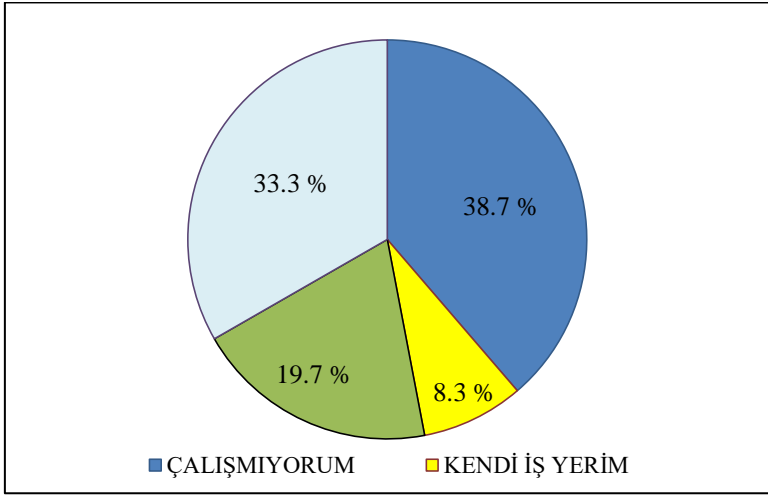
Grafik 5: Medeni Hal

Grafikte ankete katılanların medeni hallerine yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %48'i bekar (134 kişi), %52'si (145 kişi) ise evlidir.

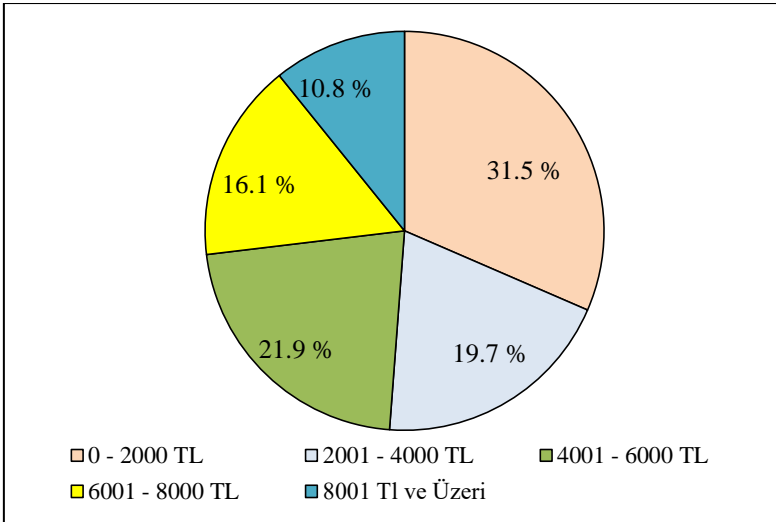
Grafik 6: Yaşanılan Yer

Grafikte ankete katılanların yaşadıkları yere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların % 58.1'i ilçede (162 kişi), % 41.9'u ilde (117 kişi) yaşamaktadır.

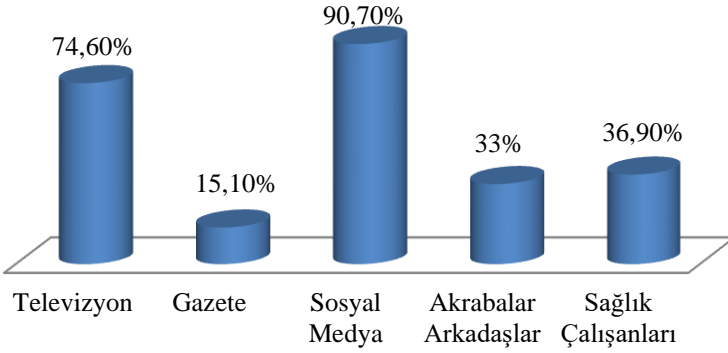
Grafik 7: Sektörler

Grafikte ankete katılanların çalışma hayatlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların, %38.7'si çalışmamakta (108 kişi), %8.3'si (23 kişi) kendi işyerinde çalışmakta (23 kişi), %19.7'si özel sektörde çalışmakta (55 kişi) ve %33.3'ü kamu sektöründe (93 kişi) çalışmaktadır.

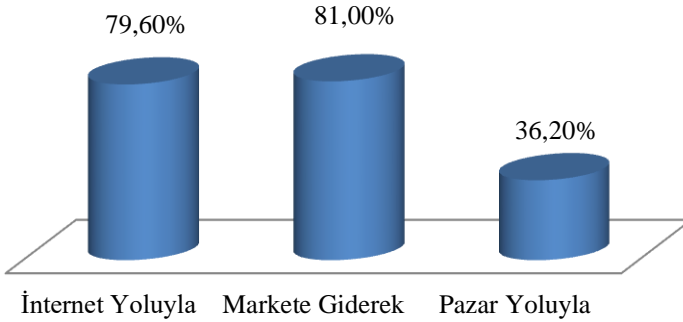
Grafik 8: Aylık Gelir

Grafikte ankete katılanların aylık gelirlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %31.5'i (88 kişi) 0-2000 TL arası gelir, %19.7'si (55 kişi) 2001-4000 TL arası gelir, %21.9'u (61 kişi) 4001-6000 TL arası gelir, %16.1'i (45 kişi) 6001-8000 TL arası gelir ve %10.8'i (30 kişi) 8001 TL ve üzeri (30 kişi) gelir elde etmektedir.

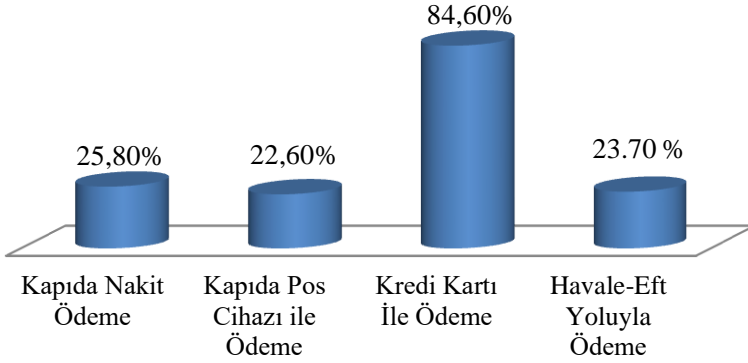
Grafik 9: Covid-19 Pandemi Bilgileri

Grafikte ankete katılanların Covid-19 pandemi sürecinde pandemi ile ilgili bilgilere nereden ulaştıklarına dair bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %15.1'i (42 kişi) gazeteden, %33'ü (92 kişi) akraba ve arkadaşlarından, %36.9'u (103 kişi) sağlık çalışanlarından, %74.6'sı (208 kişi) televizyondan ve %90.7'si (253 kişi) sosyal medyadan pandemi ile ilgili bilgileri almaktadır.

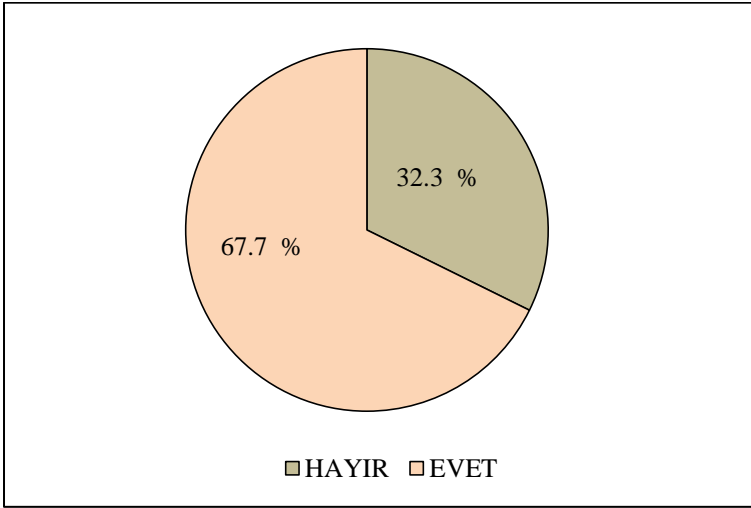
Grafik 10: Alışveriş Yöntemleri

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde alışverişlerin hangi yollarla yapıldığına dair olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %36.2'si (101 kişi) alışverişlerini pazara giderek, %81'i (226 kişi) markete giderek ve %79.6'sı (222 kişi) ise bu süreçte internet yolu ile alışverişlerini yapmaktadır.

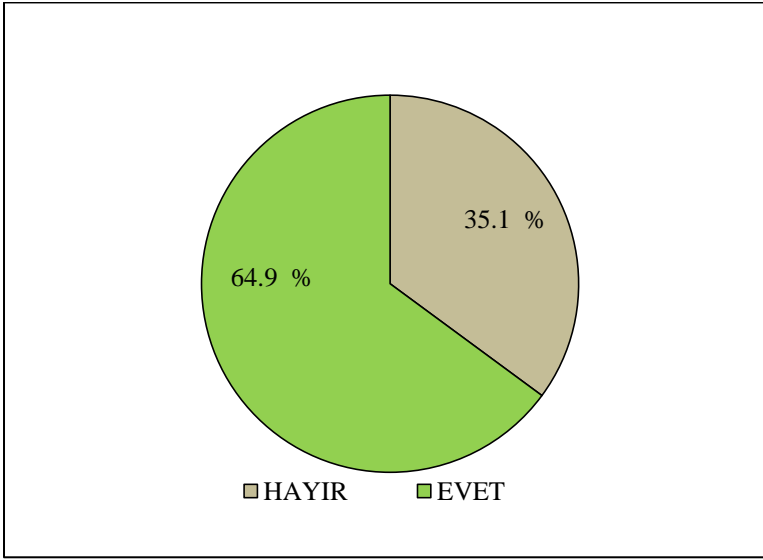
Grafik 11: Ödeme Yöntemleri

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde alışverişler için kullanılan ödeme yöntemlerine yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %22.6'sı (63 kişi) kapıda pos cihazı ile, %23.7'si (66 kişi) havale-EFT yolu ile, %25.8'u (72 kişi) kapıda nakit ödeme ile ve %84.6'sı (236 kişi) kredi kartı ile alışverişlerini yapmaktadır.

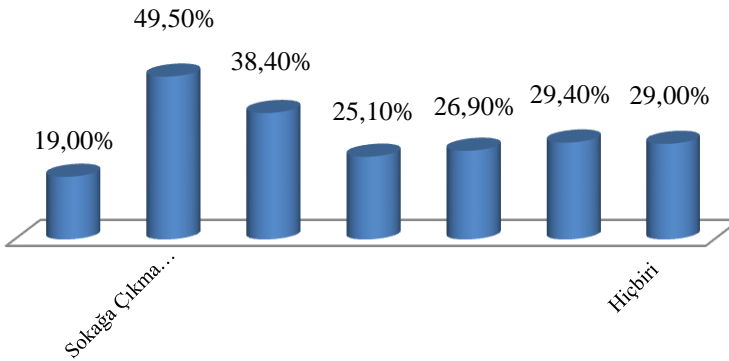
Grafik 12: Tüketim Harcamaları

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tüketim harcamalarının artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun ortalamalarına yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %32.3'ü (90 kişi) hayır cevabını vererek tüketim harcamalarının artmadığını söylemiştir. Buna istinaden %67.7'si (189 kişi) bu soruya evet cevabını vererek Covid-19 pandemi sürecinde tüketim harcamalarının arttığını vurgulamıştır.

Grafik 13: Tüketim Tasarruf İlişkisi

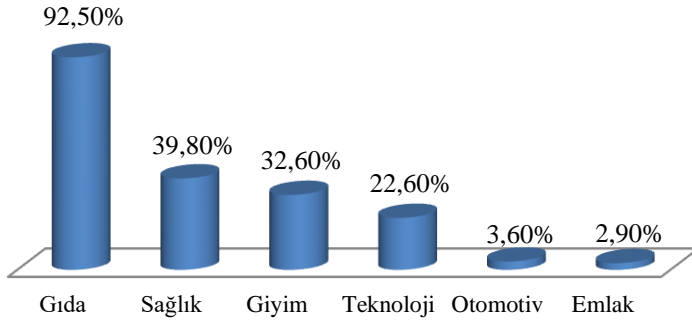
Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tüketim harcamalarının tasarruf harcamalarına oranla daha çok artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevapları yer almaktadır. Buna göre, ankete katılanların %35.1'i bu soruya hayır cevabını vermiştir. Yani ankete katılan 98 kişinin tüketim harcamaları tasarruflarına oranla daha çok artmamıştır. Ankete katılanların %64.9'u ise bu soruya evet cevabını vermiştir. Yani ankete katılan 181 kişinin tüketim harcamaları tasarruf harcamalarına göre daha çok artmıştır.

Grafik 14: Tüketimlerin Artma Sebepleri

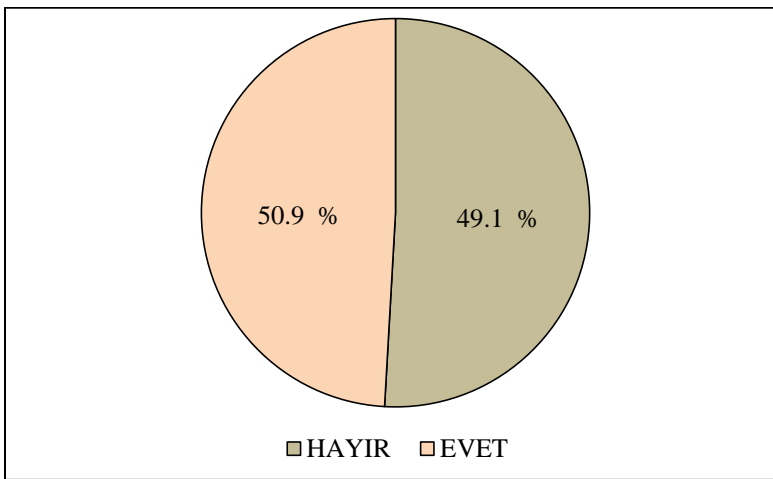
Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tüketim harcamalarının eğer daha çok arttıysa bunların sebeplerine yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %29'u (81 kişi) bu soruya hayır cevabını vererek tüketim harcamalarının daha çok artmadığını dile getirmiştir. Bu soruya cevap

verenlerin %25.1'i (70 kişi) sokağa çıkma yasağından dolayı internet üzerinde gerekli gereksiz mal alışverişinde bulunduğunu söylerken, %26.9'u (75 kişi) internet alışverişlerinin sürekliliğinden dolayı tüketimlerinin arttığını söylemiştir. Buna istinaden ankete katılanların %29.4'ü (82 kişi) kısıtlama sürelerinde belirsizlik olmasından, %38.4'ü (107 kişi) sokağa çıkma yasaklarından dolayı temizlik harcamalarının artmış olmasından ve %49.5'i (138 kişi) sokağa çıkma yasaklarından dolayı gıda harcamalarının artmış olmasından kaynaklı tüketim harcamalarının arttığını dile getirmiştir. Ayrıca ankete katılanların %19'u (53 kişi) internet alışverişlerine ödediği kargo bedelinden dolayı tüketim harcamalarının arttığını söylemiştir.

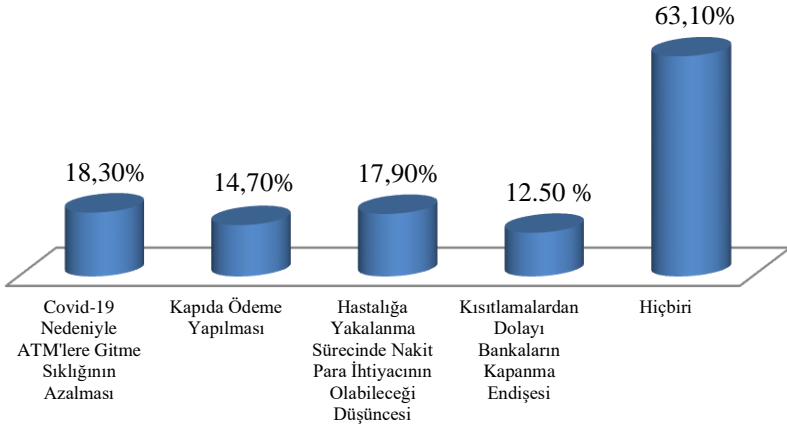
Grafik 15: Sektör Harcamaları

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde en fazla hangi sektöre tüketim harcamasının yapıldığına dair bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %2.9'u emlak (8 kişi), %3.6'sı (10 kişi) otomotiv, %22.6'sı (63 kişi) teknoloji, %32.6'sı (91 kişi) giyim, %39.8'i (111 kişi) sağlık ve %92.5'i (258 kişi) gıda sektörüne harcama yapmıştır.

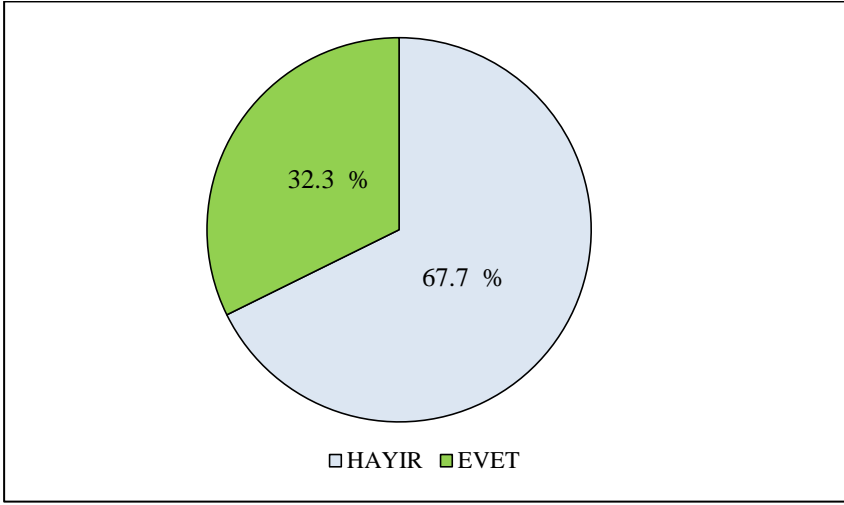
Grafik 16: Nakit İhtiyacı

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde nakit ihtiyacının artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %49.1'inin (137 kişi) nakit ihtiyacı artmıştır. Buna istinaden ankete katılanların %50.9'unun (142 kişi) nakit ihtiyacı artmamıştır.

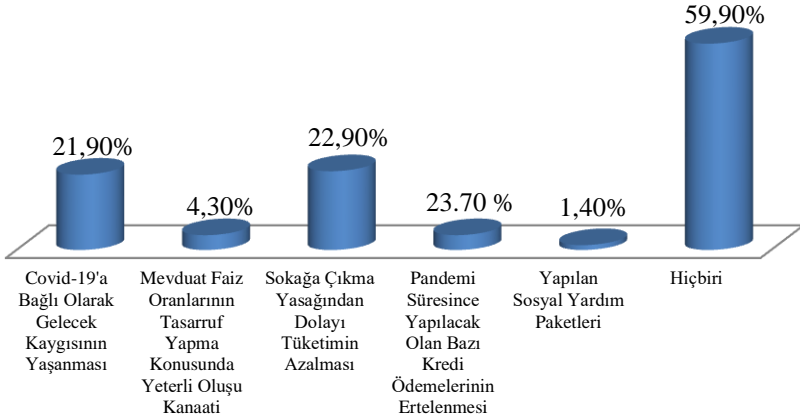
Grafik 17: Nakit İhtiyaç Sebepleri

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde nakit ihtiyacı arttıysa bu artışın nedenleri ile ilgili sorulan soruya ait cevaplara yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %12.5'i (35 kişi) kısıtlamalardan dolayı bankaların kapalı olmasından, %14.7'si (41 kişi) kapıda ödemelerden dolayı, %17.9'u (50 kişi) hastalığa yakalanma sürecinde nakit para ihtiyacının olabileceği düşüncesinden dolayı ve %18.3'ü (51 kişi) pandemi nedeni ile ATM'lere gitme sıklığının azalmasından dolayı nakde ihtiyaç duymuştur.

Grafik 18: Tasarruf Artışı

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tasarrufların artıp artmadığına yönelik sorulan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %32.3'ünün (90 kişi) tasarrufları artarken, %67.7'sinin (189 kişi) tasarrufları artmamıştır.

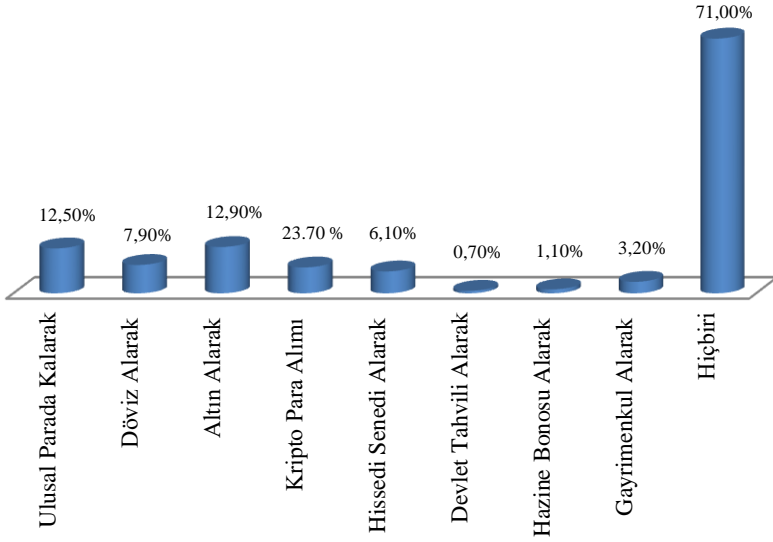

Grafik 19: Tasarrufların Artma Sebepleri

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tasarrufların tüketim harcamalarına oranla daha çok arttıysa bunların sebeplerine yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %59.9'unun (167 kişi) tasarrufları artmamıştır. %1.4'ü (4 kişi) yapılan sosyal yardım paketlerinden, %4.3'ü (12 kişi) pandemi sürecinde yapılacak olan bazı kredi ödemelerinin ertelenmesinden, %4.3'ü (12 kişi) mevduat faiz oranlarının tasarruf yapma konusunda yeterli oluşundan, %21.9'u (61 kişi) Covid-19'a bağlı olarak gelecek kaygısının yaşanmasından, %22.9'u (64 kişi)

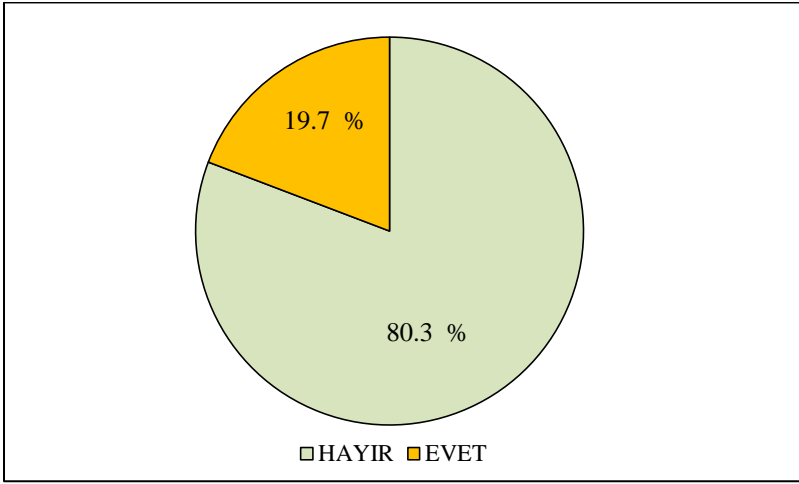

sokağa çıkma yasaklarıyla birlikte tüketimlerinin azalmasından dolayı tasarruflarının arttığını söylemiştir.

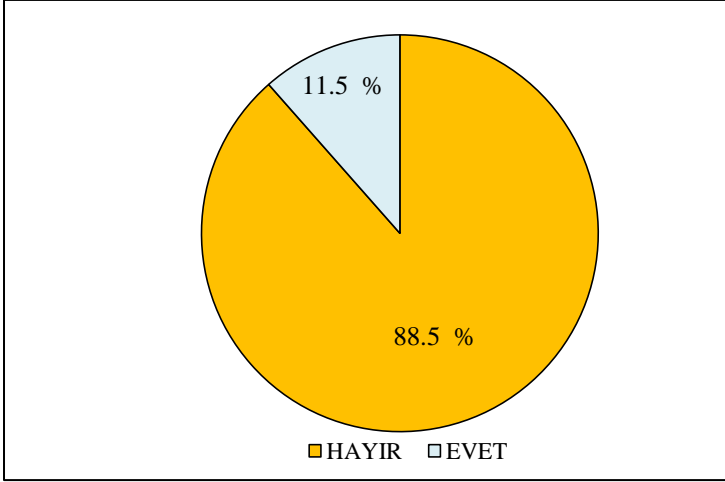
Grafik 20: Tasarruf Yöntemleri

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde tasarrufları artanların bu tasarrufları hangi yöntemler ile yaptıklarına dayalı sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre, ankete katılanların %0.7'si (2 kişi) devlet tahvili, %1.1'i (3 kişi) hazine bonusu, %3.22'si gayrimenkul, %6.1'i (17 kişi) hisse senedi, %7.2'si (20 kişi) kripto para, %7.9 (22 kişi) döviz, %12.9 (36 kişi) altın alarak, %12.5 (35 kişi) ulusal parada kalarak tasarruf yapmaktadır.

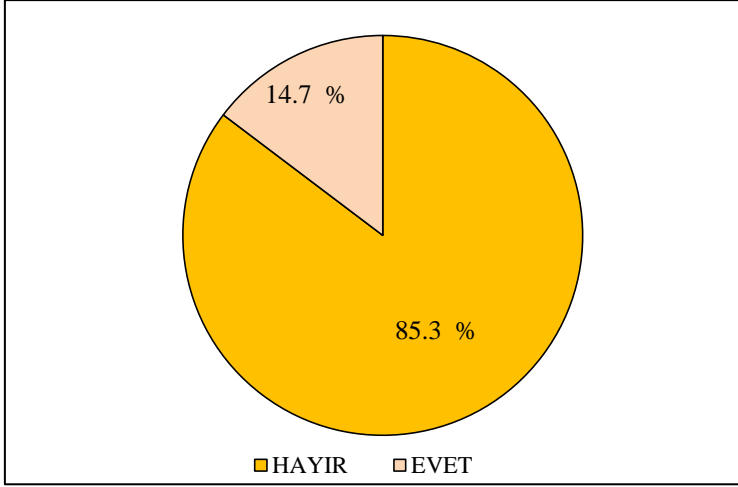
Grafik 21: Ulusal Para Birikimi

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde ulusal para birikimlerinin artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %19.7'si (55 kişi) pandemi sürecinde ulusal para birikimlerine arttığına yönelik cevap verirken, %80.3'lük bir kısım ise (224 kişi) ulusal para birikimlerinin artmadığını dile getirmiştir.

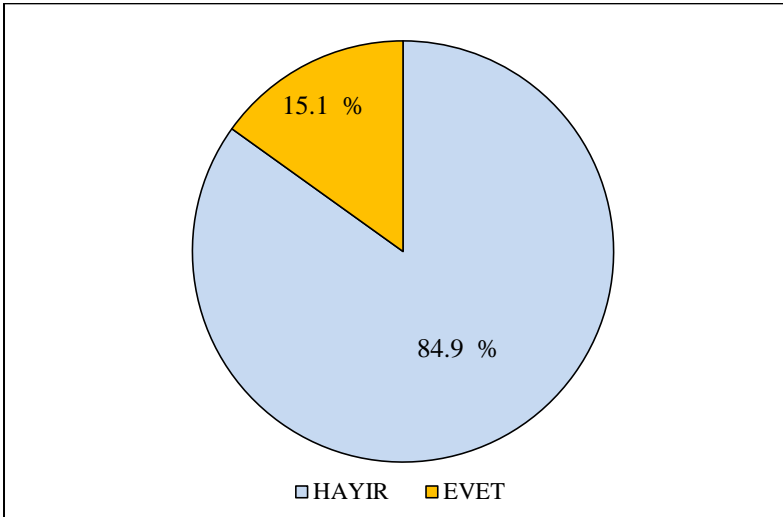
Grafik 22: Döviz Alımı

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde döviz birikimlerinin artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %11.5'i (32 kişi) pandemi sürecinde döviz birikimlerinin arttığına yönelik cevap verirken, %88.5'lik bir kısım ise (247 kişi) döviz birikimlerinin artmadığını dile getirmiştir.

Grafik 23: Altın Alımı

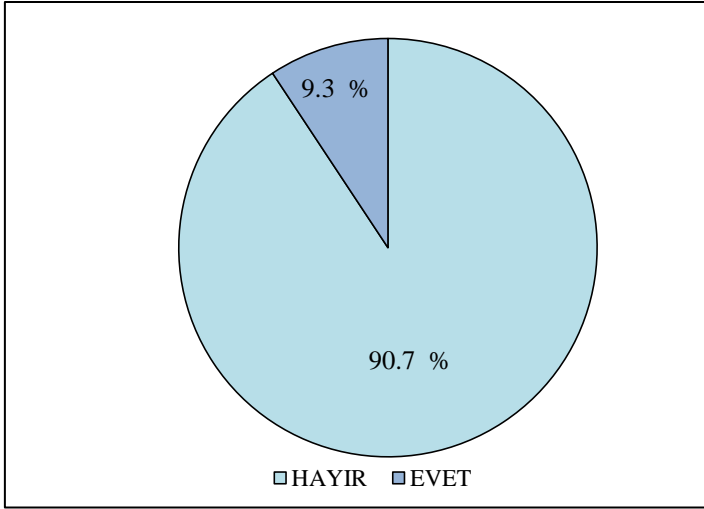
Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde altın birikimlerinin artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %14.7'si (41 kişi) pandemi sürecinde altın birikimlerinin arttığına yönelik cevap verirken, %85.3'lük bir kısım ise (238 kişi) altın birikimlerinin artmadığını dile getirmiştir.

Grafik 24: Kripto Para Alımı

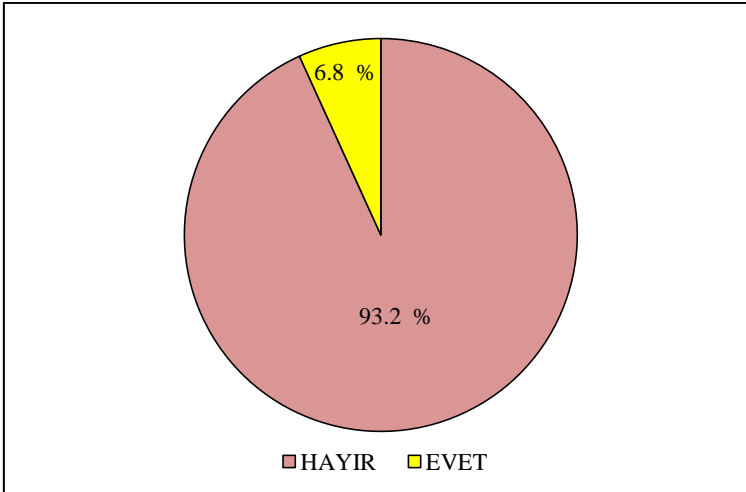
Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde kripto para birikimlerinin artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %15.1'i (42 kişi) pandemi sürecinde kripto para birikimlerinin arttığına yönelik cevap verirken,

%84.9'luk bir kısım ise (237 kişi) kripto birikimlerinin artmadığını dile getirmiştir.

Grafik 25: Hisse Senedi Alımı

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde hisse senedi birikimlerinin artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %9.3'ü (26 kişi) pandemi sürecinde hisse senedi birikimlerinin arttığına yönelik cevap verirken, %90.7'lik bir kısım ise (253 kişi) hisse senedi birikimlerinin artmadığını dile getirmiştir.

Grafik 26: Gayrimenkul Alımı

Grafikte Covid-19 pandemi sürecinde gayrimenkul alımlarının artıp artmadığına yönelik olarak sorulmuş olan sorunun cevaplarına yer verilmiştir. Buna göre ankete katılanların, %6.8'i (19 kişi) pandemi sürecinde

gayrimenkul alımlarının arttığına yönelik cevap verirken, %93.2'lik bir kısım ise (260 kişi) gayrimenkul alımlarının artmadığını dile getirmiştir.

1.4. Sonuç

Çalışmada Covid 19 Pandemi sürecinde tüketim tasarruf ilişkisinin hanehalkları üzerindeki durumu analiz etmek amacıyla anket çalışması yapılmıştır. Ankete %64.5'i kadın, %35.5'i erkek olmak üzere 279 hanehalkı katılmıştır. Katılanların %52'si evlidir. %63.8'i lisans ve lisansüstü eğitim almıştır. Ankete katılanların %61.3'ü kendi işinde, özelde veya kamuda çalışmaktadır. %31.5'inin aylık geliri 0-2000 TL arasında olup, pastadaki en büyük paya sahiptir. Pandemi ile ilgili bilgiler genellikle sosyal medya takip edilerek ulaşılmaktadır. Alışverişleri hanehalklarının %81'i markate giderek, %79.60 'ı internet yolu ile yapmaktadır. Alışverişlerde kullanılan ödeme yöntemi kredi kartı olmaktadır. Ödemelerin kredi kartı ile yapılıyor olması nakit ihtiyacını arttırmamıştır.

Tüketim tasarruf ilişkisini analiz etmek için sorulan sorularda hanehalklarının %32.3'ü tasarruflarının arttığını belirtirken, %67.7'si tüketim harcamalarının arttığını söylemiştir. Ayrıca %64.9'u ise tüketim harcamalarının tasarruflarından daha fazla arttığını işaret etmiştir. Tüketim harcamalarının artma sebebini hanehalklarının %49.50'si sokağa çıkma yasağından dolayı gıda harcamalarının artmasına bağlamıştır. Dolayısıyla en fazla tüketim harcamasının yapıldığı sektör gıda sektörü olmuştur.

Paralarının bir kısmını tasarruf edebilen hanehalkları da tasarruflarının artma sebeplerini ve tasarruf yöntemlerini hiçbirini şikkını işaretleyerek cevaplamıştır. Bu durum tasarrufları hakkında kişilerin bilgi vermek istemediği düşüncesini uyandırmıştır. Sonuç olarak ankete göre hanehalkları ellerindeki paralarını tasarruftan ziyade tüketim harcamalarına yönlendirmektedir.

2. Referanslar

ANDERSEN, A. L., HANSEN, E. T., JOHANNESSEN N., AND SHERIDAN, A., (2020), Pandemic, Shutdown and Consumer Spending: Lessons from Scandinavian Policy Responses to COVID-19, Papers 2005.04630, <https://arxiv.org/abs/2005.04630>.

AYDIN ÜNAL, E., NOYAN YALMAN, İ., KOŞAROĞLU, Ş . (2020). The Effects of Covid-19 Pandemic on Consumers' Demand Structure . Econder International Academic Journal , 4 (2) , 479-503 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/econder/issue/57015/821050>

BAKER, S., FARROKHNIÄ, R., MEYER, S., PAGEL, M., AND YANNELIS, C., (2020), How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 COVID-19 Pandemic, Becker Friedman Institute, Working Paper · NO. 2020-30

BRUIN, K., MONAGHAN,E., YAKUT, A., (2020), “The Environmental and Economic Impacts of the COVID-19 Crisis on the Irish Economy: An Application of the I3E Model”, RESEARCH SERIES NUMBER 106, https://www.esri.ie/system/files/publications/RS106_2.pdf (Erişim Tarihi: 12.06.2021).

COOK, C., E. HOLLOWOOD and NEWELL, C., (2020). ‘Corona shock: Week II’, Tortoise, <https://members.tortoisemedia.com/2020/04/28/corona-shock-week2/content.html>.

CHEN, H., WENLAN Q., and QIANG W., (2020), The Impact of the Covid-19 Pandemic on Consumption: Learning from High Frequency Transaction Data, SSRN, id3568574.

DRÈZE, J., VE MODIGLIANI, F., (1972), Belirsizlik Altında Tüketim Kararı, J. Econ. Teori 5, 308-335.

KÜÇÜKALİ, A. ÇINAR, O. (2020). Akademisyenlerin Kovid-19 Algısı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (4), 1633-1654.

LELAND, H., (1968), “Saving and Uncertainty: The Precautionary Demand for Saving”, The Quarterly Journal of Economics, 82(3), 465-473.

SOYLU, Ö. B., (2020), Türkiye’de Pandemi Dönemi Tüketici Davranışları COVID-19, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

SHETH, J. (2020). Impact of Covid-19 on Consumer Behavior: Will The Old Habits Return or Die?, Journal of Business Research, 117, 280-283.

<https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> (Erişim Tarihi: 02.06.2020)

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Liderin Zihinsel Antrenman Metotları (Mehmet Dalkılıç,
Dilara Keleş)**

Liderin Zihinsel Antrenman Metotları

Mehmet Dalkılıç¹, Dilara Keleş²

¹*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,*

E-mail: m.dalkilic@hotmail.com

Orcid id: 0000-0002-0776-7365

²*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,*

E-mail: klsdilara0@gmail.com

Orcid id: 0000-0001-6452-6755

Öz

Bu çalışmanın amacı spor alanlarında lider olan antrenörlerin sporcular üzerindeki zihinsel antrenman metodlarını ortaya koymaktır. Lider olarak adlandırabileceğimiz spor branşlarının antrenörleri sporcularının gelişimlerini ortaya çıkarmayı amaçlarlar. Bu gelişimin açığa çıkması için liderler kendilerini bilgi birikimi yönünden genişletmelidirler. Lider özelliklerine sahip antrenörler, bünyesindeki sporcuların en iyi performansla gelişimlerini artırırken psikolojik olarak da olumlu değişim yaşamalarını sağlamalıdır. Psikolojik olarak olumlu süreçler geçiren sporcular liderlerinin onlara uyguladığı zihinsel antrenman metodlarına borçludurlar. Zihinsel antrenmanların sporcular üzerinde etkisiyle, oyunda performans ve başarı gelişimi, motivasyon artışı, fiziksel ve psikolojik alanlarda yükseliş görülmektedir. Bu derlemedeki literatür taramasında liderler (antrenörler) ve liderlerin sporculara uyguladıkları zihinsel antrenmanlar araştırılmıştır. Araştırma sonucunda lider özelliklerine sahip antrenörlerin uyguladığı bilinçli ve doğru zihinsel antrenman metodları sporcuların psikolojik ve motivasyon gelişimlerinin yanında oyun içinde ve oyun dışında performanslarında da olumlu artış olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Lider, Antrenör, Zihinsel Antrenman, Antrenman Metodları

Abstract

The aim of this study is to reveal the mental training methods of trainers who are leaders in sports fields on athletes. The trainers of sports branches that we can call leaders aim to reveal the development of their athletes. For this development to be revealed, leaders must expand themselves in terms of knowledge. Coaches with leadership qualities should ensure that the athletes within their body improve their development with the best performance while also experiencing a positive change psychologically. Athletes who undergo psychologically positive processes owe their leaders to the mental

training methods applied to them. With the effect of mental training on athletes, the development of performance and success in the game, increase in motivation, increase in physical and psychological areas are observed. In the literature review in this review, the mental training that leaders (coaches) and leaders applied to athletes was investigated. As a result of the research, it was observed that the conscious and correct mental training methods applied by coaches with leadership characteristics, as well as the psychological and motivational development of the athletes, had a positive increase in their performance in and outside the game.

Keywords: Sport, Leader, Coach, Mental Training, Training Methods

1. Giriş

Günümüzde insanlar doğası gereği kendilerini bir topluluğa veya gruba dahil etmek isterler. İki veya daha fazla kişinin ortak bir amaç, bir işi gerçekleştirme düşüncesi ile bir araya gelerek oluşturulan topluluklarda mutlaka diğerlerinden farklı davranışsal, zihinsel ve duygusal anlamlarda bireyler çıkmaktadır. Başka bir ifade ile içinde bulunduğu grubu etkileyen, gruba kendi düşüncelerini ve isteklerini kabul ettirebilen ve grup içindeki bireylerin sevgi, saygı ve güvenlerini kazanarak bu bireylere kendini doğal ve karakteristik davranışlarıyla kabul ettiren kişilere lider diyebiliriz. Topluluklar veya örgütler çeşitli nedenlerden dolayı lidere ihtiyaç duyarlar. Lider ise bu ihtiyaçları yeterli düzeyde karşılayabilmek için gösterdiği girişimler sonucunda liderlik kavramını ortaya koymuş olur. Liderlik içinde bulunduğu durumda olabileceklere karşı insanlara görüş ve yön vermeyi sağlar (Terlemez, 2019). Liderlik günümüzde birçok alanda olduğu gibi spor alanında da ortaya çıkmaktadır. Sporun içindeki liderlik kavramını da açığa çıkaran antrenörler bulunmaktadır. Antrenörler sporculara karşı liderlik pozisyonlarını aktarırlar. Ne yazık ki her antrenör liderlik özelliklerini taşımamakla birlikte liderliği, teknik taktik beceriler katma, spor branşına yönelik iyi oyun kurabilme olarak görmektedir. İyi bir lider olarak antrenörler sporcularını önemseyen, değer veren ve inanan önderlerdir. Her bir sporcusunun en üst düzeyde performans gösterebilmesi için onları her alanda gözlemleyerek fizyolojik ve zihinsel başarı düzeylerini artıracak çabayı göstermesi gerekmektedir. Başarılı lider antrenörler, çevresel etmenlerle kendileri arasındaki ilişkinin olumlu yönde olması, sporcularının motivasyonunu ve performansını artıracığını bilmektedir (Terlemez, 2019). Lider antrenörlerin, spordaki liderlik görevleri; eğiticilik, bilgili olma ve paylaşma, danışmanlık, dostluk-arkadaşlık, destekleyicilik ve güdüleyicilik, planlamacı, organizatör ve halkla ilişkiler kavramları ile iç içedir. Bu görevlerin yanı sıra lider olan antrenör sporcuları sadece yüksek performans

ve başarı için fiziki gelişim ile teknik taktiksel becerilerin yanı sıra, zihinsel süreçlerde de hazırlanmalıdır (Erdoğan, Zekioğlu ve Dorak, 2014). Zihinsel süreçlerle antrenman bilimini en iyi şekilde ortaya koyabilmesi için ise liderin bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir. Sporcularını sadece oyun bilgisi ve fiziksel performans açısından çalıştırmamanın yanında onlara zihinsel antrenman olanakları da sağlamalıdır.

Zihinsel antrenman günümüzde spor alanında sadece yarışma halinde olan ve müsabakaya hazırlanan bireyler üzerinde uygulanmamalıdır. Sporcuların çevresindeki etkileşim halinde olan ve sporcuların performansına etki eden kişilere de zihinsel antrenman metodları uygulanmalıdır. Beşler 2020 yılında yaptığı çalışmada zihinsel antrenmanın futbol antrenörlerinde zihinsel dayanıklılığa ve problem çözme becerisine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda ise futbol antrenörlerinin zihinsel dayanıklılık ve problem çözme becerilerinde artışlar olduğu belirlenirken, katılımcılar zihinsel antrenmanın kendilerine mesleki ve sosyal anlamda olumlu gelişmeler sağladığını ifade etmişlerdir. Bu çalışma doğrultusunda zihinsel antrenmana ihtiyaç duyan sadece sporcular değil, lider olan antrenörlere de kendilerini mesleki yeterliliğe ulaştırabilmeleri için zihinsel antrenman metodları uygulanmalıdır.

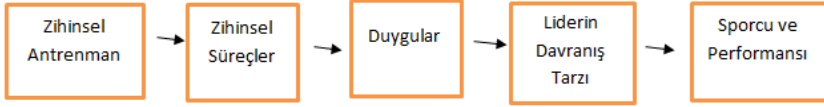
2. İçerik Bilgisi

Bilimsel anlayışın ön planda bulunduğu sportif antrenmanlar, sporcunun gelişimde önemli bir yere sahiptir. Fiziksel becerilerin geliştirilmesinin yanında zihinsel faktörlere yer verilmesi başarı yolunda önemli bir çalışmadır. Organizmanın sadece bedensel açıdan değil beden ve zihin iş birliği içerisinde güçlü bir yapı ortaya çıkarılmalıdır (Akandere, Aktaş ve Er, 2018).

Zihinsel antrenman, müsabaka veya antrenmanda ortaya çıkabilecek her türlü duruma karşı yapılması düşünülen ve planlanan hareketin zihinde canlandırılmasıdır. Organizma bilinçli hareketlerin tamamında beynin verdiği emirlere uymaktadır. Bu nedenle zihinsel olarak her duruma hazır olmak, müsabakada oluşabilecek yaşantılara da hazırlıklı olmaktır. Dolayısıyla sporcunun kendini iyi hissetmesi de kaçınılmazdır.

Bir hareketin insan zihninde canlandırıldığı esnada, hareketle ilgili kaslarda, o hareketin daha önceden yapıldığı zamanda olduğu gibi benzer elektrik akımlarının oluştuğu tespit edilmiştir (Akandere, Aktaş ve Er, 2018). Bu nedenle sporcuların ilgilendikleri branşlardaki geliştirmek istedikleri beceri ve hareketlerin zihinde doğru canlandırılmaları ve fazla tekrar yapmaları performansları açısından yararlıdır.

Zihinsel antrenman ve liderlik arasında güçlü bir bağ kurulması, liderin zihinsel becerileri geliştirebilir özellikte olmasından dolayı; zihinsel antrenmanın zihinsel süreçlere, zihinsel süreçlerin duygulara ve davranışlara, bunların toplamı da sporcu ve performansa etki ettiği görülmektedir (Beşler, 2020).

Şekil 1: Zihinsel Antrenman Liderlik İlişkisi

3. Zihinsel Antrenman Modelleri

Antrenman var olan performansı geliştirmeye yönelik hedefler belirlerken, zihinsel antrenman metodları da aynı hedef doğrultusundadır. Sporcularda olumsuz davranış biçimlerinin ortadan kaldırılması, problemi tanımlama ve probleme çözüm üretme becerisine sahip olma, oluşabilecek olumlu veya olumsuz durumları önceden kestirebilme yeteneğini geliştirir. Liderde doğru ve bilinçli zihinsel antrenman modellerini sporcular üzerinde uygulayarak sporcuların her açıdan gelişimine katkıda bulunmalıdır. Antrenörlerin (liderin) sporculara uygulayabileceği bazı modeller şunlardır:

3.1. İçsel çalışma

İçsel çalışmanın amacı sporcu kendi gücünün farkına varması, problemlerine kendi çözüm üretmesi, kendi gücünü fark edip bu güce inanması, olaylara daha yaratıcı ve pratik yaklaşmasını sağlar (Akandere, Aktaş ve Er, 2019).

Sporcunun bilinçaltına olumlu etki eden birden çok duygunun özellikle lidere (antrenöre) olan güven duygusunun yerleştirilmesi için gerekli bir zihinsel antrenman çeşididir. Sporcunun kendi bedenindeki süreçleri analiz etmesi, bu yöntem ile başarı gelişimine destek sağlamış olur.

3.2. Grup çalışması

Grup çalışmasının amacı, birden çok sporcunun antrenör eşliğinde bir araya gelerek sporcuların deneyimlerini aktardıkları, diğer sporcuların problemlerine yol gösterici olabilecek örnek olayların anlatılması ve antrenörlerin sporcu sorunlarının farkına varmasını sağlayan bir çalışmadır. Grup çalışması sayesinde bir çok konu daha canlı ve anlaşılabilir hale gelmektedir. Sporcular sorunlarının sadece kendilerinde oluşmadıklarını, diğer sporcularında yaşadıklarını anlamaları için psikolojik gerilimi azaltan bir yöntemdir.

3.3. Sessiz ortam çalışması

Sessiz ortam çalışması, sporcuların dış etmenlerden etkilenmeden kendi iç seslerini dinleyebilmeleri, sesli ve gürültülü antrenman veya müsabaka ortamına uyum sağlayabilmeleri ve değişikliğe adapte olabilmeleri için yaptırılmaktadır. Sporcunun müsabaka öncesi veya müsabaka esnasında yaşadığı sorunları içsel çalışma sistemini kullanarak kendini analiz etmesi sağlanmalıdır. Duyu organlarını çalıştırarak dış etmenlerden daha az etkilenmeyi amaçlayan sporcunun, kendi iç sesine yüksek konsantrasyon ile odaklanarak olumsuz düşünceleri engellenmesi gerçekleştirilir.

3.4. Sesli ortam çalışması

Bu çalışmada sporcu yüksek sesli ortamda kendi düşüncelerine ve liderinin yönlendirmesine odaklanmaya çalışır. Dış etmenlerden aldığı duyuların motivasyonunu düşürmesini engeller. Çalışmada amaçlanan konu sporcunun antrenman ve müsabaka esnasında ortaya çıkabilecek sorunları veya sporcuyu etkileyebilecek durumlara hazır hale getirmektir.

3.5. Obje çalışması

Sporda kullanılan ve spor yapmaya aracı olan bütün nesnelere obje olarak adlandırabiliriz. Bunlar, futbol topu, saha çizgisi, forma, ayakkabı, file, yarışmacılar ve seyirciler gibi... Zihinsel antrenmanın içinde obje çalışması, sporcuyu içeriden ve dışarıdan etkileyebilecek her türlü duruma hazır hale getirmek için yaptırılır. Sporcuların olumlu veya olumsuz objelere karşı zihinsel olarak güçlü olması amaçlanır.

3.6. Zihinde canlandırma (imgeleme) çalışması

Zihinsel canlandırma nesnelere zihinde resimsel olarak temsil edilmesidir. Sporcuların resimsel ve görsel imgelerin beyinde canlandırılması belleğin performans esnasında işlevselliğini artıracaktır. Çalışmalarda yoğun yüklenme ve süratle hareket halindeyken sporcuların doğru karar vermeleri beklenir. Zihnin daha önceki zamanda canlandığı nesnelere çalışma esnasında gelişmiş bellek becerisi ile performansı üst noktaya taşıyabilecektir.

4. Zihinsel Beceri Antrenman Metodları

4.1. Otojen antrenman

Temeli hipnoza dayanan bu çalışmanın amacı bireyin kendini rahatlama durumuna sokmasıdır. Hipnoza giren bireylerde daha net ve gözle görülen tepkiler ortaya çıkar. Birey hipnoz esnasında vücudunda ağırlık ve karnında sıcaklık hissederek, daha yavaş ve düzenli nefes alıp verme, kalp atışlarında düzenli ritimler ve baş bölgesinde serinlik hissederek zihinde rahatlama oluşmaktadır. Fakat otonomik antrenman hipnozdan biraz farklıdır. Otonom sinir sistemi aracılığıyla bedeni kontrollü olarak gevşetme, kişinin ruhunu, psikolojisini ve zihnini rahatlatma tekniğidir (Yılmaz, 2019). Otojen antrenman dünya genelinde bir çok alanda kullanılmaktadır. Ancak esas geçerliliğinin olduğu alanlar hekimlik ve spordur. Otojen antrenman spor psikologları, pedagoglar, psikoterapistler tarafından oldukça faydalı görülmekte ve kullanılmaktadır. Özellikle sporcuların psikolojik gerilimlerini, yıkımlarını ortadan kaldırmak için uygulanmaktadır.

4.2. İmgeleme

Sporcunun zihninde gerçekleştirdiği hayal etme antrenmanı olarak tanımlanabilir. Uygulanacak hareketin sadece zihinde yoğun olarak tekrarlarla canlandırma yapmasıdır. İmgeleme antrenmanı diğer bir ifade ile sporcunun zihninde resimleme veya şekillendirme yapmasıdır. Duygularını ön planda tutarak ve hareketi hissederek görsel biçimde zihnine çizmektedir.

4.3. Düzenli nefes egzersizi

Sporcular organizmalarında yolunda gitmeyen bir durumla karşılaştıklarında nefes alıp verme ritimlerinde bozukluk oluşur. Kalp atımı hızlanırken bununla birlikte nefes alış verişinde de bir artış olur. Bu durum vücudun fizyolojik ve zihinsel tepkilerini etkiler. Dışarıdan gelen uyarınları beyin bir tehlike olarak algıladığı için bu tepkiler ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle doğru nefes alıp verme ile vücuttaki gevşeme sağlanmalıdır. Sporcu doğru nefes egzersizi ile vücuduna fazla oksijen girmesini sağlayacaktır ve kandaki oksijen miktarı artacaktır. Dolayısıyla düzenli nefes egzersiz antrenmanları sporcularda performans gelişimini artıracaktır.

Düzenli nefes egzersizleri;

- Bir sandalyeye veya rahat bir yere oturulur,
- Burundan derin bir nefes alıp, nefesi verirken beşe kadar sayılır,
- Burundan nefes alınırken yine beşe kadar sayılır,
- Bu çalışma birkaç kez tekrarlanır,

- Kendinizi rahatlamış hissettiğinizde nefes egzersizlerinin sayısını artırarak, yapılabilir.

4.4. Derinleşen gevşeme antrenmanı

Sporcular yarışmada performans aşamasındayken rahat olmaları çok önemlidir. Bunun sağlanması içinde sporcunun vücuduna hakim olup kendini gevşetmesidir. Vücutu gevşetebilme çalışmaları kasların daha iyi ve rahat çalışmasına yol açar. Derinleşen gevşeme antrenmanları zihin kas etkileşimi sağlar. Stres ve kaygının etkisiyle sporcuda müsabaka öncesi ve sonrası yaşanan gerginliği adım adım gevşeme pozisyonu ile zihin ve kaslarını odakladığında ortaya çıkabilecek rahatlama sürecidir.

4.5. Biyolojik geri bildirim

Bu çalışma bir gevşeme tekniğinden ziyade sporcunun kendini rahatlatma sistemini bulması ve öğrenmesidir. Sporcunun zihninden geçen duygusal durumlar kas yapılarını etki eder. Sporcunun müsabaka öncesi heyecanı ve isteksizliği bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Biyolojik geri bildirim performansın artırılması için duygusal durumları düzene sokmayı amaçlar.

4.6. Hipnoz

Spor içindeki ve dışındaki inanç ve davranışların temeli bilinçaltında yatmaktadır. Bilinçaltı seviyesinde değişim gerçekleştirebilin teknik ise hipnozdur. Hipnoz dünyaca birçok sporcu tarafından kullanılmış ve kullanılmaktadır. Ayrıca hipnoz sporcunun performansını bir üst kademeye çıkarır. Müsabaka öncesi endişeleri, odaklanma, dikkat eksikliği, motivasyon yetersizliği ve deplasman süreci gibi bir çok alanda sporcuyu doğru şekilde etkileyerek zihinsel gelişiminde farklı bir bakış açısı aralar.

4.7. Transandantal meditasyon

Hindistan kökenli olan bu zihinsel antrenman metodu, uyarılmaların yükseldiği durumlarda olumsuz etkilere neden olan durumları ortadan kaldırmak veya azaltmak için uygulanan bir rahatlama tekniğidir. Ayrıca birçok bilim adamı tarafından meditasyonun faydaları araştırılmıştır. Yaklaşık yirmi dakika yapılan transandantal meditasyon vücudun dinlenmesini, olumsuz düşüncelerden uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Her sporcunun kendine uygulayabileceği bu çalışmanın, fizyolojik ve psikolojik açıdan olumlu etkiler yarattığı kanıtlanmıştır.

4.8. Yoga

Hindistan kökenli olan bu metod insanın kendi bedeni üzerinde hakimiyet kurmasını amaç edinmiştir. Bunun içinse çeşitli duruş pozisyonları kullanılarak nefes egzersizleri yapılmaktadır. Yoga, transandantal meditasyon gibi sporda konsantrasyon sürecinin iyileştirilmesi için kullanılmaktadır. Yapılan birçok çalışmada ısınma egzersizleri, esnekliği artırma, rahatlama çalışmaları ve nefes egzersizlerini kapsayan yoga çalışması sporcuların özgüvenlerinin arttığı ve performanslarında pozitif yönde gelişme gösterdiği tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Günümüzde birçok alanda gelişme görüldüğü gibi spor alanında da iyi sporcular yetiştirilmektedir. Bu sporcuların iyi yetişmesini sağlayan en büyük kaynaklardan biriside antrenörlerdir. Özellikle liderlik yapısına sahip antrenörler sporcuları her açıdan ele alarak fizyolojik ve branş bilgisi ile yetiştirmenin yanında onların yıkım yaşadığı veya problemlerle karşılaşabileceği durumları da önceden kestirebilmelidirler. Lider antrenörler kendi mesleki gelişimlerine önem verdikleri gibi zihinsel süreçlerin antrenman ve müsabaka için performans etkileyeceğinin farkındadırlar. Sporcu sadece fizyolojik, teknik taktik beceriler, kondisyon, koordinasyon gibi alanlarda geliştirmek yetersizdir. Sporcunun motivasyonunun yerinde olması için başarıma içgüdüsüne inanmalı, bu inancı sağlayacak olan liderine de güven duygusunu beslemelidir. Çağımızın en iyi sporcuları fiziksel antrenmanın yanında zihnine etki eden, düşünce ve inançla motive olmayı amaçlayan çalışma tarzlarını da kullanmaktadırlar. Doğru liderlik tipine sahip antrenör, sporcusunun yetersizliklerini bilmeli ve sporcusuna bu konuda zihinsel antrenman modelleri ve metodlarını uygulamalıdır.

Çiftçi ve arkadaşları 2021 yılında ortaya koyduğu çalışmada sporcuların zihinsel antrenman becerileri ile sürekli sportif öz güven düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada elde edilen veriler sonucunda zihinsel antrenman yapan sporcuların, sportif beceriler ve öz güven düzeylerinde artış olduğunu gözlemlemişlerdir. Zihinsel beceri antrenmanları sporcuları müsabakaya hazırlarken, bireylerin kişilik gelişimleri, öz yeterlilikleri ve özgüvenleri gibi birçok açıdan üst kademeye taşımaktadır.

Ağır antrenman sürecinde müsabakaya hazırlanan bireyler genellikle duygu yoğunluğu yaşarlar. Bununla birlikte ağır antrenmanların verdiği yorgunluk, isteksizlik, halsizlik ve sakatlanmalar sporcunun olumsuz bir süreç içine girmesine neden olur. Olumsuz süreçlerin etkisiyle sporcuda performans düşüklüğü ve çalışmaların neticesinde başarısızlık kaçınılmazdır. Bu durumla baş etmenin en büyük olanağı lider ruhlu antrenörün, sporcusunun ihtiyaçlarının farkına varmasıyla, fiziksel antrenmanların

yoğunluğunu gerekli seviyede ayarlarken, sporcuyla olumlu düşüncelere yönlterek kötü ruh halinden çıkarmak için zihinsel antrenman metodlarını uygulamalıdır.

Sonuç olarak yapılan literatür taramasında liderin zihinsel antrenman metodları incelenmiş olup, uygulanan metodlarla sporcuların bilişsel, duyuşsal ve fizyolojik açıdan gelişim gösterdikleri ortaya çıkmıştır. İyi lider özelliklerine sahip antrenörler teorik ve uygulamalı spor beceri bilgisinin yanında çalışmalarında zihinsel antrenman metodlarına da yer vermelidir.

*Bu çalışma, Türk Eğitim-Sen tarafından 13-18 Temmuz 2021 tarihinde Ankara/Türkiye’de düzenlenen “II. Maarif Kongresi” de özet olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

6. Kaynakça

- Akandere, M., Aktaş, S., Er, Y. (2018). Zihinsel Antrenman ve Spor. Dumlupınar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Beşler, H.,K., (2020), Zihinsel Antrenmanın Futbol Antrenörlerinin Zihinsel Dayanıklılık ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi.
- Çiftçi, M., Tolukan, E., Yılmaz, B., (2021), Sporcuların Zihinsel Antrenman Becerileri ile Sürekli Sportif Öz Güven Düzeyleri Arasındaki İlişki. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 26(1), 151-162
- Erdoğan, N., Zekioglu, A., Dorak, F., (2014),Hentbol Antrenörlerine Göre, Sporcuların Performansını Psikolojik Yönden Etkileyen Faktörler Nelerdir? Nitel Çalışma. Uluslararası Bilim Kültür ve Spor Dergisi. Özel Sayı(1).
- Terlemez, M. (2019)., Sporda Liderlik Tipleri, Yaklaşımları ve Fonksiyonları. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt.1 Sayı.2 2019 Aralık (s.138-151).
- Yılmaz, O. (2019). Zihinsel Antrenman Uygulaması: Otojenik Antrenman. Serhat Özdenk, Ozan Yılmaz (Ed.), Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Kitabı-1.Cilt içinde (ss. 69-85). Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Spor Lisesi Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerinin
Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Volkan Sural, Ali
Erdoğan)**

Spor Lisesi Öğrencilerinin Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

Volkan Sural¹, Ali Erdoğan²

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara,
E-mail: volkansural75@gmail.com

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Karaman,
E-mail: aerdogan@kmu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı; spor lisesi öğrencilerinin algılanan stres düzeylerini çeşitli değişkenler açısından değerlendirmektir. Nicel araştırma yaklaşımlarından tarama modeline göre gerçekleştirilen çalışmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bulunan il milli eğitim müdürlüklerine bağlı spor liseleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise; Ankara Türkiye Voleybol Federasyonu Spor Lisesi, Karaman Hakkı Teke Spor Lisesi, Niğde 15 Temmuz Şehitleri Spor Lisesi, Aksaray Spor Lisesi, Konya/Doğanhisar Şehit Ahmet Baş Spor Lisesi ve Konya/Selçuklu Spor Lisesinde öğrenim gören 525 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri Kişisel Bilgi Formu ve Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ) kullanılarak çevrim içi ortamda toplanmıştır. Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin analizi için, SPSS for Windows paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi aşamasına geçmeden ilk olarak kayıp ya da eksik veri analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda kayıp ya da eksik veriye rastlanmamıştır. İkinci olarak çok değişkenli uç değer olup olmadığı, Leverage uzaklık değerleri kontrol edilmiş ve uç değerlerin olmadığı tespit edilmiştir. Algılanan stres ölçeğinin analiz işlemleri için aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerini içeren betimsel analizler kontrol edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, spor lisesi öğrencilerinin algılanan stresleri orta düzeydedir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek stres algısına sahip olduğu, 9. ve 12. sınıfların 10. ve 11. sınıflardan daha fazla stresli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Spor yapma durumunun ise stres düzeyi ile arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca algılanan stres ölçeği alt boyutları yetersiz özyeterlik algısı ile stres/rahatsızlık algısı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Algılanan stres ölçeğinin yetersiz öz yeterlik ve stres/rahatsızlık algısı alt boyutları ile genel algılanan stres arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur. Konunun daha derinlemesine incelenebilmesi için farklı örneklemeler ve modellerde kurgulanmış çalışmaların yapılması önerilebilir.

Abstract

The aim of this study; To evaluate the perceived stress levels of sports high school students in terms of various variables. The universe of the study, which was carried out according to the survey model, which is one of the quantitative research approaches, consists of sports high schools affiliated to the provincial national education directorates in the Central Anatolia Region in the 2020-2021 academic year. The sample of the research is; It consists of 525 students studying at Ankara Turkey Volleyball Federation Sports High School, Karaman Hakkı Teke Sports High School, Niğde 15 July Martyrs Sports High School, Aksaray Sports High School, Konya/Doğanhisar Şehit Ahmet Baş Sports High School and Konya/Selçuklu Sports High School. The data of the study were collected online using the Personal Information Form and the Perceived Stress Scale (PSS). For the analysis of the information obtained with the data collection tools in the research, it was carried out in the computer environment by using the SPSS for Windows package program. Before going to the data analysis stage, firstly, missing or missing data analysis was carried out. As a result of the analysis performed, no missing or missing data was found. Secondly, whether there are multivariate extreme values, Leverage distance values were checked and it was determined that there were no extreme values. For the analysis processes of the perceived stress scale, descriptive analyzes including arithmetic mean, standard deviation, skewness and kurtosis values were checked. According to the results of the research, the perceived stress of the sports high school students is moderate. It was concluded that female students had a higher perception of stress than male students, and the 9th and 12th grades were more stressful than the 10th and 11th grades. There was no significant difference between the level of stress and the state of doing sports. In addition, a positive correlation was found between the perceived stress scale sub-dimensions, the perception of insufficient self-efficacy and the perception of stress/discomfort. A high level of correlation was found between insufficient self-efficacy and perception of stress/discomfort sub-dimensions of the perceived stress scale and general perceived stress. In order to examine the subject in more depth, it may be recommended to carry out studies with different samples and models.

1. Giriş

Türkiye’de spor liseleri, öğrencilerin Türk Millî Eğitiminin genel ve özel amaçlarının yanı sıra spor alanlarında; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda spor eğitimi ile ilgili temel bilgi ve beceriler kazanmalarına yönelik eğitim-öğretim görmelerini ve alanlarında başarılı bireyler olarak yetişmeleri amacıyla açılmıştır. Bütün eğitim kurumlarında olduğu gibi spor liselerinin de amacı bireyleri hayata hazırlamak ve yaşamlarını

sürdürebilecekleri yeteneklerle donatmaktadır. Türkiye’de lise eğitimi bireylerin meslek seçimi açısından kritik dönemlerden biridir. Meslek seçimi ise hayatın geri kalanını etkilemekte ve insanların en önemli hayat amaçlarında biri olan mutlu olma durumu için oldukça önemli bir faktördür.

Spor liseleri öğrencilere ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda spor alanıyla ilgi bir meslek edinip hayatlarını idame ettirmek fırsatlar sunmaktadır. Öğrenciler bu fırsatları elde etmek için bir takım görev ve sorumluları yerine getirmeleri gerekir. Hayatın her alanında görüldüğü gibi bu görev ve sorumluluklar öğrencileri stres altına sokmaktadır. Her insan biraz da olsa hayatının bir kısmında stres ile karşılaşmış ya da stresli bir ortamda bulunmuştur. Stres her insanın hayatında var olan mutlak bir gerçekliktir. İnsan yaşamında önemli bir mekanizma olmakla birlikte hayatın ayrılmaz bir parçasıdır (Selye, 1976). Baltaş ve Baltaş (2000) stres, kişinin yaşam zevkini azaltan, duygusal ilişkiler geliştirmesini engelleyen, performansını ve verimliliğini düşüren bir kavram olarak tanımlamışlardır. Ancak, stres diğer her duygu gibi uygun düzeyde yaşandığı takdirde faydalı bir etki gösterir, fazla düzeyde yaşandığında birey üzerinde zarar verici etkileri bulunabilir (Demir, 2019) .

Öğrencilerin yaşamını etkileyecek bir eğitim kurumunu başarılı bir şekilde tamamlayacak olması önemli bir stres faktörüdür. Kişinin sınavları, gelecek düşünceleri, kapasitesine bakılmadan yüklenen sorumluluklar hem içsel hem de dışarıdan kaynaklı stres faktörleri olarak sayılabilir. Ross, Niebling, ve Helkert’e (1999) göre yüksek not beklentisi, yoğun ödevler, kısıtlı zaman, oturlan yerin koşulları, net olmayan görevler, arkadaş ve aile ilişkileri, ders çalışmada verimsiz ortam, yalnızlık gibi konuların öğrenciler tarafından stres yaratıcı faktörler olarak algılanmaktadır. Bireylerin stres yaratan uyarana maruz kalması sonucu deneyimleyeceği stres düzeyi benzer değildir. Aynı olay her kişide farklı stres tepkileri ortaya çıkartır. Bu durum içinde yaşanan topluma, kültüre, aile yapısına, kişilik özelliklerine bağlı olarak değişir. Kişi; aile ve okul içerisinde ne kadar erken kendini ifade edebilme yöntemleri geliştirip stresle başa çıkabilme yollarını öğrenirse, o kadar yetişkinlik yaşamında yaşamsal doyumunu yükselip önemli başarılar elde etmesi beklenir (Gümüüşbaş, 2008). Hayatını şekillendirecek bir eğitim sürecini tamamlama gerekliliği birey üzerindeki baskıyı arttıran unsurlardan biridir. Bu baskı ise bireyde strese neden olabilir. Kontrol edilemeyen stres düzeyi başarısızlığı beraberinde getirdiği gibi kontrol altına alınabilen ve yüksek olmayan stres düzeyi ise başarıya katkı sağlar. Spor lisesi öğrencileri eğitim hayatları boyunca strese neden olacak birçok baskı unsuruyla karşı karşıya kalmaktadır. Derslerden başarılı olup okuldan mezun olmalarının yanı sıra katıldıkları spor müsabakaları da bu unsurlardan biridir. Bireysel ya da takım halinde katıldıkları spor yarışmaları spor lisesi öğrencilerinin okullarına, arkadaşlarına, ailelerine ve en önemlisi de kendilerine karşı

sorumlu oldukları, kendilerinin başarılı olmaya ve yarışmaları kazanmaya mecbur hissettikleri zamanlardır. Tüm bu süreçlerde muvaffak olmaları için makul düzeyde stres algılarına sahip olmaları gerekmektedir.

Ulusal (Ayan, 2015; Demir, 2019; Düğenci, 2018; Yıldız, 2016) ve uluslararası (Abolghasemi ve Varaniyab, 2010; Cho ve Kim, 2014; Clark, 2000; Sahrañç, 2007) literatürde stres ile yaşam arasındaki ilişkiyi ve öğrencilerin algılanan stres düzeylerini inceleyen birçok araştırmaya rastlanmıştır. Ancak sporcu, antrenör, beden eğitimi ve spor öğretmeni, spor yöneticisi, spor yazarı, spor hekimi ve spor psikoloğu gibi birçok meslek grubuna aday olan spor lisesi öğrencileri üzerinde algılanan stres düzeyleri konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu konuda yapılacak bir araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı; spor lisesi öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir.

2. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi kısmından oluşmaktadır.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2020-2021 eğitim-öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bulunan il milli eğitim müdürlüklerine bağlı spor liseleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise; Ankara Türkiye Voleybol Federasyonu Spor Lisesi, Karaman Hakkı Teke Spor Lisesi, Niğde 15 Temmuz Şehitleri Spor Lisesi, Aksaray Spor Lisesi, Konya/Doğanhisar Şehit Ahmet Baş Spor Lisesi ve Konya/Selçuklu Spor Lisesinde öğrenim gören 525 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilere ait demografik bilgiler ise; erkek öğrenciler (166) %31.6 ve kız öğrenciler (359) %68.4 oluşturmaktadır. Katılımcıların %27.8 dokuzuncu sınıf, %27.6 onuncu sınıf, %22.7 on birinci sınıf ve %21.9 on ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Spor yapma değişkenine göre katılımcıların %58.9 spor yapıyor ve %41.1 spor yapmadığını belirtmişlerdir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların demografik bilgilerini belirleyebilmek için araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, sınıfı, spor yapma durumu, spor türü gibi sorular yer almaktadır.

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ): Cohen, Kamarck ve Mermelstein (1983) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk kültürüne uyarlamasını Eskin, Harlak, Demirkıran ve Dereboy (2013) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formu 14 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Stres/rahatsızlık algısı birinci alt boyut ve yetersiz özyeterlik algısı ikinci alt boyuttur. Katılımcılar sorulara “0 Hiçbir zaman, 1 Neredeyse Hiçbir Zaman, 2 Bazen, 3 Oldukça Sık ve 4 Çok Sık” şeklinde derecelendirilmiştir. Katılımcılar Algılanan Stres Ölçeğinden en düşük 0 ve en yüksek 56 puan alabilir. Bu puanlamadan katılımcı ne kadar yüksek skor alırsa kişinin stres algısının yüksek olduğu ifade edilebilir. Maddelerden olumlu ifade içeren 7’si tersten puanlanmaktadır. Ayrıca araştırmacılar Algılanan Stres Ölçeğinin 10 maddelik ve 4 maddelik kısa formlarını da Türkçe uyarlamasını gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirilen bu çalışmada algılanan stres ölçeğinin ASÖ-14 maddelik formu kullanılmıştır.

Algılan Stres Ölçeği için elde edilen Cronbach Alfa katsayısı Stres/Rahatsızlık algısı alt boyutu için .81 ve Yetersiz Özyeterlik Algısı için .76 olarak belirtilmiştir. Genel Algılanan Stres Ölçeği Cronbach Alfa değeri ise .84 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Veri toplama aşamasında 2019 yılında tüm dünyayı ve ülkemizi etkisi altına alan Covid-19 salgını nedeniyle oluşturulan online anket formunun sosyal medya platformu (WhatsApp) üzerinden katılımcılar ile paylaşım yapılarak gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin analizi için, SPSS for Windows paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi aşamasına geçmeden ilk olarak kayıp ya da eksik veri analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda kayıp ya da eksik veriye rastlanmamıştır. İkinci olarak çok değişkenli uç değer olup olmadığı, Leverage uzaklık değerleri kontrol edilmiş ve uç değerlerin olmadığı tespit edilmiştir. Algılanan stres ölçeğinin analiz işlemleri için aritmetik ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerini içeren betimsel analizler kontrol edilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın örneklemini oluşturan lise öğrencilerinin “algılanan stres” düzeylerini tespit etmek amacıyla elde edilen verilerin analiz sonuçları ve açıklamaları aşağıda yapılmıştır.

Tablo 1: Algılanan stres ve alt boyutları ortalama puanları

Algılanan Stres Ölçeğinden Alt Boyutları	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	SS
Stres/Rahatsızlık Algısı	525	1.71	4.57	3.38	.53
Yetersiz Özyeterlik Algısı	525	1.57	4.43	3.02	.43
Algılanan Stres	525	2.00	4.43	3.20	.41

Tablo 1 incelendiği zaman öğrencilerin algılanan stres ölçeği puan ortalamaları Stres/Rahatsızlık algısı alt boyutu standart sapma puanı ($\bar{X}$ =3.38), yetersiz Özyeterlik algısı alt boyutu ($\bar{X}$ =3.02) ve genel algılanan stres ölçeğinden ise ($\bar{X}$ =3.20) olarak tespit edilmiştir. Bulgulara göre öğrencilerin algılanan stres ve alt boyutlarına göre stres düzeylerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Katılımcıların cinsiyete göre algılanan stres puanlarının karşılaştırılması

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Erkek	166	3.07	.40	5.25	0.000*
Kız	359	3.27	.39		

* $p < 0.05$

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyetlerine göre algılanan stres ölçeğinden almış oldukları puanları karşılaştırmak için bağımsız t testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre erkek ve kız öğrencilerin algılanan stres ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır ($p < .05$). Ortalamalar incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak yüksek bir ortalamaya sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Katılımcıların spor yapma durumlarına göre algılanan stres puanlarının karşılaştırılması

Spor Yapma Durumu	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Spor Yapıyor	309	3.23	.40	1.45	0.148
Spor Yapmıyor	216	3.17	.41		

* $p > 0.05$

Tablo 3 incelendiğinde ise araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$).

Tablo 4: Algılanan Stres Ölçeği puanlarının sınıf düzeyine göre tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) sonuçları

	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Bonferroni
9. Sınıf (1)	146	3.14	.45	2.97	0.032*	1>2
10. Sınıf (2)	145	3.27	.39			
11. Sınıf (3)	119	3.17	.39			
12. Sınıf (4)	115	3.24	.43			

* $p<0.05$

Araştırmaya katılan katılımcıların sınıf düzeyine göre algıladıkları stres ölçeğinden almış oldukları puan ortalamalarını karşılaştırmak için **tek yönlü varyans analizi** uygulanmıştır. Analiz sonucuna göre katılımcıların sınıf düzeyine göre algıladıkları stres ölçeğinden almış oldukları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Fark yaratan grubu bulmak için Post Hoc ikili karşılaştırmalardan **Bonferroni testi** uygulanmıştır. Bonferroni sonucuna göre, sınıf düzeyi 9. sınıf olan katılımcılar ile 10. sınıf olan katılımcılara göre puan ortalamalarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Algılanan Stres Ölçeği alt boyutlarına ait korelasyon bulguları

Değişkenler	Yetersiz Öz Yetersizlik Algısı	Stres/Rahatsızlık Algısı	Algılanan Stres
Yetersiz Öz Yeterlik Algısı	1		
Stres/Rahatsızlık Algısı	.450**	1	
Algılanan Stres	.818**	.882**	1

** $p<0.01$

Elde edilen verilerin analizi sonucunda Tablo 5’de görüldüğü gibi algılanan stres ölçeği alt boyutu yetersiz özyeterlik algısı alt boyutu ile stres/rahatsızlık algısı alt boyutu arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Algılanan stres ölçeği alt boyutları yetersiz öz yeterlik ve stres/rahatsızlık algısı alt boyutları ile genel algılanan stres arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada, spor lisesi öğrencilerinin algılanan stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların ölçek geneli ve alt boyutları cinsiyete, spor yapma durumlarına ve sınıf düzeylerine göre algılanan stres puanları değerlendirilmiştir. Ayrıca algılanan stres ölçeği alt boyutlarına ait korelasyon bulguları araştırılmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre öğrencilerin algılanan stres ölçeği puan ortalamaları ölçek geneli ve *stres/rahatsızlık algısı* ile *yetersiz özyeterlik algısı* alt boyutlarında stres düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Literatürde araştırma ile benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar mevcuttur. Savcı (2014) ve Hancıoğlu (2017) yaptıkları çalışmalarda da üniversite öğrencilerinde algılanan stres orta düzeyde bulunmuştur. Tunç ve Yapıcı (2019) ise yaptıkları çalışmada öğrencilerin %74.6'sında orta düzeyde algılanan stres bulunmuştur. Üniversite döneminde gençlerde sınavlar, aileden uzak olma, ekonomik olarak yetersizlikler, iş bulma gibi faktörler stres nedenleri arasında yer alırken spor liselerinde ise derslerden geçme, okuldan mezun olma ve spor müsabakalarında başarı elde etme gibi unsurlar strese neden olabilmektedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre ise katılımcıların cinsiyetlerine göre erkek ve kız öğrencilerin algılanan stres düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. Ortalamalar incelendiğinde kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre istatistiksel olarak yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görölmektedir. Literatür incelendiğinde bu sonuçla paralellik gösteren çalışmalara rastlanmıştır. Gazi üniversitesi tıp, diş hekimliği ve sağlık bilimleri fakülteleri son sınıf öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ve depresyon belirtileri sıklığının değerlendirilmesi isimli araştırmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha yüksek stres düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Alaşık, 2020). Benzer şekilde Aşçı, Hazar, Kılıç ve Korkmaz (2015) da üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda paralel sonuçlara ulaşmışlardır.

Uluslararası literatüre bakıldığında ise Day ve Livingstone (2003) 186 üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları araştırmada algılanan stres düzeylerini cinsiyet farklılıkları açısından incelemişler ve kadınların beş senaryonun üçünde erkeklerden daha stresli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kadınların erkeklerden daha fazla duygusal destek arayacaklarını belirtmişlerdir. Moeini, Shafii, Hidarnia, Babai ve Birashk (2008)'de yapmış oldukları araştırmada 148 Tahran'lı ergenle çalışmışlardır. Çalışma sonucuna göre algılanan stresin cinsiyet türüne göre değerliklik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu araştırmanın aksine cinsiyet değerikeni ile stres düzeyi

arasında anlamı farklılaşmanın olmadığı çalışmalarda mevcuttur (Durna, 2006; Yerlikaya, 2009; Hancıoğlu, 2017; Doğaner, 2017).

Araştırmaya katılan öğrencilerin spor yapma durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Araştırmada spor yapma durumuna göre anlamlı fark ortaya çıkmamasında verilerin salgın döneminde toplanmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın aksine ulusal (Doğaner, 2017) ve uluslararası (Eyre ve Baune, 2011; Knöchel vd., 2012) birçok çalışmada düzenli yapılan egzersizin stres düzeyini azalttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Kişilerdeki stres kaynaklı olumsuz durumların düzenli egzersiz ile etkilerinin azaltılması ile birlikte aynı zamanda kişilerde oluşan fiziksel benlik algısı ve kendisine duyduğu öz benlik saygısının da artmasına yol açtığı, böylece ruh hallerini güçlendirerek, yaşlılarda bilişsel işlevi arttırdığı yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Fox, 1999). Yine bir başka çalışmada uygulanan düzenli fiziksel egzersizin, kişilerdeki tekrar eden stres duygusunun azalmasına yardım ettiği ve kişilerin bireysel öz-yeterlilik düzeylerini geliştirdiği yapılan literatür taramalarında görülmektedir (Bherer, Erickson ve Liu-Ambrose, 2013).

Başka bir bulgu sonucunda katılımcıların sınıf düzeyine göre stres ölçeğinden almış oldukları puanlar analiz edilmiş ve algıladıkları stres ölçeğinden almış oldukları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Sınıf düzeyi 9. sınıf ve 12. sınıf olan katılımcıların 10. sınıf ve 11. sınıf olan katılımcılara göre stres düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu farkın 9. sınıfların okula yeni geldiği için okul hakkında bilgi eksikliğinden, 12. sınıfların ise okuldan mezun olup üniversite geçiş sınavlarına girecek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Yerlikaya (2009), Hancıoğlu (2017) ve Demir (2019) üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmalarda sınıf düzeyi ve yaş değişkenleri ile stres düzeyi arasında anlamlı fark olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Moeini vd., (2008) yapmış oldukları araştırma sonucuna göre stres düzeyi ile sınıf düzeyi ve yaş grubu arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir.

Algılanan stres ölçeği alt boyutları yetersiz özyeterlilik algısı ile stres/rahatsızlık algısı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuştur. Algılanan stres ölçeğinin yetersiz öz yeterlilik ve stres/rahatsızlık algısı alt boyutları ile genel algılanan stres arasında yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur.

Sonuç olarak spor lisesi öğrencilerinin algılanan stresleri orta düzeydedir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek stres algısına sahip olduğu, 9. ve 12. sınıfların 10. ve 11. sınıflardan daha fazla stresli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Spor yapma durumunun ise stres düzeyi ile arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Bu araştırma kesitsel veri toplanarak yapılmış bir çalışmadır. Bu nedenle, çalışmadaki bağımsız değişkenlerin spor lisesi öğrencilerinin algılanan stres düzeylerine etkisini ortaya koyacak daha uzun dönemli ve boylamsal çalışmalar yapılabilir. Ayrıca konunun daha derinlemesine incelenebilmesi için farklı örneklerde ve farklı modellerde kurgulanmış çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Abolghasemi, A., & Varaniyab, S. T. (2010). Resilience and Perceived Stress: Predictors of Life Satisfaction in the Students of Success and Failure. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 5, 748–752.
- Alaşık, O. (2020). *Gazi Üniversitesi Tıp, Diş Hekimliği ve Sağlık Bilimleri Fakülteleri son sınıf öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ve depresyon belirtileri sıklığının değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Ankara.
- Aşçı, Ö., Hazar, G., Kılıç, E. ve Korkmaz, A. (2015). Üniversite öğrencilerinde stres nedenlerinin ve stresle başa çıkma biçimlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 213-232.
- Ayan, M. (2015). *Lisans yerleştirme sınavına (LYS) hazırlanan öğrencilerin stres, sınav kaygısı ve tükenmişlik durumlarının beslenme alışkanlıkları ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Baltaş, Z. ve Baltaş, A. (2000). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi.
- Bherer, L., Erickson, K.I., & Liu-Ambrose, T. (2013). A review of the effects of physical activity and exercise on cognitive and brain functions in older adults. *Journal of Aging Research*, 2013, 1-8.
- Cho, S. J., & Kim, B. S. (2014). The relationship between stress and life satisfaction among the elderly: the mediating effects of depression, self-efficiency and mindfulness. *Journal of the Korean Gerontological Society*. 34(1), 49–71.
- Clark D. (2000). Paraeducators in inclusive classrooms: Their own perceptions. *Remedial and Special Education*. 21, 171-181.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983) A Global Measure of Perceived Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24(4), 385-396.

- Day, A.L., & Livinstone, H.A. (2003) Gender differences in perceptions of stressors and utilization of social support among university students. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 35(2), 73-83.
- Demir, M. (2019). *Lise öğrencilerinin problem çözme becerileri, algılanan stres ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğaner, S. (2017). *Düzenli egzersiz programının bireylerin stres, mutluluk ve serbest zaman doyum düzeylerine etkisi*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Durna, U. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 319-343.
- Düğenci, A. (2018). *Beden eğitimi ve spor öğrencilerinin stresle başa çıkma yöntemlerinin ve yaşam tatmini düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F. ve Dereboy, Ç. (2013). Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Güvenirlilik ve geçerlik analizi. *New/Yeni Symposium Journal*, 51(3), 132-140.
- Eyre, H., & Baune, B. T. (2012). Neuroimmunological effects of physical exercise in depression. *Brain, Behavior, and Immunity*, 26, 251-266.
- Fox, K. R. (1999), The influence of physical activity on mental well-being, *Public Health Nutrition*, 2, 411-418.
- Gümüşbaş, B. (2008). *Stresle başa çıkma yolları eğitim programının ilköğretim 2. kademe öğrencilerinin stresle başa çıkma yöntemleri ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Knöchel, C., Oertel-Knöchel, V., O'dwyer, L., Prvulovic, D., Alves, G., Kollmann, B., & Hampel, H. (2012), Cognitive and behavioural effects of physical exercise in psychiatric patients. *Progress in Neurobiology*, 96, 46-68.
- Moeini, B., Shafii, F., Hidarnia A., Babaii, G.R., & Birashk, B. (2008). Perceived stress, self-efficacy and its relations to psychological well-being status in Iranian male high school students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 36(2), 257-266.
- Ross, S. E., Niebling, B. C., & Helkert, T. M. (1999). Sources of stress among college students. *College Student Journal*, 33, 35-46.

Sahranç, Ü. (2007). *Stres kontrolü, genel öz-yeterlik, durumluk kaygı ve yaşam doyumuyla ilişkili bir akış modeli*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Savcı, M. ve Aysan, F. (2014) Üniversite öğrencilerinde algılanan stres düzeyi ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 44-56.

Selye, H. (1976). *Stress without distress: Psychopathology of human adaptation*. Boston: Springer.

Tunç, A. Y. ve Yapıcı, G. (2019). Bir tıp fakültesindeki öğrencilerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 17(2), 153–68.

Yerlikaya, E. (2009). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile algılanan stres, kaygı ve depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Yıldız, Z. (2016). *Teknik öğretmenlerde örgütsel stres kaynakları ile iş ve yaşam doyumları arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Okan Üniversitesi, İstanbul.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Reklamların Tüketicilerin Markalara Yönelik Davranışsal
Niyetleri Üzerine Etkisi: Starbucks Örneği (Sinem Eyice
Başev)**

Reklamların Tüketicilerin Markalara Yönelik Davranışsal Niyetleri Üzerine Etkisi: Starbucks Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Eyice Başev¹

*¹Istanbul Gelişim Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Hakla İlişkiler ve Reklamcılık
E-mail:seyice@gelisim.edu.tr
ORCID – ID: 0000-0001-8936-1985*

1. Giriş

Şirketler ve kurumlar, ürün ve hizmetlerini en üst düzeye çıkarmak amacı ile müşterileri ikna etmek için çeşitli stratejiler kullanmaktadırlar. Her yıl işletmeler bütçelerinin önemli miktarlarını çeşitli tanıtım faaliyetlerine ayırmaktadırlar. Bu sayede marka değerini ve marka bilinirliğini daha geniş kitlelere ulaştırmaktadırlar. Reklamlar, günümüz modern rekabet ortamında en önemli ticari faaliyetlerden biri haline gelmiştir. Reklam, işletmelerin ürün ve hizmetlerini müşterileri ile buluşturmada önemli iletişim araçlarından biridir. Pazarlamada başarı veya başarısızlık reklam faaliyetleri ile doğrudan ilgilidir. Bunun yanı sıra reklam, müşterileri bilgilendirmede ve marka kalitesini arttırmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle şirketler bütçelerinin büyük bir bölümünü, hizmetleri ve ürünleri ile ilgili reklamlar üretmek ve yayınlamak için harcamaktadırlar. Bu şekilde, işletmeler belirli marka ve ürünler hakkında mesajlar veren reklamlarla, tüketicilerin ürünlerini satın almalarını beklemektedirler. Thorson ve Leavitt (1992: 368) yapmış oldukları çalışmada, ürünlerin satışını arttırmak için en iyi yöntemin reklamcılık olduğunu belirtmişlerdir. Teknolojiler gün geçtikçe hızla ilerleyerek, yayın şekillerinin sürekli yenilenmesine ve değişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, dünya çapında reklamcılık sektöründe de muazzam değişiklikler yaşanmaktadır. Munusamy ve Wong (2007: 21), reklamın modern hayatımızın önemli unsurlarından biri haline geldiğini savunmaktadırlar. Gelişen ve yaygınlaşan reklam endüstrisine bazı hukuksal düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda gerekli düzenlemeler yapılmış, bu durum tüketicilerin reklama yönelik tutumlarının oluşumunda belirli etkiler yaratmıştır.

Küreselleşme ile birlikte ortak tüketici davranışları uluslararası yakınlaşmayı artırmakta ve tüketiciyi kültürel ve lokal bağlamın dışına iterek global bir dünya oluşturmaktadır (de Mooij, 2017: 445). Bu durumun sonucu olarak dijital pazarlamanın da yaygınlaşması ile birlikte ufak ve orta ölçekli sermayeleri de lokal boyuttan uluslararası pazara itmektedir. Ayrıca kültürün tüketim kalıpları göz önüne alındığında, kültürle uyumlu, ikna edici

reklamcılık daha ön plana çıkmaktadır (Saleem, 2017: 622). Bu bağlamda, küresel pazarlamacıların daha fazla etkileşim yaratmak için stratejik reklamcılık çabalarını tasarlarken, iyi bir bakış açısına ve kültür anlayışına sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, etkili küresel reklamcılık ve tanıtım kampanyaları geliştirmede kültürü sürdürülebilir rekabet avantajı kaynağı olarak tanımlamak önemlidir. Reklamcılık literatüründe reklamcılıktaki kültürel ipuçlarının tüketici davranışları üzerindeki etkisini gözlemlemek için kültürel çevreler kullanılmıştır (Hassan ve Shiu, 2017: 813). Ancak, sonuçları genellikle tutarsız olduğundan dolayı kültürün reklamcılık üzerindeki etkisini araştıran araştırmalar kararsız olarak değerlendirilmektedir (de Mooij, 2017: 446). Bu araştırma marka reklamları ile davranışsal niyet arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda reklamcılığın küresel markaları kullanma niyetini nasıl etkilediğini daha iyi anlamak için davranışların rolü üzerinde çalışmalar yapılmaktadır. Davranışsal faktörlerin doğrudan ve dolaylı olarak küresel markaları kullanma davranışsal niyetini etkileyebileceği savunulmaktadır.

Reklamın etkisi ve reklamların nasıl çalıştığı, çoğu pazarlamacı ve yöneticinin yanıt bulmaya çalıştığı bir sorudur. Reklamın birincil amacı genellikle tüketicinin satın alma davranışını etkilemektir. Tüketicilerin satın alma davranışı çoğu zaman, tüketicinin reklamı yapılan ürünün reklamını beğenmesi veya beğenmemesinden etkilenmemektedir (Smith, Meurs ve Neijens, 2006). Gorn'un (1982) ifadesiyle, tüketicinin bir ürüne yönelik davranışı, ürünün özellikleri dikkate alınmadan, tamamen reklama bağlıdır. Westbrook (1981) müşteri memnuniyetini, bir tüketicinin bir dizi deneyim değerlendirmesine yanıt olarak ortaya çıkan duygusal durum olarak tanımlamaktadır. Duygusal durum, olumlu (yani memnuniyet) ile olumsuz (yani tatminsizlik) arasında bireye ve yapılan değerlendirmeye bağlı olarak tercih edilebilirlik açısından değişebilmektedir. Tüketicinin deneyimlerden kaynaklanan önceki beklentileri, perakende veya mağaza markasından memnuniyet için değerlendirme standardı olarak görülmektedir. Mansk'inin (1989: 934) davranışsal niyetinin açıklamasını takiben, satın alma niyeti, bir kişinin satın alma davranışının öznel olasılığı olarak tanımlanmaya başlamıştır. Önceki satın alımların sonucu olarak, tüketiciler belirli bir markadan memnun kalırsa, bir sonraki satın almanın tatmin edici sonuçları beklentisiyle aynı ürünleri tekrar satın alacaklardır (Hoyer vd., (1997: 38). Bundan dolayı tüketicilerin farklı bir yerden alışveriş yapmaları için satın alacakları mal veya hizmetin önceden satın aldıkları yere göre satın alma eğilimlerinin daha fazla olması gerekmektedir. Bu bağlamda fiyat toleransı veya alternatifinden daha yüksek fiyat ödeme durumu tüketicinin satın alma davranışını değiştirmeyeceği sınırlar içerisinde bir fiyat aralığı olarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde, tolere edilen fiyat aralığı, tüketici tarafından ödenen fiili fiyattan, tüketicinin ilgili mağazadaki aynı ürün için daha fazla ödemeye razı olduğu maksimum fiyata kadar uzanmaktadır.

Anderson (1996: 267) yapmış olduğu çalışmada müşteri memnuniyeti ve fiyat toleransı seviyelerinde yıldan yıla değişimler arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Benzer şekilde Herrmann vd. (2004: 533), tüketici memnuniyetinin fiyat toleransına yol açtığını doğrulamışlardır.

Reklam ve davranışsal niyet arasındaki ilişkiyi açıkça incelemiş önemli çalışmalar vardır (Okazaki vd., 2010: 22). Bununla birlikte bugüne kadar yapılan çalışmalarda reklamcılığın küresel markaları kullanma niyetini nasıl etkilediğini daha iyi anlamak için davranışların rolüne çok fazla değinilmemiştir (McKay-Nesbitt vd., 2011: 13). Örneğin, Couwenberg ve diğerleri (2017: 358), yapmış oldukları çalışmada reklamın cazibesinin bireyin tutumları üzerinde olumlu etkileri olduğunu bulmuştur. Ancak Liang ve diğerleri (2013: 588), bağlamsal faktörlerin doğrudan ve dolaylı olarak küresel markaları kullanma davranışsal niyetini etkileyebileceğini savunmuşlardır. Ayrıca, birçok reklam ve pazarlama araştırmacısı, reklama yönelik tutumun altında yatan faktörleri araştırmıştır. Önceki çalışmalar, reklamın davranışsal niyete yönelik tutum geliştirmede etkili olduğunu belirlemiştir. Ayrıca, reklamcılıkta davranış ile niyet arasındaki pozitif ilişki sağlam bir şekilde kurulmuştur. Bu iyileştirilmiş davranışsal niyet aynı zamanda kişinin ruh halini ve bir reklamdaki hoşlanıp hoşlanmadığı hususunda da etkili olmaktadır. Bununla birlikte, önceki araştırmalar, kültürel normlarla uyumlu olan ve tüketicilerin niyetini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilen reklam etkilerinin herhangi bir kritik bileşenini yakalayamamıştır.

Mullan ve diğerleri (2013: 129) yaptıkları araştırma sonuçlarına göre planlı davranış teorisi (TPB) ile davranış kalitesinin ve niyetin bir bireyin kültürel olarak uyumsuz olan küresel markaları kullanma niyetini etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu nedenle reklam, hitap etmeye yönelik tutum, reklamın çekiciliği ile davranışsal niyet arasındaki ilişkiye aracılık edebilmektedir. Oysa belirsizlikten kaçınma, reklamla olan etkileşimlerin kültürel normlarla ne ölçüde tutarlı olduğunu temsil etmektedir (Koenig-Lewis ve Palmer, 2014: 439). Bu nedenle, yapılan araştırma reklamın çekiciliği ve davranışsal niyet arasındaki ilişkiyi birbirlerine bağlayan değişkenleri tanımlama adına önemli bir incelemedir.

Sonuç olarak, müşterilerin markadan daha fazla memnun kalmasını ve bunun için daha yüksek fiyat ödemeye istekli olması beklenebilir. Ağızdan ağıza tavsiye edilerek yayılan marka önerisi, firmalara ve / veya personele yapılan resmi şikayetlerden ziyade, mal ve hizmetlerin veya markanın değerlendirilmesiyle ilgili özel şahıslar arasındaki gayri resmi iletişimleri ifade etmektedir. Söylenti şeklinde dolaşan bilgiler doğası gereği olumlu, olumsuz veya nötr olabilmektedir. Literatürde yaygın olarak bilindiği gibi memnun müşteriler firmanın lehine ağızdan ağıza konuşmaya başlayacaklardır. Bu nedenle markadan daha fazla memnuniyetin bir sonucu

olarak daha fazla müşteriler tarafından sözlü memnuniyet reklamı yapılmaktadır.

Bu bağlamdan yola çıkılarak bölümün amacı, reklam ve tüketici davranışsal niyet kavramları arasındaki ilişkiyi literatür açısından ele alınması ve Starbucks örneği üzerinden reklam ve davranışsal niyet ilişkisinin değerlendirilmesidir.

1.1. Davranışsal Niyet

Davranışsal niyet, bireyin benzerlik veya sübjektif olasılığın belirli bir davranışı benimseme veya bu davranışta bulunma şansı olarak algılanması olarak tanımlanır. Dahası, bireyin belirli davranışı gerçekleştirme isteğini belirlediği için davranışın anlık habercisi olarak varsayılır (Zemore ve Aizen, 2014: 176). Bunun yanı sıra, davranışsal niyet aynı zamanda bir bireyin davranışının belirli bir yordayıcısı olarak kabul edilir. Ancak, diğer yandan davranışsal niyetin formülasyonu davranışa yönelik tutum ve niyete doğrudan etkisi bulunmaktadır. Reklam ile davranışsal niyet arasındaki doğrudan ilişki ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve aralarında anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Öte yandan, niyete yönelik tutumu formüle etmek için belirli öncüllerin rolünü gösteren yeterince açık literatür vardır. Böylece, bu gerçekler, tutumun ilişkisini açıklamada arabuluculuk rolünü inceleme girişimini geliştirmektedir. Yapılan bir çalışmada reklamın insanlara fikir verme yönlendirme unsurlarının davranışsal niyetleri etkilemek için olumlu yönde etki yaptığı ortaya konulmuştur (Myers vd., 2011: 730).

Müşterilerin ürüne yönelik olumlu tutumu, satın alma niyeti üzerindeki olumlu etkiyi simgelemektedir. Wang ve Sun (2010: 88) yapmış oldukları çalışmada memnuniyet ve hizmet kalitesini ağızdan ağıza, siteyi tekrara ziyaret etme ve satın alma niyeti olmak üzere üç tüketici davranışı olarak incelemişlerdir. Çalışma neticesinde kalitenin müşterilerin davranış niyetlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkiye sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan, Zeithaml ve diğerleri (1996:61)'ne göre şirket veya marka hakkında olumlu ifadeler kullanmak, diğer tüketicilere tavsiye etmek, fiyat primleri ödemek, ürünlerden tekrar satın almak ve şirketle daha fazla satın almak olarak sıralanan beş davranışsal niyeti tavsiye etmişlerdir. Ek olarak, yapılan farklı çalışmalarda müşterilerin davranış niyetlerini ölçmek için arkadaşlarına ve çevresine tavsiye etme isteği, ağızdan ağıza memnuniyetini belirtme ve geri satın alma niyetleri ölçü olarak alınmıştır (Ozdemir ve Hewett, 2010: 43).

Davranışsal niyet, bir kişinin bir olaya katılma derecesini ölçmektedir (Bearden ve Woodside, 1978: 59). Ajzen ve Fishbein (1980: 13) davranışsal niyetin tutum ve öznel norm kavramlarından oluştuğunu ifade etmektedirler.

Davranışsal niyet, müşterilerin ürün satın aldıktan sonra beklentilerinin karşılanması veya karşılanmaması durumudur. Araştırmacılar, olumlu ve olumsuz duyguların davranışsal niyet üzerindeki etkilerini vurgulamışlardır (Koenig-Lewis ve Palmer, 2014: 444). Diğer yandan, olumlu davranış niyetinin tekrar alışverişi yapma, ağızdan ağıza yayma, işletmeye daha fazla para ödeme ve devamlı müşteri olma ile ilgili olduğu belirtilmiştir.

İnsanlar deneyimlerine göre bir ürüne veya hizmete karşı olumlu veya olumsuz bir tutum geliştirirler. Bu tutum ve davranışlar müşterilerin aynı yerden bir daha hizmet veya ürün satın almalarını doğrudan etkilemektedir (Cronin ve Taylor, 1992: 62). Müşterilerin devamlılığı ürün veya hizmeti başkalarına tavsiye etme niyetini de arttırmaktadır. Müşterini işletmeye tekrar gelmesi veya kullandığı ürünü tekrar alması davranışı değerlendirmek için en sık kullanılan göstergedir. Bunun yanı sıra müşterinin markaya karşı duygu ve düşünceleri de davranışsal niyeti etkileyen faktörlerdir (Gülsoy, 1999: 53).

2. Reklam ve Pazarlama

Reklamlar ile pazarlama 60'lı yıllarda Kuzey Avrupa'da endüstriyel pazarlamanın yaygınlaşması ile ortaya çıkmıştır. O dönemlerde hem alıcılar hem de satıcılar ürünler hakkında yeterince bilgiye sahip olduklarından dolayı örgütsel pazarlamada çok fazla etkileşim yoktu. Bu nedenle odak noktaları ürünlerden ziyade aralarındaki ilişkiler olmaktadır. Bu bağlamda firmalar ile müşterilerin çoğu uzun vadeli ilişkilerini sürdürürebilmek için sözleşmeler imzalayarak birbirlerine güvenebilir ve birlikte hayatta kalabiliyorlardı (Gronroos, 1994: 347). İlişkisel pazarlama ifadesi ilk olarak 1983 yılında, ilişkisel pazarlamanın müşterileri çekmek, onları elde tutmak ve çeşitli hizmetler geliştirmek olduğuna inanan Berry tarafından kullanılmıştır (Berry, 1983: 21). Berry yeni müşteri çekmenin pazarlama sürecinin sadece bir parçası olduğuna inanmaktaydı. Bununla birlikte müşteri memnuniyet oluşturmak için müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi, farklı müşteri profillerinin sadık müşterilere dönüştürülmesi ve müşterilerin işletmeyi ziyaret ederken evlerindeymiş gibi hissetmeleri gibi hususlara da önem vermektedir. Morgan ve Hunt (1994: 24) başarılı pazarlamanın iki temel faktörünün ilişki bağlılığı ve güven olduğunu ortaya koymuşlardır. Yaptıkları araştırmalar neticesinde bu ilişkiyi ortaya koyan bağlılık-güven teorisini ortaya koyarak "Anahtar Aracı Değişken Modelini" oluşturmuşlardır. Bu model, bağlılık ve güvenin, doğrudan ilişkisel pazarlamanın başarısı için yararlı olan iş birliği davranışlarına yol açtığını vurgulamaktadır. Son 20 yılda ilişkisel pazarlamayla ilgili araştırmaların çoğu, güvenin aracı değişken olduğu ve duygularının psikolojik yönünden güven ilişkisinin sürdürülmesinin bağlılık motivasyonu olarak düşünülebileceği teorisini desteklemiştir.

Güven normalde kişiler arası ilişkilerde önemli bir etken olarak değerlendirilmektedir. Son zamanlarda bu kavram pazarlama araştırmaları alanında önemli bir konu haline gelmiştir. Wilson (1995), birçok ilişki modelinde güvenin temel bir kavram olarak görüldüğüne ve başarılı bir ilişkinin anahtarı olduğuna dikkat çekmektedir. Morgan ve Hunt (1994: 27) tarafından yapılan araştırmada güven, bir işletme ortağına bağlı olmaya istekli olmanın güven endeksi olarak tanımlanmaktadır. Bu aynı zamanda müşterilerin risklerle karşılaştıklarında veya dezavantajlı durumda olduklarında işletmelere karşı olumlu beklentilere sahip olma motivasyonları anlamına gelmektedir. Diğer yandan, Boulding ve diğerleri (1993: 8), müşterilerin edindikleri hizmet deneyimlerine karşı olumlu bir tutum sergilediklerinde, memnuniyet duygusu geliştireceklerini ortaya koymuşlardır. Memnuniyet duygusu geliştiren bireyler aynı hizmeti tekrar alma eğiliminde olmaktadır. Buna ek olarak, Crosby ve diğerleri (1990: 70) tarafından önerilen ilişki kalitesi modeline göre, müşteriler satış elemanlarının önceki performanslarından memnun kalırlarsa, bu satış elemanlarının dürüstlüğüne güvenebilecek ve gelecekteki performanslarına güven duyabileceklerdir. Bu araştırma önceki başarılı satış deneyimlerinin sürekli satış fırsatlarını arttırdığı görülmektedir. Gelecekte oluşacak sürekli etkileşim fırsatları müşterilerin algıladığı ilişkinin kalitesine bağlıdır. Ayrıca, bu fırsatlar satış elemanlarının gelenek ve mesleki bilgilerdeki benzerliğinden de etkilenmektedir.

2.1. Reklam Kampanyalarının Pazarlama Başarısına Etkisi

Herhangi bir reklam kampanyasının başarısı, iyi bir pazar araştırmasının yanı sıra reklamların görüntülediği sosyal ve zamansal bağlam bilgisine de bağlıdır. Marka adının bilinirliği, marka imajı, reklamın hatırlanması, ikna, bilgi arama, satın alma niyeti ve satın almaya karar verme süreci gibi birçok faktör reklamın etkinliğini belirlemektedir (Jefkins ve Yadin, 2000: 112). Holistius (1990) yapmış olduğu çalışmada iki kuvvet arasındaki matematiksel bir korelasyonu incelemekte ve bunların dış kuvvetlerle nasıl etkileşime girdiğini göstermektedir (Akt. Makasi vd., 2014: 2614). Çalışmanın sonuçları, reklamlardaki artışların satışları artırdığını ve reklamcılıkta zirve olduğunda satış hacminde buna karşılık gelen bir zirve olduğunu göstermektedir. ABD'deki Syracuse Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olan Profesör Jonnes, reklamın kısa ve uzun vadeli etkilerini gözlemlemiştir. Reklam kampanyalarının %50'si hem kısa vadede hem de uzun vadede gözle görülür bir satış etkisine sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Reklamın etkilerini tam olarak ölçmenin zor olmasının nedeni, satış varyasyonlarını ölçmek ve reklama atfetmek için mevcut olan neredeyse tüm yöntemlerin ancak kısa vadede mümkün olmasıdır. Yani reklamların uzun

vadede sağladığı faydalar ölçülememektedir. Bu bağlamda, Fletcher ve diğerleri (1992: 14) hiçbir işletmecinin faydasını bir yıl sonra göreceği bir reklamı piyasaya sürmek istemeyeceğini belirtmektedir. Bundan dolayı reklamın etkileri hem çabuk olmalı hem de kalıcı olmalıdır. İşletmenin kısa sürede sonuç alma beklentisine cevap verebilmelidir. Kısa vadeli sonuçlar elde edilmedikçe, uzun vadeli faydalar asla gerçekleşmeyecektir. Reklam verenlerin genel düşüncesi, verilen reklam şu anda fayda sağlamazsa, muhtemelen gelecekte işe yaramaz şeklindedir (Fletcher vd., 1992: 13).

Marka değerinin nasıl oluşturulduğuna dair çeşitli fikirler ileri sürülse en büyük katkıda bulunanlardan birinin reklamcılık olduğuna dair geniş tabanlı bir anlaşma vardır (Aaker ve Biel, 1993: 9). Patrick, Maggie ve Van den (2010:84)'e göre reklamcılık öncelikle farkındalık yaratmak ve ikna etmek (markayı beğenmek ve marka değiştirmeyi teşvik etmek) amacıyla bir dizi paydaş tarafından desteklenen bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Reklam, marka değerini birkaç şekilde etkileyebilir. Marka bilinci oluşturabilir ve markanın tüketicinin çağrılan setine dahil olma olasılığını artırabilir. Buna ek olarak reklam, bir ürünün algılanan kalitesini, marka ve kullanım deneyimini etkileyebilir. Reklamla ilgili olarak bugüne kadar marka değerinin tüm bileşenlerini inceleyen yayınlanmış bir çalışma bulunmamaktadır. Ancak birkaç çalışma, marka değerinin izole yönlerini ortaya koymuştur. Stigler (1961), fiyat ve fiziksel özellikler gibi nesnel nitelikler hakkında bilgi sağlayan reklamcılığın marka ilişkilerini etkileyeceğini açıklamışlardır. Light (1990), reklam harcamaları ile algılanan kalite arasında bir ilişki olduğunu, ancak promosyon ağırlığı ile kalite algısı arasında bir ilişki olmadığını bildirmiştir. Nelson (1974), yoğun reklamcılığın, satın almadan önce tanımları gereği değerlendirilmesi zor olan deneyim ürünleri için algılanan kaliteyi iyileştirebileceğini göstermiştir.

2.2. Pazarlama Aracı Olarak Reklamcılık

Pazarlama faaliyetleri hem küçük hem de büyük ölçekli işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Kotler ve arkadaşları (1999: 34), ister büyük ister küçük ister yerel ister uluslararası, iyi bilinen veya bilinmeyen bir işletme olsun, pazarlama faaliyetlerinin her organizasyonun başarılı olması için çok önemli olduğunu iddia etmişlerdir. Pazarlama faaliyetlerinin başlangıçta sanayi şirketleri tarafından kullanılmıştır. (Kotler vd., 1999: 35). Bununla birlikte, iş piyasalarının dinamik yapısı şu anda her şirket ve / veya kuruluşun pazarlama faaliyetlerinde bulunmasını gerektirmektedir. Bu nedenle kuruluşlar, müşterilerini ihtiyaçlarını algılayarak ve en arzu ettikleri şekilde tatmin ederek hizmet vermek istiyorlarsa pazarlamayı öncelikleri arasında görmelidir.

Reklamcılık her zaman pazarlamacılar için önemli bir etken olmuştur. Marka imajı ve ürün farkındalığı oluşturmaya yardımcı olduğu gibi şirketler tarafından bireyleri ikna etmek ve iletişim kurmak için de kullanılan en popüler araçlardan bir tanesidir. Reklamı tanımlamanın birçok farklı yolu vardır ve ister geleneksel yöntem ister etkileşimli bir yol olsun, tanımlar zihniyetten zihniyete değişir. Ancak ister çevrimiçi ister geleneksel olsun, reklamın amacı ikna etmek ve etkilemek olacaktır. Bunun yanı sıra, reklam sadece istenen mesajı etkili bir şekilde iletmekle kalmamalı, aynı zamanda bireysel izleyici istenen mesajı "satın almaya" istekli olmalıdır. Yani reklamın etkili olabilmesi için iletişimin gönderilmesi ve alınması gerekir. Reklamın tanımı, kesinlikle çoğu pazarlama uygulayıcısının tüketicilerle açık ve dürüst bir şekilde iletişim kurma arzusunu yansıtır. Aslında çoğu ülkedeki yasalar, yanlış veya aldatıcı reklamları yasaklamaktadır. Buna rağmen, pazarlamacılar reklamcılığın pazarlara özgü olduğunu ve temelde müşteri için yararlı olduğunu öne sürerek reklamcılığı haklı çıkarırlar (Jaishri ve Shruti, 2006: 716).

Jaishri ve Shruti (2006: 717), reklamcılığın dünya ekonomisindeki en büyük gelir üreticileri olduklarını iddia etmektedirler. Çünkü reklam piyasaları ve zihinleri harekete geçirir, hem doğrudan hem de dolaylı olarak toplumun büyük bir bölümü için istihdam oluşturur. Aynı zamanda müşteriler ve markalar arasında ilişkiler kurarak yeni yaşam tarzları ve akımlar oluşturur. Toplumun medyaya karşı tutumları ve bu bağlamda medyadaki reklamlara yönelik tutumlar üzerindeki davranışsal niyetlerin etkileri küçümsenemez. Kullanımlar ve tatminkarlık teorisindeki temel bir varsayım, izleyicilerin bireysel ihtiyaçlara sahip olduğudur (yani, bilişsel, duygusal, etkileşimli ve çok daha fazlası). Medya kullanımı için bir seçim yaparken, bir medyayı diğerine tercih etmeleri için onları motive etmek çok önemlidir. Bundan dolayı reklama yönelik tutumlar geliştirilmiştir.

3. Reklam ve Marka Değeri Arasındaki İlişki

Cobb-Walgren ve diğerleri (1995: 28) tarafından yapılan bir çalışmada, reklamın marka değerini birçok şekilde etkileyebileceği ortaya konmuştur. Reklamcılık ile marka bilinci oluşturulabilmekte ve markanın tüketicinin düşünce davranışsal niyet alanına girme olasılığı arttırılmaktadır. Reklamlar erişilebilir bellekte toplandığında bilinçsiz ancak güvenilir davranışsal yatkınlığa dönüşerek marka çağrışımlarına katkıda bulunabilmektedir (Krishnan ve Chakravarti, 1990: 22). Bir markanın algılanan kalitesi ve kullanım deneyimi reklamlarla daha iyi seviyeye getirilebilmektedir. Nelson (1974) yapmış olduğu çalışmada yoğun şekilde gösterilen reklamların hedef kitle üzerinde satın almadan önce ürün ve hizmetlerle ilgi olarak algılanan kaliteyi arttırabileceğini göstermiştir.

Reklam, olumlu marka değerlendirmelerini ve tutumlarını hafızada kolayca erişilebilir hale getirebilmektedir. Fazio ve Powell (1992: 136) yapmış oldukları çalışmada marka değerinin gelişimi için önemli neticeler elde etmişlerdir. Bu çalışmaya göre, olumlu marka tutumlarının bir tüketicinin algı ve davranışlarını anında değiştirebilmektedir. Bu algı ve davranışlarda markanın tüketiciye katmış olduğu anlam ve değere, yani marka değerine katkı sağlamaktadır. Reklamcılığı marka değerini artırmada önemli bir faktör olarak görmek oldukça yaygındır. Joyce (1991) çalışmasında, insanların reklamlar vasıtası ile isteklerinin şekillendiğini, bu şekilde tüketim alışkanlıklarının da değiştiğini öne sürmektedir. Gerçekte marka değeri öznel olmasına rağmen markalaşmayı oluşturan tüketicilerdir alışkanlık oluşturma eğiliminde olan markalaşma seçme yeteneğinden ayrılmaz. Reklamın yaptığı, ürün ve hizmetlerdeki değerin elde edilmesine yardımcı olmak ve ona yön vermektir. Yukarıda da belirtildiği gibi reklam, marka değerini birkaç şekilde etkileyebilir, marka bilinci oluşturabilir ve hedef kitlenin algısında yer almaya katkı sağlayabilir. Ayrıca Reklamlar erişilebilir bellekte saklandığında bilinçsiz ancak güvenilir davranışsal yatkınlıklara dönüşen marka birlikteliklerine katkıda bulunabilmektedir (Krishnan ve Chakravarti, 1990: 23). Reklam, bir markanın algılanan kalitesini etkileyerek kullanım deneyimini arttırabilir. Ancak, reklamlarla ilgili olarak marka değerinin tüm bileşenlerini inceleyen yayınlanmış hiçbir çalışma bugüne kadar olmamıştır. Johnson (1984), reklam harcamaları ile marka bağımlılığı arasındaki ilişkiye bakmıştır. Zaman içerisinde marka bağımlılığında düşüş yaşanmasındaki en önemli faktörlerden birinin reklam desteğinin azalması olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, işletmelerin markalarının daha iyi bir marka konumu kazanmalarına ve onları diğer rakiplerde mücadele etmelerine yardımcı olacak, iyi iletilmiş bir strateji geliştirmesi çok önemlidir (Johnson 1984:548).

3.1. Marka Değeri Kavramı

Marka değeri ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Araştırmacılar bu farklı tanımları sentezleyerek ortak bir tanım ortaya çıkarmışlardır. Buna göre, marka değeri, bir ürün veya hizmet tarafından bir firmaya ve / veya o firmanın müşterilerine sağlanan değere katkıda bulunan, bir markanın adı ve sembolü ile bağlantılı bir varlık ve taahhütler kümesidir (Aaker, 1996: 110). Marka değerine marka bilinirliğinin, tüketicinin o markanın pazarlamasına tepkisi üzerindeki farklı etkisidir de denilebilir. Farquhar (1989: 26) marka değerini, markanın pazar adı, işareti ve logosu nedeniyle elde etmiş olabileceği bir güç olarak değerlendirmektedir. Çeşitli literatür kaynaklarında defalarca tartışılan marka değeri kavramının, uygulayıcıların ve pazarlamacıların öz sermayeyi ölçmede karşılaştıkları zorluklar nedeniyle tanım üzerinde bir fikir birliği yoktur. Görünüşe göre, marka değerini

tanımlamak için finansal ve tüketici perspektifi olmak üzere iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Simon ve Sullivan (1993:30), marka değerinin, markanın firma için değeri olarak tanımlandığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra Aaker (1996: 112) ve Keller ve Lehmann (2008: 31), marka değerinin, tüketicinin markaya verdiği değeri ifade ettiği iddiasında hemfikirdir.

Günümüzün marka yöneticilerinin karşılaştığı pek çok ilginç sorudan biri, marka değeri ve müşteri bağlılığı gibi yapılar arasındaki uygun ilişkinin nasıl daha iyi anlaşılacağıyla ilgilidir. Şirketler, güçlü bir markaya sahip olarak, yalnızca markalaşma yoluyla tekliflerini rakiplerinden farklılaşmasını kolaylaştırmakla kalmazlar aynı zamanda marka değerini de arttırmış olurlar. Bu bağlamda, bir marka adının bir ürüne verdiği katma değer artık yaygın olarak marka değeri olarak adlandırılmaktadır (Aaker, 1996: 72). Marka adı, yatırımcılar, üreticiler ve perakendeciler dahil olmak üzere her kesime değer katmaktadır. Aynı zamanda marka değeri, yeni ürünlerin tanıtımı için güçlü bir platform sağlayarak markayı rekabete karşı daha güçlü hale getirmektedir. Ticari boyuttan bakıldığında, marka değerinin perakende satışlarının artması noktasında genel imaja katkı sağladığı görülmektedir. Marka değeri arttığında mağazalardaki satış oranları artmakta, satış risklerini azaltmaktadır (Cobb-Walgreen vd., 1995:27). Bununla birlikte, markanın tüketici için bir anlamı yoksa, otomatik olarak yatırımcılar, üreticiler ve perakendeciler için de bir değeri olmayacaktır.

Keller ve Lehmann (2008: 33)'e göre, markanın değeri markanın pazardaki değeridir. Ancak bunun ne anlama geldiği çoğu kesim tarafından tam olarak anlaşılmamıştır. Marka değeri yüksek ve öz sermayeye sahip bir ürün veya hizmetin pazarda olumlu ve farklı tepki oluşturduğu anlamına gelmektedir. Bu durum, sizin markanızın pazarda kolayca tanınabilir olduğu anlamına gelmektedir. Kolayca tanınan bir marka olunca herhangi bir tavsiye istendiği zaman markanızın başkalarına önerilen ilk marka olabileceği anlamına da gelmektedir. Kolayca tanınan bir marka, gerektiğinde hızlı ve kolay hatırlanan bir marka, bireylerin satın almak için yüksek bir fiyat ödemeye istekli olduğu bir marka ve başkalarına önerilen bir marka, bunların hepsi markaya verilen olumlu tepkilerdir (Keller ve Lehmann, 2008: 37).

Marka adı, sloganlar, logo ve ürün sunumlarında kullanılan ve herhangi bir pazarlama mesajında yer alan semboller veya resimler gibi marka unsurları, markanın kendisi ile ilişkili en göze çarpan özelliklerdir. Bununla birlikte, marka öğelerinin pazarlama mesajının içeriğine kadar uzandığını bilmek önemlidir. Bu unsurların her yönü marka imajı oluşturmada katkı sağlamaktadır. Bu görüntünün müşterinizle alakalı olması, neyi temsil ettiği konusunda net olması ve rakiplerinizden bazı farklılaşma noktaları sunması önemlidir. Aynı zamanda marka değeri hem finansal varlıkları hem de ilişkilendirmeleri içeren bir karışım olarak kabul edilmektedir. Keller ve Lehmann (2008: 34)'e göre, aslında marka değeri ürüne eklenen değer veya

ürünün tüketicilerin zihninde algılanan değeridir. Marka değeri hem teorik hem de pratik nedenlerle marka yönetiminde önemli bir kavramdır. Teorik bir bakış açısıyla, marka değerini oluşturan anahtar unsurların hangileri olduğunu anlamak önemlidir.

3.2. Marka Bilinirliği

Marka bilinci, bir tüketicinin farklı durumlarda bir markayı tanıyıp hatırlayabilmesi anlamına gelmektedir (Aaker, 1996: 104). Marka bilinirliği markayı hatırlama ve onu tanımadan oluşmaktadır. Marka hatırlama, tüketiciler bir ürün kategorisi gördüklerinde, bir marka adını tam olarak hatırlayabilmeleridir. Marka tanınırlığı ise tüketicilerin bir marka ipucu olduğunda bir markayı tanımlama yeteneğine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Yani, tüketiciler bir markayı gördüklerinde veya duyduklarında doğru şekilde anımsayabilmektedirler. Ayrıca Hoeffler ve Keller (2002), marka bilinirliğinin derinlik ve genişlikten ayırt edilebileceğini belirtmektedir. Derinlik, tüketicilerin markayı kolayca hatırlaması veya tanımlaması anlamına gelir ve genişlik, tüketiciler bir ürün satın aldığı anda marka isminin hemen akıllarına geleceğini ifade etmektedirler. Bir ürün aynı anda marka derinliğine ve marka genişliğine sahipse, tüketiciler bir ürün satın almak istediklerinde belirli bir markayı düşüneceklerdir. Yani ürün daha yüksek marka bilinirliğine sahiptir. Markanın bilinirliğinin artması ve akılda kalıcı olması için değişik etkenler bulunmaktadır. Markanın adı, kalitesi, kullanım amacı önemlidir. Bunlardan daha önemlisi markanın tanıtımının yani reklamının iyi yapılmasıdır (Davis, Golicic & Marquardt, 2008). Sonuç olarak, marka bilinci, marka çağrışımı yoluyla satın alma kararını etkileyecek ve bir ürün olumlu bir marka imajına sahip olduğunda, pazarlama faaliyetlerine yardımcı olacaktır (Keller, 1993: 22).

Bir marka adı, tüketicilerin hizmet sağlayıcılarını tanımlamalarına ve hizmet sonuçlarını tahmin etmelerine yardımcı olabilecek bir sembol sunmaktadır. Marka bilinci, satın alma niyetinde önemli bir rol oynar çünkü tüketiciler tanıdık ve iyi bilinen bir ürünü satın alma eğilimindedir (Keller, 1993:24 ; Macdonald ve Sharp, 2000: 14). Marka bilinirliği, tüketicilerin bir ürün kategorisindeki bir markayı tanımasına ve satın alma kararı vermesine yardımcı olabilir. Marka bilinirliğinin seçimler üzerinde büyük bir etkisi vardır ve bir ürün kategorisinde öncelikli değerlendirme temeli olabilir (Hoyer ve Brown, 1990). Marka bilinci, tüketicinin satın alma niyetinde de kritik bir faktör görevi görür ve belirli markalar, tüketicinin satın alma kararını etkilemek için tüketicilerin zihninde birikir. Yüksek düzeyde marka bilinirliğine sahip bir ürün, daha yüksek pazar payına ve kalite değerlendirmesine sahip olduğu için daha yüksek tüketici tercihleri alacaktır (Grewal vd., 1998: 48). Bundan dolayı ürünlerin tanıtımını yaparak

bilinirliğini arttırmak uzun vadede hem satışlara hem de marka kalitesine önemli katkılar sağlayacaktır.

3.3. Reklamcılık ve Marka Değeri

Önceki araştırmacılar öncelikle marka değeri kavramını tanımlamaya ve ölçmeye ve daha az ölçüde nedenlerini ve etkilerini anlamaya odaklanırken, marka değerine en büyük katkı sağlayanlardan birinin reklamcılık olduğu konusunda geniş tabanlı bir anlaşma vardır (Aaker ve Biel 1993: 74). Saygın bir marka oluşturmak, rekabetçi pazar ortamında başarının ana etkenlerindedir. Birçok işletme tarafından güçlü markalar geliştirme, piyasa rekabetinde başarıyı getirmektedir. Reklam, işletmelerin müşterileri ile iletişim kurduğu günümüz rekabet dünyasının önemli etkenlerindedir. Bundan dolayı işletmeler kaynaklarının büyük bir bölümünü reklamlara ayırmaktadırlar (O'Quinn, Allen ve Semenik 2009: 48). Reklam bütçelerinin getirisini belirleme hususunda yardımcı olmak için, reklamların ne kadarlık bir etki ile kitlenin ilgisini çektiğini bilmek önemlidir (O'Quinn, Allen ve Semenik 2009: 62). Reklam ajanslarının ve reklamcılarının karşılaştığı en zor sorunlardan biri, oluşturdukları ve yürüttüğü reklamların etkinliğinin ölçülmesi ile ilgili durumdur. Reklam ürün ve hizmetlere satışların artması ve iletişime olan katkı olmak üzere iki şekilde fayda sağlamaktadır. Reklam etkisini, izleyicinin hedef reklamları izledikten sonra reklam içeriği hakkında aklında klanlardır şeklinde de tarif edebiliriz. Bu bağlamda reklam tutumu da izleyicilerin hedef reklamları izledikten sonra reklamları beğenip beğenmemesi veya reklama karşı oluşan duygularıdır (Tsai ve Tsai, 2006: 234). Tüm reklam kampanyaları belirli bir hedefe ulaşmak için hazırlanmaktadır. Bu hedefler; yeni bir ürün veya marka hakkında farkındalık oluşturmak, tüketicileri ürün veya marka hakkında bilgilendirmek, tüketicilerin ürün veya markayı karşı isteme algılarını arttırmak, müşterileri ürün veya markayı almaya ikna etmek şeklinde sıralanabilir (Bendixen, 1993: 21).

Kotler (1998: 96) reklamcılığı, şirketlerin hedef alıcıları ikna etmek için kullandıkları dört ana araçtan biri olduklarını ifade etmektedir. Reklamın amacını da potansiyel alıcıların ürün veya hizmete verdikleri tepkileri arttırmak olarak ifade etmektedir. Bunu ürün veya hizmet hakkında bilgi vererek, hedef kitlenin arzularını arttırarak ve tercih etme nedenlerini ortaya koyarak yapmaya çalışmaktadırlar. Müşteriler, işletmeler için çok kıymetlidir ancak bu kitleyi oluşturmak ve oluşturduktan sonra elde tutmanın maliyeti biraz fazla olmaktadır (Kotler, 1988: 94). Müşterilerin kalitesi de işletme değerine verdikleri katkı ile ölçülmektedir. Bundan dolayı, farklı satın alma stratejilerinin müşterilerin satın alma niyetlerini arttıracığı göz önünde bulundurulduğunda uzun vadede işletmeye sağlayacağı faydalar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Reklamcılığın bu alanda önemli bir rol

oynamasından dolayı hem reklam uygulayıcıları hem de akademisyenler, işletmelerin sadece müşteri elde etmek için değil doğru müşteri elde etmek için çaba sarf etmeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar. Reklamcılar doğru müşteriyi çekmek ve eldeki müşterileri tutmak için özel gayret sarf etmektedirler. Kotler (2003:35)'a göre hem işletmeler hem de bireysel satıcılar kendilerine ürünlerinin veya vermiş oldukları hizmetlerinin reklamının ne olması gerektiğini ve müşteri üzerinde ne gibi bir etki yapması gerektiğini sormalıdırlar. Reklamlar, hedef kitleye çeşitli yayın organları vasıtası ile ürün ve hizmetler hakkında bilgi sunarlar. Tüketicilerde alternatifleri değerlendirdikten sonra satın alma işlemini gerçekleştirirler (Kotler ve Armstrong, 2008: 22).

Tüketiciler bir reklamı hatırladığında ürün ve hizmeti satın alma olasılıkları daha fazla olmaktadır. Ancak bir reklamın hatırlanması demek mutlaka o ürün ve hizmetin alınacağı anlamına gelmemektedir (Kotler ve Armstrong, 2008: 32). Bundan dolayı reklamların hedef kitlenin duyguların da hitap etmesi onları harekete geçirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Dibb ve Simkin (1993) yapmış olduğu bir çalışmada eğlenceli programlara yerleştirilen reklamların hedef kitle üzerinde daha etkili olduğunu ve bu reklamların daha iyi hatırlandıklarını iddia etmiştir.

4. Reklamların Tüketicilerin Markalara Yönelik Davranışsal Niyetleri Üzerine Etkisi: Starbucks Örneği

Tüketici satın alma davranışı, bireylerin veya grupların ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun ürünleri, hizmetleri, kavramları veya deneyimleri seçtiğinde, satın aldığı, kullandığında veya elden çıkardığında dahil olan yöntemleri ifade eder. Başka bir ifade ile, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayacağını düşündükleri ürün ve hizmetleri ararken, ödeme yaparken, kullanırken, değerlendirirken ve elden çıkarırken sergiledikleri bir davranış (Schiffman ve Kanuk, 2007: 87). Tüketici satın alma davranışları bireysel psikoloji, sosyal psikoloji ve kültürel antropoloji ile de ilgilidir. Bir bireyin neyi, neden, nasıl, ne zaman ve nerede satın aldığını yanıtlayan, firmaların üstün iş stratejileri planlamasını ve yürütmesini kolaylaştırdığı için tüketici satın alma davranışı konusunu ortaya koyan bir teori özellikle önemlidir.

Günümüzde insanlar reklam bombardımanı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak bunlardan yeni, eğlenceli ve farklı olanlar dikkatlerini çekmektedir. Sıkıcı reklam, tüketicilerin zihninde yeterince uzun kalmamaktadır. Bu nedenle eğlence, reklam etkinliğini artırmak ve bir satın alma işlemi yapmaları için onlara istekte bulunmak için önemli bir reklam stratejisi olarak adlandırılmıştır. Belirli bir marka için reklamın yarattığı aşinalık, tüketicinin satın alma davranışını da etkileyen önemli bir faktördür. Bu bağlamda, Macinnis ve Park (1991: 165), tanıdık şarkıların reklamcılık

ve tüketici davranışları üzerindeki etkilerini araştırmak için tüketicilerle bir çalışma yürütmüştür. Araştırmalarında tüketiciler, tanıdık şarkılar içeren ürünlerden duydukları memnuniyeti tasvir etmişler ve reklamdaki şarkıların aşinalık düzeyi ile sevecenliği arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Sosyal rol ve imaj, reklamların bireysel yaşam tarzını ve bir bireyin kendisini sosyal olarak kabul edilebilir bir şekilde sunmaya çalışmasının kapsamını etkilediğini yansıtmaktadır. Ürün ve hizmet satmanın yanı sıra, reklamlar imaj ve yaşam tarzı satar. Tüketiciler yeni yaşam tarzını, imajı ve eğilimi reklamlar aracılığıyla öğrenirler. Reklam, ideal tüketicinin konumunu göstererek sosyal mesajları ve yaşam tarzını teşvik eder ve bu ürünü satın almaya yönelik sosyal eylemi teşvik etmektedir.

Reklam harcamaları aynı zamanda tüketicilerin kafasında bir marka hakkında olumlu izlenim de oluşturmaktadır. Aaker ve Biel (1993: 76) yaptıkları çalışmada reklamcılık ve algılanan kalite arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Dolayısıyla, reklam harcamaları, algılanan kalite ile olumlu bir şekilde ilişkilidir ve buda tüketiciler genellikle kaliteden kaynaklanan hayal kırıklıklarını önlemek için iyi bilinen bir markadan satın almayı tercih ettiklerinden, bu markadan daha fazla satın alım yapılmasına yol açmaktadır.

4.1. Starbucks Örneği

Dünyanın en büyük kahve zincirlerinden olan Starbucks'ın ilk dükkânı 1971 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Seattle'daki Pike Place Çarşısı'nda açılmıştır. Marka adı için ünlü roman Moby Dick'teki Starbuck karakterinden ve markanın amblemi ise eski kahve tüccarlarının denizcilik geleneği ve açık denize olan aşklarından ilham alınmıştır. İtalyan “kahve evi” kültüründen esinlenerek tüketicilerin ev ve işyerlerinden somaki üçüncü adresleri olarak gördükleri bir mekân olarak konumlanan markadır. 1996'da uluslararası pazarlara girerek Japonya ve Singapur'a mağaza açan firma 2001'de Starbucks kartını piyasaya sürmüş ve 2002'de adil ticareti desteklemek amacıyla Fair Trade anlaşması imzalamıştır. 2008'de “My Starbucks Idea” isimli, müşterilerin markayla ilgili görüş ve önerilerini paylaşabildiği ilk Online topluluğu kurmuştur. Starbucks bugün 65 ülkede 21.000'in üzerinde mağaza ile kahve satın alımı ve kavrulması hizmeti vermeye devam etmektedir (<https://www.starbucks.com/business/international-stores>).

Starbucks, Interbrand'in 2018 Global Markalar sıralamasında 9,6 milyar ABD doları büyüklüğündeki marka değeriyle 57. Sırada yer almaktadır. Yüksek marka değerine ulaşmasını sağlayan pazarlama karmasını inceleyecek olursak markanın sunduğu ürünler: kahve, el yapımı içecekler (soğuk ve sıcak espresso bazlı içecekler vs.), çeşitli mamuller (kupa, termos

gibi), taze yemek (sandviç, salata, hamur işleri, vs.) ve şişelenmiş Starbucks içecekleridir: ürünler yüksek fiyattan satılmaktadır. Mağazalar da misafirlerin ev ve işyerlerinden sonra üçüncü bir adres olarak gördükleri bir yer olarak tasarlanmıştır. Starbucks reklam amacıyla interneti ve sosyal medya platformlarını pazarlama iletişim kanalı olarak aktif kullanan bir şirkettir. Ayrıca Türkiye’de de sosyal medya ve Starbucks uygulaması üzerinden tutundurma faaliyetlerini sürdürmektedir. Uygulama müşterilere kolayca ödeme yapma imkânı sağlamaktadır; ayrıca promosyonlar ve mağaza bilgileri de verilmektedir ([https://www.nasdaq.com/sbux/historical](https://www.nasdaq.com/symbol/sbux/historical))

Starbucks, marka değeri yüksek olan ve müşterileri, tedarikçileri, çalışanları ve hissedarları için her daim değer yaratmayı amaçlayan ve bunu tüm şirket faaliyetleri kapsamında uygulayan bir şirkettir. Starbucks’ın misyonu: ‘İlham veren ve insan ruhunu zenginleştiren bir marka olmak. Her seferinde bizimle ilk tanışmanız ve ilk kahvemiz olabileceğini düşünerek servis ediyoruz’ olarak belirtilmiştir. Misyonunda da belirtildiği üzere amaç sadece kahve satmak değildir; en kaliteli kahve çekirdeklerini müşterilerin kendilerini evlerinde gibi hissettikleri bir ortamda sunmayı hedefler. Starbucks müşterilerini, misafirleri olarak nitelendirmekte ve mağaza ne kadar yoğun olursa olsun müşterilerle ilişki kurmayı ve aitik duygusu yaratmayı amaçlamaktadır. Mağazaya yapılan her ziyarette bir barista müşteriyi karşılar ve mutlaka iletişim kurar, müşteri kahvesini dilediği gibi kişiselleştirebilir (marka ekstra süt, ekstra espresso gibi çok sayıda seçenek sunar), müşterinin adını sorarlar ve kağıt bardağa yazarlar, böylece müşteri her seferinde kendisine ait bir kahveyi içmenin deneyimini yaşar. Ayrıca bir müşteri Starbucks mağazasında dilediği kadar oturabilme hakkına sahiptir. Müşteri sadece bir kahve değil, bir deneyim satın almış olur. Starbucks böylelikle müşterilerine ileri seviyede tüketici satın alma davranışlarında deneyimsel değer ve ilişki değeri sunar. Starbucks deneyimi dört temele dayanmaktadır (İlhan, 2005); Bunlardan ilki ürün önerisi olarak “dünyadaki en iyi kahveyi” yapmasıdır; Starbucks en kaliteli çekirdekleri tedarik eder. Bir diğer temel de atmosferdir; mağazalar müşteri deneyimi seviyesini arttırmak amacıyla üçüncü adres olma iddiasıyla keyifle vakit geçirilebilecek şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca çalışan için çeşitliliğin benimsendiği saygılı ve anlayışlı bir ortam, sürekli eğitim ve içeriden terfilerle de iş ortakları olan çalışanlar için değer yaratılmaktadır. Bir diğer değer boyutu ise sosyal değerdir: Starbucks çalıştığı her toplumda sosyal sorumluluk projelerine imza atar; örneğin İstanbul ve Ankara’da evlat edinme programı uygulanmaktadır, mağazalar çevre okullardan evlat edinerek müşterilerle birlikte gönüllü kaynak sağlar (İlhan, 2005). Ayrıca adil ticaret uygulamaları ile değer zincirinde yer alan aktörler için değer yaratır. Tüm bu faaliyetleri kusursuz bir biçimde uygulayarak aynı zamanda hissedar değerini de maksimize eder.

Starbucks'ın uygulamakta olduğu misyonu, şirketin pazarlama politikası ve şirket değerlerinden ötürü rekabet üstünlüğü sağlayıp ileri seviyede bir hissedar değeri elde etmektedir. Starbucks şirketinin 1992-2019 yılları arasında hisse fiyatlarının seneler içinde giderek arttığı ve hissedarlarına giderek daha fazla kazanç sağladığı görülmektedir. Firma 7 Haziran 2019 tarihinde borsa işlemlerini \$2.48'den kapatmıştır; ayrıca 2019 yılı içerisinde şirketin hisse senedi fiyatları %28.74 artış göstermiştir. Görüldüğü üzere müşterilerini misafirleri olarak gören, bir ev atmosferinde mağazalar tasarlayan, değer kavramını tedarik zincirinin başlangıcından tüketiciye ürün ulaşana dek şirketin her operasyonuna entegre eden şirket, rekabet üstünlüğü sağlayarak ileri seviyede bir hissedar değeri de elde etmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

21. yüzyılın tüketicileri kültür endüstrilerinin ürettiği markalar, ürünler, hizmetler ve modalarla çepeçevre kuşatılmış durumdadır. Kitle iletişim araçları endüstrinin ürettiklerini kitlelere yönlendirirken, reklam sektörü üretilenlerin daha cazip gösterilmesi, daha çok talep edilmesi konusunda önemli bir paya sahiptir. Reklam, artık hayatımızın her alanında; sadece kitle iletişim araçların da değil, aynı zamanda açık havada, mobil ortamlarda, satış yerinde vb. verdiği mesajlarla bireylerin dikkatini çekmek, onları bilgilendirmek, sonuçta da tüketicileri davranışsal olarak ikna etmek istemektedir. Bunları yaparken birtakım "reklam çekicilikleri" kullanılarak tüketici farkındalığı oluşturularak bir yığın markanın, mesajın içinden sıyrılıp tüketicinin görüş alanına, algı dünyasına girmek istemektedir. Kısacası reklamcıların yaratıcı düşünce, stratejik bakış açısı ve özgürlük unsurlarıyla reklama deyim yerindeyse "ruh" vererek reklamların tüketicilerin markalara yönelik davranış niyetlerinde olumlu etki oluşturmalarını sağlamaktadır. Böylece çağımızın artık en önemli olgusu olan tüketicinin dikkatini çekmeyi başarmaktadır.

Reklam; insanları kendi istekleriyle belirli bir davranışta bulunmaya ikna etmeyi, belirli bir düşünceye yönelmeyi ya da bir ürüne, hizmete, fikre ve kuruluşa dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Reklam, dikkatleri çekerken hedef kitlesine vermek istediği mesajı da aktarmakta; hedef kitlesinin görüş ve alışkanlıklarını değiştirmeyi, belirli bir görüş ya da tutumu benimsemelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Gülsoy, 1999:9). Araştırma kapsamında ele alınan Starbucks, geçmişten günümüze faaliyetlerinde esas aldığı temel değerleri sürdürerek güçlü bir marka olmaya devam etmektedir. Müşterilerinin adeta bir hayran olarak Starbucks'a bağlılığını devam ettirmesi, kurulan müşteri ilişkilerinin başarısına bağlı olarak şekillenmiştir. Müşterilerle birebir ilişkilerin olduğu bir sektörde faaliyet göstermek tabii ki iyi ilişkiler kurulması açısından bir avantaj oluşturmaktadır. Ancak kuşkusuz Starbucks'ın temel değerlerini müşterilerle ilişkilerine aktarması, pazarlama

ve markalama faaliyetlerinde bütünlük oluşturması şirketin büyümesine ve dünyanın çok farklı noktalarında farklı kültürlerde var olabilmesinin temelini oluşturmaktadır. Böylece müşteriler sevdikleri, vakit geçirmekten hoşlandıkları, rahat ettikleri, huzurlu oldukları bir kahve evini anlatmaktan hiç çekinmemiştir ve hatta markalama sürecinin bir parçası olmuşturlardır.

Müşterilerinde davranış değişikliği oluşturmaya yönelik uygulamalarıyla Starbucks, prizli çalışma masalarıyla müşterilerine çalışma imkânı sunarken, diğer taraftan rahat koltuklarında diledikleri kadar rahatsız edilmeden oturabilecekleri, kitaplarını okuyabilecekleri ve sohbet edebilecekleri bir ortam sunmaktadır. Böylece Starbucks; çalışmanın sadece evlerde, ofislerde, kütüphanelerde, yapılabileceği algısını ortadan kaldırarak, müşterilerinde davranış değişikliği oluşturmakta ve söz konusu davranışların oluşturulması için müşterilerini faaliyete geçirmektedir (Kalyoncuoğlu, 2018: 87).

Sonuç olarak Starbucks, gelenekselde ve dijitalde sürdürdüğü değerlerle ve müşterilere sunduğu kendine özgü deneyimleriyle reklamların tüketicilerin markalara yönelik davranışsal niyetlerine etkisine yönelik pazarlama faaliyetlerinin en başarılı örneklerinden birini oluşturmaktadır.

6. Referanslar

- Aaker, D. A. (1996). Measuring brand equity across products and markets. *California Management Review*, 38(3), 102-200.
- Aaker, D. A., & Biel, A. L. (1993). Brand equity and advertising: An overview (pp. 1-10). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. NJ: Prentice-Hall Inc.
- Anderson, E.W. (1996). Customer satisfaction and price tolerance. *Marketing Letters*, 7(3), 265-274.
- Bearden, W.O. & Woodside, A.G. (1978). Situational and extended attitude models as predictors of marihuana intentions and reported behavior. *Journal of Social Psychology*, 106(1), 57-67
- Bendixen, M.T. (1993). Advertising effects and effectiveness. *European Journal of Marketing*, 27(10), 19-23.
- Berry, L.L. (1983). Relationship marketing. In. L.L. Berry, G.L. Shostack, & G.D. Upah (Ed.). *Emerging Perspectives of Services Marketing* (pp.25-28). Chicago, IL: American Marketing Association.

- Boulding, W., Kalra, A., Staelin, R., & Zeithaml, V.A. (1993). A dynamic process model of service quality: From expectations to behavioral intentions. *Journal of Marketing Research*, 30(1), 7-27.
- Cobb-Walgreen, C.J., Ruble, C.A., & Donthu, N. (1995). Brand equity, brand preference, and purchase intent. *Journal of Advertising*, 24(3), 25-40.
- Couwenberg, L.E., Boksem, M.A., Dietvorst, R.C., Worm, L., Verbeke, W.J., & Smidts, A. (2017). Neural responses to functional and experiential ad appeals: explaining ad effectiveness. *Int. J. Res. Mark.*, 34, 355–366.
- Cronin, J.J., & Taylor, S.A. (1992). Measuring service quality: A reexamination and extension. *Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Crosby, L. A., Evans, K.R., & Cowles, D. (1990). Relationship quality in services selling: An interpersonal influence perspective. *Journal of Marketing*, 54(3), 68-81.
- Davis, D. F., Golicic, L., & Marquardt A. J. (2008). Branding a B2B service: Does a brand differentiate a logistics service provider?. *Industrial Marketing Management*, 37, 218-227.
- de Mooij, M. (2017). Comparing dimensions of national culture for secondary analysis of consumer behavior data of different countries. *International Marketing Review*, 34(3), 444-456.
- Dibb, S., & Simkin, L. (1993). The strength of branding and positioning in services. *International Journal of Service Industry Management*, 4(1), [ingentaconnect.com/content/ mcb/085/1993/00000004/ 00000001/art00002](http://ingentaconnect.com/content/mcb/085/1993/00000004/00000001/art00002), Accessed from: 18.07.2021.
- Farquhar, P.H. (1989). Managing brand equity. *Marketing Research*, 1, 24-33.
- Fazio, R., & Powell, D. (1992). How do attitudes guide behaviour?. *Journal of Consumer Research*, 10, 135–146.
- Fletcher, K., Wheeler, C., & Wright, J. (1990). The role and status of UK database marketing. *Quarterly Review of Marketing*, 16 (1), 7–13.

- Gorn, G. J. (1982). The effects of music in advertising on choice behavior: A classical conditioning approach. *The Journal of Marketing*, 94-101.
- Grewal, D., Monroe, K.B., & Krishnan, R. (1998). The effects of price-comparison advertising on buyers' perceptions of acquisition value, transaction value and behavioral intentions. *Journal of Marketing*, 62(2), 46-59.
- Gronroos, C. (1994). Quo vadis, marketing? Toward a relationship marketing paradigm. *Journal of Marketing Management*, 10(5), 347-360.
- Gülsoy, T. (1999). *İngilizce-Türkçe reklam terimleri ve kavramları sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Hassan L.M., & Shiu E. (2017) The role of national cultural values within the theory of planned behaviour. In, C.L. Campbell (Eds) *The customer is not always right? marketing orientations in a dynamic business world. developments in marketing science: proceedings of the academy of marketing*. Cham.: Science. Springer.
- Herrmann, A., Huber, F., Sivakumar, K., & Wricke, M. (2004). An empirical analysis of the determinants of price tolerance. *Psychology & Marketing*, 21(7), 533-551.
- Hoeffler, S., & Keller, K. L. (2002). Building brand equity through corporate societal marketing. *Journal of Public Policy & Marketing*, 21(1), 78-89.
- Hoyer, W.D., & Brown, P. (1990). Effects of brand awareness on choice for a common repeat-purchase product. *Journal of Consumer Research*, 17(2), 141-148.
- Hoyer, W.D., & MacInnis, D.J. (1997). *Consumer behavior* (2nd Edition Boston, N.Y.: Houghton Mifflin Company.
- <http://www.staibucks.com.tr/>
- <https://www.sturbucks.com/business/international-stores>
- <https://www.interbrand.com/best-brands/best-global/brands/2018/ranking/starbucks/>

<https://www.nasdaq.com/symbol/sbux/historical>

İlhan, B.E. (2005). Starbucks in Ankara. In D. N. Thompson (Ed.), *Marketing Management in Turkey: Cases and Challenges* (pp. 128-138). Ankara: Gazi Kitabevi.

Jaishri, J., & Shruti, J. (2006). *Advertising management*. New Delhi: Oxford University Press.

Jenkins, F., & Yadin, D. (2000). *Advertising* (4th Edition). Pearson Education Limited.

Johnson, E. J., & Russo, J. E. (1984). Product familiarity and learning new information. *Journal of Consumer Research*, 11(1), 542-550.

Joyce, T. (1991). Models of the advertising process, in *How Advertising Works and How Promotions Work*, ESOMAR conference proceedings, ESOMAR, Amsterdam.

Kalyoncuoğlu, S. (2018). *Deneyimsel pazarlama*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.

Keller, K.L., & Lehmann, R. (2008). Structure of survey-based brand metrics. *Journal of International Marketing*, 16(4), 29-56.

Koenig-Lewis, N., & Palmer, A. (2014). The effects of anticipatory emotions on service satisfaction and behavioral intention. *Journal of Services Marketing*, 28, 437-451.

Kotler, P. (1988). *Marketing management: Analysis, planning, implementation and control* (6th Edition). Englewood Cliffs, NJ: PrenticeHall.

Kotler, P. (2003). *Marketing management* (11th Edition). New Jersey: Prentice Hall.

Kotler, P., Armstrong, G., Saunders, J., & Wong, V. (1999). *Principles of marketing*. Prentice Hall, New Jersey: USA.

Krishnan, H.S., & Chakravarti, D. (1990). Humour in advertising: Testing effects on brand name and message claim memory in 1990 AMA, Educator's Conference Proceedings.

- Liang, S. W. J., Ekinçi, Y., Occhiocupo, N., & Whyatt, G. (2013). Antecedents of travellers' electronic word-of-mouth communication. *Journal of Marketing Management*, 29(5-6), 584-606.
- Light, L. (1990). How advertising and promotion help to build brand assets. In, Proceedings of the Second Annual Advertising Research Foundation Advertising and Promotion Workshop, 22-23.
- Macdonald, E.K., & Sharp, B.M. (2000). Brand awareness effects on consumer decision making for a common, repeat purchase product: A replication. *Journal of Business Research*, 48, 5-15.
- MacInnis, D. J., & Park, C. W. (1991). The differential role of characteristics of music on high-and low-involvement consumers' processing of ads. *Journal of Consumer Research*, 18(2), 161-173.
- Makasi, A., Govender, K., & Rukweza, C. (2014). Building brand equity through advertising. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(20), 2613-2624.
- Manski, C. (1989). Anatomy of the selection problem. *J Hum Resource*, 24,343-360.
- McKay-Nesbitt, J., Manchanda, R.V., Smith, M.C., & Huhmann, B.A. (2011). Effects of age, need for cognition, and affective intensity on advertising effectiveness. *Journal of Business Research*, 64, 12-17.
- Morgan, R.M., & Hunt, D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58(3), 20-38.
- Mullan, B., Wong, C., & Kothe, E. (2013). Predicting adolescent breakfast consumption in the UK and Australia using an extended theory of planned behaviour. *Appetite*, 62, 127-132.
- Munusamy, J. & Wong, C. H. (2007). Attitude towards advertising among student at private higher learning institutions in Selangor. *Journal of UNITAR*, 3(1), 35.
- Myers, D., Royne, M.B., & Deitz, G.D. (2011). Information. *Journal of Political Economy*, 82, 729-754.
- Nelson, P. (1974). Advertising as information. *Journal of Political Economy*, 82(4), 729-754.

- O'Guinn, T.C, Allen C.T., & Semenik R. J. (2009). *Advertising and integrated brand promotion* (5th Edition). USA: Mason, South-Western Cengage Learning.
- Okazaki, M.B., & Taylor, C.R. (2010). Global consumer culture positioning: Testing perceptions of soft-sell and hard-sell advertising appeals between U.S. and Japanese consumers. *Journal of International Marketing*, 18, 20 - 34.
- Ozdemir, V. E., & Hewett, K. (2010). The effect of collectivism on the importance of relationship quality and service quality for behavioral intentions: a cross-national and cross-contextual analysis. *Journal of International Marketing*, 18(1), 41-62.
- Patrick, D. P., Maggie, G., & Van den, B. (2010). *Marketing communications*. Prentice Hall: Pearson. Education Limited.
- Saleem, S. (2017). Cultural paradox in advertising: Evidence from Finland. *Journal of Promotion Management*, 23(5), 615-632.
- Schiffman, L.G, & Kanuk, L.L. (2007). *Consumer behaviour* (9th Edition). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Simon, C.J., & Sullivan, M.W. (1993). The measurement and determinants of brand equity: A financial approach. *Marketing Science*, 12(1), 28-53.
- Smith, E.G., Meurs, L. van & Neijens, P.C. (2006). Effects of Advertising Likeability: A 10 year perspective. *Journal of Advertising Research*, 46 (1), 73-83.
- Stigler, G. (1961). The economics of information. *Journal of Political Economy* (reprinted in *The Organization of Industry*). Homewood, IL: Irwin.
- Thorson, E., & Leavitt, C. (1992). Attention, Memory, Attitude, and Conation: A test of the advertising hierarchy. *Adv. Cons. Res.*, 19(1), 366-379.
- Tsai, C.H., & Tsai, M. (2006). The impact of message framing and involvement on advertising effectiveness: The topic of oral hygiene as an example. *Journal of American Academy of Business*, 8(2), 222-226

- Wang, Y., & Sun, S. (2010). Examining the role of beliefs and attitudes in online advertising: A comparison between the USA and Romania. *International Marketing Review*, 27(1), 87-107.
- Westbrook, R.A. (1981). Sources of consumer satisfaction with retail outlets. *Journal of Retailing*, 57(3), 68-85.
- Wilson, D. T. (1995). An integrated model of buyer-seller relationships. *Journal of the Academy of Marketing Sciences*, 23(4), 333-345.
- Zeithaml, V.A., Bitner, M.J., & Gremler, D.D. (2006). *Services marketing: Integrating customer focus across the firm* (4th Edition). New York: McGraw Hill.
- Zemore, S.E., & Ajzen, L. (2014). Predicting substance abuse treatment completion using a new scale based on the theory of planned behavior. *J. Subst. Abuse Treatment*, 46(2), 174-182.

INSAC Academic Studies on Social and Education Sciences

**Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve
Amacı Konusundaki Eğilimleri ile Akıllı Telefon
Bağımlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Hamdi
Korkman, Gökçe Uluşık)**

Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve Amacı Konusundaki Eğilimleri ile Akıllı Telefon Bağımlılıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Hamdi Korkman¹, Gökçe Uluşık²

*¹Doç.Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü, hkorkma73@hotmail.com*

*²Öğr. Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
Sosyal Hizmet Bölümü, uluisik@aku.edu.tr*

Özet

Bu araştırmanın birincil amacı, üniversite öğrencilerinin yalnızlık, hayatın anlam ve amacı ile akıllı telefon bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu araştırmanın diğer bir amacı ise, yalnızlık ve hayatın anlam ve amacının akıllı telefon bağımlılığını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını incelemektir. 2019-2020 Eğitim- Öğretim yılı bahar döneminde Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerden kolay ulaşılabılır örnekleme yöntemi ile belirlenen 389 (%63.4) kadın ve 225 (%36.6) erkek olmak üzere toplam 614 öğrenci ile bu çalışma yürütülmüştür. Yalnızlığı ölçmek için Russel, Peplau, & Ferguson (1978) tarafından geliştirilen ve Doğan, Akıncı Çötök & Göçet Tekin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu (UYÖ-8); hayatın anlamı ve amacı eğilimlerini ölçmek için Aydın, Kaya, & Peker (2015) tarafından geliştirilen Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği (HAAÖ); akıllı telefon bağımlılığını ölçmek için Kwon, Lee, Won, Park, Min, Hahn, Gu, Choi, & Kim (2013) tarafından geliştirilen ve Noyan, Enez Daçın, Nurmedov, Yılmaz, & Dilbaz (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu (ATBÖ-KF) kullanılmıştır. UYÖ-8, HAAÖ ve ATBÖ-KF puanları arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı Tekniği ile incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, HAAÖ toplam puan ve HAAÖ alt boyutlarının (hayatın anlam ve amacı, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu) akıllı telefon bağımlılığı ile arasında anlamlı ve ters yönlü ilişkiler olduğu görülmüştür. Ayrıca, yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı puanlarının akıllı telefon bağımlılığı puanlarını yordama gücü ise çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve yapılan analizler sonucunda, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu değişkeninin akıllı telefon bağımlılığı üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu; yalnızlık, hayatın anlam ve amacı değişkenlerinin ise önemli bir etkiye sahip olmadığı

görülmüştür. Elde edilen bu bulgular, ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yalnızlık, Hayatın Anlam ve Amacı, Hayatın Anlamsızlığı ve Amaç Yoksunluğu, Akıllı Telefon Bağımlılığı.

Investigation of the Relationship between University Students' 'Loneliness' and 'The Meaning and Purpose of Life' Tendencies and Their Smartphone Addiction

Abstract

The fundamental aim of this study is to investigate the relationship between purpose and meaning of life, loneliness, and smartphone addiction levels among university students. The further aim is to examine whether the purpose and meaning of life predict smartphone addiction significantly. This study was conducted with a total number of 614 students, 389 (63.4%) female and 225 (36.6%) male students from the several faculties of Afyon Kocatepe University in 2019 - 2020 with the convenience sampling method. The UCLA Loneliness Scale Short Form (ULS-8) developed by Russel, Peplau, & Ferguson (1978) which adapted to Turkish by Doğan, Akıncı Çötök & Göçet Tekin (2011) is applied in order to examine the Loneliness; The Meaning and Purpose of Life Scale (MPLS) were used to assess the tendency of meaning and purpose of life of students and the Smart Phone Addiction Scale – Short Form (SAS-SV), developed by Kwon, Leei Won, Park, Min, Hahn, Gu, Choi, & Kim (2013) and adapted by Noyan, Enez Darçın, Nurmedov, Yılmaz, & Dilbaz (2015) to measure the smartphone addiction levels. The relationship between the ULS-8, MPLS, SAS-SV scores were analyzed with the Pearson product-moment correlation coefficient. According to the results, the total scores of MPLS and MPLS subscales (the meaning of life and purpose of life, the meaninglessness of life, and the lack of purpose) are a significant and inverse relationship between smartphone addiction scores. Additionally, the predictive power of loneliness and the meaning and purpose of life scores, and smartphone addiction scores were tested with the multiple regression analysis. As a result of the analysis, the meaningless and purpose of life is a significant predictor of smartphone addiction. However, the loneliness and the meaning, and the purpose of life variables do not have a significant effect. These findings were discussed within the relevant literature.

Keywords: Loneliness, Meaning and Purpose of Life, Meaninglessness of Life and Lack of Purpose, Smartphone Addiction.

1. Giriş

Gelişen teknoloji, insanları her geçen gün daha çok çepeçevre sarmakta ve artık insanlar hayatın teknolojisiz yaşanamaz olduğuna inanmaktadırlar. Özellikle akıllı cep telefonlarının hayatımıza girmesiyle birlikte bu daha da belirgin bir hale gelmiştir. Akıllı telefon bağımlılığı kavramı henüz klinik olarak Amerikan Psikiyatri birliği tanı kriterleri el kitabında (DSM – V) tanımlanmamıştır. Ancak bu davranış örüntüsünün, bireylerin işte, okulda ya da evdeki durumu gereği olan başlıca görevleri yerine getirememe, toplumsal, işle ilgili ya da eğlenme, dinlenme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması, tehlikeli durumlarda dahi telefon kullanmayı sürdürme gibi davranış örüntüleri (Gökçearslan, Mumcu, Haşlamam & Çevik, 2016; Gökçearslan, Uluyol, & Şahin, 2018; Rozgonjuk, Kattago & Täht, 2018; Shin & Lee, 2015; Kita & Luria, 2018) göstermeleri nedeniyle alanyazına “akıllı telefon bağımlılığı” kavramı yerleşmiştir ve bu kavram son yıllarda oldukça fazla araştırılmaktadır. Kwon, Lee, Won, Park, Min, Hahn, Choi, & Kim’e (2013) göre akıllı telefon bağımlılığının, internet bağımlılığına benzer özellikler içermesi sebebiyle akıllı telefon bağımlılığında internet bağımlılığı kriterleri göz önüne alınmalıdır. Bianchi & Phillips (2005) çalışmasında, problemlili akıllı telefon kullanıcılarının gerçek kullanımlarını ailelerinden ve arkadaşlarından gizlediklerini, aşırı cep telefonu kullanımından kaynaklanan mali krizlerle karşılaştıklarını, telefonlarından bir süre uzak kaldıklarında kendilerini meşgul, endişeli veya depresif hissettiklerini, sık sık cep telefonunu kontrol etmeyi ya da kullanmayı durduramadıklarını, problemlerden uzaklaşmak için sürekli telefonlarına başvurduklarını belirtmiştir. Buna benzer olarak akıllı telefon bağımlılığının anksiyete, depresyon, yalnızlık, iletişimsizlik, genel aidiyet ve mutsuzluk ile ilişkili olduğuna dair araştırmalar da mevcuttur (Bian & Leung, 2015; Haug, Castro, Kwon, Filler, Kowatsch, & Schaub, 2015; Özteke Kozan, Kavaklı, Ak & Kesici, 2019; Samaha & Hawi, 2016). Bian & Leung (2015) ve Park (2005) çalışmalarında, yalnızlık ve akıllı telefon bağımlılığının ilişkili olduğunu buna göre yalnız insanların daha fazla akıllı telefon kullanma eğiliminde olduğunu işaret etmişlerdir.

Yalnızlık, bireylerin süregelen ilişkilerinin sayı ve kalitesinde algılanan eksiklikler olarak tanımlanır. Buna göre kişinin sahip olduğu ilişkiler ağı, niceliksel olarak kişinin arzuladığından daha az sayıdadır ya da nitelik olarak daha az tatmin edicidir (Peplau, Russell & Heim, 1979). Engelberg & Sjöberg (2004)’in çalışmasında, yalnızlık hisseden ve zayıf sosyal becerileri olan insanların daha fazla internet kullanma eğiliminde olduğundan bahsetmiştir. Townsend (2000), mobil iletişimin farklı yerlerde olan insanların anlık iletişimlerine izin vermesi nedeniyle yalnızlığa ilişkin anksiyeteyi azaltması nedeniyle internet bağımlılığını arttırdığını belirtmektedir. Bu sebeple, akıllı telefonların yalnızlar tarafından daha fazla

kullanabileceği düşünülmüş, yalnızlık ve problemlerli telefon kullanımının ilişkisi oldukça fazla araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Alanyazında, yalnızlık bu davranışın kimi zaman yordayıcısı, kimi zamanda sonucu olarak değerlendirilmiştir (Busch & McCarthy, 2020). Yalnızlık ve problemlerli telefon kullanımının ilişkili olduğu tespit edilen üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmalarda (Tan, Pamuk & Dönder, 2013; Bian & Leung, 2015; Enez Darcin, Kose, Noyan, Nurmedov, Yılmaz, & Dilbaz, 2016; Jiang & Shypenka, 2018; Mosalanejad, Nikbakht, Abdollahifrad & Kalani, 2019) akıllı telefon kullanımının, yalnızlığı gidermek ve sosyal işlevselliği artırmakla da ilişkili olduğu değerlendirilmiştir (Özer, 2019; Dikeç, Yalnız, Bektaş, Turhan & Çevik, 2017; Lee & Ko, 2018; Sumter & Vandenbosch, 2019; Yayan, Suna Dağ & Düken, 2019).

Yalnızlık, nitelik ve niceliksel sosyal ilişkiler bağlamının yanında varoluşsal olarak da tanımlanmaktadır. Younger (1995), bireylerin ölümünü ve sonrasını düşünmeye başladığında varoluşsal yalnızlığın hayatlarının önemli bir parçası haline geleceğini, böylece diğerleri ile birey arasında aşılabilir bir boşluk oluşacağını ifade etmiştir. Söz konusu boşluk ait olma bağlı olma ile sonsuzluğa dokunma, bir bütünün parçası olma hissi ile sonsuzlukta diğerleri ile bir olma durumu olarak ifade edilebilir (Younger, 1995). Yalnızlıkla birlikte artan akıllı telefon kullanımında, kullanıcıların depresyon, ruminasyon, sıkılma-sıkılğanlık, yaşam kalitesi, bağlanma anksiyetesi, mutluluk, genel aidiyet ve reddedilme vb. değişkenler de incelenmiştir. Akıllı telefon bağımlılığı ve genel aidiyet duygusu arasında pozitif yönlü ilişki olduğu, mutlulukla ise negatif yönlü ilişki olduğu (Özteke Kozan, Kavaklı, Ak & Kesici, 2019), algılanan stresin yukarı doğru sosyal karşılaştırma ve aşırı akıllı telefon kullanımı ile psikolojik dayanıklılık arasında kısmen aracılık ettiği belirtilmiştir (He, Shen & Liu, 2020).

Yalnızlık kavramı gibi hayatın anlamı kavramı da basitçe tanımlanabilecek, genel geçer bir tanımlamaya sahip değildir. Bireyler karşılaştıkları durumları, diğerleri ile etkileşimleri ve geçmiş deneyimleri ile ilişkilendirerek kendi bakış açılarının ürünü olan anlamı bulurlar (Öcal, 2010; Aydın, Kaya & Peker, 2015). Adler (2010)'e göre, ne kadar insan varsa yaşama yüklenen anlam da o kadar çok sayıdadır, bu sebeple yaşamın anlamı açısından birey için yararlı olan hiçbir yorum mutlak anlamda yanlış olamaz. Buna göre, hayatın anlamının ne olduğu her bir birey için, içinde bulunduğu durum ve deneyimlere göre farklılaşmaktadır.

Hayatın anlamı ve amacı birbirinin yerine kullanılan kavramlar gibi görünse de anlam ve amaç birbirinden ayrıdır. Anlam, amaca yönelme veya bir amaca yönelik davranışların bütünüdür ifade etmektedir (Çilingir, 2003). Yaşam koşullarının güçlüğüne bakılmaksızın, bireyler hayatlarına küçük de olsa bir anlam katabiliyorsa, yaşamak için güç bulabilir (Altıntaş & Gültekin,

2005), bu bakımdan anlam iyi oluşu da temsil etmektedir (Steger, Oishi & Kashdan, 2009). Frankl (2010) yaşamda anlamın temel özelliklerini, bir eser yaratmak, iş yapmak, başarı sahibi olmak, bir deneyim yaşamak, bir insanla etkileşmek, sevgide de anlam bulmak, acı verici durumlardan kaçmamak ve yüzleşebilmek kategorilerinde toplamıştır. Bireyler, sevgi, çalışma ve acıya karşı koyma ile anlamlı hissedilebilir. Bu sebeple yaşamını anlamı kılma, anlam bulma çabası insanda temel güdüleyici bir güçtür (Frankl, 1998a ve b).

Hayatın anlamını, genç yetişkinlerde cinsiyete göre inceleyen çalışmalarda (Steger, Frazier, Oishi & Kaler, 2006; Demirbaş, 2010; Yüksel, 2012), cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir, ancak sosyoekonomik düzeyler arasında farklılaşma gözlenmiştir. Anlamın varlığı, orta ve düşük sosyoekonomik düzeyde farklılaşırken; anlam arayışı ise yüksek ve orta seviyede sosyoekonomik düzeyde algılayanların, düşük seviyede algılayanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yıkılmaz & Demir Güdül, 2015). Yine üniversite öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada, katılımcı öğrencilerin %78'inin yaşamında bir amaç ve anlam bulmayı çok para kazanmaktan daha önemli buldukları belirlenmiştir (Frankl, 2010).

Hayatın anlamı ve amacı kavramları, iyi oluş, anlam katma gibi boyutlarının yanı sıra bıkkınlık hissi, kötümserlik, umutsuzluk duygusu ve amaç yoksunluğu boyutlarını da içermekte ve anlamsızlık duygusu ve amaç yoksunluğu olarak tanımlanmaktadır (Aydın, Kaya & Peker, 2015). Yaşamın anlamsız bulunması özkıyım düşüncesi ile ilişkilidir, özkıyım girişiminde bulunan genç yetişkinlerde yapılan bir araştırmada, yaşamı anlamsız bulma ile yaşamı sonlandırma isteği ilişkili bulunmuştur (Frankl, 1998a).

Özkıyım davranışı ve akıllı telefon bağımlılığını inceleyen araştırmalar, akıllı telefon bağımlılığının, lise öğrencilerinin intihar düşüncesi oluşturmasında anlamlı bir katkısının olduğu (Sohn, Oh, Lee & Potenza, 2018) ve lise öğrencilerinde intihar düşüncesi ile ilişkili olduğu (Kim & Hwang, 2015) bulunmuştur.

Bu bağlamda üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı konusundaki eğilimleri ile akıllı telefon bağımlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, öğrencilerin yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı konusundaki eğilimleri ile akıllı telefon bağımlılıkları arasındaki ilişki incelenecektir.

2.1. Yöntem

2.1.1. Çalışma Evreni ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma evreni, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nde 2019-2020 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde öğrenim görmekte olan 20.542 öğrenciden oluşmaktadır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 614 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu (örneklemi) oluşturmaktadır. Uygulama 650 öğrenciye yapılmıştır; 36 öğrencinin verileri, ölçeklerin uygun şekilde doldurulmaması nedeniyle analizlere dahil edilmemiştir. Çalışma grubunda yer alan katılımcıların demografik verileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

		N	%
Cinsiyet	Kadın	389	63.4
	Erkek	225	36.6
Toplam		614	100
Fakülteler	Eğitim Fakültesi	121	19.7
	Fen-Edebiyat Fakültesi	118	19.2
	Sandıklı Uygulamalı Bilimler Y.O.	112	18.2
	İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi	98	16.0
	İslami İlimler Fakültesi	62	10.1
	Teknoloji Fakültesi	55	9.0
	Güzel Sanatlar Fakültesi	48	7.8
Toplam		614	100

Tablo 1'de görüldüğü üzere, katılımcıların 389'u (%63.4) kadın, 225'i (%36.6) erkektir. Fakülte bazında ise katılımcıların 121'i (%19.7) Eğitim Fakültesi; 118'i (%19.2) Fen-Edebiyat Fakültesi; 112'si (%18.2) Sandıklı Uygulamalı Bilimler Yüksek Okulu; 98'i (%16) İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi; 62'si (%10.1) İslami İlimler Fakültesi; 55'i (%9) Teknoloji Fakültesi; 48'i (%7.8) Güzel Sanatlar Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Form (UYÖ-8)

UCLA Yalnızlık Ölçeği, Russel, Peplau & Ferguson (1978) tarafından geliştirilmiş 20 maddeli ve 4'lü Likert tipi bir ölçektir. Ölçekte yüksek puanlar yüksek yalnızlığa işaret edecek şekilde yorumlanır. Ölçeğin ilk Türkçeye uyarlaması Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .96 ve test tekrar test güvenilirlik katsayısı .94 olarak hesaplanmıştır (Demir, 1989). Ölçeğin 8 maddeden oluşan kısa formu ise

Doğan, Akıncı Çötök & Göçet Tekin (2011) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır.

2.1.2.2. Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği (HAAÖ)

Öğrencilerin hayatın anlamı ve amacı eğilimlerini ölçmek için Aydın, Kaya & Peker (2015) tarafından geliştirilen Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipindedir ve 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,74; test-yarı test güvenilirlik katsayısı 0,81; Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise 0,91 olarak bulunmuştur. Ölçek; 1) Hayatın anlam ve amacı, 2) Hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu olmak üzere iki faktörde toplanmaktadır (Aydın, Kaya & Peker, 2015).

2.1.2.3. Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu (ATBÖ- KF)

Akıllı telefon bağımlılığını ölçmek için Kwon, Lee, Won, Park, Min, Hahn, Gu, Choi & Kim (2013) tarafından geliştirilen ve Noyan, Enez Darçın, Nurmedov, Yılmaz & Dilbaz (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan 10 maddeden oluşan 6'lı Likert tipi bir ölçek olan Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği- Kısa Formu kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmasında Chronbach alfa katsayısı .87 olarak, test/tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .93 olarak ölçülmüştür.

2.1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçekler, Google formlara yüklenmiş ve sonra Google Classroom üzerinden öğrencilerle paylaşılmıştır. Veriler, çalışmaya gönüllü olarak katılan öğrencilerden yaklaşık bir aylık süre içerisinde toplanmıştır. Toplanan veriler, UYÖ-8 toplam puan, HAAÖ toplam puan, HAAÖ-1 (hayatın anlam ve amacı), HAAÖ-2 (hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu) ve ATBÖ-KF toplam puanı arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı Tekniği ile incelenmiştir. Yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı puanlarının akıllı telefon bağımlılığı puanlarını yordama gücü ise çoklu regresyon analizi ile test edilmiştir. Analizler IBM SPSS 20.0 paket programı ile yapılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Yalnızlık, Hayatın Anlam ve Amacı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişki

Yalnızlık, hayatın anlam ve amacı ve akıllı telefon bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı, Pearson Momentler Çarpım Korelasyon

Katsayısı Tekniği ile incelenmiştir. Bu ilişkilerin test edilmesi ile ilgili sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Yalnızlık, Hayatın Anlam ve Amacı ve Akıllı Telefon Bağımlılığı Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Düzeyleri

		UYÖ-8	HAAÖ-1	HAAÖ-2	HAAÖ Toplam Puan
ATBÖ-KF	r	.045	-.141	-.265	-.218
	p	.431	.014*	.000***	.000***
	N	614	614	614	614

*p<.05, ***p<.001

Tablo 2 incelendiğinde, HAAÖ toplam puan ($r = -.218$, $p < .001$), HAAÖ-2 (hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu) ($r = -.265$, $p < .001$) ve HAAÖ-1 (hayatın anlam ve amacı) ($r = -.141$, $p < .05$) değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı ile arasında anlamlı ve ters yönlü ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre, hayatın anlam ve amacı toplam puanı, hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu ile hayatın anlam ve amacı puanları arttıkça akıllı telefon bağımlılığı puanının azaldığı anlaşılmaktadır. Yalnızlık ile akıllı telefon bağımlılığı arasında ise anlamlı ve önemli bir ilişki olmadığı görülmektedir.

3.2. Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve Amacı Puanlarının Akıllı Telefon Bağımlılığını Anlamlı Düzeyde Yordayıp Yordamadığına Yönelik Elde Edilen Bulgular

Yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı puanlarının akıllı telefon bağımlılığını yordama gücü çoklu regresyon analizi ile test edilmiş ve sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Yalnızlık ve Hayatın Anlam ve Amacı Puanlarının Akıllı Telefon Bağımlılığını Yordama Gücüne Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	45.245	5.895	-	7.675	.000	-	-
UYÖ-8	-.286	.155	-.122	-1.844	.066	.045	-.106
HAAÖ-1	.093	.132	.055	.705	.481	-.141	.041
HAAÖ-2	-.678	.149	-.367	-4.554	.000	-.265	-.255
HAAÖ Toplam Puan	.093	.132	.097	.705	.481	-.218	.041

$R = .290$, $R^2 = .084$, $F(5,608) = 9.146$, $p = .000$

Tablo 3 incelendiğinde, yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = 0.29$, $R^2 = 0.08$, $p < .001$). Buna göre yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı, akıllı telefon bağımlılığındaki toplam varyansın %08’ini açıklamaktadır.

$$ATBÖ - KF = \beta_0 (UYÖ - 8) + \beta_1 (HAAÖ - 1) + \beta_2 (HAAÖ - 2) + \beta_3 (HAAÖ \text{ Toplam}) + \varepsilon$$

$$ATBÖ - KF = UYÖ - 8 (-.29) + HAAÖ - 1 (.09) + HAAÖ - 2 (-.68) + HAAÖ \text{ Toplam} (.093) + \varepsilon$$

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin akıllı telefon bağımlılığı üzerindeki görece önem sırası şu şekildedir; HAAÖ-2 (hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu), UYÖ-8 (yalnızlık), HAAÖ toplam puan, HAAÖ-1 (hayatın anlam ve amacı). Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu değişkeninin akıllı telefon bağımlılığı üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu; yalnızlık, HAAÖ toplam puan ve hayatın anlam ve amacı değişkenlerinin ise önemli bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

4. Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonuçlarına göre HAAÖ toplam puan ve HAAÖ-1 (hayatın anlam ve amacı), HAAÖ-2 (hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu) akıllı telefon bağımlılığı ile arasında anlamlı ve ters yönlü ilişkiler olduğu bulunmuştur. Bulgular doğrultusunda, HAAÖ toplam ve hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu ile hayatın anlam ve amacı puanları arttıkça akıllı telefon bağımlılığı puanının azaldığı görülmektedir. Yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı, akıllı telefon bağımlılığındaki toplam varyansın %08'ini açıklamaktadır. Bulgular doğrultusunda akıllı telefon bağımlılığı üzerinde etkisi en fazla olandan en az olana göre değişkenler sıralandığında; hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu, yalnızlık, HAAÖ toplam puan, hayatın anlam ve amacı puanı sıralaması elde edilmektedir. Özellikle t değerleri dikkate alındığında akıllı telefon bağımlılığı puanları üzerinde hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğunun önemli düzeyde yordayıcı etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Alanyazında yüz yüze iletişime alternatif olarak akıllı telefonların görüşme, mesajlaşma ve sosyal bağlantı sağlayan uygulamalar yolu ile fazlaca tercih edileceği görüşü (Bian & Leung, 2015) olmakla birlikte kimi çalışmalarda ise akıllı telefon kullanımının yalnızlığı doğurduğu belirtilmiştir (Mosalanjad, Nikbakht, Abdollahifrad & Kalani, 2019; Yayan, Suna Dağ & Düken, 2019). Yalnızlık değişkeninin mevcut çalışmada akıllı telefon bağımlılığı üzerine anlamlı bir etkisinin olmadığı gözlenmiştir. Katılımcıların akıllı telefon kullanımlarının sıklığından öte mesajlaşma ve sosyal bağlantı kurma vb. açısından akıllı telefon kullanma eğilimlerinin sonraki çalışmalarda incelenmesi yalnızlık ve akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkiyi anlama açısından faydalı olacaktır. Blanchnio & Przepiorka (2019)'nın çalışmasında, düşük yalnızlığın Facebook'un

problemlili kullanımının bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, düşük benlik saygısı ve yaşamdaki duyulan memnuniyet azaldığında, yüksek Facebook kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre akıllı telefon kullanımı ile hayatın anlamsızlığı ve amaç yoksunluğu ters yönlü ve yüksek düzeyde ilişkili bulunmuştur. Buna göre katılımcıların sıkıntı ve amaçsızlık hissinden kurtulmak için akıllı telefon kullanma eğiliminde oldukları söylenebilir. Elde edilen bu bulgu mevcut çalışmanın bulgularıyla uyumludur.

Younger yalnız bireylerin, yalnızlığı amaçsızlık ve sıkıcı bir durum olarak deneyimlediğini ve bireyin kendisini faydasız hissettiğini belirtmiştir (Younger, 1995). Bulgulara göre yalnızlık ve amaçsızlık birlikte incelendiğinde toplam varyansı oldukça düşük ölçüde açıklamaktadır. Yalnızlık ve hayatın anlam ve amacı değişkenlerinin akıllı telefon bağımlılığı ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Son yıllarda özellikle akıllı telefon kullanımının bağımlılık düzeyine ulaştığı toplumda gözlenen bir durumdur. Akıllı telefon bağımlılığı konusunda yapılacak araştırmalar konuya daha etraflıca bakılması açısından yararlı olacaktır.

Kaynaklar

- Adler, A. (2010). Yaşamın Anlamı. Ankara: Alter Yayıncılık. (Özgün çalışma basım tarihi 1985).
- Altıntaş, E. ve Gültekin, M. (2005), Psikolojik Danışma Kuramları, 2. Baskı, Alfa Akademi, İstanbul.
- Aydın, C., Kaya, M., & Peker, H. (2015). Hayatın Anlam Ve Amacı Ölçeği: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Omufd: Ondokuz Mayıs University Review Of The Faculty Of Divinity*, (38).
- Bian, M., & Leung, L. (2015). Linking loneliness, shyness, smartphone addiction symptoms, and patterns of smartphone use to social capital. *Social Science Computer Review*, 33(1), 61–79. <https://doi.org/10.1177/0894439314528779>
- Bianchi, A., & Phillips, J. G. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *CyberPsychology and Behavior*, 8(1), 39–51. <https://doi.org/10.1089/cpb.2005.8.39>.
- Błażnio, A., & Przepiorka, A. (2019). Be aware! If you start using Facebook problematically you will feel lonely: Phubbing, loneliness, self-esteem, and Facebook intrusion. A cross-sectional study. *Social Science Computer Review*, 37(2), 270-278.

- Busch, P. A., & McCarthy, S. (2020). Antecedents and consequences of problematic smartphone use: A systematic literature review of an emerging research area. *Computers in Human Behavior*, 106414.
- Çevik, C, Ciğerci, Y., Kılıç, İ. & Uyar, S. (2020). Relationship between smartphone addiction and meaning and purpose of life in students of health sciences. *Perspectives In Psychiatric Care*, 56(19). <https://doi.org/10.1111/ppc.12485>.
- Çilingir, Lokman. "Hayatın Anlamı Nedir veya İyi Bir Hayat Nasıl Olmalıdır?", *Düşünen Siyaset*. Sayı: 18, Yıl: 2003, ss. 1-6.
- Demir, A. (1989). UCLA yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7 (23), 4-18.
- Demirbaş, N. (2010). Yaşamda Anlam ve Yılmazlık. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Dikeç, G., Yalnız, T., Bektaş, B., Turhan, A., & Çevik, S. (2017). Relationship between smartphone addiction and loneliness among adolescents. *Bağımlılık Dergisi*, 18(4), 103-111.
- Doğan, T., Akıncı Çötök, N., Göçet Tekin, E. (2011). Reliability and validity of the Turkish Version of the UCLA Loneliness Scale (ULS-8) among university students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 2058-2062.
- Enez Darcin, A., Kose, S., Noyan, C. O., Nurmedov, S., Yılmaz, O., & Dilbaz, N. (2016). Smartphone addiction and its relationship with social anxiety and loneliness. *Behaviour & Information Technology*, 35(7), 520-525.
- Engelberg, E., & Sjoberg, L. (2004). Internet use, social skills and adjustment. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 41-47. [doi:10.1089/109493104322820101](https://doi.org/10.1089/109493104322820101)
- Frankl, V. E. (1998a) Duyulmayan anlam çılgılığı. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi, 1977).
- Frankl, V. E. (1998b). İnsanın anlam arayışı. (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi, 1946).
- Frankl, V. E. (2010). İnsanın anlam arayışı. (S. Budak, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

- Gökçearslan, Ş., Mumcu, F. K., Haşlaman, T., & Çevik, Y. D. (2016). Modelling smartphone addiction: The role of smartphone usage, self-regulation, general self-efficacy and cyberloafing in university students. *Computers in Human Behavior*, *63*, 639–649. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.091>.
- Gökçearslan, Ş., Uluçol, Ç., & Şahin, S. (2018). Smartphone addiction, cyberloafing, stress and social support among university students: A path analysis. *Children and Youth Services Review*, *91*, 47–54. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.05.036>.
- Haug, S., Castro, R.P., Kwon, M., Filler, A., Kowatsch, T., Schaub, M.P. (2015). Smartphone use and smartphone addiction among young people in Switzerland. *J. Beh. Add.*, *4*, 299-307.
- He, D., Shen, X., & Liu, Q. Q. (2020). The relationship between upward social comparison on SNSs and excessive smartphone use: A moderated mediation analysis. *Children and Youth Services Review*, *116*, 105232.
- Jiang, Q., Li, Y., & Shypenka, V. (2018). Loneliness, individualism, and smartphone addiction among international students in China. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *21*(11), 711–718. <https://doi.org/10.1089/cyber.2018.0115>.
- Kim, J. Y., & Hwang, H. J. (2015). The mediating effects of self-control on the relationship between smartphone addiction and suicidal ideation in adolescents. *Studies on Korean Youth*, *26*(4), 59-84.
- Kita, E., & Luria, G. (2018). The mediating role of smartphone addiction on the relationship between personality and young drivers' _smartphone use while driving. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, *59*(Part A), 203–211. <https://doi.org/10.1016/j.trf.2018.09.001>.
- Kwon M, Lee JY, Won WY, Park JW, Min JA, Hahn J, et al. (2013). Development and Validation of a Smartphone Addiction Scale (SAS). *PLoS ONE* 2013; *8*:e56936.
- Lee, Y., & Ko, Y. G. (2018). Feeling lonely when not socially isolated: Social isolation moderates the association between loneliness and daily social interaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, *35*(10), 1340-1355.

- Mosalanejad, L., Nikbakht, G., Abdollahifrad, S., & Kalani, N. (2019). The prevalence of smartphone addiction and its relationship with personality traits, loneliness and daily stress of students in jahrom university of medical sciences in 2014: A cross-sectional analytical study. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 7(2), 131–136.
- Noyan, C.O., Enez Darçın, A., Nurmedov, S., Yılmaz, O, Dilbaz, N. (2015). Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeğinin Kısa Formunun üniversite öğrencilerinde Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 73-81.
- Öcal, A. G. D. O. (2010). Varoluşsal Sorunlar, Birey Ve Yeni Hayat. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (28), 313-324.
- Özer, M., A (2019). Türkiye’de Cep telefonunun Toplumsal Anlamı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Dördüncü Kuvvet*. 2 (1). 15-31.
- Özteke Kozan, H.İ., Kavaklı, M., Ak, M., Kesici, Ş. (2019). Akıllı telefon bağımlılığı, genel aidiyet ve mutluluk arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modellemesi ile incelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22, 436-444.
- Park, W. K. (2005). Mobile phone addiction. In R. Ling & P. E. Pedersen (Eds.), *Mobile communications: Re-negotiation of the social sphere* (pp. 253–272). London, England: Springer.
- Peplau, L. A., Russell, D., & Heim, M. (1979). The experience of loneliness. In I. Frieze, D. Bar-Tal, & J. S. Carroll (Eds.), *New approaches to social problems: Applications of attribution theory* (pp. 53–78). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Rozgonjuk, D., Kattago, M., & Täht, K. (2018). Social media use in lectures mediates the relationship between procrastination and problematic smartphone use. *Computers in Human Behavior*, 89, 191–198. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.08.003>.
- Russell, D., Peplau, L. A., & Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42, 290–294.
- Samaha, M., Hawi, N.S. (2016). Relationships among smartphone addiction, stress, academic performance, and satisfaction with life. *Comp. Hum. Beh.*, 57, 321-325. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.12.045>.
- Shin, S., & Lee, W. (2015). The effects of smartphone addiction drivers on work performance. In *Proceedings of the 21st americas conference on information systems (AMCIS). Rio mar, Puerto Rico*.

- Sohn, M., Oh, H., Lee, S. K., & Potenza, M. N. (2018). Suicidal ideation and related factors among Korean high school students: a focus on cyber addiction and school bullying. *The Journal of School Nursing, 34*(4), 310-318.
- Sumter, S. R., & Vandenbosch, L. (2019). Dating gone mobile: Demographic and personality-based correlates of using smartphone-based dating applications among emerging adults. *New media & society, 21*(3), 655-673.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S. ve Kaler, M. (2006). The Meaning In Life Questionnaire: Assessing The Presence Of And Search For Meaning In Life. *Journal of Counseling Psychology, 53* (1), 80-93.
- Steger, M., F., Oishi, S. ve Kashdan, T., B. (2009). Meaning in Life Across the Life Span: Levels and Correlates of Meaning in Life From Emerging Adulthood to Older Adulthood. *The Journal of Positive Psychology, 4* (1), 43-52.
- Tan, Ç., Pamuk, M., & Dönder, A. (2013). Loneliness and mobile phone. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 103*, 606-611.
- Townsend, A. M. (2000). Life in the real-time city: Mobile telephones and urban metabolism. *Journal of Urban Technology, 7*, 85-104.
- Yayan, E. H., Suna Dağ, Y., & Düken, M. E. (2019). The effects of technology use on working young loneliness and social relationships. *Perspectives in psychiatric care, 55*(2), 194-200.
- Yıkılmaz, M., & Demir Güdül, M. (2015). Üniversite öğrencilerinde yaşamda anlam, bilinçli farkındalık, algılanan sosyoekonomik düzey ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiler.
- Younger, J. B. (1995). The alienation of the sufferer. *Advances in Nursing Science, 17*(4), 53-72.
- Yüksel, R. (2012). Genç yetişkinlerde yaşamın anlamı. *Sakarya University Journal of Education, 2*(2), 69-83.

www.insackongre.com
insackongre@gmail.com

